

g-14008

DĐ-27

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
природно-математички факултет
институт за географију

Mr Желько Бјелцац

Манифестациони туризам у Војводини

- докторска дисертација -

Нови Сад 1998.

ПРИМЉЕНО: - 3 VI 1998	
ОРГАНИЗ ЈЕД:	Б Р О Ј
0603	266/1

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОМ САДУ
ПРИРОДНО МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ
ИНСТИТУТ ЗА ГЕОГРАФИЈУ

Мр ЖЕЉКО БЈЕЉАЦ

МАНИФЕСТАЦИОНИ ТУРИЗАМ У ВОЈВОДИНИ

-докторска дисертација-

НОВИ САД 1998. године

Манифестациони туризам у Војводини предмет је посебног и дугогодишњег интересовања аутора ове дисертације, који је завичајно и емотивно везан за територију Војводине.

Досадашња истраживања теоретичара туризма нису дала довољно места научно теоријском приступу манифестацијама као облику туристичке понуде. Полазећи од поставке да манифестациони туризам може допринети побољшању туристичког промета Војводине, али и као афирмативни потенцијал у укупној туристичкој понуди Србије и Југославије аутор је усмерио циљ рада ка што комплекснијем сагледавању проблематике постојећег стања и оцени, али и могућностима развоја и то тако да се приближе законима туристичког тржишта и трајном просперитету у оквиру Југославије.

Изражавам захвалност ментору проф. др Јовану Ромелићу који је својим саветима и сугестијама допринео настанку овог рада. Захваљујем се на драгоценим упутствима проф. др Живадину Јовичићу, проф. др Стевану М. Станковићу и доц. др Драгици Томки, који су ми помогли у току израде дисертације. Захваљујем Мр Иванки Акин на лекторисању. Посебно се захваљујем својој супрузи Весни, на подршци и разумевању.

АУТОР

САДРЖАЈ

	СТРАНА
ПРЕДГОВОР.....	2
I УВОД.....	6
1.ПРЕДМЕТ, ЦИЉ И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА.....	6
1.1. Предмет истраживања.....	6
1.2. Циљ и задаци.....	7
2. МЕТОДЕ ИСТРАЖИВАЊА.....	7
2.1. Методе истраживања.....	7
2.2. Техника истраживања.....	8
II ОПШТИ ПОЈМОВИ И СТРУКТУРАЛНИ ЕЛЕМЕНТИ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА.....	9
1.ОПШТИ ПОЈМОВИ И ДЕФИНИЦИЈЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ.....	9
2.ОБЛИЦИ ИЗВОЂЕЊА МАНИФЕСТАЦИЈА.....	14
3.КЛАСИФИКАЦИЈА МАНИФЕСТАЦИЈА.....	15
3.1. Класификација према пореклу извођења.....	15
3.2. Класификација према перманентности у месту извођења.....	16
3.3. Класификација према рангу извођења.....	18
3.4. Класификација према области извођења.....	19
3.5. Класификација према масовности и уложеним финансијским средствима.....	22
3.6. Класификација према мотивима посетилаца.....	23
III РАЗМЕШТАЈ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА У ВОЈВОДИНИ	25
1.ПОЛОЖАЈ У ОДНОСУ НА ГЛАВНЕ ПРИВРЕДНЕ ЦЕНТРЕ.....	25
2.ПОЛОЖАЈ У ОДНОСУ НА ГЛАВНЕ САОБРАЋАЈНИЦЕ.....	27
IV ВЕЗА ПРИРОДНО ГЕОГРАФСКИХ ТУРИСТИЧКИХ ВРЕДНОСТИ И МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА	31
1.ПОВЕЗАНОСТ РЕЉЕФНИХ ЦЕЛИНА ВОЈВОДИНЕ И МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА.....	31
1.1. Улога повезаности рељефних целина и манифестационог туризма.....	32
2.ПОВЕЗАНОСТ КЛИМАТСКИХ УСЛОВА И МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА.....	33
3.ВЕЗА ХИДРОГРАФСКИХ ОБЈЕКТА ВОЈВОДИНЕ И МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА.....	36
3.1. Анализа повезаности хидрографских објеката и манифестационог туризма.....	41
4.ПОВЕЗАНОСТ ФЛОРЕ И ФАУНЕ И МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА.....	46
4.1. Повезаност флоре и манифестационог туризма.....	46
4.2. Повезаност фауне и манифестационог туризма.....	47
4.3. Значај повезаности флоре и фауне са	

манifestационим туризмом.....	48
5.АНАЛИЗА ПОВЕЗАНОСТИ ПРИРОДНО ГЕОГРАФСКИХ ЕЛЕМЕНАТА И МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА.....	50
V МЕСТО АНТРОПОГЕНИХ ТУРИСТИЧКИХ ВРЕДНОСТИ У ОРГАНИЗОВАЊУ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА.....	51
1.МЕСТО СПОМЕНИЧКОГ НАСЛЕЂА У ОРГАНИЗОВАЊУ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА.....	51
2.МЕСТО ЕТНОГРАФСКИХ ВРЕДНОСТИ ВОЈВОДИНЕ У ОРГАНИЗОВАЊУ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА.....	55
3.МЕСТО СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИХ ОБЈЕКТА ВОЈВОДИНЕ У ОРГАНИЗОВАЊУ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА.....	56
4.ЗНАЧАЈ ПРИВРЕДЕ ПРИ ОРГАНИЗОВАЊУ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА.....	58
5.ЗНАЧАЈ НАСЕЉА КАО МЕСТА ОРГАНИЗОВАЊА МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА.....	60
6.АНАЛИЗА АНТРОПОГЕНИХ ТУРИСТИЧКИХ ВРЕДНОСТИ ВОЈВОДИНЕ У ОРГАНИЗОВАЊУ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА.....	64
VI ОСНОВНИ ОБЛИЦИ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА У ВОЈВОДИНИ.....	66
1.ИСТОРИЈАТ РАЗВОЈА МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА У ВОЈВОДИНИ.....	66
2.ОСНОВНА ПОДЕЛА МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА У ВОЈВОДИНИ.....	71
2.1. Уметничке манифестације.....	73
2.2. Привредне манифестације.....	104
2.3. Научно-стручне манифестације.....	120
2.4. Етнографске манифестације.....	125
2.5. Спортске манифестације.....	134
2.6. Манифестације забавно-туристичког карактера.....	148
2.7. Верске манифестације.....	154
2.8. Политичко-историјске манифестације.....	156
2.9. Туристичко-пропагандне манифестације.....	158
2.10.Манифестациони туризам у односу на укупну туристичку понуду.....	160
3.ПРЕДЛОГ НОВИХ МАНИФЕСТАЦИЈА ТУРИСТИЧКОГ КАРАКТЕРА.....	169
VII ЕЛЕМЕНТИ ОРГАНИЗОВАЊА МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА.....	173
1.МОТИВИ ОРГАНИЗОВАЊА.....	173
2.ПЛАНИРАЊЕ ОРГАНИЗОВАЊА МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА.....	175
2.1. Субјекти-организатори у планирању.....	175
2.2. Активности планирања у организовању манифестација.....	176
3.ИНСТРУМЕНТИ МАРКЕТИНГА У ПРОМОЦИЈИ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА.....	177
3.1. Манифестације као туристички производ.....	177
3.2. Политика цена као елемент маркетинг микса.....	178

3.3. Политика продаје манифестација.....	179
3.4. Канали продаје манифестација.....	180
4.ПРОПАГАНДА И ПЛАНИРАЊЕ ПРОПАГАНДЕ.....	181
4.1. Учесници и посетиоци као медији пропаганде.....	185
VIII ЕКОНОМСКИ ЕФЕКТИ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА.....	187
1.УТИЦАЈ НА РАЗВОЈ ТУРИЗМА КАО ПРИВРЕДНЕ ДЕЛАТНОСТИ.....	189
2.УТИЦАЈ НА ДРУГЕ ПРИВРЕДНЕ ДЕЛАТНОСТИ.....	195
IX АСПЕКТИ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА У ВОЈВОДИНИ.....	200
1.СОЦИО-КУЛТУРНИ АСПЕКТ.....	200
2.ФИЗИЧКИ (ЕКОЛОШКИ) АСПЕКТ.....	202
3.ПСИХОЛОШКИ АСПЕКТ.....	203
4.ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ.....	205
X ЗАКЉУЧАК.....	207
XI ЛИТЕРАТУРА.....	212
XII ПРИЛОЗИ	

I УВОД

Потреба човека да се забави, разоноди, рекреира, да упознаје нове пределе, склапа познанства, упознаје нове навике, обичаје, технологије привређивања уз промену своје животне и радне средине, утицала је на организовање разноврсних туристичких манифестација, а тиме и на туристичку понуду места или регије. Манифестациони туризам Војводине развијао се на основу различитих начина привређивања, обичаја, веровања, навика, а на етнички и религијски хетерогеном простору. Тако су настали фестивали, смотре, сајмови, вашари, изложбе, спортски сусрети, религијски ритуали, конгреси, који својим програмима и понудом представљају значајан туристички потенцијал у укупној понуди Војводине и Србије.

То су облици извођења, који у себи садрже одређене уметничке, забавне, образовне и сличне вредности или приказују различита уметничка, научна, привредна, спортска и друга достигнућа Војводине са стеченом традицијом одржавања. У туристичкој пракси приликом организовања и током трајања, наведеним облицима манифестација недовољно се медијски и туристички истиче значај манифестационог туризма. Недовољна истраженост манифестационог туризма и његова стихижност били су са једне стране отежавајућа околност, а са друге подстицај приликом одлучивања за избор овог предмета истраживања.

1. ПРЕДМЕТ, ЦИЉ И ЗАДАЦИ ИСТРАЖИВАЊА

1.1. Предмет истраживања

Комплексно истраживање манифестационог туризма у Војводини садржи широк дијапазон различитих облика и намене манифестација, као и значаја за средину у којој се одржава. Посматране као облик туристичке понуде, манифестације са високим степеном сложености омогућују простор различитим алтернативним прилазима.

Предмет истраживања је проучавање манифестационог туризма са туристичко-географског аспекта, уз интердисциплинарно проучавање са туристичког, привредног, социолошког, економског и психолошког аспекта. Најближи је географски научно-истраживачки прилаз. Овим приступом обухватају се евалуација компонената географске средине, компоненте размештаја, структуре и организација туристичких манифестација. Затим следи обједињавање и комплексно разматрање међуодноса компонената географске средине, облика манифестација и осталих вредности и облика туристичких кретања.

Туристичко-географске карактеристике манифестационог туризма, обрађене су на узорку од 178 манифестација. Избор наведених манифестација изведен је на основу заједничких показатеља који обухватају : карактер одржавања, годину оснивања (традиционалност), место одржавања, време одржавања, дане трајања, број посетилаца и учесника, организаторе, простор одржавања и пратеће приредбе.

1.2. Циљ и задаци

Циљ истраживања манифестационог туризма у Војводини је усмерен на систематизовање обима извођења манифестација, које имају перманентност одржавања, као и неких прекинутих, уз предлоге поновног активирања и покретања и организовања нових, као и коректуре у начину организовања постојећих манифестационих облика. С тим у вези да би се разумеле манифестације као облик туризма потребно је издвојити следеће **задатке** истраживања:

- а) Утврдити општи појам и структуралне елементе манифестација
- б) Дефинисати факторе који су значајни за одржавање
- в) Одредити елементе класификовања према значају, карактеру, месту одржавања, мотиву, начину и садржају организовања у циљу процене степена туристичке атрактивности и вредности манифестација
- г) Утврдити повезаност манифестација са туристичким вредностима простора где се оне одржавају, и изнаћи везу са природно географским и антропогеним туристичким вредностима Војводине
- д) Извршити анализу важнијих манифестација у Војводини, уз поштовање научно заснованих критеријума поделе на одређене категорије
- ђ) Указати на друштвено економски значај, како за место и регију одржавања, тако и за становништво и посетиоце манифестација
- е) На основу изнетог дати претпоставке развоја и прогнозу организовања манифестација.

2. МЕТОДЕ И ТЕХНИКА ИСТРАЖИВАЊА

2.1. Методе истраживања

Истраживања су вршена применом метода погодних за проучавање свих облика манифестационог туризма. У истраживању коришћене су историјско-генетска, компаративна, математичко-статистичка и картографско-графичка метода.

Архивска грађа и друга историјска документа коришћени су за проучавање развоја манифестационог туризма кроз дужи историјски период. Применом **историјско-генетске** методе успели смо сагледати не само традиционалност манифестационих облика, већ и њихов значај за простор одржавања. То нам је омогућило да сагледамо развој манифестационог туризма у Војводини од 1871. године.

При истраживању манифестационог туризма, променули смо методе које користе географи и туризмолози као полазне основе, а користили смо и резултате: социологије, етнологије, историје, историје уметности, економије, просторног планирања, екологије, психологије и других научних дисциплина. У овим случајевима коришћена је **компаративна метода**.

Класификовањем бројчаних показатеља о броју учесника и посетилаца манифестација, структури манифестација и њиховим упоређивањем, користили смо **математичко-статистичку методу**. Наведена метода нам је највише помагала приликом одређивања значаја манифестација.

Картографско-графичка метода, представљена географским картама и низом дијаграма, карто-дијаграма, графикона и табела нам пре свега указује на географски положај и распоред туристичких манифестација на тлу Војводине. Такође овом методом представљени су бројчани подаци који нам указују на величину и структуру манифестација.

У оквиру **кабинетског** рада прегледана је доступна домаћа и инострана литература, која дотиче појмове туризма и манифестација.

Коришћени су фондови библиотека Института за географију Природно математичког факултета у Новом Саду, Географског факултета у Београду, Војвођанског музеја у Новом Саду, Етнографског музеја у Београду и Матице Српске у Новом Саду. Из наведених извора издвојено је 129 радова који су наведени у библиографији дисертације.

2.2. Техника истраживања (прикупљање података)

Теренско истраживање, путем анкетног листа обухватило је широк спектар манифестација у Војводини. Циљ теренског истраживања је био прикупљање и селекција података релевантних за тему дисертације. Анкетни лист (прилог бр.4) прављен је према предмету, циљевима и задацима дисертације. Обухватао је 18 питања а при том се водило рачуна о свему ономе битном за истраживање манифестационог туризма.

У оквиру **анкете** постављане су групе питања која је требало да укажу на традиционалност, начине и ниво организовања и место манифестација у туристичкој понуди Војводине. Обухваћена су и питања економског карактера која су требала да дају поставке о економској оправданости. На основу анкетног листа истраживани су и разлози организовања као и могућности формирања нових манифестација. **Основни циљ анкете** је био указивање на перманентност, начине организовања пратећих елемената, ниво организовања, специфичност и атрактивност, да би тиме показали место, улогу и потенцијал манифестационог туризма у укупној туристичкој понуди Војводине.

Приликом рада на терену анкетом су обухваћене најважније манифестације на тлу Војводине, организатори као и надлежни у општинским туристичким организацијама у Војводини и Туристичкој Организацији Србије, општинским културно просветним заједницама и Културно просветној заједници Војводине, општинским и покрајинској Спортској Асоцијацији и надлежни у одељењима Републичког завода за заштиту природе, Министарстава културе, туризма, науке и технологије у Новом Саду. Анкетиране су и поједине туристичке агенције - туроператори, као и ЈУТА (Југословенско Удружење Туристичких Агенција). Теренским радом је извршено прикупљање података и информација које нису објављиване, путем методе посматрања и интервјуисањем надлежних особа. Извршено је и прикупљање пропагандног материјала (фотографије, проспекти и публикације), стручних анализа и друге битне документације.

На овом месту истаћи ћемо да велики број организатора није пружио податке о економским показатељима (начин финансирања, приходи и расходи, пропаганда), са образложењем да су то интерни подаци који нису за објављивање. Део организатора на наведено питање пружио је застареле податке, најчешће за 1989. и 1992. годину.

II ОПШТИ ПОЈМОВИ И СТРУКТУРАЛНИ ЕЛЕМЕНТИ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА

1. ОПШТИ ПОЈМОВИ И ДЕФИНИЦИЈЕ МАНИФЕСТАЦИЈЕ

Општи појам манифестација, потиче од латинске речи "manifestacion" која означава "јавно испољавање, показивање, објава, објављивање" односно "јавно изражавање, приређивање". Израз "манифестовати" означава "испољити, објавити, објављивати, јавно испољити своје мишљење или расположење", односно, "учествовати- суделовати, у манифестацијама, јавно изразити, изражавати, показивати. (Вујаклија 1980) Наведени изрази указују да манифестације уствари представљају различите начине и облике представљања и изражавања. Са туристичког становишта то би били облици приређивања програма са интересантним садржајем који самостално може да привуче посетиоце.

Ко су особе које присуствују наведеним облицима извођења, односно какву улогу у туристичким кретањима имају особе које одлазе на неки научни, верски, привредни, спортски или други сличан скуп? Да би разјаснили појам **посетилац**, и одговорили на питање, у раду смо употребили дефиницију дату према категоризацији Уједињених нација. Према тој дефиницији посетилац је " свака особа која борави најмање 24 часа, у земљи (регији) коју је посетила, а разлози су: одмор, рекреација, лечење, стицање знања, верски разлози, спорт, фамилијарни, јавни, друштвени, политички, културни и други скупови (С. Унковић, 1981). Сваки од наведених разлога кретања прати и одређена мотивација. Пре свега, мотиви су: редозналост и интересовање за непознате крајеве и културу, учешће наразличитим спортским приредбама и њихово праћење, одмор, рекреација, уживање, забава, узбуђење, професионални и пословни разлози, као и духовни (религиозни) циљеви.

Све особе које путују у нека места ради наведених разлога, углавном користе услуге хотелско-угоститељских објеката у месту одржавања. У слободно време мало је вероватно да већи део посетилаца самоиницијативно или организовано, неће пожелети да посете туристичке вредности, које су у туристичкој понуди места. Иако су то кретања секундарног карактера она на туристичку понуду места и регије одржавања наведених скупова и саме посетиоце имају двојак карактер. То су привредни и културно-образовни карактер.

Један од важнијих елемената за одвијање туризма је и туристичка понуда. Под факторима који чине комплекс туристичке понуде подразумевамо: природне и антропогене туристичке вредности, туристичку пропаганду, пословну политику туристичких организација, и агенција, као носиоца туристичке понуде, смештајне капацитете у хотелско угоститељским организацијама. Туристичке вредности попут објеката, садржаја и феномена у простору природног и антропогеног порекла могу бити значајан циљ туристичке понуде. У понуди туристичке регије, туристичка вредност за посетиоца представља "објективни квалитет који се субјективно доживљава и цени" (Чомић, 1990), односно квалитет ресурса који на посетиоца делује да заузме позитиван или негативан став. Манифестациони туризам представља вид туристичке понуде, у коме су његови облици сами по себи туристичка вредност, као што су велике спортске привредне или уметничке манифестације, које саме привлаче потенцијалне посетиоце и где је предвиђен читав низ пратећих туристичких програма повезаних и са природним и другим антропогеним туристичким

вредностима места или регије одржавања.Облици манифестационог туризма представљају и допуну туристичког садржаја у туристичким местима и регијама у сезони или ван ње.

У контексту савременог технолошког развоја човечанства, туризам који је у доба друге технолошке револуције имао светски значај, своје право значење добија уласком у трећу технолошку револуцију (информатичко-комуникацијске иновације, роботика, генетика). У оквиру тога све више се развија економија услуга код које се туризам заједно са образовним и истраживачким делатностима посебно издваја. Развојем и модернизацијом привредних делатности, човек добија све више слободног времена да користи за задовољавање разних својих потреба и хобија. Туризам и слободно време су две такве категорије које изражавају потребе савременог човека.

Повећањем слободног времена развијају се и други облици његовог коришћења. Некад су "празници, распоређени током целе године били уједно и време колективних причешћа, светих обреда, разних церемонија, постављања табуа, великих гозби и обилних обеда" (Тодоровић 1982). Модернизација привреде, модерна организација посла, донела је и нову поделу у слободном времену (викенди, годишњи одмори).Тако се део слободног времена рефлектује кроз туризам .

У оквиру туристичке понуде поједине манифестације за посетиоца представљају интересантну вредност, али и потребу за променом околине,а тиме и упознавањем туристичких вредности и коришћењем различитих видова туристичке понуде при том посетилац своје слободно време усмерава ка том виду понуде.

Показатељи дати у дисертацији, а до којих се дошло истраживањем указују на значај организовања манифестација као туристичког потенцијала за места или регије одржавања. Међутим научно- стручно разматрање ове проблематике није у довољној мери зашло у суштину.Дефинисањем појма манифестациони туризам тј. туристичке манифестације бави се мали број теоретичара туризма. У страниој и домаћој литератури појам се дефинише углавном према врсти или значају одржавања.

Ж.Јовичић (1992), појам манифестационог туризма представља издвајањем "манифестационих мотива". У том контексту, "манифестациони мотиви су група мотива одређена врстом и значајем приредби и манифестација (културне, политичке, уметничке, спортске, забавне), за које се везују туристичка кретања. У ову групу мотива не улазе приредбе локалног значаја које се могу одразити на продужење боравка (филм, позориште),али много не утичу на величину посећености". Такође "атрактивност манифестационих мотива одређена је врстом и значајем приредбе и местом и временом њеног одржавања".У свом раду који се бави туристичким манифестацијама **С. Ожеговић (1979)** дефинише овај појам као:" креативни и комплексни културни и друштвено-економски догађај, који се састоји из различитих културних програмских садржаја, а остварује туристичке ефекте и циљеве и има друштвено- економски значај за једно туристичко место. Атрактивност туристичких манифестација зависи највише од врсте манифестације и њеног садржаја".Вршећи анализу постојећег стања и потенцијала туризма у Војводини за потребе Скупштине САП Војводине, у оквиру групе аутора **Ј. Балашевић (1979)** представља манифестације као "приредбе које могу бити традиционалне или посебно организоване у циљу привлачења туриста у неко место , односно на неко подручје".

У страној литератури дефинишу се појмови великих приредби, односно манифестација. Те дефиниције су различите, јер величина и значај манифестација су широки појмови, те не постоје јединствени критеријуми. Тако **J.R.B.Ritchie (1984)** Велике манифестације дефинише као "главну, повремену или сталну приредбу, која се одржава, са ограниченим временом трајања, направљена тако да има велику привлачност, традицију и рентабилност на одређеној дестинацији, на кратак и/или дужи период времена. Поред тога оне свој успех бележе кроз уникатност, статус и традицију, са циљем да осигурају интересовање и занимају посетиоце". **K Socher и P. Tschurtschenthaler (1987)** дефинишу велике манифестације "као приредбе са великим бројем учесника или посетилаца и приредбе које имају светски публицитет". Професори **A S Travis и J.C Croize (1987)** наглашавају да дефинисање великих манифестације може да се изврши "према броју учесника односно посетилаца". **J.P.A. Burns, J.H. Hatch, T.J. Mules (1986)** манифестације дефинишу као "Јединствену приредбу или више приредби које у себи садрже неколико кључних карактеристика. Те карактеристике су специфичност манифестације, а које у многоставу зависе и од низа других услуга као што су смештај, исхрана, превоз и забава; друга карактеристика се односи на релативно кратак период одржавања и однос привредних делатности према манифестацији у том периоду; трећа карактеристика се односи на дистрибуцију очекиваних ефеката и четврта карактеристика се односи на привлачење инвестиционог капитала што се посебно односи на услужне делатности. "Наведени аутори на основу ових карактеристика разликују специјалне и неособене манифестације.

Да манифестације за туризам имају велики значај показује и тема тридесетседмог Конгреса Међународног удружења научних експерата за туризам (**AIESTA**). Конгрес је одржан у Калгарију (1987), са темом "Улога и аспекти приредби на развој националног и регионалног туризма". Том приликом дато је више различитих дефиниција посматране по критеријумима, а по којима се издвајају манифестације. На пленарној седници те дефиниције су груписане према три критеријума: према учествовању (посети) најмање једног милиона посетилаца; према висини средстава потребних за изградњу одговарајућих објеката, а као оријентација предложен је износ од цца 500 милиона USA долара; према психолошкој природи односно осећаја посетиоца који долазе на приредбе, дајући јој приоритет на листи својих мотива. Наведени критеријуми предлагани су за манифестације међународног значаја од континенталног и светског нивоа. На конгресу је утврђено и постојање разноврсних позитивних и негативних учинака приликом организовања великих манифестација. Ти учинци су разврстани према:

1) **економском учинку** који се примећује величином прихода од приредбе, зависно од начина организовања и броја посетилаца и деловањем на привредне делатности места и регије одржавања;

2) **туристичком учинку**, који показује да велике манифестације двострано утичу на туристички промет : њиховим организовањем повећава се туристички промет (већи је број посетилаца и ноћења) и утиче на квалитет хотелско угоститељских објеката и пратеће инфраструктуре (изградњом нових и модернизацијом старих) и могуће је боље развијање услужних делатности (трговина, финансије, култура);

3) **техничком учинку** који се приказује побољшањем квалитета производа и услуга разних привредних делатности (модернизација и компјутеризација);

4) **физичком учинку** , који се постиже конзерваторским радовима на разним културно историјским споменицима, неугрожавајући животну средину;

5) **културно социјалном учинку** чијим деловањем се утиче на локални живот домицилног становништва (породични живот, навике и

традиција које су подложне променама, пре, током и после одржавања манифестације) и промене традиције или верских начела.

6) **психолошком учинку**, којим се показује да у пределу одржавања може доћи до утицаја на понос и самосвест у односу на степен познавања и репутације регије или државе домаћина

7) **политичком учинку** којим се означава утицај дневних политичких прилика у регији одржавања манифестације;

У уводу овог рада напоменуто је да се проучавањем манифестационог туризма баве и сродне научне дисциплине. Тако социолошка истраживања дају појмове манифестних и латентних функција које је први увео Merton R.K. (САД). Под функцијом се подразумевају " активности које обезбеђују одржавање равнотеже", при чему се манифестна функција " односи на намеравана и идентификована дејства", а латентна на "не намеравана и на неидентификована дејства" (Тодоровић 1982). У социологији манифестне функције се представљају преко средстава мас медија, са намераваним циљем преношења поруке, испуњења сврхе. Главни циљ је постизање намераваног дејства које мас медији треба да изазову у њиховим корисницима. У туризму су те функције најочљивије у разним облицима туристичке пропаганде (пропаганда у мас-медијима, о изложбама на Новосадском сајму и организовање туристичких путовања).

Често, у вези са намераваним циљевима проистекну последице које нису биле намераване. Поставља се питање: ако је туристичко путовање организовано са намером и жељом за одмором, забавом, упознавањем нових предела и култура, како би се ненамеравана дејства испољила током боравка посетиоца у туристичком месту? Та дејства се највише испољавају у туристичкој пропаганди насеља која имају разноврсну туристичку понуду, где се уз коришћење хотелско-угоститељских капацитета, препоручује и посета разним антропогеним туристичким вредностима (излети, забавне игре, концерти, спортски сусрети). Наведене дефиниције и појмови су непотпуне или непрецизне. Тако, Ј. Балашевић даје непотпуну дефиницију, која је више констатација, без детаљнијег образложења. Ж. Јовичић и С. Ожеговић дају комплексније дефиниције, али се у својим дефиницијама оријентишу искључиво на значај манифестација у туристичким местима или регијама, а значај локалних манифестација се минимализује. У страниој литератури да се уочити да се издвајају атрактивност, традиција, економски значај и други аспекти. Манифестације се одржавају и у местима која немају туристички карактер (неку природну или антропогену туристичку вредност, или немају развијену туристичку привреду). За таква места манифестације локалног карактера представљају почетни основ, којим се привлаче посетиоци који су пре свега из места одржавања. У колико та манифестација у себи има неку атрактивност или особеност, већ у неком од следећих издања, путем усмене рекламе (препричавање посетилаца), може постати вредност која ће проширивањем својих садржаја и програма допринети развоју туризма насеља. Такав начин може да привуче посетиоце и спонзоре из других, даљих насеља што доприноси већој посети и разноврснијој организацији. У туристичким местима и регијама наведени приступ уз активну пропаганду, путем мас-медија доприноси бољој туристичкој понуди и већем туристичком промет

Како одредити туристичку вредност неке манифестације? Ретке су манифестације које могу имати економску корист али су уметнички безвредне и образовно штетне. Такве пре свега имају економско-забавну функцију. Манифестације организоване са циљем да се привуку посетиоци различитих структура и порекла, са циљем представљања различитих облика привређивања, традиције, и обичаја, уметничких и спортских достигнућа, а повезане са туристичким вредностима места или регије

одржавања су манифестације туристичког карактера. При том је циљ да се посетилац упозна и са осталим елементима садржаја туристичке понуде (у смислу забаве, разоноде, рекреације).

На основу истраживања других и личних запажања аутора, можемо предложити следећу дефиницију: **манифестације туристичког карактера означавају јавно извођење или приказивање било у виду изложбе, приредбе, или више приредби разних категорија људског достигнућа, а које се издвајају по својој специфичности, остварујући туристичке ефекте и циљеве а организују се у свим насељима која имају свој интерес у томе.**

Интереси одржавања су различити, зависно од организатора. Манифестације су различитог времена трајања и нивоа одржавања. Као резултати одржавања манифестација јављају се разни утицаји, како на домицилно становништво тако и на посетиоце. Приликом организовања, манифестације и природне и антропогене туристичке вредности су у узрочно-последичној вези. Специфичност организовања је перманентност одржавања уз такав програм који омогућава да посетиоци још током боравка, могу да планирају своју поновну посету следећем извођењу, и да специфичност и атрактивност обезбеђује и релевантни број сталних посетилаца.

Резултати који се очекују приликом организовања манифестација ,осим као вида туристичке вредности су, економска добит ,која представља бољитак за ширу заједницу,као и одређени културно-социјални и образовни утицаји на домицилно становништво и посетиоце,допринос и политичкој стабилности регије одржавања ,путем девизе "туризам-пасош мира".Зависно од локације и карактера одржавања,резултати су доминантнији у регијама где су туристичке вредности израженије.

У уводу дисертације (одељак "Предмет истраживања"), дати су заједнички показатељи на основу којих се може детаљније вредновати значај манифестације и помоћи њеном дефинисању као туристичком облику. Карактер одржавања је издвојен ради увида у ранг манифестације (што је виши, има већу туристичку вредност). Година одржавања,је издвојена да би указали на традиционалност, а тиме и на перманентност у одржавању. Време одржавања и број дана трајања је издвојен у циљу утврђивања повезаности организовања и слободног времена посетилаца. Број посетилаца и учесника је издвојен ради указивања на масовност и коришћење програма туристичке понуде. Пратеће манифестације нам указују на разноврсност и атрактивност програма који манифестацију укључује у туристичку понуду. Простор одржавања нам показује повезаност манифестације и туристичких вредности Војводине.

2. ОБЛИЦИ ИЗВОЂЕЊА МАНИФЕСТАЦИЈА

Манифестације туристичког карактера се изводе преко различитих облика. Облици извођења представљени су : фестивалима, сајмовима, изложбама и конгресима. Наведени облици представљају основу за организовање низа манифестација.

Као најчешћи облик извођења у манифестационом туризму издвајају се фестивали. Према дефиницији Међународног удружења фестивала, **фестивал** је "једна велика свечаност која мора да има специјални и оригинални карактер. По свом репертоару треба да се издваја из уобичајених репертоара у читавом свету и да створи специјалну атмосферу која поред врхунског квалитета дела која се изводе и извођача који та дела изводе, треба да дочара било својим амбијентом и својом културном-театарском, односно музичком традицијом средину из које је дело настало" (**Хамовић 1963**). Као облик изражавања имају уметнички, забавни, образовни културни или етнографски карактер. Према месту и значају одржавања фестивали могу бити локални, зонски, републички, савезни и интернационални. Понављају се у одређеним временским размацима (сваке године, бијенално, тријенално). Временски трају од једног до недељу дана. Представљају туристичку понуду за само одређени број посетилаца који, при том према програму туристичких организација, или самоиницијативно, обилазе атрактивне туристичке вредности у месту одржавања фестивала.

Као изражавање манифестационог туризма, јављају се они облици којима је основа представљање људских достигнућа у области привреде и уметности. **Сајмови** су најчешћи облик представљања тих достигнућа. То су "комплексни привредно-туристички и културни догађаји који се према врсти експоната деле на опште сајмове (велесајмове) и специјализоване сајмове" (**Златковић 1970**). На сајмовима учесници сами бирају експонате које ће излагати. У исто време може да се одржава неколико различитих или сајмова са сличном тематиком. По начину организовања су национални или интернационални. Трају од неколико до месец дана . Други начин представљања људских достигнућа је кроз изложбе. При том се издвајају **привредне изложбе** које " служе да упознају пословне људе и потрошаче страних земаља са најновијим достигнућима у производњи, науци и техници " (Златковић 1970): Привредне изложбе имају већ унапред одређену врсту експоната која ће се излагати. Оне су сталне или покретне националне или интернационалне. Трају од неколико дана до неколико месеци. Поједине изложбе имају и сталну поставку, која се освежава експонатима нових привредних достигнућа. Постоје и изложбе које пре свега имају историјско, уметничко или етнографско обележје. То су : изложбе слика, фотографија, скулптура, таписерија, иконографија, графика, бакрореза, дубореза, етнолошких мотива, спомен поставке, војне опреме и технологије, иновација и нових технологија. Сајмови и изложбе нису само од значаја за туристичку понуду места одржавања Својим организовањем сајмови и изложбе представљају подстицај привредним, уметничким, образовним и другим значајним субјектима друштвеног живота насеља и регије одржавања, у циљу развијања своје активности, борећи се за квалитет и квантитет својих услуга. Број посетилаца појединих сајмова износи од неколико десетина до неколико стотина хиљада. Током трајања сајмова и изложби организује се и низ пратећих активности (научно-стручни скупови са различитом тематиком, коњичке трке и други спортски сусрети и разни програми забавног карактера. Као претеча сајмова и изложби на територији Војводине су чести вашари. **Вашари** су места продаје разних врста роба и занатских производа. Време трајања вашара је различито. Ту се потенцијални посетилац може упознати са низом заборављених заната, при том добро забавити, купити

робу, склапати нова познанstva и сретати се са познаницима. Током боравка посетилаца сајмова изложби и вашара испуњени су хотелско угоститељски смештајни капацитети. Њихов боравак пружа могућности упознавања са туристичким вредностима места и регије одржавања, организовано преко туристичке организације или индивидуално, чиме осим економског имају и туристички значај.

Савремени научно-технолошки развој је утицао и на потребу уже сарадње међу привредницима и научницима у националним и интернационалним оквирима. Да би се сарадња остварила, а при том дошло и до размена искустава и мишљења организује се низ разних врста скупова. Њихови програмски садржаји зависе од професионалне структуре учесника. Бројност организовања тих скупова допринела је и стварању нове туристичке гране, тзв - **конгресни туризам**. Према дефиницији АИЕСТ, конгресни туризам представља "скуп појава и односа који произилазе из путовања и боравка особа, што се састају ради измене претежно научних и стручних информација, а којима место састанка није стално место боравка или рада" (Кечич 1981). У оквирима конгресног туризма најчешћи облици организовања су конгреси, конференције, семинари, симпозијуми и научно-стручни скупови. Имају своје специфичности у оквиру своје туристичке понуде и потражње. Већи део скупова се одржава ван главне туристичке сезоне, те је већа могућност продужења боравка учесника скупова и њихових пратилаца, понудом разноврсних туристичких програма. Такође, унапређује се наука и технологија, зближавају се људи различитих нација и култура, одређеног научног и стручног одређења.

3. КЛАСИФИКАЦИЈА МАНИФЕСТАЦИЈА

Све манифестације које су од значаја за туризам могу се поделити према следећим критеријумима: пореклу извођења, трајности у месту извођења карактеру одржавања, области извођења масовности и уложеним финансијским средствима и према мотивима посетилаца.

3.1. Класификација према пореклу извођења

Према пореклу манифестације могу бити: са традицијом одржавања, оне које се организују у циљу презентације различитих врста човековог достигнућа и оне које су организоване ради представљања територије са атрактивним туристичким вредностима.

Манифестације са **традицијом одржавања**, а у односу на учеснике и посетиоце, обухватају облике са **учествовањем**, где су учесници истовремено и публика, и облике са **представљањем**, где се поставља јасна разлика између учесника и посетилаца. При том је традиција одржавања представљена својом перманентношћу. То су манифестације које су због своје атрактивности и специфичности постале познате, и одржавају се у континуално у дужем низу година. Као такве из године у годину изазивају повећано интересовање и шири се круг посетилаца. Као традиционалне манифестације које у себи садрже облике учествовања издвајају се ритуалне игре, манифестације религиозног карактера и спортско рекреативни програми.

Ритуалне игре су најстарији облик, који је проистекао из специфичних начина живота и услова средине на територији Војводине као

мултиетничке заједнице. Национално и верски су веома разнолики, а настале су од обичаја, веровања, наслеђених навика, као и потребом за робном разменом. У почетку учесници су уједно били и посетиоци. Као такве ритуалне игре су постале део обичајних народних свечаности које се понављају из године у годину тј. имају традицију одржавања. Разноврсност ритуала, митова, обичаја и народних игара, у облику обичајно народних свечаности прве су допринеле масовнијем окупљању људи у одређене дане током године и изазвале потребе за путовањем и учешћем у њима. Представљају претечу данашњих туристичких кретања мада им првобитни циљ није био такав. Масовније окупљање људи допринело је да манифестације са учествовањем постану манифестације са представљањем. Учесници у програму се разликују од посетилаца, тј. оних који својим присуством прате програме. Ове врсте манифестација прерастају локални значај и постају део туристичке понуде Војводине. Тиме доприносе већој туристичкој потражњи, чиме се повећава туристички промет а у туристичкој понуди Војводине представљају атрактивни туристички потенцијал.

Манифестације које се организују у циљу представљања разних врста човековог достигнућа чине групу извођења професионалног и аматерског карактера. Оне дају једногодишњи или вишегодишњи приказ човековог достигнућа, у појединим спортским, уметничким, научним, привредним, и техничким дисциплинама. Као пратећа активност уз те дисциплине често иду и програми туристичког карактера. Посетиоци и извођачи таквих манифестација користе разне облике туристичке понуде места или регије одржавања те тако постају и корисници туристичких услуга. Ове врсте манифестација налазе се у редовним програмима организација, а које су и њихови организатори (Међународни олимпијски комитет, FIFA, FIBA, FINA, ICCA-Међународно удружење за конгресне скупове, EBU, Југоконгрес, ФСЈ, КСЈ, Међународна сајамска унија и друге).

Да би се представила нека територија са атрактивним природним и антропогеним туристичким вредностима, организују се манифестације које имају за циљ њихово **представљање наведених вредности**. Поводи су различити (етнографске вредности, обележавања значајнијих датума из прошлости становништва Војводине, представљање привредних достигнућа). Организатор таквих манифестација је Општинска туристичка организација, која наведене облике манифестација организује ради привлачења туриста. Такве манифестације имају програм туристичко-забавног, туристичко-привредног, историјског, етнографског или уметничког карактера. Оне такође имају традицију одржавања.

3.2. Класификација према перманентности у месту извођења

Овом класификацијом се издвајају манифестације које се: стално или повремено одржавају у једном месту, оне које се одржавају сваки пут у другом месту, и оне које се истовремено одржавају у неколико места, или обухватају читаву регију.

Манифестације које се **стално или повремено** одржавају у једном месту чине саставни елемент туристичке понуде места. Облици извођења су фестивали, сајмови, изложбе, конгреси. Као места одржавања, најчешће се јављају насеља - велики привредни и градски центри, бањска и планинска места. То су насеља са развијеном саобраћајном и другом инфраструктурном мрежом, са постојећим хотелско угоститељским капацитетима, где се и одржавају манифестације од локалног до међународног нивоа. Манифестације савезног и међународног карактера су најбројније у великим градским и општинским центрима. Оне се одржавају и у мањим насељима као фестивали који приказују обичаје,

умећа и достигнућа народа и националних мањина Војводине, међународни спортска такмичења, тј. уметничке, привредне, етнографске и спортске манифестације.

У групу манифестација које се одржавају **сваки пут у другом месту** спадају спортске, уметничке и привредне манифестације. То су пре свега атрактивне манифестације континенталних и светских размера, као на пример: олимпијске игре, универзијаде, велике светске изложбе, светска и првенства континената и континенталних макро регија, конгреси и слично. Атрактивност наведених манифестација је таква да привлачи одређен број извођача и посетилаца што увећава и туристичку вредност места у коме се она одржава. Њихова карактеристика је да увек мењају место одржавања. Зависно од нивоа, атрактивност условљава пре свега одређену економску добит. Добија се и могућност да туристичка привреда регије, максимално презентацијом своје понуде искористи масовност посете на тим манифестацијама. Услед тога за организовање великих, атрактивних манифестација често се јављају и насеља у којима је манифестација раније идржана, као и велики број нових насеља. Избор места одржавања се најчешће врши према конкурс који распишу међународне или националне организације које организују такмичење. Манифестацију добија место (држава) која понуди најбоље услове. Као пример даћемо услове за организовање спортских такмичења. То су :

-Квалитет и квантитет спортских и смештајних објеката, а према захтевима одговарајућих спортских савеза

-Близина спортских објеката у односу на смештајне, саобраћајне, и друге облике инфраструктуре,

-Политичка и економска стабилност града и државе одржавања спортских такмичења.

Број места за такмичаре зависи од спортских резултата или квалификација, одређеним према критеријумима одговарајућих спортских савеза, али и од смештајних капацитета у држави домаћину. Одлука о граду организатору се доноси на конгресу одговарајуће спортске асоцијације, или Међународног олимпијског комитета путем гласања. Пре гласања сваки град кандидат има своју презентацију путем аудио-визуелних средстава. Као суорганизатори великих спортских и привредних манифестација неопходни су и представници из привреде и туризма. Туристичка организација која је суорганизатор води рачуна о пропаганди и анимацији посетилаца и учесника, организацији информативне службе, и прихвату гостију, ангажује се око услуга намењених посетиоцима (исхрана, излети, посете музејима), о организацији других пратећих активности. Осим спортског и туристичког мотива организовања, који су доминантни као један од најважнијих мотива за прихватање организовања спортских а и привредних манифестација је економско-финансијски. Услед добрих финансијских ефеката, поједине државе се на конкурсе за добијање спортских манифестација често јављају. Јављају се и у случају ранијег успешног организовања истог спортског такмичења, али и у случају неуспеха на претходном избору за града домаћина.

Издвајају се манифестације које се **истовремено одржавају у неколико места, или обухватају читаву регију**, и оне су најчешће спортског карактера. То су финални делови такмичења који се одржавају после регионалних ,или континенталних квалификационих такмичења. Организују се истовремено у неколико већих насеља државе, или регије, а која је домаћин такмичења. У ту групу спадају олимпијске игре, светска

или континентална првенства у екипним спортовима, бицикличке и ауто-мото трке.

3.3. Класификација према рангу извођења

Према рангу, циљевима и садржају програма, све манифестације се деле на: **локалне, регионалне, републичке, савезне и интернационалне**. Као критеријуми за одређивање ранга издвајају се: **а) географско порекло и број посетилаца, б) значај, в) величина средстава која се одвајају за ранг организовања, г) ефекти који проистичу из манифестација одређени нормама и правилима постављеним од стране организатора, д) географско порекло учесника и њ) садржај програма манифестације.**

Како означити ранг извођења манифестације? Порекло посетилаца означава регије из којих долазе. Уколико присуствује претежно домицилно становништво, места одржавања она ће имати локални ранг одржавања; ако јој присуствује становништво и посетиоци из регије где се одржава манифестација, регионалног је ранга; поједине манифестације имају особеност и атрактивност која привлачи претежно посетиоце са територије Србије, те су републичког значаја; а ако су циљна група посетиоци из Југославије, оне имају ранг савезних. Оне које привлаче посетиоце из иностранства интернационалног су ранга.

Оваква подела, појединачно представљена, иако је у употреби не представља право стање, које је комплексније јер се одржавају манифестације које имају организацију и формулацију значаја регије а нису правог ранга, а назив рангирања поставе сами организатори. Такав је случај са великим бројем уметничких, спортских и привредних манифестација. На пример Стеријино позорје окупља извођаче из Југославије и повремено иностранства, а посетиоци су углавном из Новог Сада са ближом околином, а нешто мање са територије Војводине и из централне Србије, и има савезни ранг. Шаховски турнир "Бора Костић", окупља најбоље светске шахисте, а посетиоци су углавном из Вршца и околине. Рангиран је као међународни. Уметничка колонија "Борковац" окупља сликаре из Југославије и иностранства, а посетиоци колективне изложбе су махом из Руме и шире околине. Овакве манифестације прати релативно мали број посетилаца, иако оне имају значајну и уметничку, спортску или привредну вредност за ширу заједницу. Код таквих манифестација потребна је боља туристичка пропаганда са њеним адекватнијим повезивањем према природним и антропогеним туристичким вредностима, путем пратећих програма, ради изједначавања уметничког и туристичког ранга, који би био користан за заједницу.

Географско порекло учесника нам такође може дати одређене показатеље. Уколико су учесници из места одржавања, манифестације имају ранг локалних. Ако долазе из регије одржавања то су регионалне манифестације, оне које окупљају учеснике из Србије су републичке, а из Југославије су савезне и иностранства интернационалне. Уколико је програм одржавања базиран на обичајима, веровањима, привредним и другим достигнућима места, регије одржавања, Србије, Југославије, иностранства, могу се такође изделити на раније дато рангирање. Међутим, и овакве појединачне поделе су непрецизне, јер не одсликавају право стање, иако организатори и овде дају неадекватни назив. То је случај са већим бројем привредних, етнографских, забавних и историјских манифестација. На пример у "Вршачкој берби грожђа", учесници су виноградари из Вршца и околине, а посетиоци из Југославије и иностранства. Манифестација има регионални карактер. Приликом организовања програма у коме учествују припадници националних мањина Војводине као посетиоци се јављају њихови земљаци из матичних држава, а има регионални карактер. У Бачком

Брестовцу одржава се "Светско првенство у бацању камена с рамена", Учесници, као и већина посетилаца су из Бачког Брестовца а мањи број учесника и посетилаца је из околних насеља, те има локални ранг. Наведене манифестације окупљају релативно мали број учесника, а број посетилаца варира од неколико стотина до више десетина хиљада. Њихово организовање има више туристички значај од предходне поделе, јер им је основа забава, разонода и рекреација уз приказ појединих туристичких вредности. Потребна је активнија туристичка пропаганда.

Пример организовања манифестација које могу представити наведене критеријуме су:

међународни сајмови у Новом Саду и организовање Шаховске Олимпијаде, или Светског првенства у стоном тенису у Н.Саду. Учесници и посетиоци су из наше земље и иностранства, са представљањем било такмичарских спортских програма или привредних достигнућа становништва Југославије и појединих држава света. Број учесника је и неколико хиљада, а посетилаца од неколико десетина хиљада до више стотина хиљада. Одликују се израженом пропагандом, и слабијом повезаношћу са осталим туристичким вредностима.

Као одговарајуће рангове организовања манифестација у Војводини можемо користити оне који испуњавају бар два наведена критеријума, јер само на тај начин су привлачни као туристичка вредност која се укључује у туристичку понуду. Важну улогу у рангирању има и туристичка пропаганда. Што је она израженија, постоје веће индиције ка промени ранга (од регионалног у савезни или интернационални) и обрнуто (од савезног у регионални или локални). Хоризонтална и вертикална повезаност организатора са друштвеним чиниоцима и институцијама система, такође утиче на рангирање манифестација. Чвршћом сарадњом организатора са туристичким и другим привредним чиниоцима и повезаношћу са хијерархијским нивоима унутар државе, постоје услови да организовање манифестације буде такво, да само по себи чини позивницу посетиоцима за њено следеће издање.

Поједине манифестације које се одржавају на територији Војводине, а које сада имају регионални ранг могу се произвести у зонске и покрајинске. Зонске обухватају део или целу Бачку, Банат и Срем, а покрајинске територију целе Војводине.

3.4. Класификација према области извођења

Питања класификације према области извођења су такође предмет интересовања теоретичара туризма. Тако **М. Вукићевић и Ј. Балашевић (1973)** наводе поделу манифестација на: **традиционално народно обичајне свечаности, културно-забавне, спортске и привредне.** Према **Ж. Јовиичићу (1992.)** могу се издвојити: **културне, политичке, уметничке, спортске, забавне.** **С. Ожеговић, (1974.)** дели манифестације на **културно-уметничке, научно-стручне, привредне, спортске и забавне, а С. и З. Марковић (1972)** издвајају **културне манифестације** (у које убрајају фестивале, фолклорне манифестације, витешке и историјске игре конгресе и саветовања), **забавне манифестације** (фестивали забавне музике), **спортске манифестације, спортско-рекреативне приредбе, забавне приредбе и обичаје и привредне приредбе.** Проучавајући наведене облике туризма **Б. Вуконић (1973)** издваја **привредне, забавне, културне, спортске и манифестације мешовитог карактера, а С. Николић и Ј. Секулић и М. Петровић (1974)** манифестације деле на **културне** (у које убрајају манифестације чији је циљ уметнички резултат, манифестације са традицијом одржавања и манифестације које се односе на традицију или подсећање на догађаје или личности из историје и културе, приредбе

настале поводом жеље неког привредног субјекта да презентује свој крај или представи неко ново туристичко подручје), манифестације **забавног карактера** (концерти и фестивали забавне и народне музике, фолклорне приредбе, приредбе ревијалног карактера и слично) и **сајмове и изложбе** (као јавне манифестације привредног, културног и техничког карактера). Другачијим приступом од наведених J.R.V. Richie (1987) манифестације категоризује у седам група и то на : **светске сајмове и изложбе, јединствене карневале и фестивале, велике спортске приредбе, значајне културне и религиозне приредбе, прославе годишњица, класичне комерцијалне и пољопривредне приредбе и значајне политичке приредбе** што зависи од одређене политичке личности.

Свака манифестација у себи садржи : облике забаве, едукације и представљање појединих људских достигнућа (спорт, уметност, привреда, наука). Проучавајући литературу установили смо сличности али и одређене разлике при одређивању видова манифестационог туризма. Као једну од основних примедби класификације наведених аутора можемо приметити да нису узети у обзир сви видови извођења манифестације. Тако С.и З. Марковић и други аутори не издвајају научно стручне манифестације а поједини аутори испуштају из класификација политичке и верске манифестације и посебно их не приказују.

Наведени аутори посебно издвајају културне манифестације. Реч култура је превише општег значења и из ње се не може извучи оно што је карактеристично и препознатљиво. Појам **култура** настао је од латинске речи *култура* и означава "Скуп свих творевина које су настале у природи, друштву и људском мишљењу, као последица људске делатности; развијање, образовање, усавршавање мишљења и духа ; богаћење, оплемењивање духа, нарочито општа образованост и начитаност" (**Вујаклија 1980**). Из тога произилази да горе наведена подела није потпуно адекватна јер је уопштена. Уместо посебно издвојених културних манифестација, умеснија би била подела према облицима културног садржаја и предлажемо поделу на : уметничке, етнографске, верске и политичко-историјске.

М.Вукичевић и Ј.Балашевић, у својој подели издвајају традиционално народно-обичајне свечаности. Манифестације те врсте, тј. оне које се базирају на традицији, ритуалима, народним обичајима, умећима и веровањима, представљају значајан туристички потенцијал Војводине. Услед тог их је потребно посебно издвојити. Због прецизнијег изражавања сматрамо да је осмишљенији назив етнографске манифестације, које у свом називу садрже елементе фолклора и традиције.

Спортске манифестације су заједнички издвојене код наведених аутора који су их препознали и издвојили али их нису детаљније образложили. Оне имају своје место и улогу у туристичком потенцијалу те их треба издвојити, јер су као такве оправдале посебан назив и место.

Већина аутора као посебне издвајају и оне манифестације које имају пре свега привредни карактер. Оне су доказале да су оправдано издвојене и као такве нашле су своје место у туристичкој понуди Војводине.

Наведени аутори као посебне издвајају забавне манифестације. Оне су у директној вези са туристичком понудом, пре свега у туристичким местима и регијама. Својим програмским садржајем оне с правом имају доминантну улогу у туризму.

С.Ожеговић наводи као посебне и научно-стручне манифестације. Иако један део теоретичара туризма сматра да ову врсту као део

конгресног туризма не треба посебно издвајати, мишљења смо да је то потребно јер неки од облика имају велик потенцијал и перспективу у туризму.

Ж.Јовичић и J.R.V. Richie као посебне издвајају политичке манифестације. Те врсте манифестација оправдано су се издвојиле али им треба придодати и историјски аспект.

Поједини аутори манифестације које својим извођењем представљају одређено место или регију сврставају у забавне, спортске или културне. Такве манифестације пре свега имају пропагандни карактер за регију и потребно их је издвојити у посебне туристичко-пропагандне.

На основу напред изложеног и резултата добијених теренским истраживањима, поштујући наведене резултате установили смо приметну уопштеност и недовољно разрађену класификацију. Анализирајући добијене резултате дошли смо до издиференциране класификације манифестација према начинима извођења, препознали смо их и уврстили према датим критеријумима.

Манифестације према области извођења се могу поделити на: **уметничке, научно-стручне, привредне, спортске, верске, политичко-историјске, етнографске, забавне и туристичко-пропагандне.**

-Манифестације **уметничког** карактера су садржајно везане за област културе и уметности а према облику извођења могу се разврстати на: разне позоришне, музичке, фото и филмске, ликовне, књижевне и мешовите (које у себи имају све наведене облике) а организују се самостално или као допуна осталој (интегралној) туристичкој понуди. Примери су: "Стеријино Позорје", "Златни Витез", НОМУС, "Ликовна колонија Ечка", "Књижевна колонија Кањижа", "Змајеве дечје игре".

-**Научно-стручне** манифестације по својој суштини су едукативног карактера и представљају размену научно-стручног сазнања из одређених области а организују се у виду: конгреса, научних и стручних скупова, симпозијума и семинара из различитих привредних и научних дисциплина и из области образовања. Могу се организовати самостално (Еко-конференција Нови Сад и сличне) или као допуна одређеним привредним манифестацијама ("Туристички производи Југославије" у оквиру Међународног сајма ЛОРИСТ).

-**Привредним** се сматрају манифестације које су организоване са циљем представљања најновијих научних, техничких и привредних достигнућа. Према начину организовања издвајају се сајмови (Међународни пољопривредни сајам) вашари (Нови Сад, Суботица) изложбе (Међународна изложба хортикултуре у Н. Саду) смотре, привредно-образовне и привредно фолклорне ("Вршачка берба грожђа").

-**Спортске** манифестације могу бити спортско-рекреативног, ако немају претежно такмичарско обележје, већ представљају вид рекреације, (Радничке спортске игре), као и спортско - такмичарског карактера, (Европско екипно првенство у јудо-у). Спортско такмичарске манифестације, су оне у којима је превасходан такмичарски резултат. Зависно од значаја који имају, оне дају и одређени финансијски ефекат, продајом улазница, тојест величине броја посетилаца, и њиховог коришћења хотелско-угоститељских смештајних капацитета. Према рангу одржавања издвајају се такмичења од локалног до међународног нивоа (међународни турнири, клупска европска такмичења, балканска првенства, средњоевропски купови, европска и светска првенства, олимпијаде и универзијаде).

-**Верске** манифестације су оне које имају религијски садржај и значај. Оне могу бити повезане са одређеним верским празником (Божих, Ускрс) или са местима одређеним за обављање религијских обреда, као и догађајима из историје цркве, обележавањем датума значајнијих пророка, апостола, светитеља. Славе могу бити: црквене (сеоске црквене и манастирске)

школске(Свети Сава) општинске (литије), еснафске, крсне (Грубачић, Томић, 1988.).

-**Политичко-историјске**, манифестације су оне које су организоване са циљем промоције неког програма, са политичким или историјским акцентом у оквиру којих се одржава и пригодан уметнички или забавни програм, а обухвата обележавање значајнијих датума из историје.(Нпр. "Дан Борца" на Иришком Венцу, где се одржава уметнички програм са политичким и историјским акцентима).

-**Етнографске** манифестације представљају приказ народних обичаја, веровања, ритуала, старих начина привређивања становништва на тлу Војводине. Код ритуалних свечаности, као пример издвајамо Дужијанцу у Суботици, (изворно ритуалне за разлику од ритуализованих). Настале су на основу сећања на ритуал,(примери су покладе и магијски ритуали), из човекове потребе подсећања и обележавања.У етнологији, ритуалне појаве које се изводе без присуства публике називају се фолклоризмом, а извођењем пред публиком добијају назив фолклорне.

-**Забавне** су оне манифестације које имају циљ да забаве публику, путем различитих сценских начина извођења уметника (представе, игре, музика, хумор, глума и слично). Оне су најчешће повезане са природним или антропогеним туристичким вредностима, тј. налазе се у садржају туристичких програма, и као такве имају туристичку особеност. Такве су манифестације "Лето на Тиси" и "Златни котлић Дунава".

-**Туристичко-пропагандне** су оне манифестације које по облику извођења представљају и облик туристичке пропаганде, где се вредности места истичу са циљем што боље презентације туристичке понуде ради анимирања туристичке потражње. При том, свака има и пропагандну поруку. Међутим, за туристичка кретања посебно су значајне оне манифестације које директно организују туристичке организације. Циљ им је анимирање становништва према регији одржавања.Такве манифестације се могу директно или индиректно односити на туристичко место које се представља.Пример директне туристичке презентације су "Дани мимозе из Херцег Новог ",која пропагира туристичке програме Херцегновљанске ривијере, по већим војвођанским насељима.Као индиректне туристичке презентације могу се узети учешће војвођанских спортских клубова у Европским клупским такмичењима.

Зависно од облика делатности препознатљиве су:

-Манифестације које се састоје само из једне области.То су само позоришни,музички, литерарни и други фестивали са само једном врстом извођења. Једна од таквих је Фестивал беседништва у Сремској Митровици

-Манифестације које у себи садрже **више приредби, сличних по садржини** (приредбе са позоришним, литерарним, ликовним, - музичким догађајима), а одржавају се у исто време. Као пример може се узети Бранково коло у Сремским Карловцима.

-Манифестације које у себи садрже **више приредби** (литерарне,музичке, фолклорне, спортске, научне), **које су различите по садржини**, а одржавају се у исто време. У ову групу спадају Змајеве дечје игре које се одржавају у Новом Саду и Сремској Каменици. Као облике извођења можемо разликовати: забавно- уметничке, привредне, привредно-образовне, привредно- фолклорне и спортске.

3.5. Класификација према масовности и уложеним финансијским средствима

Подела манифестација по врстама нешто ближе одређује својства која условљавају број посетилаца појединих приредби. На пример, уметничке, научно-стручне, забавне, привлаче релативно мали број посетилаца, спортске и привредне посећује неколико десетина до стотина хиљада посетилаца (Олимпијаде, Светске изложбе).На основу тога се

детаљније може одредити обим посећености и ниво атрактивности манифестације. Недостатак је једино у томе што се може применити само на манифестације континенталног и светског значаја. Ова класификација, на основу утрошених средстава у организацији манифестације и изградњу потребних објеката, такође може указати на ранг и значај приредбе.

Слабије осмишљене и мање репрезентативне манифестације могу бити привлачне само за посетиоце који се у тренутку одржавања, већ налазе у насељу-домаћину, или за родбину и пријатеље непосредних учесника - извођача манифестације. Оне могу да утичу на продужетак туристичког боравка. Туристичке манифестације, националног или међународног обележја, које имају и одређене облике спектакуларности, утичу на повећани обим туристичког промета, јер су у исто време и елемент садржаја боравка и туристичка вредност, према којој се посетиоци крећу. У такве манифестације су потребна и већа финансијска улагања.

3.6. Класификација према мотивима посетилаца

Зависно од културних потреба и интересовања потенцијалних посетилаца, могу се одредити својства манифестација. Мотиви изведени из разних људских потреба, представљају основну покретачку иницијативу за потенцијалног посетиоца одређене манифестације. Приликом праћења манифестације у маси људи - посматрача, појединац себе доживљава као друштвено биће. Учествује у стваралачком процесу манифестације. Тиме развија и усавшава своју личност у целости. Која манифестација ће бити изабрана, зависи од низа екстерних фактора. Присуство и доживљавање манифестација се остварује кроз идентификацију личности посматрача са извођачима и догађајима у програму. Тај процес зависи од ставова, предрасуда, навика, потреба, социјалних мотива и дургих интересовања посетилаца, те се манифестација различито доживљава. Понашање публике подстиче личност појединца да манифестацију доживљава са различитим интензитетом и квалитетом доживљаја.

Бројни психолози и теоретичари туризма као мотиве су представљали различите потребе човека. Према **Bernekeru** (Чомић, 1990) разликује се пет група мотивација које су повезане са одговарајућим туристичким вредностима и врстама:

1) **Физичка**, која обухвата потребе : за одмором, оздрављењем и бављењем спортом. Ова мотивација може наћи своје место у бањском и спортском туризму, и преко присуства посетилаца на спортским и забавним манифестацијама.

2) **Психичка**, која обухвата потребу за разонодом, жеље за доживљајима и излазак из свакодневне изолације. Наведене потребе припадају тзв. туризму доживљаја и клупском туризму а своје задовољење налазе присуством посетилаца забавним, привредним, верским, спортским манифестацијама.

3) **Интерперсонална**, која је издвојена потребом за дружењем, удаљавањем од сувише цивилизоване свакодневице и повратком природи, посета рођацима и пријатељима. Ове потребе се задовољавају преко клупског доживљајног и кампинг туризма. Преко посета разним забавним, привредним и етнографским манифестацијама могу задовољити наведене потребе.

4) **Културна**, издвојена потребама за упознавањем других земаља и предела, њихових обичаја и језика, интересовањем за уметност и религиозна путовања. Наведене потребе су задовољене учешћем у образовном и верском туризму и преко присуства разним етнографским, уметничким, верским, привредним манифестацијама.

5) **Статусна и престижна**, издвојена потребама за образовањем, признавањем и уважавањем, а које се најбоље задовољавају преко конгресног и доживљајног туризма, односно учешћем на научно-стручним и привредним манифестацијама.

Најпрецизнија и најразвијенија класификација мотива предложена је на **Конгресу светске туристичке организације, 1978.године**, а обухвата следеће мотивационе групе и потребе:

а) **Социјалне**, које се издвајају потребама за имитирањем, посебношћу, да се буде прихваћен, за одговорношћу, за самоостварењем аспирација према култури, контактима са различитим цивилизацијама, разумевањем света и догађаја у њему, да се лично види и додирне оно што приказују информације, извесном масовном естетиком, променом околине.

б) **Породичне** (племенске), издвојене потребама да се пронађе одређени стил породичног живота, окупи или напусти породица.

в) **Личне** (егиотичке), издвојене потребама за поновним успостављањем контакта са природом, да се побегне од притисака, сазнањем, упознавањем, аспирацијама ка самореализацији посредством културе контактима са другим цивилизацијама преко уметничких активности, допадања другима, живљење изнад својих могућности, за активношћу у смислу необавезних и едукативних активности, бежањем од свакодневице комплексним и комплетним активностима (од хобија до развоја примењених уметности или заната), за потпуним одмором (према стању и расположењу индивидуе).

Групе социјалних и личних мотивација, према наведеним потребама се највише задовољавају боравком у месту, које у својој туристичкој понуди садржи и облике манифестационог туризма. Манифестације имају и већи психолошко социјални ефекат што је у зависности од броја посетилаца. Зависно од значаја, врсте, квалитета и времена одржавања, сама манифестација утиче и на формирање нових мишљења, навика и потреба.

III РАЗМЕШТАЈ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА У ВОЈВОДИНИ

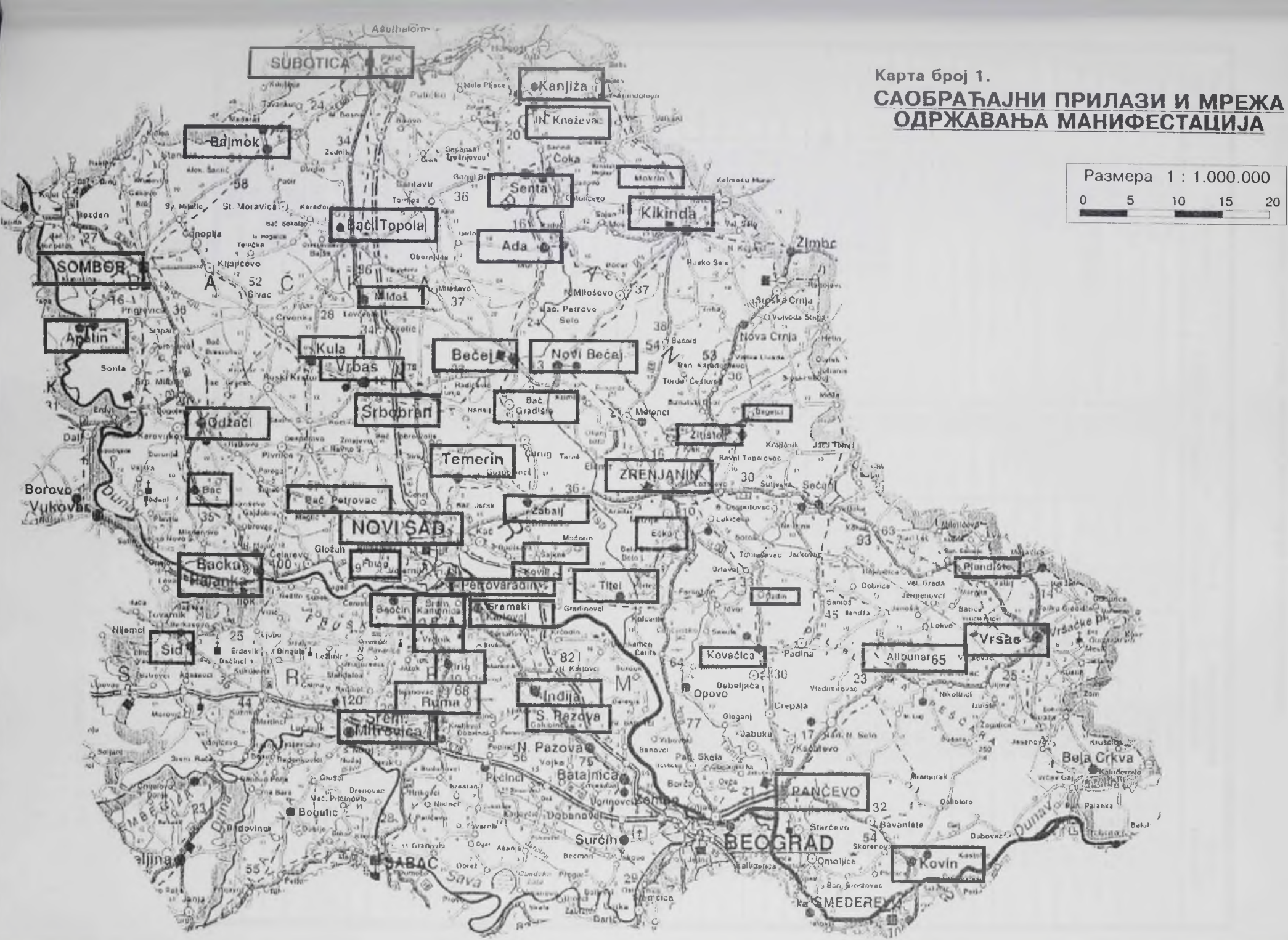
Ради што детаљније обраде података у периоду 1994. до 1996.године, извршили смо истраживање облика манифестационог туризма. Истраживање је вршено са циљем проналажења одређених законитости извођења овог вида туризма и његовог представљања као веома значајног елемента у туристичкој понуди Војводине. У трећем поглављу дати су и резултати настали анализом односа манифестационог туризма у односу на географски положај локације одржавања и на веће привредне центре. Издвајање положаја је битно, јер указује на повезаност локације манифестација са саобраћајним правцима Војводине. Односно указује се на положај локација одржавања манифестација у односу на потенцијалне туристичке дестинације. Положај у односу на важније привредне центре указује на повезаност манифестационог туризма са различитим привредним делатностима.

Најважнији и најосновнији елемент туристичких вредности Војводине је туристичко географски положај. Фактори који одређују положај Војводине у односу на остали део СР Југославије и суседних и других европских регија су: положај у јужном делу Панонске низије и велике међународне реке Дунав, Сава и Тиса. Географски Војводина се простире у јужном делу Панонске низије, која се сместила између Алпида, Динарида и Карпида, на раскрсници између Средње, Јужне и Источне Европе и Азије (Блиског Истока). При одређивању значаја појединих манифестација и њиховог места у туристичком значењу Војводине у овом поглављу ће се указати на њихов размештај, у односу на главне привредне центре и главне саобраћајнице.

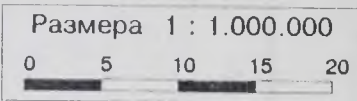
1. ПОЛОЖАЈ У ОДНОСУ НА ГЛАВНЕ ПРИВРЕДНЕ ЦЕНТРЕ

Према подацима добијеним теренским истраживањем у 45 војвођанских општина, посматрано у периоду 1871-1997.године, одвијало се 696 манифестација. Од посматраних манифестација стално се, у истом насељу, организује 388 или 55,75%. Манифестације које се сваки пут одржавају у другом насељу, или повремено у једном истом, чине 148 или 21,26%. Истовремено у два или више насеља одвија се 52 манифестације или 7,47%. Оне које се сваки пут одржавају у другом насељу, обухватају 96 односно 13,79%.

Манифестације које мењају места одржавања услед специфичних услова локалне средине где се одржавању, добијају и посебне карактеристике. Услед тога, потребно их је посматрати као засебне. Таквих манифестација одржано је 1230 у наведеном периоду. (табела број 1)

Карта број 1.
**САОБРАЋАЈНИ ПРИЛАЗИ И МРЕЖА
 ОДРЖАВАЊА МАНИФЕСТАЦИЈА**

Табела бр.1. **Распоред извођења манифестација по општинама**

Редни број	Општина	% манифестација	број становника	Национални доходак	број лежаја
1	НОВИ САД	20.24	265464	1161482	1515
2	СУБОТИЦА	6.42	150534	750005	1387
3	ЗРЕЊАНИН	4.63	136778	629162	340
4	СОМБОР	4.07	96105	458439	150
5	СР. МИТРОВИЦА	4.07	85328	314039	150
6	ПАНЧЕВО	3.98	125261	638807	198
7	КИКИНДА	3.50	69743	321906	233
8	БАЧКА ПАЛАНКА	3.17	58835	317130	186
9	ВРШАЦ	2.76	58228	407724	158
10	РУМА	2.52	55087	213953	105
11	АПАТИН	2.36	32999	183828	210
12	КУЛА	2.28	49311	218425	24
13	КАЊИЖА	2.20	30668	172069	306
14	БЕЧЕЈ	2.03	42683	260388	50
15	БАЧКА ТОПОЛА	2.03	40473	173905	157
16	СР. КАРЛОВЦИ	2.03	7534	19708	-
17	СТАРА ПАЗОВА	1.95	57291	166390	-
18	БЕОЧИН	1.95	14848	90267	50
19	ИНЂИЈА	1.71	44185	130001	55
20	ВРБАС	1.63	46405	331852	220
21	КОВАЧИЦА	1.46	30469	105869	-
22	ИРИГ	1.46	11696	30939	-
23	СЕНТА	1.38	28779	116977	105
24	СРБОБРАН	1.38	17365	70576	87
25	БАЧКИ ПЕТРОВАЦ	1.38	15662	44988	-
26	НОВИ КНЕЖЕВАЦ	1.30	13816	85075	-
27	КОВИН	1.22	38263	153570	-
28	АДА	1.14	21506	82239	-
29	СЕЧАЊ	1.14	18438	55982	-
30	ОЦАЦИ	1.06	37501	201467	-
31	НОВИ БЕЧЕЈ	1.06	28788	-	24
32	АЛИБУНАР	0.98	26535	97629	-
33	ЖАБАЉ	0.98	25823	90034	-
34	ШИД	0.89	36317	162888	52
35	ТИТЕЛ	0.89	16218	60752	28
36	ТЕМЕРИН	0.82	24939	74824	-
37	БЕЛА ЦРКВА	0.82	23707	73488	82
38	БАЧ	0.82	17349	64435	-
39	МАЛИ ИЂОШ	0.82	14394	32705	-
40	ЖИТИШТЕ	0.73	-	84655	-
41	ЧОКА	0.73	15271	60752	-
42	ПЕЋИНЦИ	0.65	20077	77172	22
43	ПЛАНДИШТЕ	0.57	14581	62705	-
44	НОВА ЦРЊА	0.49	14538	52624	-
45	ОПОВО	0.32	11384	39181	-
	УКУПНО	100.0	2001368	9050042	

Табела бр. 1-а **Распоред манифестација према рангу одржавања по општинама**

Р.Б.	ОПШТИНА	М А Н И Ф Е С Т А Ц И Ј Е											
		Локалне		Регионалне		Покрајинске		Републичке		Савезне		Међународне	
		бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%
1	Ада	2	1.08	3	1.27	4	1.43	1	1.30	2	0.99	2	0.85
2	Апатин	4	2.15	3	1.27	5	1.79	9	11.69	7	3.47	0	0.00
3	Бач	5	2.69	1	0.42	2	0.72	1	1.30	0	0.00	0	0.00
4	Б.Паланка	8	4.30	3	1.27	13	4.66	2	2.60	4	1.98	8	3.42
5	Б.Топола	3	1.61	5	2.12	5	1.79	1	1.30	6	2.97	4	1.71
6	Кањижа	3	1.61	8	3.39	7	2.51	0	0.00	6	2.97	3	1.28
7	Кула	3	1.61	4	1.69	18	6.45	2	2.60	4	1.98	2	0.85
8	М.Иђош	4	2.15	0	0.00	2	0.72	0	0.00	3	1.49	1	0.43
9	Н.Сад	20	10.75	38	16.10	32	11.47	5	6.49	68	33.66	86	36.75
10	Б.Петровац	4	2.15	1	0.42	8	2.87	0	0.00	1	0.50	3	1.28
11	Бечеј	4	2.15	7	2.97	3	1.08	1	1.30	6	2.97	4	1.71
12	Оџаци	6	3.23	2	0.85	2	0.72	0	0.00	2	0.99	1	0.43
13	Сента	3	1.61	2	0.85	4	1.43	0	0.00	2	0.99	7	2.99
14	Сомбор	4	2.15	9	3.81	15	5.38	5	6.49	8	3.96	9	3.85
15	Србобран	3	1.61	5	2.12	4	1.43	0	0.00	0	0.00	5	2.14
16	Суботица	7	3.76	16	6.78	18	6.45	1	1.30	13	6.44	24	10.26
17	Темерин	4	2.15	2	0.85	3	1.08	0	0.00	0	0.00	1	0.43
18	Тител	3	1.61	3	1.27	0	0.00	2	2.60	0	0.00	2	0.85
19	Врбас	4	2.15	1	0.42	3	1.08	1	1.30	5	2.48	6	2.56
20	Жабалъ	5	2.69	2	0.85	3	1.08	0	0.00	0	0.00	2	0.85
21	С.Карловци	3	1.61	5	2.12	2	0.72	8	10.39	6	2.97	1	0.43
22	Беочин	7	3.76	7	2.97	3	1.08	1	1.30	1	0.50	5	2.14
23	Инђија	5	2.69	5	2.12	0	0.00	2	2.60	1	0.50	2	0.85
24	Ириг	4	2.15	3	1.27	8	2.87	1	1.30	2	0.99	0	0.00
25	Пећинци	2	1.08	4	1.69	2	0.72	0	0.00	1	0.50	0	0.00
26	Рума	5	2.69	6	2.54	11	3.94	2	2.60	2	0.99	5	2.14
27	С.Митровица	4	2.15	13	5.51	14	5.02	4	5.19	9	4.46	4	1.71
28	С.Пазова	5	2.69	5	2.12	9	3.23	1	1.30	1	0.50	3	1.28
29	Шид	1	0.54	2	0.85	3	1.08	0	0.00	3	1.49	2	0.85
30	Али Бунар	2	1.08	3	1.27	3	1.08	0	0.00	2	0.99	1	0.43
31	Б.Црква	4	2.15	3	1.27	0	0.00	1	1.30	1	0.50	1	0.43
32	Чока	3	1.61	2	0.85	0	0.00	0	0.00	1	0.50	3	1.28
33	Киkinда	4	2.15	7	2.97	15	5.38	5	6.49	8	3.96	4	1.71
34	Ковачица	3	1.61	5	2.12	4	1.43	1	1.30	2	0.99	3	1.28
35	Ковин	3	1.61	7	2.97	1	0.36	1	1.30	1	0.50	1	0.43
36	Н.Бечеј	2	1.08	5	2.12	3	1.08	1	1.30	1	0.50	1	0.43
37	Н.Црња	4	2.15	0	0.00	0	0.00	1	1.30	1	0.50	0	0.00
38	Опово	3	1.61	1	0.42	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00
39	Панчево	5	2.69	8	3.39	18	6.45	8	10.39	7	3.47	3	1.28
40	Пландиште	2	1.08	1	0.42	1	0.36	0	0.00	2	0.99	1	0.43
41	Сечањ	3	1.61	4	1.69	2	0.72	1	1.30	1	0.50	2	0.85
42	Вршац	5	2.69	5	2.12	11	3.94	3	3.90	4	1.98	7	2.99
43	Зрењанин	5	2.69	12	5.08	17	6.09	5	6.49	6	2.97	13	5.56
44	Н.Кнежевац	3	1.61	8	3.39	1	0.36	0	0.00	2	0.99	2	0.85
	УКУПНО	186	100.00	236	100.00	279	100.00	77	100.00	202	100.00	234	100.00

Табела бр. 1-б Распоред облика манифестационог туризма по општинама

Р.Б.	ОПШТИНА	Спортске		Уметничке		Забавне		Привредне		Етнографске		Туристичко-пропагандне		Верске		Научно-стручне		Политичко-историјске	
		бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%	бр.	%
1	Ада	3	0.96	4	1.04	1	1.54	1	0.69	2	3.33	1	3.45	1	1.96	1	1.03	0	
2	Апатин	11	3.54	5	1.30	1	1.54	1	0.69	1	1.67	1	3.45	1	1.96	2	2.06	1	1.72
3	Бач	3	0.96	2	0.52	0		1	0.69	1	1.67	0		1	1.96	0		0	
4	Б.Паланка	16	5.14	7	1.82	3	4.62	5	3.45	3	5.00	0		0		0		3	5.17
5	Б.Топола	5	1.61	5	1.30	5	7.69	1	0.69	1	1.67	1	3.45	1	1.96	2	2.06	1	1.72
6	Кањижа	5	1.61	10	2.60	3	4.62	3	2.07	3	5.00	1	3.45	1	1.96	1	1.03	1	1.72
7	Кула	4	1.29	18	4.68	0		2	1.38	3	5.00	1	3.45	0		0		3	5.17
8	М. Иђош	1	0.32	3	0.78	0		0		1	1.67	1	3.45	1	1.96	0		2	3.45
9	Н.Сад	70	22.51	54	14.03	13	20.00	44	30.34	4	6.67	8	27.59	5	9.80	44	45.36	5	8.62
10	Б.Петровац	4	1.29	5	1.30	1	1.54	1	0.69	3	5.00	0		0		0		2	3.45
11	Бечеј	4	1.29	10	2.60	3	4.62	4	2.76	2	3.33	0		2	3.92	0		0	
12	Озаци	4	1.29	4	1.04	1	1.54	1	0.69	0		0		2	3.92	0		1	1.72
13	Сента	7	2.25	5	1.30	0		2	1.38	2	3.33	0		0		0		1	1.72
14	Сомбор	11	3.54	17	4.42	3	4.62	5	3.45	0		1	3.45	2	3.92	6	6.19	4	6.90
15	Србобран	6	1.93	4	1.04	0		2	1.38	2	3.33	1	3.45	1	1.96	0		1	1.72
16	Суботица	21	6.75	25	6.49	3	4.62	10	6.90	8	13.33	2	6.90	2	3.92	4	4.12	4	6.90
17	Темерин	2	0.64	3	0.78	0		1	0.69	2	3.33	0		1	1.96	0		1	1.72
18	Тител	5	1.61	3	0.78	0		1	0.69	1	1.67	0		1	1.96	0		0	
19	Врбас	10	3.22	5	1.30	1	1.54	2	1.38	0		0		1	1.96	0		1	1.72
20	Жабалъ	3	0.96	4	1.04	1	1.54	1	0.69	0		0		1	1.96	0		2	3.45
21	С.Карловци	2	0.64	11	2.86	0		4	2.76	0		0		2	3.92	6	6.19	0	
22	Беоцин	12	3.86	4	1.04	2	3.08	1	0.69	1	1.67	1	3.45	2	3.92	0		2	3.45
23	Инђија	3	0.96		2.08	1	1.54	2	1.38	0		0		1	1.96	3	3.09	1	1.72
24	Ириг	1	0.32	7	1.82	0		3	2.07	0		0		2	3.92	4	4.12	1	1.72
25	Пећинци	-		3	0.78	1	1.54	2	1.38	0		1	3.45	1	1.96	0		0	
26	Рума		1.61	14	3.64	0		5	3.45	0		2	6.90	3	5.88	3	3.09	0	
27	С.Митровица	14	4.50	14	3.64	1	1.54	7	4.83	0		0		2	3.92	6	6.19	5	8.62
28	С.Пазова	7	2.25	11	2.86	1	1.54	2	1.38	0		0		1	1.96	0		1	1.72
29	Шид	3	0.96	4	1.04	1	1.54	2	1.38	0		0		0		0		0	
30	Алибунар	3	0.96	3	0.78	0		2	1.38	3	5.00	0		0		1	1.03	0	
31	Б.Црква	2	0.64	1	0.26	2	3.08	1	0.69	1	1.67	0		0		0		1	1.72
32	Чока	3	0.96	1	0.26	1	1.54	1	0.69	0		0		1	1.96	1	1.03	1	1.72
33	Киkinда	9	2.89	16	4.16	4	6.15	5	3.45	1	1.67	1	3.45	1	1.96	0		2	3.45
34	Ковачица	2	0.64	10	2.60	0		2	1.38	2	3.33	0		1	1.96	0		1	1.72
35	Ковинј	3	0.96	6	1.56	2	3.08	0		2	3.33	1	3.45	0		0		1	1.72
36	Н. Бечеј	3	0.96	4	1.04	2	3.08	1	0.69	1	1.67	0		1	1.96	0		1	1.72
37	Н. Кнежевац	4	1.29	6	1.56	2	3.08	1	0.69	0		1	3.45	1	1.96	0		1	1.72
38	Н. Црња	1	0.32	1	0.26	0		1	0.69	0		1	3.45	1	1.96	0		1	1.72
39	Опово	1	0.32	0		0		1	0.69	0		0		1	1.96	0		1	1.72
40	Панчево	11	3.54	27	7.01	0		3	2.07	2	3.33	0		2	3.92	3	3.09	1	1.72
41	Пландиште	4	1.29	1	0.26	0		1	0.69	0		1	3.45	0		0		0	
42	Сечањ	2	0.64	9	2.34	0		1	0.69	0		1	3.45	0		0		1	1.72
43	Вршац	7	2.25	15	3.90	0		3	2.07	3	5.00	1	3.45	3	5.88	3	3.09	0	
44	Зрењанин	14	4.50	16	4.16	6	9.23	6	4.14	5	8.33	0		1	1.96	7	7.22	3	5.17
	УКУПНО	311	100.0	385	100.0	65	100.0	145	100.0	60	100.0	29	100.0	51	100.0	97	100.0	58	100.0

Напомена : Национални доходак по општинама изражен је у динарима, а према подацима из Статистичког годишњака Републике Србије за 1995. годину.

Број становника по општинама обухвата период Пописа становништва, домаћинства и станова у 1991. години.

Број лежаја у Војводини обухвата податке из 1995. године, а према књизи Туризам, Републичког завода за статистику Србије, за 1995. годину.

У Бачкој се одржава 702 манифестације, или 57,07% у Банату 316 тј. 25,69% и у Срему 212 што чини 17,24%. Према анкетном листу утврдили смо да се манифестације одржавају у 171 насељу. Од тога у 45 градских и општинских центара се одржава 915 или 75,06%, а у 126 осталих 306 или 24,94% . Највећи број манифестација одржава у насељима градског и мешовитог типа.

Општински центри представљају жаришта привредног, културног уметничког и спортског живота. Имају богату заоставштину културно-историјских споменика из разних епоха. Они представљају и главна исходишта културних туристичких кретања. Истовремено, у њима се ствара и највећа човекова потреба за туристичким кретањима ради разоноде, одмора, образовања, промене средине. У тим центрима се налази и највећи број хотелско-смештајних капацитета и угоститељских објеката. Табела нам показује да оне општине које се налазе међу првих десет по броју одржавања манифестација, спадају међу економски, просторно и демографски, најразвијеније општине у Војводини. По површини те општине захватају највећи простор и у њима живи већина становништва Војводине. Манифестације које се у њима одржавају обухватају нешто више од половине свих манифестација на територији Војводине (55,36%). Такође у 10 највећих и најразвијенијих војвођанских насеља се одржало до сада 43,56% свих манифестација.

Карта бр 1 дата у прилогу указује нам на равномеран распоред насеља и главних саобраћајница, што погодује организовању манифестација.

2. ПОЛОЖАЈ У ОДНОСУ НА ГЛАВНЕ САОБРАЋАЈНИЦЕ

Ради утврђивања појединих критеријума наведених у другом поглављу (ранг одржавања, традиционалност, простор), у овом одељку посматрали смо распоред одржавања манифестација у односу на главне саобраћајне правце у Војводини. Овим смо желели указати на приступачност локацијама одржавања манифестација. Све то у циљу издвајања оних облика манифестационог туризма, чије локације својом атрактивношћу и својом приступачношћу омогућавају лакши приступ како домаћим, тако и страним посетиоцима.

Према Статистичком годишњаку Југославије за 1995. годину, укупна дужина свих категорисаних друмских праваца у Војводини износи 7600 км, а главни железнички правци у Војводини су представљени са 1800 км пруга. На територији Војводине се налази и највећа концентрација унутрашњих пловних путева СР Југославије, са 1400 км пловних путева.

Главна одлика саобраћајних праваца у Војводини је транзитност путева. Карта 1. и табеле 2,3 и 4 дате у даљем тексту указују на могућност добре организованости и повезаности манифестационог туризма Војводине, како међусобно, тако и са осталим туристичким вредностима.

Табела 2 .Магистрални друмски правци Војводине и % организовања манифестација у насељима

РБ	Друмски правац	број насеља	% манифестација
1	Сегедин-Суботица-Б.Топола-М.Иђош-Н.Сад-Инђија-С.Пазова-Београд	20	33,74
2	Загреб-Шид-С.Митровица-Рума-Пећинци-Београд	9	8,12
3	Баја-Сомбор-Оджаци-Б.Петровац-Н.Сад	12	26,75
4	Баја-Сомбор-Кула-Врбас-Н. Сад	14	28,22
5	Баја-Сомбор-Апатин-Оджаци-Бач-Б.Паланка-Инђија-С.Пазова-Београд	27	35,38
6	Сегедин-Суботица-Сомбор-Осијек	10	10,49
7	Темишвар-Кикинда-Зрењанин-Панчево-Београд	11	12,22
8	Темишвар-Вршац-Пландиште-Алибунар-Сечањ-Зрењанин-Жабал-Н.Сад	12	30,16
9	Темишвар-Вршац-Алибунар-Панчево-Београд	7	8,13
10	Н.Сад-Ириг-Рума-С.Митровица-Шид-Вуковар, Бјељина	9	26,66
11	Сегедин-Н.Кнежевац-Чока-Сента-Ада-Бечеј-Темерин-Н.Сад	18	27,64
12	Н.Сад-Темерин-Жабал-Бечеј-Ада-Сента-Хоргош-Сегедин	14	27,97
13	Н.Сад-Беочин-Илок, Шид, Товарник	5	23,08

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Саобраћајна и географска карта Војводине и резултати анкете

Друмска саобраћајница Е 75, која повезује Северну са Јужном Европом и саобраћајница Е 94 која повезује Западну са Јужном Европом и Азијом, представљају и најпрометније магистралне друмске правце у Војводини. Подаци о промету путничког и теретног саобраћаја на деоници магистралног друмског правца Е 75, указују на повећање броја возила. Тако, у првих осам месеци 1992. године, наведеном деоницом је прошло 4879 путничких и теретних возила (Добривојевић, Бјељак 1992), а током 1997. године забележен је промет од 26 000 возила (Саобраћајни институт ЦИП). У војвођанској туристичкој привреди, пронуца туристичких вредности путницима у транзиту је слаба стихијска, парцијална, мада треба да има један од приоритета. У таквим условима организовање манифестационог туризма у насељима која гравитирају наведеним саобраћајницама, представља потенцијал, тј. полазну тачку, с циљем да се путник у транзиту заустави и оствари туристички промет. Да би се то остварило потребна је што агресивнија туристичка пропаганда, која треба да почне још на самим граничним прелазима. Такође потребна је и што боља сарадња општинских туристичких организација и ауто-мото савеза, с циљем пружања адекватних туристичких информација и у центрима Ауто-мото савеза Србије. Већи део атрактивних природних и антропогених туристичких вредности се налази уз наведене саобраћајнице, а и та чињеница није довољно искориштена. Остали магистрални друмски правци Војводине међусобно су повезани и са одговарајућим пратећим објектима инфраструктуре пружају солидну основу за друмски транзит робе и путника . Преко тих праваца омогућен је приступ скоро свим туристичким вредностима Војводине.

Највећи број општинских центара налази на важнијим магистралним путним правцима, што није случај са општинама Бела Црква, Опово, Тител, Житиште, Нова Црња, Ковин, Нови Бечеј, које се налазе на путевима регионалног карактера који су повезани са главним саобраћајним правцима. У њима се одржава 5,45% свих манифестација. Развијен је и аутобуски облик превоза путника. Свако веће општинско место има своју међуградску и међумесну, аутобуску станицу, као и развијен градски саобраћај, што омогућава бољу и бржу приступачност скоро свим елементима туристичке понуде.

Према карти 1. и табели 3. закључујемо да постоје 12 магистралних железничких праваца. Мрежа железничких пруга Војводине и поред

дотрајалости инфраструктуре и бројних организационих слабости, ипак солидно повезује насеља у Војводини.

Табела 3. **Однос Железничких магистралних праваца и организовања манифестација**

Железнички правци	број насеља	% Манифестација
Roszke-Келебија (Хоргош)-Суботица-Б. Топола-Врбас-Нови Сад-Инђија-С. Пазова-Београд	16	36.33
Винковци-Шид-Ср. Митровица-Рума-Инђија-С. Пазова-Београд	8	11.14
Осијек-Богојево-Озаци-Гајдобра-Гложани-Нови Сад	8	25.85
Осијек-Богојево-Пригревица-Сомбор-Суботица-Келебија, Хоргош	10	16.11
Темишвар-Вршац-Алибунар-Панчево-Београд	7	7.72
Сомбор-Кула-Врбас-Нови Сад, Суботица	8	34.72
Нови Сад-Орловат-Зрењанин фабрика-Кикинда-Јимболија	11	29.26
Кикинда-Н. Бечеј-Зрењанин фабрика-Ковачица-Панчево-Београд	13	14.63
Нови Сад-Орловат-Зрењанин фабрика-Сечањ-Вршац-Темишвар	10	26.66
Суботица-Сомбор-Пригревица-Богојево-Гајдобра-Гложани-Нови Сад-Инђија-С. Пазова	20	42.36
Хоргош, Келебија-Суботица-Сента-Чока-Кикинда-Јимболија	10	14.23
Нови Сад-Темерин-Жабал-Бечеј-Ада-Сента-Хоргош	90	29.79

Као и код друмских саобраћајница магистрални железнички правци Roszke-Београд и Винковци-Београд су деоница главних европских железничких саобраћајница, које пролазе кроз Војводину. Ти железнички правци, као и наведени друмски најпрометнији су, а имају транзитни међународни значај. Као такви у односу на остале железничке магистралне правце Војводине су модернизовани (електрификација) и бржи. Остали железнички правци се у Војводини користе углавном као локални или регионални систем превоза. Поједине општине у којима се одржавају неке од манифестација немају железничку инфраструктуру за промет путника, него само теретне (Беочин), или немају директан излаз на железницу (Опово, Ириг, Пећинци, Нова Црња, Житиште). Сви они чине 7,63% свих манифестација и приступачни су у комбинацији са другим превозним средствима.

Посматрајући карту 1. и табелу 4 закључујемо да на територији Војводине постоји 6 потенцијалних речно-каналских саобраћајница.

Табела 4. **Однос речно-каналских саобраћајних праваца и организовања манифестација**

Р.Б.	Речно-каналски саобраћајни правци	Број општина	% Манифестација
1	Дунав	12	40.41
2	Тиса	11	17.16
3	Сава	4	8.13
4	Бегеј	4	6.99
5	Тамиш	5	7.56
6	Велики Бачки канал	6	12.21

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : географска карта Војводине и резултати добијени анализом анкетног листа

Наведени правци чине 100% свих пловних путева у Војводини. Од тога 47% отпада на хидросистем Дунав-Тиса-Дунав, а 53% на остале пловне путеве. Из наведеног хидросистема издваја се Велики Бачки канал који има потенцијала за речни саобраћај. Речно-каналске саобраћајнице, по својим природним одликама и специфичношћу чине значајан туристички потенцијал Војводине, као део природно-географских туристичких вредности. Као део спортских и забавних манифестација, регате су веза каналско-речног саобраћаја и уско су повезане са туризмом. И поред погодности, путнички, речни и каналски саобраћај не постоји, осим донекле на Дунаву. Туристичке агенције и организације из земаља подунавског региона, организују крстарења овом реком. Ток Дунава кроз Југославију служи им само за транзит, са веома slabим интересовањем за програме туристичких организација тог региона. Сарадња између тих туристичких организација и организатора скоро је никаква. Стицајем околности као што су: висок водостај Дунава и елементарне непогоде пловила су присиљена да се зауставе и усидре у Луци Нови Сад. Чак ни тада Туристичка организација Новог Сада не излази са програмима њиховог туристичког боравка. Затечени туристи самоиницијативно обилазе Нови Сад. С тим у вези манифестациони туризам преко облика извођења би представљао организовану туристичку понуду тим посетиоцима. До 1990. године Дунав је коришћен као траса највеће на свету Међународне ТИД регате. Поновним укључивањем Југословенског дела Дунава у њу, 1996. године, подстиче се активнији речни путнички саобраћај. Такође, укључивање хидросистема Дунав-Тиса-Дунав у велики Европски каналски систем Дунав-Рајна-Мајна-Дунав, допринело би развоју путничког саобраћаја на Тиси, Дунаву и хидросистему ДТД.

Ваздушни саобраћај на територији Војводине је недовољно развијен. Као потенцијални путнички аеродроми, код места Ченеј близу Новог Сада и код Вршца, постоје два привредно-спортска аеродрома, а код Сомбора се налази војни аеродром. Они имају могућност за пријем мањих авиона, тзв. чартер летова. До распада СФР Југославије војвођански простор је гравитирао међународним аеродромима Сурчин код Београда и аеродром код Осијека, да би у садашњим условима војвођански простор гравитирао искључиво аеродрому Сурчин. У даљој перспективи развоја ваздушног саобраћаја уз пуну нормализацију односа и повезивања суседних држава војвођански простор има могућности коришћења услуга међународних аеродрома код Сегедина Осијека и Темишвара.

Као закључак може се извести да војвођански географски простор, својом саобраћајном инфраструктуром и мрежом насеља резултира тиме да манифестациони туризам има потенцијал, који је недовољно искориштен. Како је војвођански географски простор, гледано на саобраћајну инфраструктуру и мрежу насеља, туристичка регија са изразито транзитним карактером, има недовољно искоришћене потенцијале за манифестациони туризам.

IV ВЕЗА ПРИРОДНО-ГЕОГРАФСКИХ ТУРИСТИЧКИХ ВРЕДНОСТИ И МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Природно географске одлике Војводине (рељеф, клима, хидрографија, флора и фауна) поседују одређене особености, које имају своју атрактивност. Као такве чине природне туристичке вредности Војводине. Манифестациони туризам користи разне специфичности, као мотив организовања разних облика манифестација, нарочито организовањем на погодним хидрографским и рељефним локалитетима. У тематици овог поглавља акцентирају се и узрочно-последичне везе природних туристичких вредности и манифестационог туризма.

1. ПОВЕЗАНОСТ РЕЉЕФНИХ ЦЕЛИНА ВОЈВОДИНЕ И МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА

На територији Војводине налази се и неколико геоморфолошких целина које по својим специфичностима спадају у природне туристичке вредности. То су: Фрушка гора Вршачке планине, Бачка и Банатска пешчара и Тителска лесна зараван. Зашто баш наведене целине? Као прво, представљају најизраженије облике у рељефу Војводине. У анализама о стању, положају и карактеристикама САП Војводине и могућностима и правцима развоја вршеним 1979. и 1984. године наведене рељефне целине означене су као важан елемент у туристичкој понуди Војводине. А као друго, у оквиру Регионалног просторног плана Војводине (1974. године) и Просторног плана републике Србије (1996. године) наведене рељефне целине издвајају се као самосталне туристичке регије или њихови делови. Ако се посматрају комплексно и комплементарно са остаалим природним и антропогеним туристичким вредностима, представљају значајан туристички потенцијал.

Део територије **Фрушке горе** обухвата и истоимени национални парк, проглашен 1960. године. У његовом саставу су бројна излетишта као што су: Иришки венац, Бранковац, Змајевац, Летенка, Андревље, Тестера, Стражилово, Долина кестенова, Црвени чот и Поповица. Ова излетишта повезана су мрежом путева и саобраћајно су приступачна, те их користи велики број излетника из околних места. Изграђен је и већи број хотела, одмаралишта и ресторана који могу служити већи број посетилаца. Поред природних услова, саобраћајне и комуникацијске везе смештајних капацитета, Фрушка гора има и већи број сакралних објеката, већи број манастира и цркава расутих по обронцима Фрушке горе као и спомен обележја из народно ослободилачког рата. Као што видимо, Фрушка гора располаже значајним туристичким богатством, које је представљено јединственом и светски ексклузивном комбинацијом природних и антропогених туристичких вредности. За спортско-рекреативне активности Фрушка гора пружа рељеф и геолошке и друге физичко географске особине, те се ту и организују спортска такмичења од међународног до локалног ранга. Позната је манифестација Фрушкогорски маратон, која је спортско рекреативног карактера, а за место одржавања традиционално користи ову локацију. Мрежа друмских саобраћајница кроз Фрушку гору користи се као погодност за одржавање ауто-мото и бициклистичких трка. Туристичке организације традиционално организују следеће спортске манифестације: Ауто-мото крос у Визићу, Ауто-Мото трке за Велику награду Новог Сада на Мишелуку, Пан рели који обухвата просторе централног фрушкогорског била а повремено одржава се и бициклистичка трка кроз Војводину. Од спортских такмичења на овом локалитету, одржавају се бројна такмичења у атлетици, трчању, оријентационом трчању на обронцима јужних падина Фрушке горе. Природногеографске одлике ове рељефне целине, тема су бројним научно-

стручних, привредних и уметничких скупова. У познатије се могу убројити :Еко конференција, Научни скуп о геолошком наслеђу Србије, Еколошки камп и други, који се одржавају у Сремској Каменици, Иригу, Врднику, Новом Саду, Сремским Карловцима и другим насељима Фрушке горе.У познате манифестације на Фрушкој гори можемо убројити и : Првомајски уранак, Ђурђевдански уранак који имају историјски и верски карактер а праћен великим вашарима.

Рељеф **Вршачких планина** може послужити као мотив уметничког изражавања при манифестацијама као што су:"Ликовно бијенале" и "Традиционална изложба радова за награду Паја Јовановић" и као маршрута за међународну бицикличку трку кроз Војводину. Обрадиви делови терасастог дела рељефа Вршачких планина и повољна клима условили су развој виноградарства, што је утицало на организовање међународне привредно-фолклорне манифестације"Вршачка берба грождја". Терени Вршачких планина погодни су и за организовање спортско-рекреативних такмичења. Ако посматрамо Вршачке планине као комплексну туристичку целину засновану на природно географским одликама и антропогеном наслеђу можемо закључити да постоје услови за организовање бројних верских етнографских и привредних манифестација.

Бачка пешчара са својим геоморфолошким одликама представља мотив за организовање манифестација забавног, научно-стручног, спортског, привредног и уметничког карактера. Рељеф Бачке пешчаре као и други природно географски елементи су мотив уметничког изражавања при организовању ликовне колоније "Прве колоније сламарки" у Таванкуту, као траса међународне бицикличке трке кроз Војводину и слично.

Рељеф **Банатске пешчаре** утиче на организовање низа спортских, уметничких, забавних, политичко историјских, научно стручних и етнографских манифестација. Као познато излетиште издваја се Девојачки бунар, који осим што привлачи излетнике из јужнобанатских општина и шире, својим привредним карактеристикама пружа могућност организовања манифестационог туризма. Као најпознатије издвајају се "Сабор пчелара" и међународна ликовна колонија "Делиблато".

Тителска лесна зараван, као издвојен рељефни ентитет, познатији као Тителски брег има неискоришћен туристички потенцијал, који је пре свега комплексно везан за реку Тису. Досадашња искоришћеност као елемент манифестационог туризма сводила се на уметнички мотив ликовних колонија у Темерину и Жабљу и Ликовног салона у Тителу као и на део маршруте међународних бицикличких трка.

Наведене рељефне целине имају своје место у туристичким програмима туристичких организација и агенција, а поменуте манифестације представљају саставни део таквих програма.

1.1. Улога повезаности рељефних целина и манифестационог туризма

Повезаност рељефних целина и манифестационог туризма можемо посматрати двојачко и комплексно. Као самосталне туристичке функције издвајају се облик рељефа и надморска висина.Прво, облик рељефа и надморска висина су значајни приликом избора локације манифестације а у складу са потребама организатора. Фрушка гора, Вршачке планине и Банатска пешчара представљају просторе које организатори веома често користе као место одржавања.Зависно од облика манифестације, локација се бира у близини појединих објеката који имају и одређену туристичку вредност, или служе за смештај посетилаца и учесника и слично.

Облик рељефа и надморска висна посебно су изражени приликом организовања спортских манифестација, у оквиру којих као облик повезан са излетничким туризмом, се издвајају спортско-рекреативне. Оне као простор за извођење користе позната излетишта на која долази и неколико хиљада излетника. Фрушка гора, Вршачке планине и Банатска пешчара

POPOVICA

RAZMERA 1:10 000
 EKVIDISTANCIJA 5 m
 STANJE 1985 g.

PODLOGE I SAGLASNOST:

TOPOGRAFSKI ZNACI NA KARTAMA ZA ORIJENTACIONI KRUG

	PRELAZNI VODOTOK
	MALI VODOTOK JARAK SA VODOM
	JEZERO
	MOČVARA
	CISTERNA
	BUNAR
	IZVOR
	SPECIFIČAN HIDROGRAFSKI OBJEKAT
	MOSTIĆ
	PRELAZ BEZ MOSTIĆA
	OTVORENO ZEMLJIŠTE (LIVADA, OHRANICA)
	PROLAZAN KAMENI ODSEK
	POLUOTVORENO ZEMLJIŠTE
	KRČEVINA
	BELO: PROHODNA ŠUMA
	LAKO ZARASLA ŠUMA
	TEŽE PROHODAN GUSTIŠ
	NEPROHODAN GUSTIŠ
	ŠUMA PROLAZNA U JEDNOM PRAVCU
	JASNA TVICA ŠUM

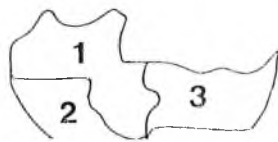
TOPOGRAFSKI ZNACI NA KARTAMA ZA ORIJENTACIONI KRUG

	JASNA GRANICA KULTURA		ZGRADE
	NEJASNA GRANICA VEGETACIJE		NASELJENO PODRUČJE
	POSEBAN OBJEKAT VEGETACIJE		PARKING
	AUTOPUT		RUŠEVINE
	ASFAZNI PUT		STADION
	MAKADAM		STRELIŠTE
	ŠUMSKI PUT		KRST U POLJU
	STIŽA		GROBLJE
	STIŽICA		TORANJ
	JASNO UKRŠTAŃJE PUTEVA		ČEKA ZA LOVCE
	NEJASNO UKRŠTAŃJE PUTEVA		GRANIČNI KAMEN
	MALA PROSEKA		TRIGONOMETRIJ
	VELIKA PROSEKA		HRANILICA
	ŽELEZNIČKA PRUGA		POSEBAN MALI OBJEKAT
	NADZEMNI VOD STRUJE		OZNAKA ZA START
	PROLAZI, TUNELI		OZNAKA ZA KONTROLNU TAČKU
	KAMENA OGRADA		OZNAKA ZA CILJ
	OGRADA KOJA SE NE MOŽE MOŽE PREĆI		PODRUČJE ZABRANJENO ZA PROLAZ
	PROLAZ KROZ OGRADU		ZABRANJENA RUTA I DOZVOLJEN PROLAZ

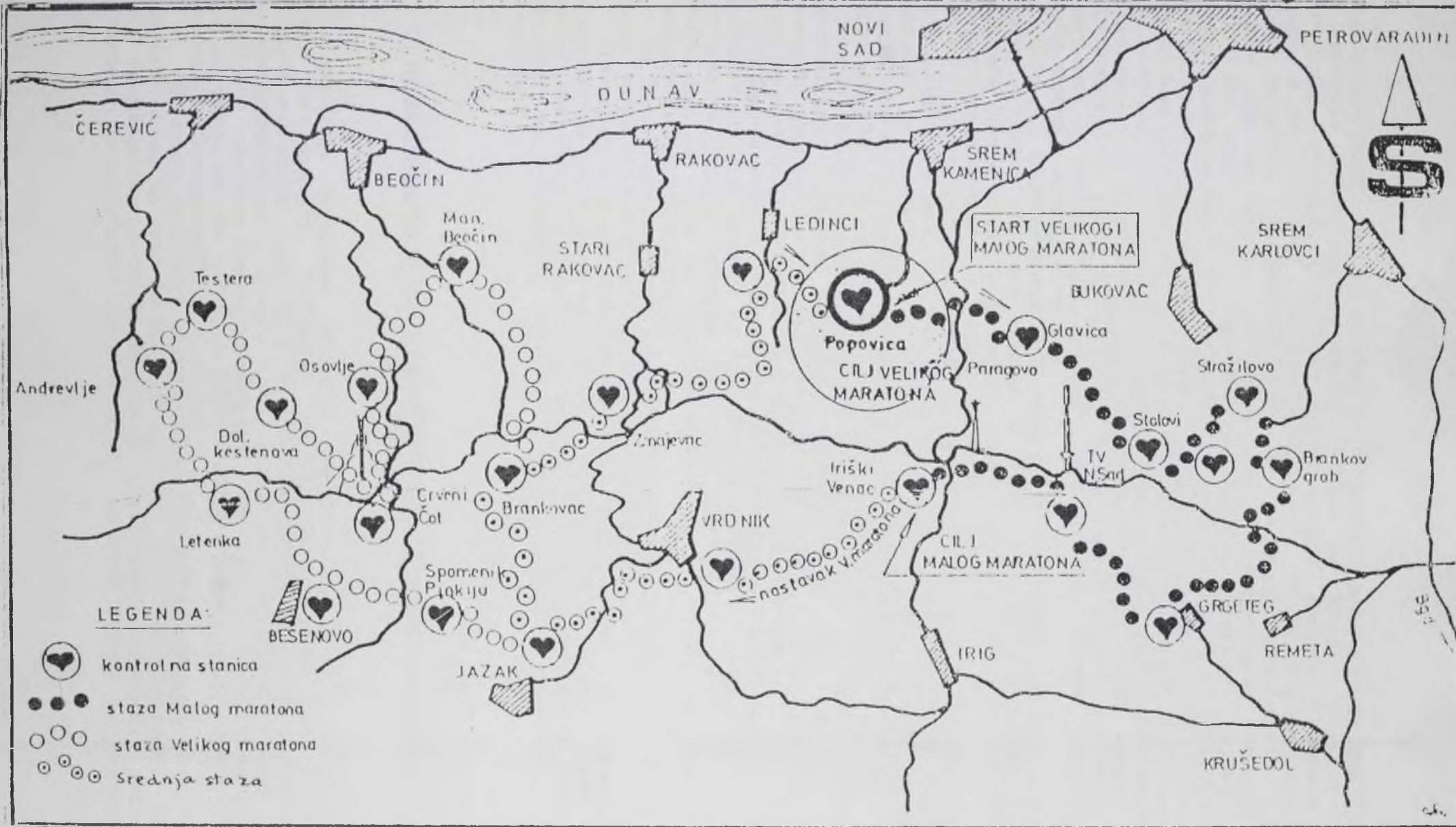
REAMBULACIJA:

1. Stevanović Mile
2. Dućak Josip

Crtao: Zatezalo Predrag

STAZA MARATONA

LEGENDA:

- kontrolna stanica
- staza Malog maratona
- staza Velikog maratona
- Srednja staza

представљају зоне са израженим викенд туризмом, односно то су простори са значајном концентрацијом викенд насеља. На Фрушкој гори то су: Чортановци, Поповица, Стражилово, регија између Сремске Каменице и Сусека, а на Вршачким планинама: Гудурица и Месић. Поменута викенд насеља се налазе у близини излетишта. Конфигурација излетишта често је зараван која се користи за организовање манифестација политичко-историјског, етнографског, верског или забавног карактера. Надморска висина и нагиб терена пресудни су код организовања спортско-рекреативних манифестација. Приликом организовања такмичења у оријентационом трчању у појединим деловима Фрушке Горе (Стражилово, Поповица, Каменички парк, Нештин), или првенства Војводине у алпским скијашким дисциплинама (Бранковац), од посебног значаја за организаторе су нагиб терена и надморска висина. Карта број 5 (прилог 3), израђена за потребе такмичења у оријентационом трчању "Куп Поповице", нам показује пример коришћења нагиба терена и надморске висине.

Друмске саобраћајнице иако локалног и регионалног значаја добро повезују поменуте рељефне целине са главним саобраћајним правцима. Користећи **нагиб терена** и надморску висину наведене саобраћајнице могу се користити за ауто-мото и бициклическе трке.

Као друго, рељефне целине користе се као елемент уметничке инспирације током рада ликовних колонија и салона. Досадашњи део текста приказао је повезаност рељефних целина са организовањем манифестационог и других видова туризма. Може се рећи да је повезаност задовољавајућа али и недовољно искоришћена. На основу изнетог и критеријума датих у одељцима "Предмет истраживања" и "Класификација манифестација", можемо издвојити манифестације које повезане са рељефним целинама имају специфичности које треба да имају одговарајући третман у укупној туристичкој понуди Војводине. Предлажемо да то буду:

а) Фрушкогорски планинарски маратон традиционална међународна манифестација која окупља до пет хиљада учесника из наше земље и иностранства (Подаци добијени од Савеза планинарских друштава града Новог Сада), а којом се повезују позната фрушкогорска излетишта и споменичко наслеђе (карта бр 5).

б) Бициклическа трка кроз Војводину међународна трка која као простор организовања користи рељефне целине Војводине

Наведене спортске манифестације су представљене због директног утицаја облика рељефа на њихово одржавање. Вршачке планине, Бачка и Банатска пешчара и Тителска лесна зараван као и остале рељефне целине Војводине организовањем манифестационог туризма туристички се валоризују.

2. ПОВЕЗАНОСТ КЛИМАТСКИХ УСЛОВА И МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА

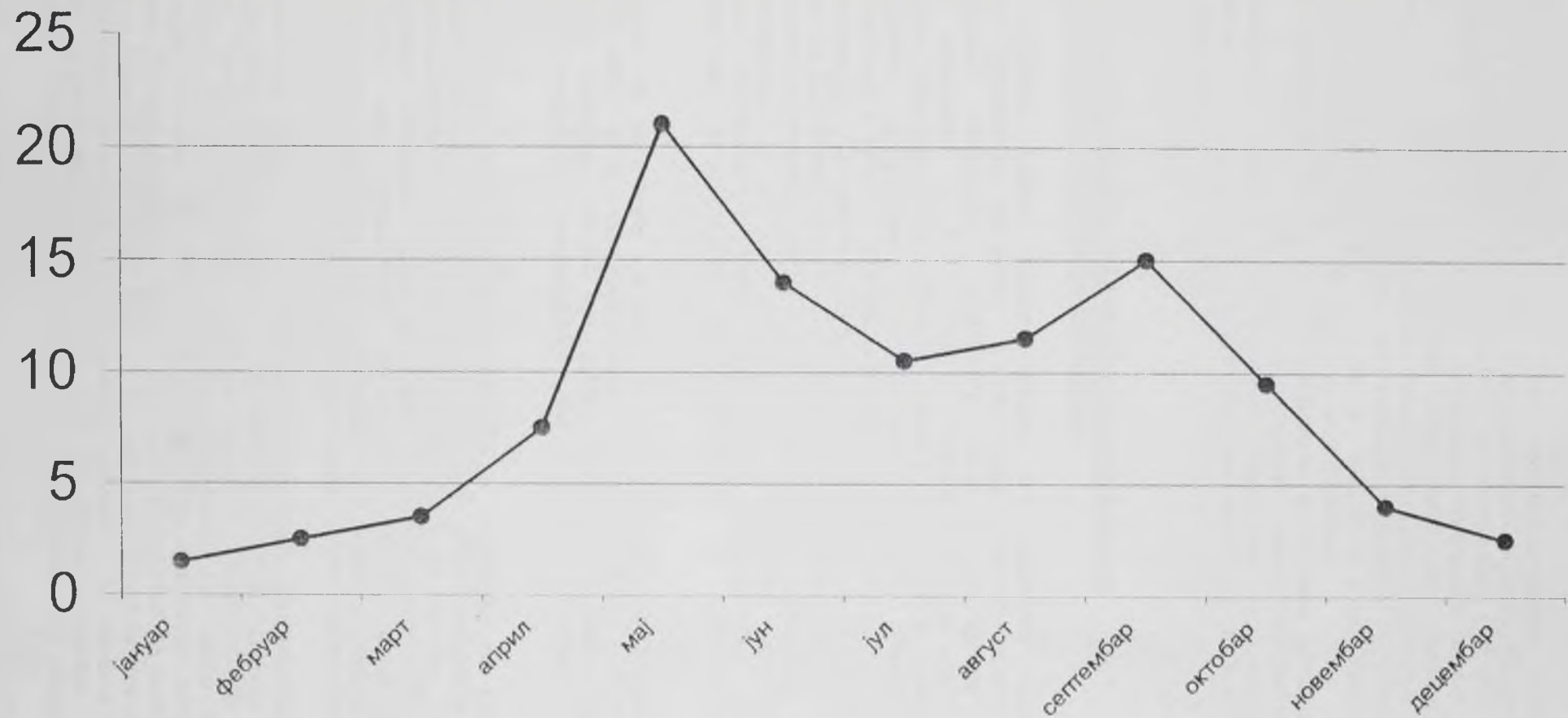
Територију Војводине обухвата умерено-континентални, панонско степски тип климата. Приликом организовања манифестација клима Војводине има двојак карактер. У чему се огледа двојак карактер? Као прво: приликом одређивања термина и места одржавања неких манифестација од значаја је и тренутна временска прогноза. Као друго клима војвођанског простора узима се као мотив за организовање манифестација, пре свега научно-стручног карактера.

Од каквог је значаја тренутна временска прогноза? Какав је утицај карактера климе на манифестациони туризам? Део манифестација се одвија на отвореном простору. Приликом одређивања термина и места одржавања манифестације од значаја су карактер климе и тренутна

временска прогноза, који условљавају вероватноћу адекватног одвијања манифестација. То је значајно и за дугорочно планирање термина одржавања. Посматрано по календару приредби (прилог број 1), у зимском периоду се одржава 5,37%, у пролећном (30,28%), у летњем (35,83%) и јесењем (28,49%). Анализа календара приредби нам показује да се највећи број манифестација одвија у пролећњем и летњем периоду. У том периоду климатске прилике омогућају одржавање већег броја манифестација на отвореном простору. То је и период са највећим степеном искоришћености слободног времена, у смислу задовољавања разних потреба (датих у другом поглављу). Наведене карактеристике, уз већ постојећу специфичност одређених манифестација, омогућавају већу присутност посетилаца и прилику за значајније упознавање природних и антропогеографских туристичких вредности.

Током јесени повећан је број кишних дана и нешто је нижа температура ваздуха. Услед тога, део манифестација се поред отвореног одржава и у затвореном простору. То је донекле и недостатак јер се тиме смањује и број посетилаца. У зимском периоду се одржава најмањи број манифестација, које се махом организују у затвореном простору.

Распоред одржавања манифестација (по месецима)

Овај графикон такође показује да се манифестације махом организују у најтоплијим месецима (72,29% свих манифестација). Видимо да се највећи број манифестација у мају (20,61%) и септембру (15,1%), а најмање у јануару (1,49%). Ако се посматра календар приредби може се извести закључак да уметничке манифестације трају током целе године, а највише у периоду март-октобар. И привредне манифестације организују се током целе године, а највише у периоду септембар-новембар. Спортске манифестације организују се од маја до октобра, а такође и етнографске. Забавне манифестације најбројније су у периоду јун-септембар.

Научно-стручни скупови и семинари организовани од стране установа и институција које се баве проучавањем природних наука (географија, агрономија, климатологија, геологија, биологија, екологија и сличне), директно или индиректно за тему имају и представљање резултата добијених проучавањем климе војвођанског простора.

3. ВЕЗА ХИДРОГРАФСКИХ ОБЈЕКТА ВОЈВОДИНЕ И МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Хидрографски објекти (реке, баре, језера и подземне воде) представљају значајну туристичку вредност, услед низа специфичности и погодности: за обављање пловидбе, риболова, водених спортова и рекреације. Посебна вредност је и могућност повезивања са другим природно географским вредностима (богата вегетација, блага клима, рељеф), што посетиоцу омогућава комплексну употребу природно географских карактеристика у смислу задовољења потреба као што су: лов, риболов, одмор и рекреација. Са укупном дужином од 4850 км и просечном густином речне мреже од 225 м/км (Дукић 1970), постојећи водени токови се "прехрањују недовољном количином воде што се негативно одражава на процес самопречишћавања, а самим тим и на употребну вредност рекреацију и туризам" (Станковић 1989). Као такве површинске воде Војводине имају довољно потенцијала за присутност у туристичким програмима.

Уз реке и канале се простиру насеља 40 војвођанских општина у којима се одвија 92,48% свих манифестација. Хидрографски објекти Војводине представљају значајну основу за организовање манифестација, пре свега забавног али и спортског, привредног, уметничког и етнографског карактера.

По својим особеностим привлачним за посетиоце издвајају се реке Дунав, Тиса, Сава, Бегеј, Тамиш, Палићко језеро, Лудошко, Белоцркванска и језеро Русанда. Хидрогеографске карактеристике условиле су да се као посебне атракције издвоје: Обедска и Царска бара, Баре Тигањица и Бело Блато. Подземне воде као туристичка вредност представљене су термоминералним изворима, насталим као резултат истраживања нафте и гаса, поред којих су изграђени бањско лечилишни и рекреационо туристички центри.

Ка **Дунаву** гравитирају насеља 12 војвођанских општина. Десна обала делом представља државну границу према Р. Хрватској а већим делом је ограничена Фрушком Гором и Сремском лесном заравни. Лева обала је ниска и лако приступачна. Због малог пада Дунав меандрира и ствара низ рукаваца мртваја и бара. Речном акумулацијом је створено неколико већих ада у алувијалној равни Дунава (уз леву обалу) где постоје услови за летњу разоноду, рекреацију и водене спортове. Богатство рибљим фондом утицао је да се формира неколико активних риболовачких терена. Ти терени су издељени на следеће целине: од Мађарске границе до Бачке Паланке, од Бачке Паланке до ушћа Тисе и од ушћа Тисе до ушћа Саве. По својим

условима за риболов посебно се истичу потеси код Апатина, од Бегеча до Ковиља са мртвајама и адама. Наведени терени су атрактивни за организовање такмичења у спортском риболову. Тако се средином 70-тих година на мртваји Дунавац и току Дунава крај Беочина одржало Светско првенство у спортском риболову. Код Апатина, Бачке Паланке и Новог Сада честа су такмичења савезног ранга. То су манифестације спортско-рекреативних карактера. Учесници тих такмичења осим остваривања својих потреба за разонодом и хобијем у којима се огледа такмичарски дух, испуњавају своје слободно време дружењем и кувањем рибље чорбе, и осталих кулинарских специјалитета. Почетком шездесетих и седамдесетих година ЦЦ века туристички радници из Туристичких организација (тада савеза) Апатина и Новог Сада и тадашњих Туристичких савеза Бачке Паланке и Војводине, су наведене потребе, повезане са Дунавом као атрактивним фактором усвојили као елементе своје туристичке понуде. Издвајају се Апатинске рибарске вечери (слика бр. 1), Златни котлић Дунава и Дунавски бал. Апатинске рибарске вечери спадају међу најстарије манифестације у Војводини и имају забавни карактер. Златни котлић Дунава организује се на риболовачким теренима од Бачке Паланке до Сурдука, има забавни карактер. На "Тиквари" код Б.Паланке, сваке године одржава се Дунавски бал, манифестација забавног карактера. Свака од наведених манифестација има одговарајући пратећи програм.

слика бр. 1.

*Припремање рибљег паприкаша на традиционалним
"Апатинским рибарским вечерима"*

У претходном поглављу, је поменута и ТИД регата, а осим ње одржавала се и регата савезног ранга "Братство-Јединство" (прекинута 1990. године). Богатство водом утицало је на организовање низа такмичења у спортовима на води. Посебно су интересантни међународни кајакашки куп "Синтелон" код Бачке Паланке, Сусрети осмераца студената новосадског и београдског универзитета и универзитета из Будимпеште, (по узору на сличне сусрете универзитета из Оксфорда и Кембриџа на Темзи), Подунавски веслачки куп и међународни Мото-наутички куп, на делу Дунава код Новог Сада. Дунав је од увек био инспирација за уметничко изражавање. Полазећи од антропогених вредности у Новом Саду се до 1992 године

одржавао међународни музички фестивал подунавских земаља "Ој Дунаве, Дунаве плави" као и међународно такмичење пианиста "Dunav-Dopau-Dapube". Природно географски елементи Дунава тема су и ликовних салона и колонија у Новом Саду и Сремским Карловцима. На простору Дунава и Великог Бачког Канала одржава се ликовна колонија у виду регате "На таласима"

Тиса, протиче кроз територију 12 војвођанских општина. Осим потенцијала, као међународни пловни пут, Тиса има погодности и за организовање разноврсних манифестација спортског, уметничког, забавног, привредног, научно-стручног и етнографског карактера. Тај потенцијал је недовољно искоришћен. За туристичку понуду, услед богатства рибљим фондом и природно-географским елементима истиче се део Тисе од Бечеја до ушћа у Дунав. У том делу се истичу канали, мртваје, ритови, језера (Бечејска акумулација), баре (Царска, Перлеска и Тигањица) и рибњацима. У том пределу организују се такмичења у спортском риболову. На Тиси су потребе за разонодом, такмичењем, хобијем, рекреацијом и дружењем уз рибље специјалитете, у организацији Културно-просветних заједница и Удружења спортских риболоваца, прерасле у програме туристичке садржине. Као такве издвајају се "Јулске рибарске свечаности" (Бечеј), Златни котлић Тисе и Лето на Тиси. Током јула и августа на Тиси и уз њене обале одвија се и забавна манифестација: "Лето на Тиси", која се састоји од спортских, забавних и уметничких приредби. Ова манифестација има регионални ранг одржавања. Организује се истовремено у свим општинама које су крај Тисе. Манифестација "Златни котлић Тисе", настала је по угледу на Златни Котлић Дунава, забавног је карактера. Тиса као део уметничке инспирације служи као један од мотива ликовним колонијама у Новом Кнежевцу и Сенти, а на Тиси и делу канала ДТД се одржава део ликовне колоније - регате "На таласима". Организују се и републичка и савезна првенства у веслању. На риболовачким теренима близу насеља Арадац, Бачко Градиште, Тител, Бечеј одржавају се такмичења у спортском риболову.

Река **Сава** до 1991. године је била најпрометнија југословенска речна саобраћајница и имала значајан туристички и привредни потенцијал. Догађајима на територији бивше СФР Југославије овај потенцијал се значајно смањило. И поред тога, на њој се одржавају најзначајнија савезна првенствена и куп такмичења у веслању, кајаку и кануу. Као неискоришћени потенцијал издваја се Обедска Бара, тј. систем мртваја и ритова. То је и највећи орнитолошки резерват у Европи. Туристичка организација Срема, организује "Аласке сусрете", на Обедској бари, забавну манифестацију, која у себи садржи и такмичење спортских риболоваца. Претпоставља се да ће манифестација "Аласки Сусрети" у догледно време представљати једно од најзначајнијих, препознатљивих, понуда Саве.

На обалама **Тамиша** и канала Дунав Тиса Дунав код села Ботош, јула месеца организује се манифестација Ботошко лето, са приредбама забавног, уметничког и спортског карактера. Као посебан хидрографски елемент, у близини Тамиша се издваја Ченђанско језеро. Користећи карактеристике језера, Туристичка организација Зрењанина је организатор манифестације састављене из спортског и забавног програма. Као део инспирације уметника на Тамишу се одржава део ликовне колоније-регате Тамиш- Дунав.

Укупна дужина хидросистема **Дунав-Тиса-Дунав** достиже 929 км. Пловни део чини 664,1 км (Бачка 355,4 км, Банат 308,7 км), (Станковић, 1989). По својим карактеристикама као туристички потенцијал издваја се део хидросистема познат као Велики и Мали бачки канал. Овај сплет канала обухвата простор од насеља Сивац до Бечеја, и од Стапара до Темерина. Простире се кроз територију пет општина. Услед низа фактора Велики и Мали Бачки канал недовољно су туристички искоришћени. Главни разлози су: висок степен загађености воде, недостатак путничко-туристичких пловних објеката, неуређеност терена за спорт, туризам и рекреацију, неспремност туристичких и културних радника, недостатак

финансија итд. Канал представља значајну али недовољно искоришћену путну релацију. Канал као пловни пут пре свега користи се за маршруте разних регата забавног и уметничког карактера (Регате "Илустроване Политике", "Панонски Морнар" и "На Таласима"). Организују се и такмичења у спортском риболову.

Палићко језеро налази се 8 км источно од Суботице и пружа се у правцу север-југ-запад. Представља највеће језеро Војводине. Дно језера је песковито - муљевитог карактера. Са реком Тисом језеро је повезано каналом који иде до Лудошког језера и преко реке Киреш. Оно представља значајну природно-туристичку вредност у укупној туристичкој понуди Војводине. С тим у вези, Туристичка организација Суботице, у сарадњи са одговарајућим савезима и институцијама, организује низ забавних, уметничких, спортских, привредних и научно-стручних манифестација. Воде Палићког језера и објекти спортско-рекреационог центра Палић пружају могућност за организовање разних спортских манифестација (једриличарска регата "Златно Језеро", Међународни тениски турнири "Челинџер Опен", "Бител", Првенства Србије и Југославије у веслању. У летњем периоду, Палићко језеро је и место организовања разноврсних уметничких и забавних манифестација: "Палићко лето", Међународни филмски фестивал "Палић театар", који се одржава током јула на отвореној позорници, уз гостовање позоришта из целе Југославије. Језеро служи као тема за организовање привредних и научно стручних манифестација. За време првомајских празника поред Палићког језера организује се "Првомајски уранак", са приредбама спортског, забавног, уметничког и етнографског карактера. Ову манифестацију посећује 50.000 посетилаца. (Подаци добијени од СО Суботица).

Језеро Русанда налази се у близини насеља Меленци, и рекреативног центра Русанда. Има само регионални туристички значај. Од манифестација које се организују може се издвојити етнографска манифестација Ривија коња у Меленцима, регионалног ранга.

Белоцркванска језера иако вештачка по настанку, представљају значајан туристички потенцијал, али у туристичкој понуди недовољно искоришћен. Она имају комплементарну туристичку вредност и омогућују развој пре свега "излетничког туризма, у смислу рекреативно-купалишног, спортско-манифестационог и културно манифестационог туризма" (Ромелић, Томић, 1994). Организовање манифестација спортског, забавног и уметничког карактера служе као полазна основа за даљи развој туризма регије. Једна од најпознатијих манифестација, забавног карактера је "Лов на сома капиталца", која се одвија сваког јула, а има и привредни значај. Годишње ову манифестацију посети до 6000 посетилаца. (Подаци добијени од СО Бела Црква).

Горе наведене површинске воде представљају природну туристичку вредност која има значајну улогу у туристичкој понуди Војводине. Према акценту туристичке понуде и туристичкој пропаганди од стране Туристичких организација Новог Сада, Апатина, Беле Цркве, Суботице и донекле Срема, као атрактивне туристичке вредности издвајају се : Дунав, Палићко Језеро, Белоцркванска језера и Обедска Бара. Међутим постоје површинске воде које су у туристичкој понуди занемарене или недовољно искоришћене. Такве су : језеро Русанда, Царска Бара, Бечејско и Зобнатичко акумулационо језеро, потез на Дунаву од ушћа Тисе до ушћа Саве, реке Тамиш и Бегеј и Велики и Мали Бачки канал. На наведеним хидрографским објектима организују се разни облици манифестационог туризма, настали на њиховим специфичностима. Тако да повезаност манифестационог туризма и површинских вода уз одговарајућу туристичку пропаганду треба да нађе своје место у туристичкој потражњи и понуди Војводине.

Званична државна статистика према својој формулацији не признаје бањске центре у Војводини. По датој дефиницији на територији Војводине се издвајају лечилишно рекреациони центри: Стари Сланкамен, Бездан, Кањижа, Јодна бања (Бечеј), Јодна бања (Нови Сад), Темерин, Лемешка, Змајево, Јунаковић и Русанда. Изузетак је лечилиште "Термал" у Врднику, које јануара 1998. године и званично добија статус бањског центра. Остали наведени центри су у саставу домова здравља: Инђија, Кањижа, Бечеј, Апатин, Темерин, Зрењанин, Сомбор, Нови Сад и представљају медицинске (лечилишне) центре. Основна улога им је рехабилитација и лечење. Од наведених, лечилишни центри, који преко својих туристичких бироа нуде своје услуге у облику туристичке понуде су у Старом Сланкамену, Кањижи, Врднику, Јунаковић, Русанда и Бездан. У њима постоје услови за организовање манифестационог туризма, као самосталан облик и као допуна туристичкој понуди самог центра.

У **Старом Сланкамену** налази се једно од најстаријих лечилишта у Војводини, у општини Инђија, у подгорини Фрушке горе, на десној обали Дунава. За своје госте и становништва околних насеља у просторима комплекса се организује низ манифестација забавног, научно-стручног и спортског карактера, локално - регионалног ранга. Као посебна атракција издвајају се квалификације за Златни котлић Дунава. До 1992. године Стари Сланкамен је био станица међународној Дунавској регати .

У северозападном делу Војводине источно од Дунава, у близини југословенско-мађарске границе, у општини Сомбор налази се лечилишни центар **Бездан**. Налази се на тзв. подунавском путу. Према подацима добијеним од бање годишње борави и до 3.000 посетилаца - корисника услуга. За своје посетиоце и становништво околних насеља организују се манифестације које се састоје из забавног, спортског, научно-стручног, привредног, историјског и етнографског програма, а различитог ранга од локалног до савезног значаја. Издваја се манифестација забавног карактера, "Безданске туристичке недеље".

Лечилиште Кањижа налази се у северном делу Војводине. Удаљена је 10 км. од југословенско-мађарске границе, уз реку Тису, а на траси тзв. Потиског пута. Близина једног од најпрометнијих копнених граничних прелаза Југославије (Хоргош) са природно-географским карактеристикама утицало је на развој бање. Према подацима добијеним од бање годишње је посети и преко 10.000 посетилаца из Југославије и иностранства. Све ово утицало је да се у простору бањског комплекса организују забавне, привредне, етнографске и уметничке манифестације.

На јужним падинама Фрушке горе, у рударском насељу Врдник, налази се бањско-рекреациони центар **"Термал"**. Простире се ван главних магистралних саобраћајних праваца, али је лако приступачан. Природно - географске вредности (рељеф, клима, флора и фауна, минерални извори), са постојањем културно-историјских споменика из разних историјских епоха, уз постојање одговарајућих смештајних капацитета, спортско-рекреативних објеката и терена, дају основе да бања "Термал" буде једна од најпосећенијих у Војводини. Према подацима добије ним од бање годишње је посети 5.000 посетилаца. Услед тога, постоје услови за организовање манифестација спортског, научно-стручног, привредног, етнографског, верског и уметничког карактера, а различитог ранга.

Лечилишни и рекреативни центар **Јунаковић** налази се на територији општине Апатин, поред тзв. Подунавског пута. Природно географске одлике (клима, флора и фауна, река Дунав, термоминерални извори) као и бројне антропо гене вредности утицали су на долазак туриста из Југославије и иностранства. Годишње у њој борави и преко 5.000 посетилаца (Бјељац, 1994.). За своје посетиоце и становнике

околних насеља сваке године се организује низ забавних, спортских, уметничких, научно-стручних и етнографских манифестација.

Лечилиште Русанда, налази се на обали истоименог језера, северозападно од насеља Меленци. Мада није на главним саобраћајним правцима до њега је једноставно доћи. Представља једини активни банатски рекреационо-лечилишни центар. У Меленцима и околини нема значајнијих антропогеографских вредности. Постоје могућности за организовање манифестација забавног, спортског, уметничког и етнографског карактера.

Термоминерални извори Војводине, организовани као лечилишни центри, имају услове за максимално искоришћавање. Бројни фактори утичу да честа попуњеност смештајних капацитета не буде у целости искоришћена. Најважнији фактор је да као саставни делови Домова здравља деле и целокупну незадовољавајућу ситуацију у здравству.

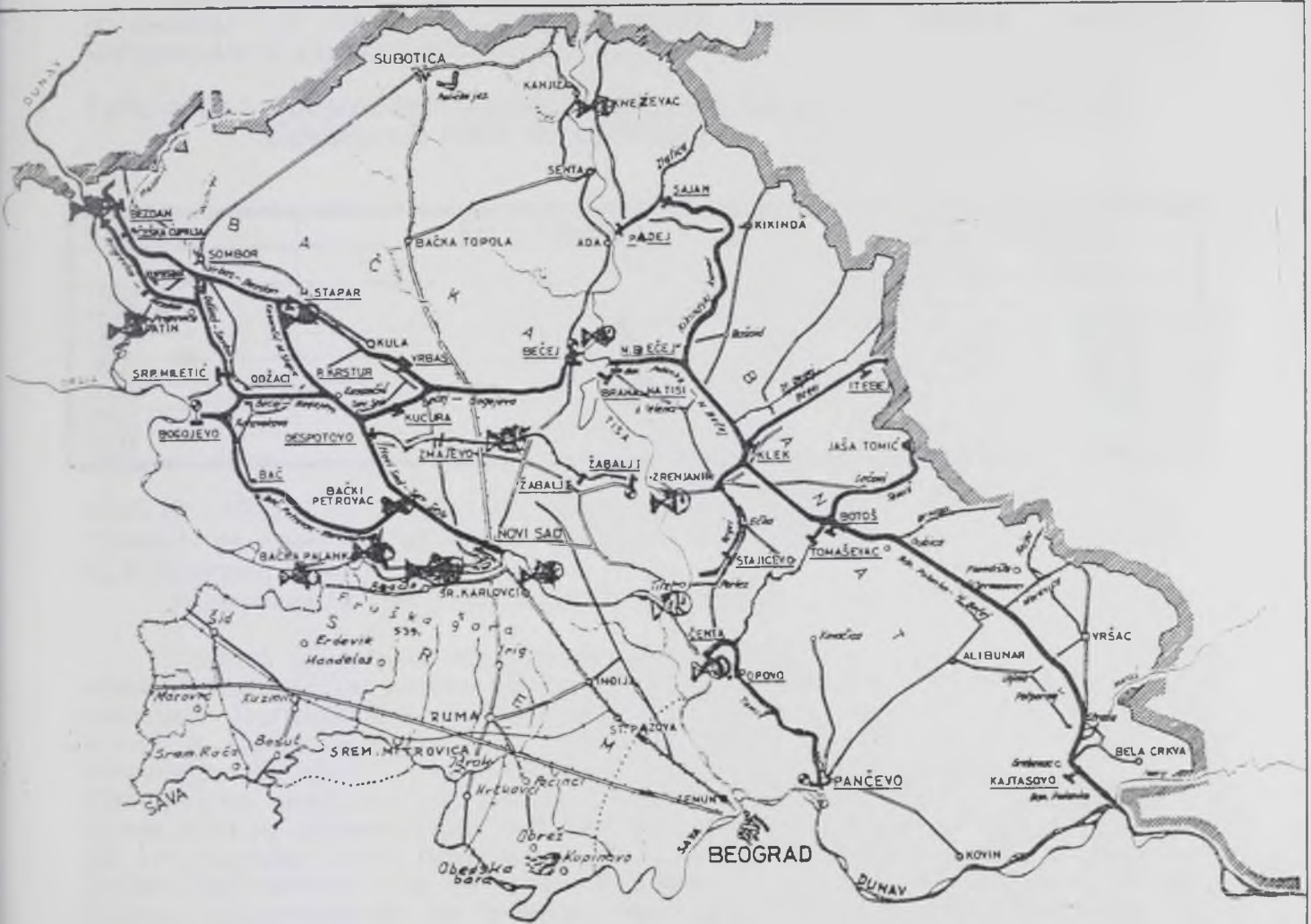
3.1. Анализа повезаности хидрографских објеката и манифестационог туризма

Ако посматрамо чињеницу да су "туристичке функције река као самосталних вредности одређене температуром воде, условима за спортски риболов и наутуку, саобраћајним приликама, разноврсношћу манифестација и изграђеношћу рецептивних објеката" (Станковић, 1989), као и степеном загађености речних токова, можемо говорити о њиховом туристичком потенцијалу и вредности, а што се односи и на језера. Погодна температура воде у летњим месецима и ширина обалског појаса у пределима акумулације речних наноса, прекривених песком или шљунком, омогућују формирање плажа. Такви простори најизраженији су на Дунаву, Тиси, Хидросистему Дунав-Тиса-Дунав, Палићком и Белоцркванским језерима. Посебно се истичу "Штранд" код Новог Сада, "Тиквара" код Бачке Паланке на Дунаву, плаже на Тиси код Бечеја, Новог Бечеја и Бачког Градишта, поред Палића и Беле Цркве. То су простор и где се лети окупи и до 30.000 посетилаца (према проценама мас медија). Посетиоци су углавном домицилно становништво, са мањим бројем гостију из других крајева, који ту користе своје слободно време (одмор, распуст). Општинске културно просветне заједнице и туристичке организације, организују облике манифестационог туризма са програмима забавног, уметничког, музичко-сценског и етнографског садржаја, а као пример издвојићемо Штранд фест.

Богат рибљи фонд и погодни риболовни терени, на рекама и језерима условили су бављење самосталним и организованим привредним и спортским риболовом. У претходном делу текста помињали смо да се чланови бројних удружења спортских риболоваца, окупљају и такмиче. При том се најчешће такмиче на рукавцима, мртвајама, језерима (карта бр.6).

КАРТА БР. 6.

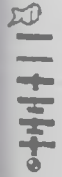
РАСПОРЕД ПЛОВНИХ ПУТЕВА И РИБОЛОВНИХ ТЕРЕНА

LEGENDA

РИБОЛОВНИ ТЕРЕНИ

- ПЛОВНИ КАНАЛИ — NAVIGABLE CANALS — CANAUX NAVIGABLE
- НЕПЛОВНИ КАНАЛИ — NON - NAVIGABLE CANALS — CANAUX NONNAVIGABLE
- УСТАВА — DAM — BARRAGE
- ПРЕВОДНИЦА — SHIP LOCK — L'ECLUSE
- УСТАВА СА ПРЕВОДНИКОМ — DAM AND SHIP LOCK — BARRAGE ET ECLUSE
- СИГУРНОСНА УСТАВА — SECURITY DAM — BARRAGE ET PORTE DE GARDE
- СРПНА СТАНИЦА — PUMPING STATION — STATION DE POMPAGE

Локалитети приказани на карти, као што су : Барачка, Нештин, Банаштор-Раковац, Бегечка јама, Камењар, Чортановци, Бисерно острво су и зоне са најраспорострањенијим викенд насељима у Војводини. У њима велик број становништва Бездана, Сомбора, Новог Сада, Београда, Инђије, Бечеја, Зрењанина и других насеља, проводи скоро све своје расположиво време у оквиру тзв викенд туризма. На приказаним локалитетима организују се и бројна такмичења у кулинарству, а базирана на речној фауни, а организују се крајем недеље, што утиче да викендаши учествују или као посетиоци или учесници. Овим се стичу услови повезивања наведених врста туризма.

Дунав, Тиса и Хидросистем Дунав Тиса Дунав, осим тертног имају и потенцијал за путнички речно-каналски саобраћај, који је транзитног, међународног карактера. (табела бр 5).

Табела бр.5 **Промет путничких и теретних бродова на царинарници Бездан од 1988-1994.године**

Година	Број бродова		Број путника	
	путничких	укупно	у путн. бродов.	укупно
1988	302	-	58984	-
1989	326	4610	66098	143033
1990	-	4311	-	123475
1991	-	3535	-	86833
1992	-	3028	-	55064
1993	-	1136	-	18739
1994	-	817	-	13880

ИЗВОР ТАБЕЛЕ :Д.Ахметовић-Томка, О.Добривојевић,Ж. Бјељац, "Барачка-туризам на граници",Зборник радова Географског факултета свеска XLIII,Београд 1994.

Напомена за 1994. годину дати су подаци до септембра 1994. године

Табела је рађена на основу података из периода који је обухватао време пред и током ратних збивања на територији СФР Југославије и период санкција међународне заједнице.Услед тога бележи се драстичан пад промета бродова.Најбројнији бродови били су из СССР-а, Мађарске, Румуније, Бугарске, Аустрије.Током године у организацији туристичких агенција из наведених и држава Западне и Средње Европе, пловили су са путницима из разних Европских земаља и Америке. За Југославију је битно да ти бродови нису пристајали у нашој земљи те нису ни остваривали туристички промет. Чак ни током боравка на царинском граничном прелазу Бездан, за путнике са тих бродова није организована туристичка понуда, већ су на располагању имали само Duty free shop.Сезонску дистрибуцију туристичког промета путника је карактерисала концентрација путника у периоду мај-септембар, са 56,6% и концентрација бродова у истом периоду од 60,5%.

У организацији Туристичког савеза Србије осамдесетих година је између Вуковара и Ђердапа постојала путничка речна линија а превоз путника је вршен хидробусом. Недостатак адекватне туристичке пропаганде неповезаност са природним и антропогеним туристичким вредностима Дунава и насељима око њега, незаинтересованост туристичких организација и агенција, уз слабу повезаност са Југословенским речним бродарством и недостатком пловила утицао је да се овај вид превоза прекине.Услови за научки туризам војвођанских река и језера, постоје, али се свде искључиво на спортска такмичења. И то у мото научким тркама на Дунаву код Новог Сада, Тиси код Сенте, такмичења у једрењу на води на Палићком и Ченђанском језеру, такмичења у веслању, кајаку и кануу на Сави, Дунаву, Тиси и регате спортског и забавног карактера на Дунаву, Тиси и Великом и Малом бачком каналу. Непостојање адекватних пристаништа и марина уз

неприлагођеност туристичких организација, онемогућавају да на војвођанским рекама активније заживи наутички туризам.

Колоритет антропогених туристичких вредности у насељима која се налазе поред хидрографских објеката утицало је на организовање низа уметничких, спортских, забавних, етнографских и привредних манифестација. Напоменули смо и да се вешћи број привредних центара налази поред или у непосредној близини река и језера. У тим центрима налази се и највећи број рецептивних туристичких објеката, у виду туристичких организација и агенција, угоститељских и смештајних објеката (хотели, мотели, кампови) што омогућава прихват и смештај учесника и посетилаца манифестација.

Развој појединих привредних делатности, лоцираних у близини хидрографских објеката утиче и на ниво загађености вода. Од нивоа загађености зависи и атрактивност и искоришћеност хидрографских туристичких вредности. Због повремене хемијске или биолошке загађености, Велики и Мали бачки канал и Палићко језеро, Дунав, Бегеј, Сава, Тамиш и Тиса немају до краја изражену позитивну туристичку вредност, јер долази до помора рибе, немогућности за спортове на води, а тиме и мањег обима манифестационог туризма. Позитивном еколошком политиком и перманентном бригом, стање би могло бити обрнуто.

Навели смо и туристички потенцијал термо-минералних извора, међутим докле год су бањско-лечилишни центри у саставу здравства и поред значајније искоришћености капацитетета не може бити класичног бањског туризма у Војводини. У садашњим условима једини вид туризма је заснован на рецепцији (пријему), корисника медицинских услуга из Војводине, Југославије и иностранства. Боравак домаћих посетилаца је већим делом дотиран преко Фондова за Здравство а мањим делом самих посетилаца, на шта нас упућује пример из лечилишно-рекреативног центра Јунаковић, где је 1993. године, финансијско учешће Фонда за здравство чинило 69% (Бјељац, 1994). Део туристичких активности се одвија и преко туристичких бироа који за посетиоце лечилишта организују манифестације са забавним, уметничким, етнографским и привредним садржајем. Издвајањем лечилишних центара у самосталне целине, са понудом базираном на карактеристикама минералних извора и природно и друштвено географских одлика регије, створили би се услови за формирање бањских центара. Најближи томе су лечилишта "Јунаковић" и "Кањижа".

У досадашњем делу текста, приказана је повезаност хидрографских објеката са организовањем манифестационог и других видова туризма. Из приложеног се може закључити да је повезаност задовољавајућа, али недовољно искоришћена. На основу изнетог и критеријума датих у одељку Техника истраживања, могу се издвојити манифестације, које повезане са хидрографским објектима имају атрактиван туристички значај. Као такве, требало би да имају одговарајући третман у укупној понуди Војводине. Предлажемо да то буду:

а) Златни котлићи Дунава и Тисе као манифестације забавног и спортско-рекреативног карактера, ослањајући се на специфичност кулинарства, а које посећује и неколико десетина хиљада посетилаца. (слика бр.2)

Детаљ са финалног дела "Златни котлић Дунава"

б) Апатинске рибарске вечери, манифестација сличног карактера као и предходна, а најстарија такве врсте у Војводини.

в) Међународна Дунавска ТИД регата, обнављена и са међународним учешћем доприноси бољој презентацији хидрографских објеката и коришћењу туристичке понуде Војводине.

г) Лето на Тиси, манифестација која у себи садржи низ забавних, спортских, уметничких и етнографских програма, а која се истовремено одржава на целом току Тисе кроз Војводину и то као значајан туристички потенцијал.

д) Лов на сома капиталца манифестација која се одржава на Белоцркванским језерима, са програмима забавног и спортско-рекреативног карактера, а представља облик коришћења језера слично оном у Шкотској на језеру Лох Нес.

ђ) Палићко лето са програмима уметничког, забавног етнографског и спортског садржаја, као пример манифестације која повезујући природне и друштвено географске карактеристике представља значајан фактор у туристичкој понуди Војводине.

Наведене манифестације представљају примере који су најкомплексније везани за хидрографске објекте. Предлог је да оне буду носиоци манифестационог туризма на хидрографским објектима Војводине. Разлози за избор наведених манифестација су вишеструки. Пре свега већина се налази на међународним рекама, које су транзитног речног саобраћаја. Такође налазе се у близини међународних друмских саобраћајница транзитног карактера. Као такве својом специфичношћу уз адекватну пропаганду према иностранству могу да привуку иностране посетиоце. Њихова повезаност са хидрографским објектима туристичку понуду подижу на виши ниво.

Белоцркванска језера се налазе ван важнијих саобраћајних речних и друмских праваца, али су лако приступачна. Базирајући се на миту о постојању сома-немани, привлаче посетиоце који се баве риболовом. Уз добру организацију и одговарајућу пропаганду ова манифестација може да представља изузетну прилику за бољу понуду Белоцркванских језера према иностранству као природна атрактивност.

Палићко лето представља забавну манифестацију са програмима који у целини користе језеро и простор око њега. Агресивнијом пропагандом број посетилаца био би већи јер је садржај програма такав да може привући и путнике у транзиту.

Поједини хидрографски објекти као што су Царска бара, Зобнатичко акумулационо језеро и Лудошко језеро представљају недовољно искоришћену туристичку вредност. Царска бара је у програмима туристичких агенција намењеним ђачким екскурзијама. Користећи пре свега комплементарност туристичких фактора (повезаност карактеристичних облика, природних и антропогених туристичких вредности), манифестациони туризам представља могућност развоја туризма на Царској бари. Полазећи од чињенице да Лудошко језеро представља заштићен природни резерват, као видови манифестационог туризма који могу допринети широј туристичкој валоризацији јављају се Еколошки камп и бројни научно-стручни скупови. Зобнатичко акумулационо језеро има перспективу спортско-рекреативне манифестације (спортски риболов). Хидросистем Дунав-Тиса-Дунав, своју туристичку валоризацију може добити организовањем регата и такмичења у спортском риболову.

4. ПОВЕЗАНОСТ ФЛОРЕ И ФАУНЕ И МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Флора и фауна, односно биљни животињски свет на територији Војводине, по свом богатству представља значајну туристичку вредност засновану на својој специфичности. Као такве поседују репрезентативну могућност приликом представљања војвођанске регије. Већ на основу тога, имају препознатљиву улогу у манифестационом туризму.

4.1. Повезаност флоре и манифестационог туризма

Територија Војводине је регија, где се традиција наслања на начин привређивања. Она се претежно базира на пољопривреди и као таква непосредно је везана за усеве. Доба сетве и жетве од најранијих дана је најважнији период за егзистенцију овог живља. Управо да би се истакла важност тога ратари су одржавали посебне ритуалне свечаности. Из њих су се изродиле данашње приредбе забавног, привредног етнографског и верског карактера. Ове манифестације се најчешће одржавају током јула, августа и септембра месеца. Такве манифестације су: "Дужијанца" (Суботица), "Рисарски дани" (Рума), "Дани новог хлеба" (Кањижа), "Златни клас" (Стара Пазова) и други. По овим специфичностима наведене манифестације имају своје место у туристичкој понуди Војводине. Научно-стручне и привредне манифестације које се користе пољопривредом, еколошком и другим сличним тематикама користе житарице као предмет проучавања.

На територији Војводине разноврсно **воће** засађено је највише на просторима Бачке пешчаре, Фрушкогорског пригорја и Телечке лесне заравни. Као мотив за организовање манифестације служе приликом одржавања привредно забавних, научно-стручних, и привредно-фолклорних скупова. Такође служе и као предмет уметничког изражавања а најпознатија манифестација је "Дани јабука" (Хајдуково).

Винова лоза је једна од најстаријих пољопривредних култура, која се гаји на овом тлу. Главни региони гајења су: Фрушка гора, Вршачке планине и Телечка лесна зараван. Својим карактеристикама виногради представљају значајан комплексни туристички мотив. Организују се манифестације научно-стручног, привредног, етнографског, забавног и верског карактера, а најпознатије су: "Берба грожђа" (Сремски Карловци), "Дани бербе грожђа" (Вршац), "Пударски дани" (Ириг), "Конгрес вина" (Вршац), "Међународни сајам вина" (Сремска Митровица).

Хортикултура, је заступљена пољопривредна делатност, која учествује у организовању манифестација забавног и привредног

садржаја.Најпознатији су:"Карневал цвећа", који се одржава крајем маја, почетком јуна у Белој Цркви.Манифестација има забавни и етнографски карактер, а посети је и до десет хиљада посетилаца.Туристичко-пропагандне манифестације "Дани мимозе из Херцег Новог" која се одржава фебруара месеца по већим војвођанским насељима и "Дани липолиста" из Липолиста, презентована у Новом Саду.Хортикултура је чест мотив уметничког изражавања на бројним уметничком колонијама.Манифестације спортско-рекреативног садржаја које пропагирају цвеће и друге флористичке облике су: "Пешачимо у природи" по обронцима Фрушке горе, "Фрушкогорска и Вршачка планинарска трансверзала". Уопште, биљни свет је предмет бројних научних скупова.Такве манифестације су: "Еколошко пролеће" у Новом Саду и "Дечји летњи камп" код Сремске Митровице.

Флора војвођанског простора као мотив манифестационог туризма може да привуче поред домаћих и стране посетиоце.Туристичка вредност таквих манифестација видна је преко хигијенско-рекреативне и естетско-декоративне функције.При том, прва функција флори даје својства рекреативних вредности, где је она "утолико већа што је тангирајуће подручје гушће насељено и јаче урбанизовано" (Јовичић, 1992), док друга функција флори Војводине даје "Биљном свету својства естетских и пејзажних мотива чија је туристичка вредност сразмерна њиховом богатству облика и хармонији боја" (Јовичић, 1992).Приказане манифестације у потпуности осликавају наведене функције.

4.2. Повезаност фауне и манифестационог туризма

Аутохтона фауна на територији Војводине географски је распоређена поред токова већих река и у деловима Вршачких планина, Фрушке горе, Бачке и Банатске пешчаре углавном се налази у бројним природним резерватима. Од аутохтоних животињских врста најзаступљенији су: птичија фауна и врсте погодне за лов. **Културну фауну**, тојест, ону коју је узгајио човек представља разноврсни сточни и перадарски фонд. Разноликост и богатство фауне омогућавају да се као видови туризма развију лов и риболов, интересантни и посетиоцима из иностранства. Достигнућа у узгоју домаћих животиња могу се представити организовањем привредних, научно-стручних забавних и етнографских манифестација.

У одељку "Повезаност хидрографских објеката и манифестационог туризма" детаљније је образложен потенцијал рибљег фонда војвођанских река и значај риболова. Богатство рибљег фонда користи се и приликом организовања привредних изложби и сајмова попут: "Међународни сајам лова, риболова, спорта и туризма "у Новом Саду,"Изложба пернатих животиња и украсних риба" у Сремској Митровици.

Природно географске карактеристике су условиле да се територија Војводине убраја међу најбогатије ловне области у Југославији, а за које се користе површине пољопривредног земљишта, и шуме. Војводина као равничарски крај са благо уздигнутим лесним заравнима, пешчарама, Фрушком гором и Вршачким планинама пружа одличне услове за лов. Најпознатија ловишта су : Бисерно острво код Бечеја, околина Сенте, Кањиже, Новог Кнежевца, Ечке, Новог Милошева, Падеја, Кикинде, Аде, Сомбора, Апатина, Бачке Паланке, Бача, Бездана и Шида.Поред значајног туристичког потенцијала **ловна дивљач** нема значајнији основ за организовање посебних манифестација које би биле од значаја за туристичку понуду Војводине.Главни разлози су недостатак финансија, воље и неразумевања надлежних институција.Могу се издвојити поједине манифестације забавног, привредног, политичко историјског, научно-стручног и уметничког карактера, различитог ранга, попут Ловачке вечери у Зобнатици, међународног сајма ЛОРИСТ у Новом Саду, Дипломатског лова у ВУ Карађорђево и слично.

На територији Војводине, постоји значајан фонд разних врста животиња које је човек припитомио и узгајио. Поједине животинске врсте и њихови производи могу послужити за организовање манифестација спортског, привредног, забавног и уметничког садржаја. Природни, географски и други услови живота у Панонској низији утицали су да се обнавља **сточни фонд**. Он може бити тема бројних стручних скупова из области пољопривреде и као пратећи садржај приликом организовања привредних манифестација. Крај новембра и почетак децембра је доба када се традиционално у сваком војвођанском сеоском домаћинству врши свињокољ (клање и прерада свињског меса). Тај чин се обавља уз посебан ритуал и представља одређену атракцију интересантну за туризам. Истичу се привредно фолклорне манифестације "Сремски свињокољ" у Руми, "Кобасицијада" у Турији и "Сланинијада" у Качареву.

Перадарство као грана сточарства има своје економско оправдање. Са становишта туристичких кретања перадарство као мотив за организовање манифестација јавља се у војвођанским насељима где је ова пољопривредна грана развијена. То су најчешће манифестације забавног, научно стручног привредног и уметничког садржаја. Као интересантне издвајају се "Гусанијада" у Мокрину, "Светско првенство у туцању јаја" у Мокрину, Међународни сајам перадарства у Сомбору, и Међународна изложба пернатих животиња и украсних риба у Новом Саду.

У организацији Кинолошког савеза Југославије на територији Војводине се одржавају изложбе међународног и савезног значаја на којима се представљају расни пси. Као такве издвајају се међународне **Изложбе паса** у Новом Саду и Суботици, и савезне изложбе у Сремским Карловцима, Сремској Митровици, Панчеву, Зрењанину, Кикинди и Сомбору. У насељу Деспотово одржавају се Кинолошки дани Војводине.

Области Фрушке горе, Вршачких планина, у деловима Бачке и Банатске пешчаре и на лесним заравнима распрострањено је богатство ливадском флором, што је, уз друге природне географске услове омогућило бављење **пчеларством**. Најпознатији регион пчеларства је излетиште Девојачки бунар на чијим се пропланцима одвија привредно фолклорна манифестација "Сабор пчелара". У Новом Саду одржава се привредна манифестација "Фестивал меда".

Оцењујући укратко туристичку вредност и значај животињског света потребно је издвојити спортско-рекреативну и привредно-забавну функцију. Спортско-рекреативна функција фауни у Покрајини даје својства рекреативних вредности које су веће уколико је регија одржавања гушће насељена. Привредно-забавна функција фауне Војводине огледа се у презентацији најмодернијих достигнућа у области гајења животиња, а које могу да имају и забавне садржаје.

4.3. Значај повезаности флоре и фауне са манифестационим туризмом

Флора и фауна на територији Војводине има вишеструки значај за живот људи, најпре као део исхране, или као сировина појединих привредних делатности а не могу се занемарити и спортско рекреативна потреба као ни модерни социјални вид престижа. Оне су као такве значајне и за туристичка кретања, а њихова туристичка валоризација се може исказати преко хигијенско-рекреативне, естетско-декоративне, спортско-рекреативне и привредно-забавне функције.

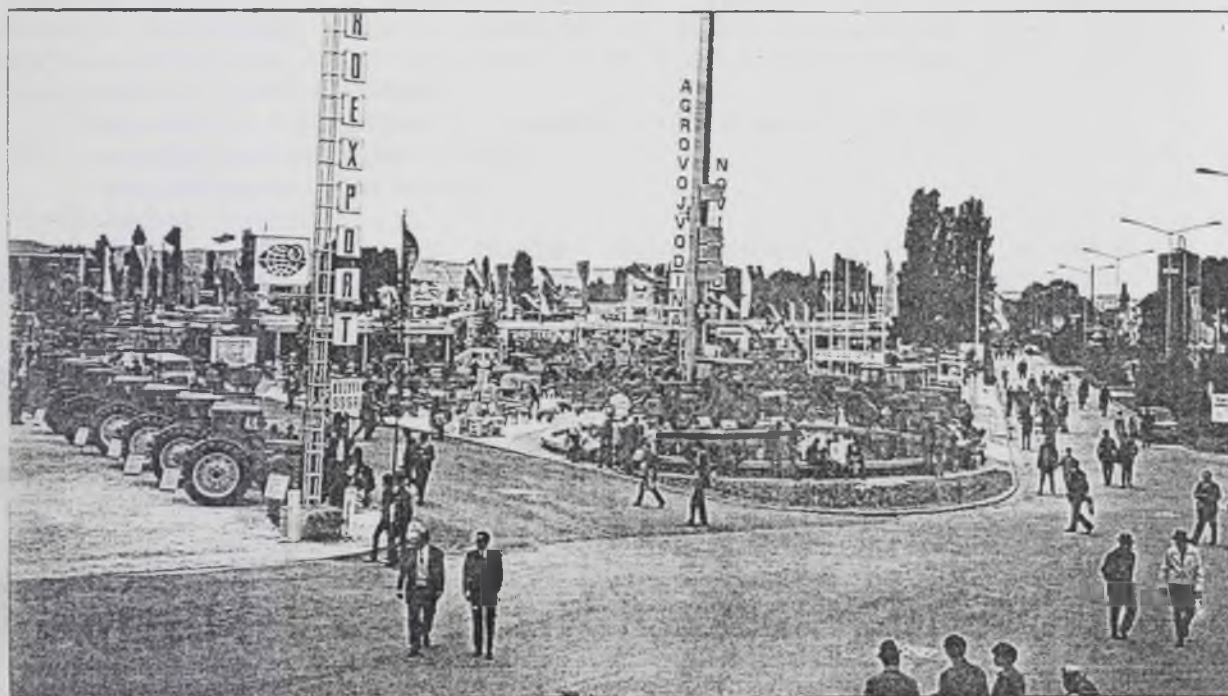
Све израженија потреба за очувањем човекове околине а у оквиру **хигијенско-рекреативне функције** ствара потребу за организовањем манифестација еколошких и едукативних садржаја, које по својим обележјима имају научно-стручни, привредни или забавни садржај.

- **Естетско декоративна функција**, у складу са претходно наведеним потребама, посебно је изражена приликом организовања забавних

манifestација или као пратећи елемент осталих функција. Из социјалне потребе за такмичењем и престижом организују се спортско-рекреативне манифестације, чиме се задовољава **спортско-рекреативна функција**. Тако се одржавају манифестације које имају и такмичарски карактер као што су: коњичке трке, изложбе расних паса, такмичења за најлепше уређен животни простор. **Привредно-забавном функцијом** изражава се презентација начина привређивања и достигнућа путем различитих изложби и сајмова. Они у себи могу да садрже и пратеће забавне програме. Наведене функције се међусобно често преплићу, што значи да нису чврсто уоквирене. На туристичку вредност флоре и фауне утиче везаност за климу и животно станиште. Видови туризма који покривају ово подручје су ловни, риболовни, излетнички и рекреативно-забавни. На основу досад реченог и критеријума датих у одељцима "Предмет истраживања" и "Класификација манифестација", могу се издвојити манифестације које повезане са флором и фауном имају туристички значај а тиме и место у туристичкој понуди:

а) **Међународни пољопривредни сајам** у Новом Саду, који комплексно изражава наведене функције и који својим експонатима и другим програмима привлачи по неколико стотина хиљада посетилаца из земље и иностранства

слика бр. 3.

Детаљ са Међународног Пољопривредног сајма

б) **Међународни сајам перадарства** у Сомбору, као највећи те врсте у Јужној и Средњој Европи

в) **Карневал цвећа** у Белој Цркви, као једина манифестација такве врсте у нашој земљи

г) **Дани бербе грожђа** у Вршцу, манифестација која својом атрактивношћу и традицијом у одржавању добија и међународни ранг.

д) **Међународни сајам лова, риболова, спорта и туризма**, у Новом Саду, који мотив флоре и фауне својим програмима доводи на атрактивни и веома садржајни ниво.

По свом начину организовања, карактеру, броју учесника и посетилаца и повезаношћу са осталим природним и друштвено географским елементима наведене манифестације имају места у туристичкој понуди Србије и Југославије. У укупном уделу манифестационог туризма, манифестације којима је основ флора и фауна учествују са 10.1%

5. АНАЛИЗА ПОВЕЗАНОСТИ ПРИРОДНО ГЕОГРАФСКИХ ЕЛЕМЕНАТА И МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА ВОЈВОДИНЕ

За туризам су атрактивни они природни објекти, који налазећи се у одговарајућем климатском типу на геоморфолошком облику, месту поред хидрографског објекта и адекватном флором и фауном представљају дестинацију интересантну за туристичка кретања. Њиховом комбинацијом формирају се разни типови природних средина.

Територија Војводине представља природни комплекс који има своју, недовољно искоришћену туристичку вредност. Тај комплекс у туристичкој понуди се најчешће третира парцијално. Поменули смо двоструку везу природних елемената и манифестационог туризма. Као прво, природни елементи означавају ближи локалитет и карактер манифестације. Друго природни елементи чине вредност чије особености служе као основ за организовање манифестација.

Појединачно посматрано та повезаност се може третирати као:

- 1) **незадовољавајући** основ
- 2) **задовољавајући** основ
- 3) **добар** основ

Оцене су рађене на основу туристичких функција изнетих у досадашњем делу текста и критеријума детаљније образложених у одељцима "Предмет истраживања" и "Класификација манифестација". Манифестација може бити веома добра, а да нема неку од географских основа и обрнуто. Наравно да специфичност и препознатљивост манифестација често произилази из географске основе. С тим у вези, издвојили смо горе наведену класификацију. Дobar основ имају оне манифестације које су комплексно повезане са природним вредностима и као такве имају значајно место у туристичкој понуди Војводине. То су и манифестације које су тесно повезане са одговарајућим видовима туризма. Оне које имају добар основ су : "Међународни пољопривредни сајам" у Новом Саду, "Дани бербе грожђа" у Вршцу, "Златни котлић Дунава", "Фрушкогорски планинарски маратон" и "Карневал цвећа". Задовољавајући основ имају манифестације које су делимично повезане са комплексом природних елемената и оне које комплексно посматрају природне елементе, али што за локацију одржавања није превасходно. У ту групу спадају "Палићко лето", "Сајам ЛОРИСТ", научно стручни скупови и међународна спортска такмичења. Незадовољавајући основ имају оне манифестације које нису у потпуности искористиле повезаност са природним елементима, услед бројних фактора, пре свега људске природе. То су: неорганизованост и стихијност организатора и спонзора манифестација, неспремност туристичких организација и агенција за укључивање у одржавању манифестације, неадекватна инфраструктурна мрежа и недостатак финансија. На основу претходно изнетог и анкетног листа, установили смо да манифестације које имају добар и задовољавајући основ обухватају 26.8% од укупног броја.

V МЕСТО АНТРОПОГЕНИХ ТУРИСТИЧКИХ ВРЕДНОСТИ У ОРГАНИЗОВАЊУ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Антропогене туристичке вредности на територији Војводине представљене су мотивима који задовољавају "културну потребу кретања" (Јовичић, 1992). Према бројним критеријумима као што су историјски развој, народни обичаји и култура живљења, привредне активности, религија, етнички састав становништва, културно историјско наслеђе и традиција. Као антропогени утицаји на манифестациони туризам издвајају се : споменичко наслеђе, етнографски мотиви, привредна активност и насеља.

1. МЕСТО СПОМЕНИЧКОГ НАСЛЕЂА ВОЈВОДИНЕ У ОРГАНИЗОВАЊУ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Услед бурног историјског развоја територија Војводине обилује културно-историјским обележјима који заједно чине споменичко наслеђе. Као део споменичког наслеђа издвајају се: археолошка налазишта и збирке, остаци средњовековних градова и двораца, манастири и други сакрални објекти као и споменици из новије историје, у које спадају и активне културне институције.

а) **Археолошка налазишта и збирке** приказују период од палеолита до раног средњег века. Поједина од тих налазишта представљају светски значајне локације (Старчево, Гомолова, Домбо), и имају своје место у туристичкој понуди. Као мотив за организовање манифестационог туризма слабо су искоришћене. Углавном се користе као тема при организовању научно-стручних манифестација из историје, археологије и етнологије. Изузетак је археолошки локалитет Доња Брањевина код Оџака, где је између осталих експоната пронађена статуа плодности, "Црвенокоса богиња". Културно просветна заједница Оџака је наведено искористила за организовање забавне манифестације под истоименим називом.

б) Као примери историјског наслеђа из средњег века, **остаци градова и двораца** на територији Војводине представљају значајан туристички потенцијал. Њихови простори служе као места за организовање научно-стручних, уметничких, забавних и етнографских манифестација. Простори Петроварадинске тврђаве у том смислу су највише искоришћени, а од осталих споменућемо простор Каштела у Ечки, који је домаћин ликовној колонији и просторе око Вршачке куле, који служе као терен за поједине етнографске манифестације.

в) Хетерогена национална структура Војводине утицала је и на распрострањеност различитих вероисповести, што је условило постојање великог броја **сакралних верских објеката**. Између XV и XVIII века настао је највећи број **манастира** који су лоцирани на Фрушкој гори и око ње, Вршачких планина, у Сомбору, Суботици и око Панчева. Током различитих историјских периода манастири су осим религијског и мали и културно-просветни значај, а представљали су место окупљања великог броја људи. Приликом организовања манифестација манастири и простор око њих користе се код верских, забавних и уметничких приредби. Прослављањем великих верских празника одвијају се манифестације верског карактера којима присуствује и неколико десетина хиљада људи. При том се као организатори јављају епархије Српске православне **цркве** и одређена црква или манастир. У спомен на боравак људи од значаја за историју јужнословенских народа у појединим манастирима организују се манифестације уметничког садржаја. У организацији Културно просветне заједнице Војводине, користећи као простор манастире Хопово, Крушедол,

Нова Раваница и Беочин одржавају се "Доситејеви дани", "Милици у походе" и "Јефимијини дани". Осим као простор за организовање верских манифестација црквени простор служи и за организовање уметничких манифестација попут: "Фестивала духовне музике православних земаља" и НОМУС у Новом Саду, који користе просторе православних црквених објеката и **синагоге**, и "Шекспир театар" у Суботици, који такође користи верске објекте у том граду.

г) У **споменике новије историје** Војводине спадају они из доба Другог светског рата, а налазе се у свим насељима Војводине. Као мотив организовања манифестационог туризма најчешће се користе током одржавања политичко-историјских, забавних и спортско-рекреативних манифестација. Посебно се користе приликом обележавања значајних датума као што су: "Централна прослава Дана борца и Дана Устанка у Србији" код споменика НОБ-а на Иришком венцу, где присуствује и до педесет хиљада посетилаца, "Дана победе" поред споменика из НОБ у свим већим војвођанским насељима, прославе "Дана ослобођења насеља" обележавања великих битака попут Пробоја Сремског фронта код Шида. Наведене манифестације спадају у приредбе са политичко-историјским (говори државника и других представника власти), уметничким (концерти и рецитали) карактером. Организују се и манифестације које имају масовни рекреативни карактер, а које укључују обилажење споменика и обележја из НОБ-а.

д) Приликом организовања научно-стручних или уметничких манифестација користе се и **музејски** простори. **Позоришна** уметност има основа за организовање манифестација уметничког, забавног, етнографског и политичко-историјског карактера. Потребе за приказивањем уметничког дитета, разноврсношћу представа и такмичењем уз велики број аматерских и професионалних позоришта условиле су организовање разних позоришних манифестација. Посебно се издвајају: "Смотра професионалних позоришта Војводине", "Сусрети аматерских позоришта Војводине", "Фестивал аматерских позоришта Србије", "Фестивал позоришта Румуна у Војводини", "Стеријино позорје" и сличне. Представљају и место одржавања манифестација посвећених личностима из југословенске културе као и обележавања важнијих датума из историје и културе. Разни привредни и научно-стручни скупови, забавне и спортске манифестације, такође могу се организовати у позоришним просторима.

ђ) На територији Војводине ликовна уметност има дугу традицију. Између осталог, наша покрајина је била и место боравка и рада великог броја скулптора и сликара. Користећи ту чињеницу у многим војвођанским насељима настале су **галерије**. Галерије служе као локација организовања бројних уметничких колонија а најпознатије су: "Златно око", "Павле Бељански" и друге у Новом Саду, "Ликовна јесен" у Сомбору, Савремена галерија уметничке колоније у Ечки, "Ликовни сусрети" у Суботици, "Саве Шумановића" у Шиду и Наивне уметности у Ковачици. Као места одржавања политичко-историјских, забавних, уметничких и научно стручних манифестација служе простори **институција** попут Матице Српске и мреже старих школа. Елементи **архитектуре** и грађевинарства могу имати одговарајућу улогу у организовању манифестација а тиме и одговарајући туристички значај. То су поједине зграде или куће, стамбени или привредни објекти, различити делови насеља као и типови насеља као и објекти саобраћаја а посебно се издвајају стамбени и привредни објекти од културног, историјског и привредног значаја, музеји, галерије и други објекти. У њима се најчешће обележава место боравка или јубилеји познатих личности, организују манифестације уметничког, научно-стручног или привредног карактера које привлаче одређен број посетилаца а најчешће се организују у затвореном простору. Као такве истичу се: "Меморијал Мирослава Антића" у Мокрину, "Пупинови дани" у Идвору, "Дани Васка Попе" у Вршцу.

Разноврсно споменичко наслеђе Војводине у контексту манифестационог туризма, најчешће има улогу локације одржавања, а мање као мотив организовања, што нам показује shema 1.

2. МЕСТО ЕТНОГРАФСКИХ ВРЕДНОСТИ ВОЈВОДИНЕ У ОРГАНИЗОВАЊУ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Као мултиетничка заједница, Војводина је кроз историју сачувала разноврсно етнографско богатство, које у туристичкој понуди има своје место као етнографске туристичке вредности. Етнографске вредности чине сви аспекти културе и традиције живљења народа на тлу Војводине, а представљени су кроз: **порекло становништва, социјалну, духовну и материјалну културу и уметност**. Приликом израде овог поглавља, кориштени су резултати истраживања етнологије и етнографије, као адекватних научних дисциплина. Да би се избегле недоумице и боље разјаснили поједини појмови у овој области, у тексту ћемо изложити дефиниције наведених научних дисциплина. Тако, **Етнологија** потиче од грчких речи *etno*-народ и *logos*-реч, говор, тачније то је "наука која проучава ширење људског рода по Земљи, његово подријетло и одређује племенску и националну класификацију и смјештај људи", а **Етнографија** потиче од грчких речи *etno*-народ и *grapchos*-опис, а означава науку "која описује и проучава материјалне, друштвене и духовне културе појединих народа свијета" (Клајић, 1978).

Значај етнологије и фолклора за регионални и национални интегритет појединца, породице и друштва у целини у одређеној културној средини све је већи услед све интензивнијег и убрзанијег темпа и организације живљења. При том, своју околину човек жели обогатити и прожети, у првом реду уношењем елемената свог фолклора. Сам појам фолклор нам указује на карактеристике које су интересантне и за туристичка кретања. Појам **фолклор** потиче од енглеских речи *folk*-народ и *lore*-предаја, традиција, односно означава " усмене народне умотворине: пјесме (јуначке, лирске, обредне и друге), приче, басне, узречице и слично, у ширем смислу и обичаји ношња, плесови и друго" (Клајић, 1978). Оно што чини право етнографско богатство Војводине су предмети од текстила, дрвета, керамике и других материјала из разних историјских епоха. Наведени предмети су део етнолошких и етнографских збирки завичајних и народних музеја, који се налазе у свим већим војвођанским насељима. Привредни објекти, настали у различитим историјским периодима, који служе као локација одржавања појединих уметничких или етнографских манифестација се такође могу сврстати у етнографско богатство.

Облици изражавања језиком и музиком, као и потребе појединца и заједнице за дружењем, доживљавањем историје, уметничким изражавањем заснованим на језику, песми и игри, представљале су мотив за окупљање и испољавање у традиционалном, изворном фолклорном облику, поштујући верско-обичајна начела. Наведена фолклорна изражавања, настала су спонтано, а учесници су сви становници места одржавања и околине. Најчешће се обављају приликом завршетка неког посла или током верских празника и обреда. Као такви интересантни су као део манифестационог туризма у оквиру туристичке понуде Војводине, а издвајају се: "Дужијанца" у Суботици, "Празник зимских обичаја" у Бегејцима, "Рисарски дани" у Руми и "Пударски дани" у Иригу.

Издвајају се и манифестације **литерарног** карактера, као оне које се баве традицијом очувања језика припадника одређене војвођанске националности, попут Лингвистичких дана "Сарваш Габор" у Ади, Меморијала "Микола М. Кочиш" у Руском Крстуру, Међународног конгреса слависта у Новом Саду и других сличних. Говорни језик се мења, модернизује и губи старе, архаичне изразе, а организовањем наведених манифестација указује се на такве промене и истиче потребу за очувањем језика и писане речи. Овакве манифестације могу бити и мултиетничке, попут књижевних колонија у Кањижи и Сечњу.

Осим литерарног, постоје и манифестације **музичког** карактера, које се баве очувањем традиционалних облика музичког изражавања на територији Војводине, попут "Фестивала фолклора и музике Румуна у Војводини", Фестивала мађарског народног стваралаштва "Ђенђеш Бокрета и Дуриндо", "Фестивала тамбурашких оркестара Србије", "Фестивал фолклорних традиција Војводине". Манифестације литерарног и музичког карактера у свом извођењу имају облике традиционалног обичајног народног изражавања. У ову групу спадају обичаји који су остали нетакнути или су врло мало модификовани, а изводе се приликом значајнијих верских празника у оквиру Поклада и ритуала. Могу представљати традиционално и обичајно изражавање различитих народа Европе и света, попут фестивала фолклора "Вршачки венац". Такође представљају повод за организовање научно-стручних скупова који доприносе бољем разумевању начина живота становништва Војводине, чиме се доприноси и бољој презентацији традиције војвођанског становништва широј јавности. Као такве имају и велики потенцијал у туристичкој понуди Војводине. Поједине од литерарних и музичких манифестација имају своје одговарајуће место у туристичким календарима Војводине и Србије, уназад неколико деценија, али немају одговарајућу пропагандну активност у јавности. Етничка хетерогеност Војводине условила је и постојеће различитих облика исхране чиме се и **кулинарство** јавља као потенцијална туристичка вредност погодна за организовање манифестација привредног и забавног садржаја. Као пример издваја се манифестација "Дани кулинарства" на Петроварадинској тврђави.

3. МЕСТО СПОРТСКО-РЕКРЕАТИВНИХ ОБЈЕКТА ВОЈВОДИНЕ У ОРГАНИЗОВАЊУ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Спорт и рекреација представљају важан мотив приликом одлучивања о начину коришћења слободног времена сваког појединца. После Другог светског рата поједине државне институције и спортски савези су, схвативши значај спорта и рекреације у слободном времену појединца кренули са значајнијим економским улагањем у изградњу и реконструкцију спортских и рекреативних објеката. Један од главних мотива била је масовност учесника и посетилаца.

Масовна потреба, као и различитост тих потреба за рекреацијом, уз природно-географске елементе омогућила је и формирање различитих видова рекреације и разних рекреативних објеката. У рекреативне објекте спадају сва она места где се човек може одморити и релаксирати. То могу бити паркови (веће, уређене зелене површине смештене у урбаним целинама), спортски терени, излетишта, шеталишта, плаже и слично. Пресудну улогу у рекреацији дакле, имају, осим потребе за одмором и физичко-географске предиспозиције околине. Наиме, "морфолошке, микроклиматске, хидрографске и биогеографске карактеристике" (Ромелић, Ђуричић, 1993), утичу на рекреацију становништва.

У одељку "Повезаност природно географских вредности са организовањем манифестационог туризма", било је речи и о рекреативним објектима. Том приликом издвојене су и викенд-рекреативне зоне Барачка, Бегечка јама, Камењар, Бисерно острво, Поповица, Чортановци-Дунав, Лединци-Сусек, Девојачки бунар, Месић, Широко било, Црвени крст, и друге, а у вези са организовањем спортско-рекреативних и забавних манифестација. Најраспрострањенија викенд зона налази се у утицају гравитационе зоне Новог Сада, на централном фрушкогорском билу, где се налази и преко 1200 викенд кућа (Бјељац 1993).

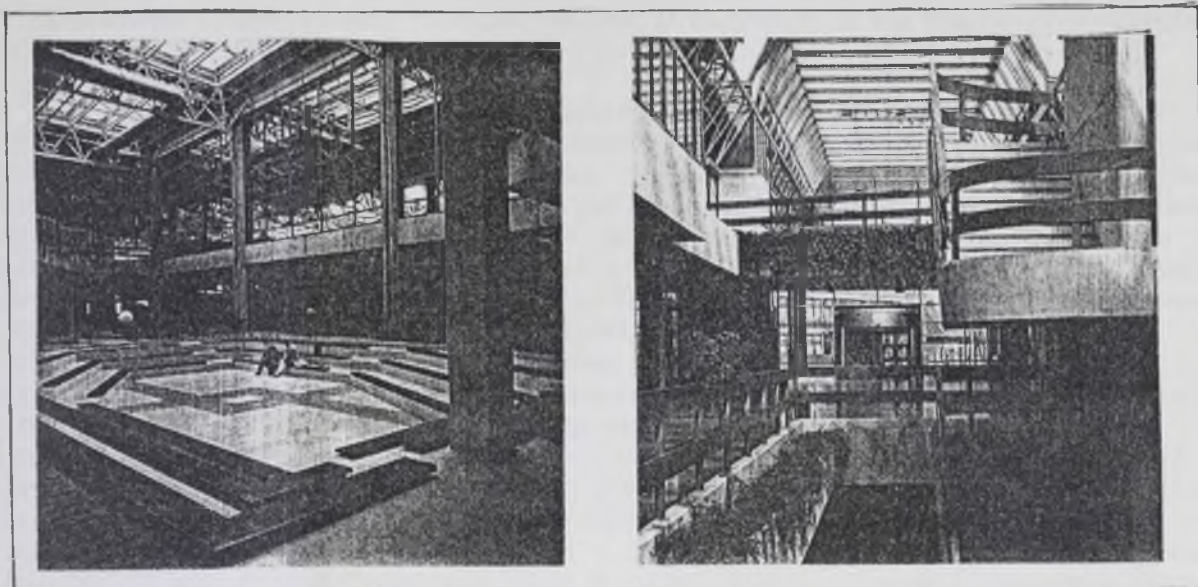
У истом одељку, поменуто су и бројна атрактивна излетишта као места за одмор и рекреацију. Излетишта поред реке канала и језера служе за организовање забавних али и спортско-рекреативних и спортско-професионалних манифестација као и излетишта на рељефним целинама Фрушке горе и Вршачких планина. Већина тих излетишта се налази у близини објеката који представљају споменичко наслеђе Војводине, а најчешће су из периода Другог светског рата, што се користи за организовање политичко-историјских и етнографских манифестација попут, прослава Првомајских уранака на Фрушкој гори и поред Палићког језера.

У смислу задовољавања потребе за масовношћу граде се и рекреативни објекти попут планинарских домова, радничких и омладинских одмаралишта. Тако, на Фрушкој гори постоји осам активних планинарских домова са преко пет стотина места, а на Вршачким планинама један, са шездесет места (подаци добијени од Планинарског савеза Војводине), као и четири активна радничко-омладинска одмаралишта на Фрушкој гори са преко шест стотина места.

Крајем шездесетих година двадесетог века услед значајнијих успеха војвођанских спортиста и клубова на савезном и међународном нивоу а и ради престижа међу општинама граде се отворени и покривени спортски центри. Организовањем Европског првенства у стоном тенису 1974 године у Новом Саду уз још значајније успехе војвођанских спортиста и екипа настаје прекретница. У многим војвођанским насељима повећавају се финансијска улагања у изградњу нових и рановирање постојећих спортских објеката, а све то у циљу прихватања и организовања првенстава савезног ранга, као и међународних турнира првенстава и такмичења. Организовање таквих спортских такмичења допринело је већој туристичкој посети и коришћењу смештајно-угоститељских капацитета Покрајине, а што је довело и до значајније туристичке потражње. Као примери издвајају се Светско првенство у стоном тенису и Шаховска Олимпијада у Новом Саду, Међузонски шаховски турнир у Суботици и Европско кошаркашко првенство за жене у Србобрану и Врбасу.

Наведени објекти постоје у скоро свим војвођанским насељима. Издвајају се отворени-спортски терени и покривени - спортски центри. Према капацитету гледалаца издвајају се спортски терени у Новом Саду, Суботици, Зрењанину, Бечеју и Кули, а могу да приме од петнаест хиљада (Кула) до тридесет и пет хиљада гледалаца (Нови Сад). Спортски покривени центри, са капацитетима од три хиљаде (Панчево) до дванаест хиљада (Нови Сад), налазе се још у Зрењанину, Сремској Митровици, Суботици, Сомбору, Апатину, Врбасу, Србобрану и Кикинди. Они имају и пословно-привредни карактер, јер поједине њихове просторе под закупом држе бројно привредни субјекти, смештајући у њих своја представништва. Градски спортски и пословни центар "Војводина" у Новом Саду представља највећи такав војвођански комплекс (слика бр 4)

слика бр.4.

ГСПЦ Војводина у Новом Саду

У рекреационе објекте могу се укључити и лечилишни центри Војводине, којима је туристичка вредност термоминерална подземна вода. У свом називу, они најчешће носе име рекреациони, попут Бањско лечилишно рекреационог центра Јунаковић. Као допунски програм боравка, у њима се за посетиоце, кориснике медицинских услуга, организују забавни, спортско-рекреативни, уметнички, етнографски видови манифестационог туризма. Поједине манифестације при том имају програм који по својој атрактивности привлачи и становнике околних насеља. Простори таквих лечилишта, по структури објекта, омогућавају и организовање научно-стручних манифестација. Бањска лечилишта у Кањижи, Врднику и поред Апатина, у потпуности осим здравственог, развијају и манифестациони туризам.

Спортско-рекреативним објектима припадају ергеле и хиподроми. Најпознатије су ергеле у Зобнатици, Војној установи Карађорђево и Бечеју, као места одгајивања најпознатијих врста коња и одржавања атрактивних коњичких такмичења. Осим њих издвајају се хиподроми у Ади, Суботици, Бечеју и Сомбору, као и мањез на Новосадском сајму. Од спортско професионалних манифестација поменућемо Зобнатичке коњичке игре, Касачки коњички митинг у Суботици и Ади и коњичке трке ВУ Карађорђево, које су међународног ранга. Осим спортског, наведене манифестације имају и програме забавног и етнографског карактера. Као такве, посебно су интересантне оне у Новом Бечеју, Меленцима и Зрењанину.

4. ЗНАЧАЈ ПРИВРЕДЕ ПРИ ОРГАНИЗОВАЊУ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Природно-географске карактеристике, као што су повољни климатски услови, низија, хидрографска мрежа, педолошки састав земљишта, као и потреба човека за привређивањем ради преживљавања, условили су претварање јужног дела Панонске низије, од степско-ритске у обрадиву површину. Користећи ту чињеницу, пољопривреда, шумарство, лов и риболов, на територији Војводине се развијају као примарне

делатности. Чињеница да је Војводина изразити пољопривредни регион, са хетерогеним структурама становништва, утицала је и на различите начине и облике привређивања.

У одељку Флора и фауна, указали смо на разноврсност биљног и животињског света Војводине, а којима се бави и низ пољопривредних грана, попут ратарства, повртарства, виноградарства и сточарства. Свака наведена **пољопривредна** грана, при том има основа за организовање карактеристичних манифестација. То је уочио „као што смо цитирали у одељку” Класификација према области извођења”, и Ј.Р.Б. Рицхие. Такве манифестације се организују са циљем презентације пољопривредних производа, побољшања услова производње и повећања приноса и слично, уз одговарајући забавни, уметнички или етнографски програм. Главни циљ је повезивање са крајњим потрошачима пољопривредних производа и представника индустријских грана који те производе користе као сировину. Ако се том приликом одвија и програм који јавност упознаје са старим начинима привређивања, представља традицију и фолклор, организују научно-стручни скупови из области пољопривреде, уз одговарајући забавни садржај, онда такве манифестације имају своје место и у туристичкој понуди Војводине. Осим већ поменутих у претходним поглављима, као карактеристичне издвајамо манифестације: „Златни клас” у Старој Пазови, „Дани новог хлеба” у Кањижи, „Дани јабука” у Хајдукову. Као најкомплекснији облик представљања пољопривредних производа и делатности, поменули смо Међународни пољопривредни сајам у Новом Саду.

Индустрија на територији Војводине је базирана на преради пољопривредних производа. Као такве индустријске гране, издвајају се прехранбена, текстилна, индустрија обуће и коже, али и оне које помажу развоју и модернизацији пољопривреде, путем производње машина и алата и хемијских средстава и препарата у оквиру машинске и хемијске индустрије. Повезаност пољопривреде и индустрије у Војводини се очитовала преко оснивања пољопривредно-индустријских комбината. Они су најчешће били организатори или главни спонзори појединих манифестација. Примери манифестација проистеклих из повезаности пољопривреде и индустрије су „Дани пива” у Зрењанину, међународни Јесењи Привредни сајам у Новом Саду, „Дан Жетве” у Бајмоку, итд.

Током XVIII и XIX века, као места размене пољопривредних и индустријских (односно занатских) производа на територији Војводине су били актуелни вашари. Представљали су централна места размене добара. Појам **вашар**, потиче од мађарске речи ва'са'р, што означава „сајам, базар, панађур” (Клајић, 1978). У Војводини су били посебно интересантни вашари у Бачу, Футогу, Сомбору и Суботици. Из вашара, као места размене добара, развија се трговина као посебна привредна делатност. Данас су вашари интересантна места где се посетилац може, између осталог, упознати и са старим занатима, који полако нестају, развојем секундарних и терцијарних делатности. Ове делатности, свој процват доживљавају после Другог светског рата. Томе су допринеле и природне резерве нафте и земног гаса, које представљају најзначајнији природни и привредни ресурс Војводине. Наведене делатности се јављају као најчешћи спонзори приликом организовања манифестација. Организовање манифестација, посредно има значај за привредне делатности као што су грађевинарство, саобраћај, занатство, трговина и угоститељство, прехранбена, текстилна и индустрија обуће. Приликом организовања великих међународних, пре свега спортских и привредних манифестационих облика, често је потребно реновирати старе или изградити нове објекте. Тако на пример, приликом организовања Светског првенства у стоном тенису, Шаховске олимпијаде, Европског студентског првенства у цудоу у Новом Саду, Зобнатичких коњичких игара, Европског првенства у кошарци за јуниоре у Србобрану и Врбасу, указала се

потреба за ангажовањем запослених у грађевинарству и осталих сличних делатности и заната који учествују у градњи. Том приликом, у Новом Саду изграђени су ГСПЦ "Војводина", као једна од највећих и најмодернијих спортских хала у Југославији, Хотел Нови Сад, а изграђени су и објекти за смештај и исхрану учесника. Ти објекти су после завршетка такмичења постали део стамбених блокова насеља Бистрица у Новом Саду, и смештаја студената (студентски домови на Лиману у Новом Саду). Код Бачке Тополе, изграђен је Мањез са покривеним хиподромом, највећи у Југославији а у Србобрану реновиран хотел и спортска хала. У Руми је почетком осамдесетих изграђен нови Дом културе, као последица повећаног интересовања за Фестивал музичких друштава Војводине. Приликом наведених такмичења у Новом Саду реновиран и допуњен је возни парк Градског саобраћајног предузећа а модернизована и ПТТ мрежа. Јавно комунално предузеће Нови Сад током наведених манифестација бринуло је о хигијенско-естетском изгледу Новог Сада а здравствена служба је модернизовала свој возни парк. Завршетком такмичења наведена побољшања и изградња остала су као трајна вредност месту одржавања.

Дакле, **привредне делатности** на територији Војводине, приликом организовања манифестационог туризма, имају **двојак значај**. Пре свега, служе као непосредан основ за организовање манифестација различитог садржаја. Као друго, бројни привредни субјекти појављују се као спонзори манифестација. Достигнућа науке и привреде, као и потреба да се одржи корак са светским достигнућима, путем научно-стручног усавршања, омогућили су да привреда путем организовања научно-стручних или привредних скупова из разних привредних области, преко презентације привредних достигнућа на изложбама и сајмовима и старих заната и облика привређивања на вашарима широм Војводине, буде основ за покретање манифестационог туризма. Такви облици се углавном одржавају у великим војвођанским центрима, и објектима на, или поред важнијих природних туристичких вредности, и трају три до седам дана. Посетиоци таквих манифестација су људи са ужим интересовањима, којима је циљ бољи пословни ефекат или научно-стручно усавршавање. Приликом одржавања ових видова, најчешће се за учеснике организују излети по околини, или се оставља простора да учесник има времена за самосталан обилазак елемената туристичке понуде насеља у којима се манифестација одржава.

5. ЗНАЧАЈ НАСЕЉА КАО МЕСТО ОРГАНИЗОВАЊА МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Користећи своје спортско-рекреативне објекте, споменичко наслеђе, и стару архитектуру као и привредне објекте за просторе и локације организовања јављању се насеља као посебне урбане целине. Буран историјски, привредни, демографски и други развојни пут насеља условио је постојање богатих и атрактивних вредности. Успешност организовања умногоме зависи од постојања и распореда антропогених туристичких вредности. Природно географски елементи, такође могу утицати на насеља као место организовања. Тачније то се мора комплексно посматрати кроз атрактивност природно и друштвено географских елемената. Као важни елементи за туристичку атрактивност и вредност манифестација поред садржаја, њиховог квалитета, квалитета учесника и квалитета организација могу се сматрати: место, време, и трајање манифестације.

То се посебно односи на насеља која представљају регионалне центре Војводине. Близина природно-географских вредности, уз антропогене утицала је да та насеља постану главни рецептивни

туристички центри. Наведене вредности и насеља као места одржавања зависе и од правца, а поред тога и од радијуса и структурних особина туристичких кретања уопшта. Међутим то одређује и правце, радијусе и структурне особине на кретања врста манифестација а осим тога и на укупна туристичка кретања. Таква места са наведеном атрактивношћу и развијеном саобраћајном и осталом инфраструктурном мрежом и рељефне целине, које се налазе на важним правцима туристичких кретања су најпогоднији за одржавање манифестационог туризма.

Услед тога, сигурно је да ће разне уметничке манифестације, које се одржавају у насељима или регијама које имају одређени културни и историјски значај за ширу заједницу, или где се налазе бројне културне институције и организације наћи своје место у туристичкој понуди. Спортске манифестације ће се организовати у насељима или регијама које располажу са одговарајућим вредностима и спортско-рекреативним објектима потребним за организовање, или у насељима која су спремна да уложе одговарајућа финансијска средства у изградњу потребних објеката. Привредне манифестације ће се организовати углавном у привредно развијеним регијама које су истовремено и трговачки и административни центри. Политичко- историјске манифестације зависно од облика и значаја могу се одржавати у различитим насељима, која имају одређена политичка или историјска својства. Верске манифестације одржаваће се у насељима или регијама која представљају центре духовности, као што су сакрални објекти, места ходочашћа и слично. Етнографске манифестације одржаваће се у насељима или регијама која су богата елементима етнографских вредности. Забавне манифестације одржаваће се у насељима или регијама која немају изражене туристичке вредности, или у туристичким насељима као допуна туристичке понуде. Од значаја за организовање манифестација, приликом одлучивања о месту одржавања одлучујућу улогу може да има и чињеница да је то насеље седиште савезне институције или организације. Садржина манифестације такође може да има одређену улогу приликом избора за место одржавања. То је најчешће случај код уметничких и научно-стручних манифестација.

У складу са горе наведеним ово можемо сврстати и у критеријум за одређивање туристичког места. Према државној статистици, разликујемо туристичка, остала туристичка и остала насеља. Према тој подели туристичко место је "оно које испуњава следеће услове: атрактивне (природне лепоте, лековити извори, културно историјски споменици, разне културне, забавне и спортске приредбе), комуникативне (могућност приступа, саобраћајне везе и слично), рецептивне (објекти за смештај и уз њих потребни пратећи објекти, за пружање различитих услуга : трговинских, занатских и ПП услуга и слично, затим паркови, купалишта, шеталишта и др.)" (Статистички годишњак Р Србије за 1996 год.) Остала туристичка места су она која имају недовољно изражену туристичку атрактивност а остала места су она која немају атрактивне туристичке вредности.

Према горњој класификацији у Војводини можемо издвојити следећа туристичка места:

а) **Седиште покрајине и окружни центри** (Нови Сад, Суботица, Сремска Митровица, Сомбор, Панчево, Зрењанин и Вршац)

б) **Бањска места** (Меленци, Врдник, Стари Сланкамен, Бездан, Кањижа)

в) **Планинска места** (Ириг, Беочин, Гудурица итд.)

г) **Места поред језера** (Палић, Бела Црква, Бачка Топола)

д) **Места поред река** (Бачка Паланка, Бечеј, Тител, Чока и др)

ђ) **Места са израженим културно историјским споменицима** (Сремски Карловци, Петроварадин, Бач, Ечка)

е) **Остала туристичка места** (Зобнатица, Мокрин, Уздин, Качарево)

ж) **Остала места** (Опово, Нова Црња, Мали Иђош)

Приметимо да нису сва насеља туристички интересантна и да се налазе у категорији "остала насеља" то јест, не дају показатеље о квалитетним туристичким вредностима. Наиме, то су насеља где су туристичка места запостављена.

Закључујемо да се манифестације могу организовати у три групе насеља:

а) **Развијена туристичка насеља**, која располажу са атрактивним, рецептивним и саобраћајним факторима на туристичку понуду и са карактеристичним манифестационим туризмом.

б) **Насеља која имају одређену културно-историјску традицију** и фолклорно наслеђе, омогућују нужне услове потребне за манифестације

г) **Општински и регионални центри**, као места у којима се најчешће организују и одржавају манифестације од већег значаја.

На основу резултата истраживања (датих у табели бр. 6 и картодијаграма датих у картама бр. 2 и бр. 3) да се видети да се највише манифестација одржава у општинским центрима, 75,06% а у осталим 24,94%. Такође, највише се организују уметничке манифестације савезног и међународног карактера

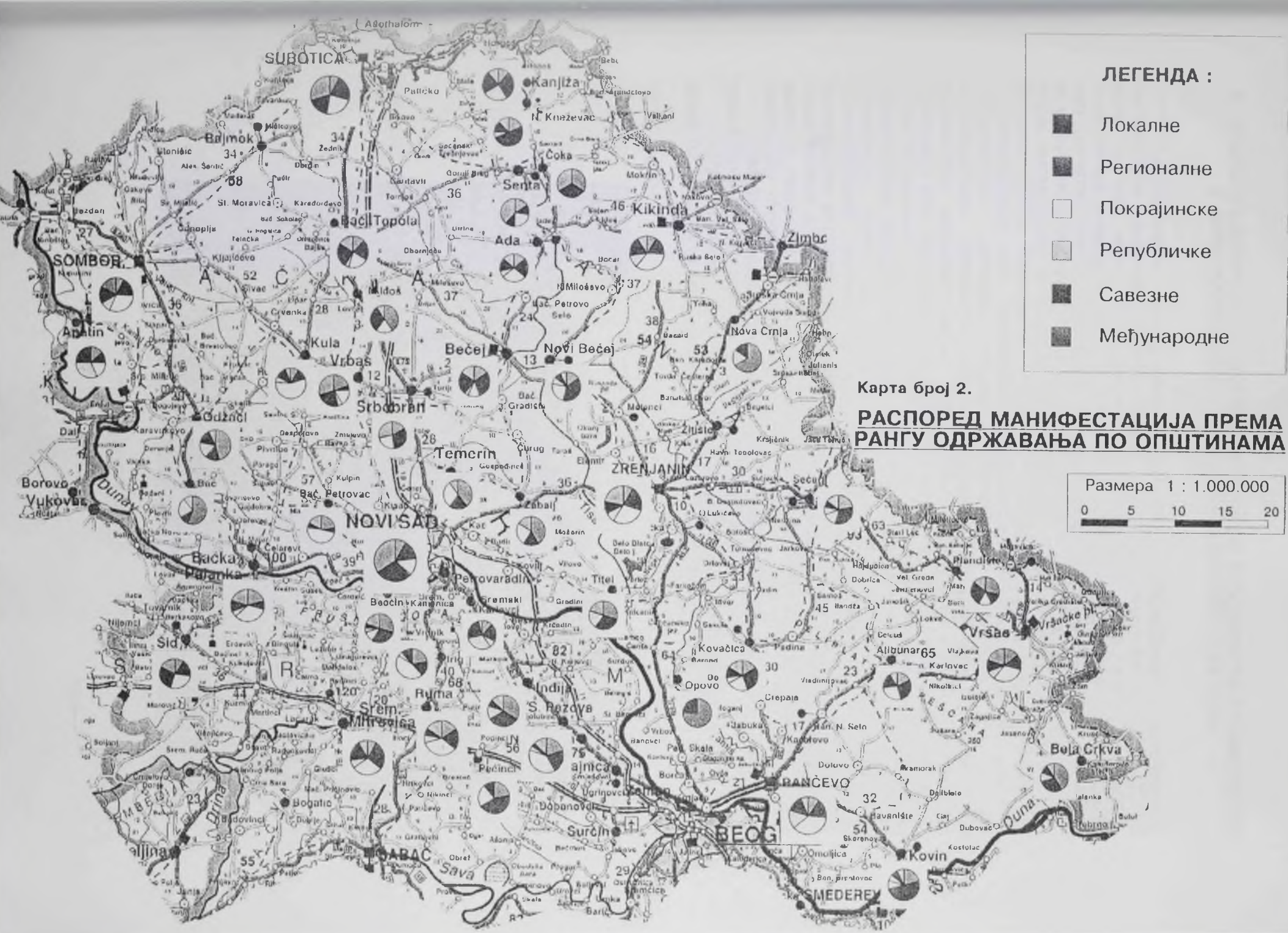
Туристичке организације Новог Сада, Сомбора, Суботице, Срема, Вршца, Кикинде, Беле Цркве и Апатина најактивније су у организовању манифестација, самостално или у суорганизацији са другима. Обично су то Културно просветна заједница Војводине и Спортска асоцијација Војводине, као и Културно друштвене организације које окупљају војвођанске националне мањинине. У истраживању јасно се осликавају добри организатори манифестација, који оправдано имају своје место у туризму Војводине. Ту се организацији приступа плански, уз сарадњу са свим могућим субјектима који могу помоћи организовање. Један број насеља за проблем имају неадекватну финансијску подршку и стихијност у организацији, чиме резултира и слабија туристичка понуда. Организовање манифестација у појединим насељима представљају примере за организовање у насељима општина Опово, Бач, Пећинци, Жабал, Темерин, Пландиште и Мали Иђош која због своје привредне неразвијености тренутно немају услова, иако поседују одређене туристичке вредности.

Закључујемо, да насеља имају утицај на одржавање који се огледа пре свега располагањем сопственим директним или индиректним смештајним капацитетима као и својим одеђеним антропогеним специфичностима. Насеља могу имати утицај на број учесника и посетилаца као и на ниво квалитета, и остале ефекте као што су економски, културно-социјални, еколошки и други.

Табела бр.6 Распоред манифестација по насељима у %

Р.Б.	Насеље	% Манифе- стације	Број становника
1	НОВИ САД	16.1	179626
2	СУБОТИЦА	5.45	100386
3	СР. МИТРОВИЦА	3.66	38334
4	ЗРЕЊАНИН	3.33	81316
5	СОМБОР	3.17	48993
6	ПАНЧЕВО	2.93	72793
7	КИКИНДА	2.85	43051
8	ВРШАЦ	2.65	36885
9	РУМА	2.36	28582
10	БАЧКА ПАЛАНКА	2.28	26780
11	КАЊИЖА	2.11	11541
12	СР. КАРЛОВЦИ	2.03	7534
13	АПАТИН	1.87	18389
14	СТАРА ПАЗОВА	1.62	17110
15	БЕЧЕЈ	1.54	26634
16	ВРБАС	1.46	25858
17	БАЧКА ТОПОЛА	1.38	16704
18	БЕОЧИН	1.30	7873
19	КУЛА	1.30	19311
20	СЕНТА	1.14	22827
21	НОВИ КНЕЖЕВАЦ	1.14	8062
22	БАЧКИ ПЕТРОВАЦ	1.14	7236
23	ИНЂИЈА	1.06	23061
24	СРБОБРАН	0.95	12798
25	АДА	0.95	12078
26	КОВИН	0.95	13669
27	НОВИ БЕЧЕЈ	0.95	15404
28	ШИД	0.81	14275
29	ОУАЦИ	0.81	10567
30	ВРДНИК	0.81	3495
31	ТИТЕЛ	0.81	6007
32	ПАЛИЋ	0.65	7375
33	ЖАБАЉ	0.65	8766
34	ТЕМЕРИН	0.65	16971
35	АЛИБУНАР	0.65	3738
36	ИРИГ	0.65	4414
37	БАЧ	0.57	6046
38	СР. КАМЕНИЦА	0.57	7955
39	БАЈМОК	0.57	8620
40	МАЛИ ИЂОШ	0.57	5803
41	КОВИЉ	0.49	5242
42	МОКРИН	0.49	6300
43	ПЛАНДИШТЕ	0.49	4380
44	ФУТОГ	0.49	16048
45	ЖИТИШТЕ	0.41	3074
46	БЕГЕЈЦИ	0.41	3700
47	ЕЧКА	0.41	5172
48	БАЧКО ГРАДИШТЕ	0.41	5625
49	ПЕТРОВАРАДИН	0.41	11285
50	УЗДИН	0.41	3099
51	КОВАЧИЦА	0.41	7428
52	ШАЈКАШ	0.41	3828
	УКУПНО	100.00	992046

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Резултати добијени обрадом анкетног листа
Напомена : У табели су представљена насеља са 5 и више манифестација

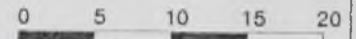
ЛЕГЕНДА :

- Локалне
- Регионалне
- Покрајинске
- Републичке
- Савезне
- Међународне

Карта број 2.

**РАСПОРЕД МАНИФЕСТАЦИЈА ПРЕМА
РАНГУ ОДРЖАВАЊА ПО ОПШТИНАМА**

Размера 1 : 1.000.000

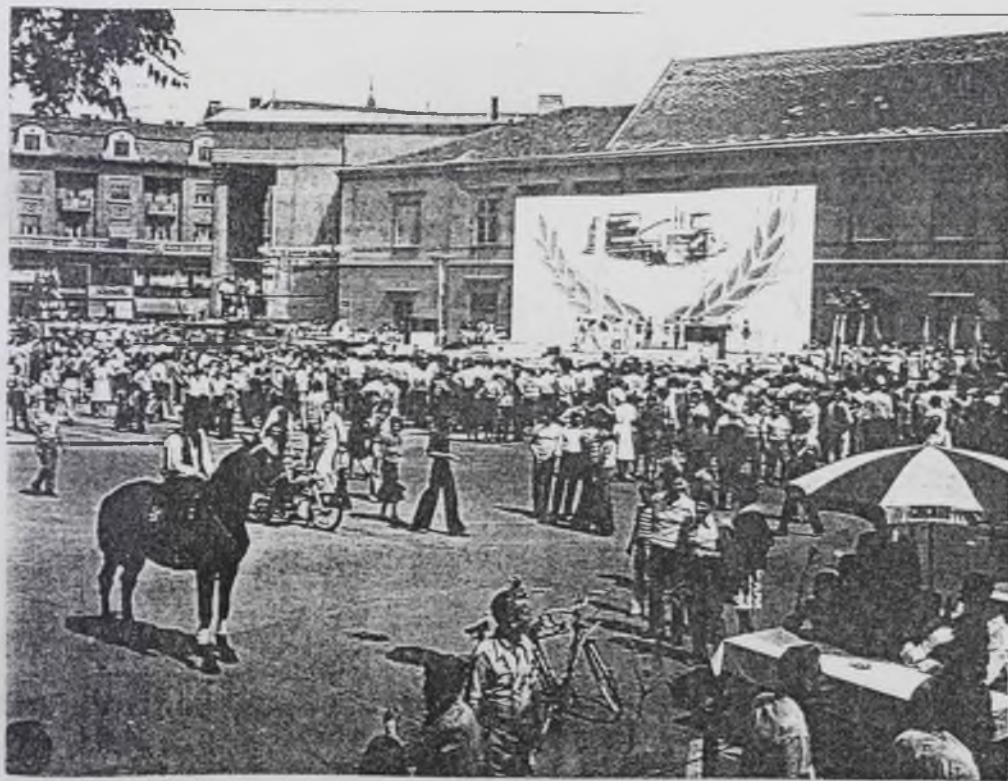
6. АНАЛИЗА АНТРОПОГЕНИХ ТУРИСТИЧКИХ ВРЕДНОСТИ ВОЈВОДИНЕ У ОРГАНИЗОВАЊУ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Антропогене туристичке вредности Војводине, комплексно посматране заузимају значајно место у манифестационом туризму, преко кога се оне могу најлакше и најпотпуније представити у укупној туристичкој понуди Војводине, Том приликом споменичко наслеђе служећи као директна или блиска локација организовања манифестација адекватно је укључено у понуду. Осим Петроварадинске тврђаве, манастира Фрушке горе, институција и објеката попут Српског народног позоришта, Матице Српске, ГСПЦ Војводина, у Новом Саду, СПЦ Мостонга у Сомбору, пољопривреде као привредне делатности великих урбаних целина-регионалних центара остале антропогене вредности су слабо искоришћене. Наведени објекти представљају доминантну улогу као локалитети манифестација. Археолошки локалитети Домбо у Раковцу, Гомолава код Хртковаца, двораци Фантаст код Бечеја, тврђава код Бача, Млин Калакача код Новог Бечеја, повезани са осталим антропогеним вредностима представљају неискоришћен туристички потенцијал. Наведене вредности утичу да њихова локација буде и простор приликом организовања манифестација, а током представљања уметничких, привредних и спортских достигнућа, фолклора и традиције становништва наше земље а иностранства. У досад изнешеном а на основу критеријума датих у првом поглављу, као манифестације где ове вредности имају одлучујућу улогу, издвајају се :

а) **Међународни фестивал "Вршачки венац"**, као фестивал који приказује фолклор народа са разних континената

б) **"Дужијанца" у Суботици** која је до краја осамдесетих година била једна од најпосећенијих манифестација у Војводини (слика бр. 5).

слика бр. 5.

Детаљ са Дужијанце

в) **Фестивали фолклора војвођанских националних мањина**, као етнографске манифестације које приказују хетерогеност становништва овог простора

г) **Међународни фестивал Подунавских земаља**, у Новом Саду прекинут 1990. године а који, због своје атракције треба поново покренути.

Поменућемо и насеље **Сремски Карловци** које је 1991. године административно издвојено у посебну општину. Као мотив за издвајање узет је значај Сремских Карловаца као верског, културног и историског центра Срба. Богатство културно историјским споменицима и објектима архитектуре из разних епоха, утицао је да се у Сремским Карловцима организују манифестације уметничког, верског, политичко историјског, привредног и спортског карактера.

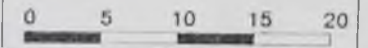
ЛЕГЕНДА :

- Спортске
- Уметничке
- Забавне
- Привредне
- Етнографске
- Туристичко-проагандне
- Верске
- Научно-стручне
- Политичко-историјске

Карта број 3.

РАСПОРЕД ОБЛИКА МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА ПО ОПШТИНАМА

Размера 1 : 1.000.000

VI ОСНОВНИ ОБЛИЦИ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА У ВОЈВОДИНИ

Споменуто је да у литератури постоји различита подела на облике и видове извођења манифестационог туризма. Различитост поделе зависи од схватања аутора о приоритету и аспекта његовог посматрања. У другом поглављу овог рада дате су основне дефиниције и поделе. Правећи компарацију и дедукцију а на основу истраживања, предложили смо поделу која је детаљна и узима у обзир савремена туристичка кретања и садржај.

Садржај овог поглавља обухвата попис и анализу облика извођења манифестационог туризма на територији покрајине Војводине. Извршене поделе дате табеларно у прилозима резултат су теренског истраживања. Намера аналитичког дела текста је критички осврт на постојеће стање манифестационог туризма овог подручја и њихова валоризација.

Поједини облици манифестационог туризма имају своје корене у далекој прошлости. У том периоду историјског развоја постојали су облици базирани на религијској, етнографској, спортској, привредној и забавној основи. Зато је неопходно пре обраде података осврнути се на историјат развоја.

1. ИСТОРИЈАТ РАЗВОЈА МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА У ВОЈВОДИНИ

На територији Војводине првобитни облици манифестација јављају се у доба постојања римске провинције Рапоникум, где су се одржавале верске манифестације и одређени облици јавних приредби. Програми тих приредби настали су из потребе за окупљањем и јавним испољавањима тадашњих схватања видова забаве, уметности, и спорта.

Током различитих историјских раздобља у Војводини долази до великих имиграција становништва. Крајем старог века војвођански простор представљао је транзит многим народима, неки од њих нашли интерес су за дужи боравак. То превирање народа довело је до контаката различитих култура, начина живљења и веровања. У периоду од VII до X века почиње интензивније насељавање предака данашњег живља. Период од XIV до XX века је обележен, између осталог и планским насељавањем хетерогених етничких група, које са собом доносе и своје навике, схватања и традицију. Карактеристике традиције и културно-историјског наслеђа, су ритуали представљени покладама, додолама, аграрно-магијским поворкама, бетлемом код католичких и вертепом код православних верника, као и "вечерима" заснованим на завичајном фолклору и народним спортским играма такмичарског карактера. Овакви облици манифестација задржани су и до данас било изворно или са модификацијама, с том разликом што су тадашњи посетиоци уједно били и учесници.

Напретком цивилизацијских токова и модерним изумима, а нарочито индустријском револуцијом, од XIX века јавља се потреба за осавремењивањем тадашњих видова манифестационог испољавања. У војвођанским насељима појављују се путујуће позоришне трупе, са представама које су биле једноставног, родољубивог, садржаја, извођене било преко луткарских представа или учествовањем глумаца, где су женске улоге тумачили мушкарци. Оне су задовољавале публику у местима кроз која су пролазила. Поред путујућих представа, долази до потребе лоцирања приредби, који за место узимају већа насеља а за тему религијско-музичка извођења. Тако се у Новом Саду 1870 године, одржава и "Певачка скупштина" са хоровима из Срема, Бачке, Баната, Славоније и

Барање, а 1879. године, организују се музичко- сценска извођења "Светосавске беседе" које су трајале до 1941. године (Eberst, 1994). У Руми се почетком осамдесетих година, XIX века организују "Видовданске музичке свечаности," прекинуте почетком другог светског рата (Гвозденовић, Јерков, Вукосављевић, 1995).

Базирајући се на пољопривредном ритуалу, који обележава завршетак жетве, на пољима у околини Суботице, 1911. године одржава се прва јавна прослава Дужијанце (Ђупурдија 1992). Интересантне су и сличне манифестације у околини Руме, Сомбора и Новог Сада.

После првог светског рата туризам у Војводини се све више развија. Туризам добија и економску функцију. У том периоду спортска такмичења добијају на значају и рангу, од локалних до државних првенстава у фудбалу, шаху и атлетици. Формирају се и прве организације које имају одлике туристичких друштава, између осталих основано је Планинарско друштво "Фрушка Гора, 1923. године у Новом Саду.

Приредбе вашарског типа између 1924. год. и 1940. године прерастају у манифестације сајамско-изложбеног типа. У том периоду одржано је двадесет три такве манифестације. Међу првима оваквог типа издвајају се "Индустријско-занатска пољопривредна изложба" у Врбасу и "Прва пољопривредна изложба" у Бечеју, одржане августа и септембра 1924. године. Осим ових, сајмови и изложбе се одржавају у Новом Саду, Вршцу, Србобрану, Сенти, Суботици, Великом Бечкереку, Великом Гају и Иригу. Новосадски сајам, одржан први пут 1931. године имао је стални карактер, а са страним учесницима и посетиоцима. Тај први сајам је посетило око 35000 посетилаца. Први назив под којим је одржан био је "Први сајам и изложба приплодне стоке" (Подаци добијени од Новосадског сајма).

Осим представљања начина привређивања организују се и облици јавног испољавања фолклора и традиције. Једна од првих је фестивал Словачког фолклора и народног умења "Словенске народне свечаности", одржане 1934. године (Матица Словака Војводине). Прве организације приказаних облика, углавном су имале привредни, спортски или фолклорни карактер са малом улогом туризма, који се углавном сводио на смештај учесника и посетилаца.

"Непосредно после другог светског рата на територији Војводине, туристичка политика није посебно утврђивана и вођена, нити је постављена као низ одређених акција које треба да предузму организовани субјекти ради остваривања циљева од ширег интереса, оних који се могу постићи развојем туризма на основу његових економских и некономских функција" (Извршно веће Скупштине САП Војводине, 1979. године). Наведени цитат најбоље показује каква је била ситуација у туризму после другог светског рата.

Различите етапе политичког и друштвено економског развоја Војводине у оквиру Југославије утицали су на издвајање фаза у развоју туризма. **Прва фаза** обухвата период од **1945-1952.** године, а карактерише је централистичка државна интервенција. У овој фази развоја туризма почиње организовање манифестација спортског, политичко-историјског, уметничког привредног и научно-стручног карактера. Прва уопште, на територији целокупне Југославије, била је спортска манифестација "Шаховско првенство Југославије" одржана 1945. године у Новом Саду. (Податак од Шаховског савеза Војводине). Од 1946. године, организују се и политичко-историјске манифестације. Као први облици су прославе Првомајских празника, кроз Првомајски уранак и обележавања значајних датума из НОБ-а. Обновљају се и привредне манифестације, организовањем "Прве земаљске пољопривредне изложбе Србије", 1947. године у Новом Саду. Јула 1948. године обновља се и јавно извођење жетвених свечаности Дужијанца (Ђупурдија, 1992).

То је период формирања првих уметничких манифестација. Тако се 1950. године одржавају и прве позоришне игре на тлу Војводине, "Сусрети

професионалних позоришта Војводине”(Каришик,1990), а 1952. године у Сенти прва ликовна колонија на тлу Југославије (Адресар,1987), и у Кањижи ”Колонија књижевника”(Друштво књижевника Војводине).

Друга фаза развоја туризма траје од **1953.-1973.** године. Карактеристика фазе је напуштање централистичке државне интервенције, путем економско-финансијских мера, попут разних субвенција, попушта и олакшица и увођење самоуправљања. Оријентација туризма Војводине у овој фази окренута је ка иностраној посети. Она се може узети и као предстартна у развоју војвођанског туризма. Да би се привукао већи број посетилаца, а у складу са новим опредељењима развоја туризма и ослањајући се искључиво на богату етничку и културно историјску заоставштину Војводине и у овој фази долази до организовања различитих манифестација. Организују се и прве манифестације са изразито туристичким карактером. Прва манифестација ове фазе, гледано хронолошки, је ”Уметничка колонија одржана у Бачкој Тополи” (Адресар 1987). Маја, 1955. године поводом јубилеја сто двадесет и пет година од рођења Јована Стерије Поповића, у Новом Саду се одржавају Позоришне игре, које већ следеће године прерастају у Југословенске позоришне игре ”Стеријино позорје”(Подаци од Стеријиног позорја). Септембра 1955 године, у Вршцу се први пут организује туристичко-привредна манифестација ”Дани Бербе грожђа”. (Туристичка организација Вршац) а од октобра исте године у Ковачици ”Ликовна колонија наиваца”. Током 1958 године почињу са одржавањем ”Мајске игре” у Бечеју и ”Змајеве дечије игре” у Н.Саду (Обреновић 1992) ”Фестивал аматерских позоришта Србије” у Кули (Јефтић 1988). Од 1960. године у Сомбору и Новом Бечеју наизменично се организује ”Музички фестивал деце Војводине”. У 1961. години у Сремским Карловцима организује се ”Бранково коло”, у Уздину ”Дани музике и фолклора Румуна у Војводини” и у Руском Крстуру ”Фестивал ”Црвена ружа”. У Белој Цркви се исте године организује ”Карневал цвећа”. Јуна 1962. године на излетишту Девојачки бунар, организује се ”Сабор пчелара”. Током 1963. одржавају се Фестивал Мађарског народног стваралаштва” Ђенђеш Бокрета”, ”Фестивал музичких друштава Војводине” у Руми, у Новом Саду Међународни јесењи привредни сајам, и Апатину ”Рибарске вечери”. У 1968. години у Врбасу се организује ”ЈУ фестивал поезије младих” а у Руском Крстуру Драмски меморијал ”Ђађа” и у Сремским Карловцима ”Берба грожђа”. Од 1969. године одржавају се Фестивали Словачке музике и фолклора и Словачких аматерских позоришта а у Панчеву међународна ликовна колонија младих ”Делиблатски песак”. Током 1970. године одржавају се лингвистички дани ”Сарваш Габор” у Ади, у Новом Саду Спортска олимпијада школске омладине Војводине, а стартује и међународна бициклическа трка кроз Војводину. Панчево је 1971. године организатор Фестивала Малих и експерименталних сцена Србије, а исте године у Новом Саду ”међународни Славистички конгрес”. Од 1972. Године у Алибунару се одржавају ”Позоришни дани Румуна у Војводини”. У овој фази манифестације представљају само приказ одговарајућих културних, привредних и спортских достигнућа и приредби, без или са врло мало додирних тачака са туризмом. Територија Војводине и даље представља емитивно туристичко поднебље а у оквиру Југославије има регионални туристички значај.

Трећа фаза развоја туризма у Војводини траје од 1974-1987. године. За ову фазу су карактеристичне и израда Регионалног Просторног плана Војводине (1974) и Анализе о стању и развоју туризма у Војводини (1979. и 1984. година) У оквиру обраде туризма, Регионални Просторни план наводи и 45 манифестација које су од туристичког значаја за Војводину. То су манифестације попут: Стеријиног позорја, Змајевих дечијих игара, Фестивала музичких друштава Војводине, Бранковог кола и других. (Карта ...)

На својој 62. седници одржаној априла 1979 године, Извршно веће Скупштине САП Војводине је усвојило "Анализу о стању и карактеристикама САП Војводине и могућности даљег развоја". Као један од закључака у тој анализи је да "од друштвено-атрактивних фактора највећи значај за туристичку понуду имају: Културно историјски споменици, активне културне институције, традиционалне обичајно народне свечаности, културно-забавне и друге атрактивне приредбе". Према овој студији "Усмеравање будућег развоја културног и спортског-манифестационог туризма засновава на битном проширењу тржишта треба да створи услове за подмирење потражње, посебно из иностранства. Селективна понуда културног и спортско-манифестационог туризма постоји само у елементима. Зато она у предстојећем развоју треба да буде део укупне туристичке организованости. Носиоци развоја овога облика туризма треба да буду организације удруженог рада културе, културно просветне заједнице и комитети за друштвене активности, као и ресорни органи друштвено политичких заједница, надлежни за област културе и спорта. Основне акционе мере су: организовање приредби, (које су атрактивне за домаће и стране туристе), организационо повезивање приредаба, односно њихових субјеката, самоуправним удруживањем рада и средстава, као и израда календара манифестација."

Нови Сад 1974 године добија организацију Европског првенства у стоном тенису, а исте године полазећи од значаја имена и дела Доситеја Обрадовића и његовог боравка у манастиру Хопово, организују се "Доситејеви дани". Такође богатство рибљег фонда и специфично кулинарство утицало је на организовање "Златног котлића Дунава", а током исте године базирајући се на спортској рекреацији организују се и прве Радничко-спортске игре Војводине, у Новом Саду где се организују и прве Новосадске музичке свечаности. Полазећи од етнографских традиција становништва Војводине 1976.године у Вршцу се одржава Фестивал фолклорних традиција Војводине. (Подаци добијени од Савеза музичких друштава Војводине).

Од 1978.године у Зрењанину се одржава фестивал Омладинских хорова Војводине. Године 1980. Нови Сад добија организацију Светског првенства у стоном тенису. У Кикинди 1982. године, организује се вајарски симпозијум "ТЕРРА". Негујући традицију живљења и обичаја на салашима поред Новог Сада, 1983.године организује се "Пролеће на ченејским салашима" (ПЧЕСА). Фебруара 1985.године у Турији организује се Прва "Кобасицијада". Поводом обележавања смрти песника Мирослава Антића у Мокрину организује се "Меморијал Мирослав Антић". И поред свих активности ради подизања туризма на виши ниво, на територији Војводине туризам има и даље регионални карактер, у односу на Србију и СФР Југославију. Карактерише се одливом туриста ка другим туристичким крајевима. У циљу анимирања становништва које је остало у својим местима, у већим насељима Војводине током лета организују се разне забавне манифестације.

Четврта фаза фазвоја туризма у Војводини траје од 1988. до 1992.године. Ова фаза је карактеристична по бројним структуралним променама у туристичкој организацији на територији Војводине. То је у складу са променама које су се дешавале у свим сферама живота на територији бивше Југославије. Фазу карактерише почетак приватизације целокупне привреде а тиме и туризма. Посебно је изражена приватна иницијатива у објектима туристичке понуде. Поједине привредне делатности се чвршће повезују са туризмом, посебно у домену организовања разних манифестација. Као једна од најважнијих карактеристика периода је сужавање избора понуђених туристичких вредности, настало друштвено политичким променама, на тлу бивше Југославије Ова фаза се одликује и по стихијском развоју појединих сегмената туризма без координације са одговарајућим институцијама и организацијама и без државне контроле. Пре свега захваљујући

приватној иницијативи и друштвено-економским интересима и у овом периоду се организују нове манифестације различитог карактера. Фебруара 1988.године у насељу Качарево, организује се привредно-фолклорна манифестација "Сланинијада". Током 1989.године у Новом Саду и Дорослову се одржава и "Меморијал Ференц Фехер", а у Новом Саду, Ђурђеву, Куцури, са завршном свечаношћу у Руском Крстуру и "Меморијал Микола М.Кочиш". У оквиру фестивала музичких друштава Војводине у Руми одржава се и "Републички фестивал тамбурашких оркестара". Исте године Нови Сад је домаћин Европског екипног првенства у џудо спорту, а 1990.године, је домаћин европског студенског првенства у џудо спорту. Те године у Белој Цркви почиње забавна манифестација "Лов на сома капиталца". Такође, у Новом Саду, се организује међународни филмски фестивал словенских и православних земаља "Златни витез". Захваљујући организацији бројних међународних привредних и спортских манифестација у Новом Саду се 1991.године организује шаховска олимпијада.

Пета и најновија фаза траје од 1993.године. То је период настао после формирања нових државних ентитета на тлу бивше Југославије Представља фазу у којој се формирају нове туристичке организације засновне на новим вертикалним и хоризонталним хијерархијским односима. Крајем 1995.године Скупштина Србије је усвојила нови Просторни план. и њему је изнет и план развоја туризма и организација туристичких подручја на територији Републике. Дата је и општа оцена развоја туризма у Србији. Према Просторном плану Републике Србије, туристички потенцијали и вредности у Србији су разврстане по категоријама: планине, бање, велики градови, коридори туристичког транзита, природне целине и вредности, целине и објекти културно-историјског наслеђа, целине и објекти етнолошког наслеђа, површинске воде, ловна подручја и села. У оквиру неких од наведених категорија као део комплетне туристичке понуде јављају се и облици манифестационог туризма (у понудама бањског туризма и туризма у великим градовима). Почетак фазе је карактерисан санкцијама Међународне заједнице, према нашој земљи у свим сферама живота па и у туризму. То је доба кад замире инострани туризам, на територији наше земље. Једини облици туризма су поједине манифестације које већ имају традицију одржавања, а организују се и нове. Поједине манифестације међународног и савезног ранга се гасе (Фестивал Подунавских земаља, Међународна Дунавска регата, и друге). Године 1992. у Мокрину се организује се манифестација забавно привредног карактера "Борба гусака у Мокрину." Годину дана касније у Мокрину организује се "Светско првенство у туцању јаја". Наведене манифестације организују се као елемент забаве и потребе за такмичењем локалног становништва. Непосредно пред увођење санкција у Вршцу се организује и фестивал фолклора Вршачки венац, међународног ранга. У Новом Саду се 1994.године, организује и фестивал духовне музике православних земаља, и светско првенство у Самбо спорту, дисциплини која је мешавина борилачких спортова рвање и џудо. У Новом Кнежевцу и Суботици, исте године се организује први међународни фудбалски турнир "Меморијал Стевана Вилотића". Крајем 1995.године у Новом Саду се организује и светско студенско првенство у САМБО спорту, и Међународни тениски турнири, за жене у Новом Саду, а мушкарце у Суботици. Поједине манифестације су за територију Војводине у периоду од 1992. до 1995.године представљале скоро једини туристички извор прихода. Укидањем санкција, доношењем адекватних законских аката, повећаном приватном иницијативом и у области туризма, формирањем Министарства за туризам Републике Србије (1996.године) постоје могућности афирмације туризма у Србији, и очувању постојећих капацитета. Јуна 1996.године у Сомбору се организују Сомборске туристичке недеље, а у Новом Саду, Фестивал меда. Августа исте године у Петроварадину се организује фестивал "Кулинарски дани". Августа и

септембра 1997.године у Челареву, Апатину и Петроварадину се одржавају прве уметничке колоније, у Госпођинцима, Међу народни фестивал етнофотографије, у Зрењанину манифестација етнографског карактера "Фијакеријада", у Дебелачи "Витакијеви дани", а у Вршцу Међународни аеро митинг.

2. ОСНОВНА ПОДЕЛА МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА У ВОЈВОДИНИ

На основу комплексне и детаљне анализе манифестационог туризма можемо извршити основну поделу. Подела је извршена на основу следећих критеријума:

- садржај
- порекло учесника и по рангу, тј. по значају
- традиционалност
- место
- време одржавања

Према **садржају**, односно области извођења манифестације могу се поделити на:

- уметничке
- привредне
- етнографске
- научно-стручне
- верске
- спортске
- политичко-историјске
- забавне
- и туристичко пропагандне

Међутим, морамо напоменути да **садржаји** појединих манифестација не морају бити искључиви већ, напротив у пракси су најчешће садржајно испреплитани. Ако је манифестација садржајно чиста обично је прате програми другачијих садржаја.

Према **пореклу учесника** облике можемо поделити по већ наведеном критерију рангирања према значају. Наиме, већ смо споменули да од зависности порекла учесника зависи и ранг, манифестације. Манифестације могу имати међународни значај независно од порекла учесника и посетилаца. Те манифестације могу се различито **градирати**. Гледајући са становишта манифестационог туризма Војводине међународне манифестације могу бити: **регионалне, континенталне и светске** манифестације.

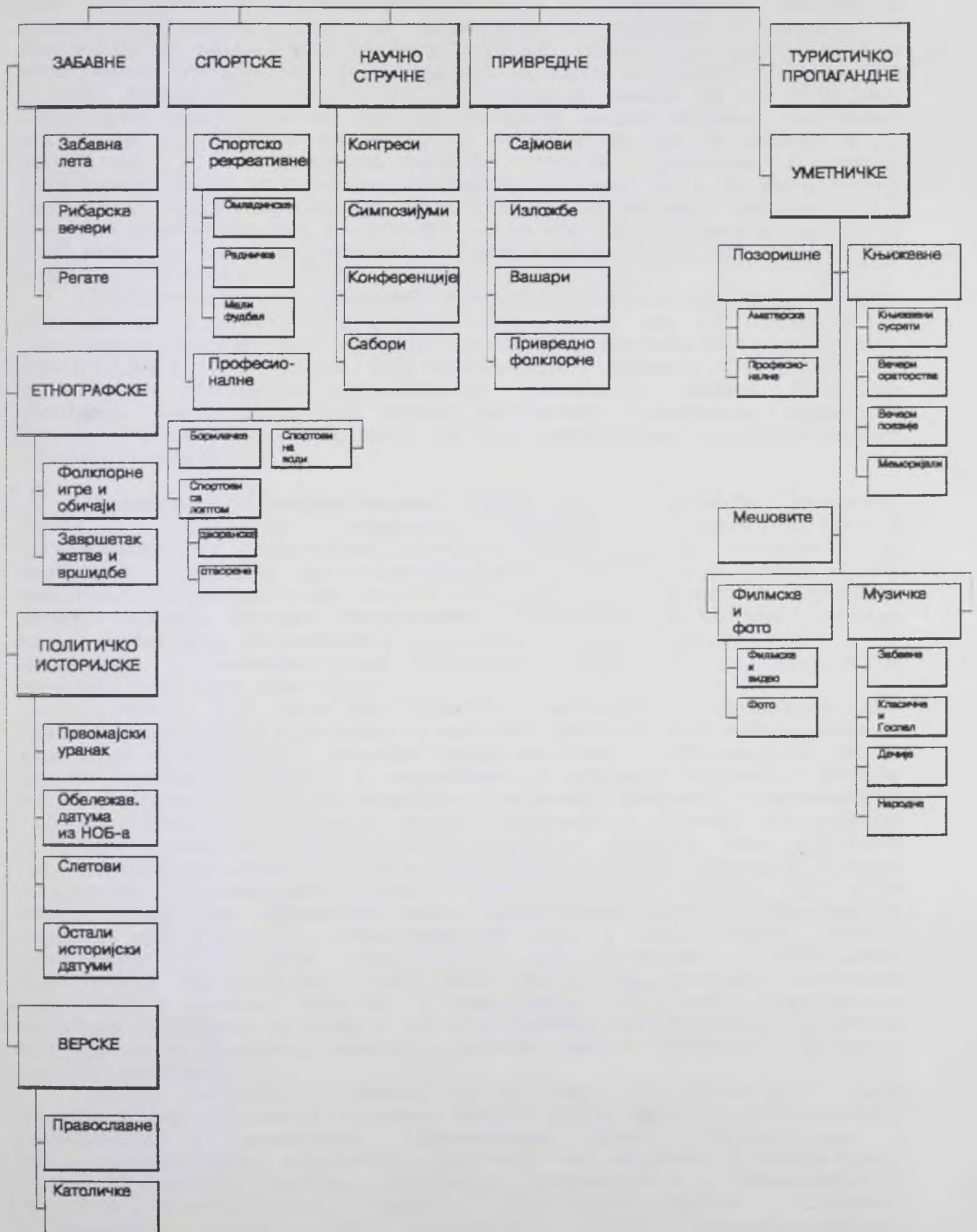
Према **традиционалности** тј. континуитету одржавања облике манифестационог туризма Војводине можемо поделити на: једнократне повремене и сталне. Једнократне манифестације већ по самом називу значе да немају традицију одржавања. Повремене су оне које немају перманентност одржавања, или га немају у једном насељу. Традиционалне су оне манифестације које имају перманенцију одржавања било са прекинутим континуитетом или не.

Место одржавања је онај локалитет или локалитети где се организују манифестације.

Критеријум који смо одредили као **време одржавања** манифестација односи се на календар одржавања, а у смислу лакшег информисања о терминима одржавања.

Облике манифестационог туризма најбоље ћемо сагледати у shemi бр.2. Shema нам показује да манифестације поседују разноврсност и богатство облика манифестационог туризма у Војводини. Она ће нам даље послужити и за лакше сналажење приликом издвајања појединих манифестација.

SHEMA BR. 2. ОБЛИЦИ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА У ВОЈВОДИНИ

2.1. Уметничке манифестације

Уметничке манифестације имају на територији Војводине свој ослонац у дугој традицији одржавања и широк спектар етно-колора који јој дају богатство и разноврсност са специфичношћу природних вредности. "Оживети природне туристичке потенцијале и учинити их присутним у савременом животу туристе, могуће је организовањем атрактивних туристичких манифестација. Уградити стваралачко достигнуће у једно природно богатство је пут везивања човека за то богатство. Туристичке манифестације, могу да узбуркају мирне пејзаже туристичких места, да их поспеше да живе, да се догађају, да се мењају и да присуствују у свакодневном животу туриста. Природни амбијенти туристичких места, уз скромна материјална улагања, могу се претворити у својеврсну позорницу. Њихова вредност је несумљива, нарочито код ликовних манифестација и изложби скулптура. На тај начин уметничко дело може да постане функција простора, стварајући посебну психологију амбијент" (Руђинчанин, 1975).

Туристичка места и њихови природни амбијенти у смислу естетског обликовања и хуманизирања простора, морају да се заснивају на принципима синтезе свих грана уметничког стваралаштва али и урбанизма, архитектуре и хортикултуре, који појединачно и заједно су саставни део јединствене уметничке физиономије предела. По својим облицима извођења оне се деле кроз облике уметничког изражавања. Гледано са становишта општина најбројнији су вид изражавања манифестационог туризма. (Карта бр 2.).

Књижевне манифестације (Табела бр.7.) најчешће организују Културно просветна заједница Војводине и њене општинске организације. На територији Војводине одвија се низ манифестација књижевног карактера од локалног до међународног ранга. Према облику извођења манифестације се могу поделити на: **књижевне сусрете, вечери поезије, вечери ораторства, приредбе посвећене сећању на истакнуте књижевнике.** Теренским радом, утврдили смо да се организују манифестације књижевних особености становништва и етничких група овог простора.

У табели бр.7. дали смо преглед значајнијих манифестација овог вида са традицијом у одржавању и њиховим рангом. Према табели можемо видети да преовладавају манифестације савезног и међународног ранга, да се одржавају највише у пролећном и јесењем периоду. Пратеће манифестације овог облика најчешће су музичког, ликовног, позоришног и научно-стручног карактера. За места одржавања обично се узимају простори народних библиотека и домова културе. Као најчешћи организатори се јављају Културно просветна заједница Војводине и њене општинске организације. Број посетилаца се креће од 400-60000. Издвојићемо **Бранково коло, Доситејеве дане и Милици у походе** као књижевне манифестације које у себи имају највише туристичког потенцијала, повезане су са културним и природним туристичким вредностима. Заједничко им је да окупљају струковне књижевне и ликовне раднике, и представљају меморијал књижевника значајних за Српску историју и културу. Пратеће манифестације су богате садржајима и обухватају ликовне изложбе, научне трибине и музичко-сценска извођења.

Сваког октобра у трајању од 30 дана, од 1974. године траје манифестација посвећена неговању лика и дела Доситеја Обрадовића, књижевника и дипломате, **"Доситејеви дани"**, прерасла је у традиционални облик одржавања. Фестивал се одржава у Новом Саду, Иригу, Манастиру Хопову, Београду, а повремено и у Темишвару. Од пратећих манифестација издвајају се научно-стручни скупови, Стражиловски сусрети (сусрети књижевника), избор за књижевну награду

листа "Стражилово", Ликовне изложбе, Драмско музичка извођења и Књижевне вечери. Број посетилаца ове манифестације је до 20 000 (Подаци добијени од Друштва књижевника Војводине). У оквиру Доситејевих дана одвијају се књижевни сусрети посвећени песницињи Милицы Стојадиновић-Српкињи, **"Милицы у походе"**. Манифестација се истовремено одвија у Новом Саду, Буковцу, манастирима Крушедол, Хопово и Нова Раваница. Учесници књижевних сусрета су бројни песници из наше земље, али и из иностранства: Румуније, Бугарске и Мађарске. Као пратећа манифестација, осим оних заједничких за књижевне, издваја се и ликовна колонија, од 1994 године. Завршно вече "Доситејевих дана" и "Милицы у походе", је у бањско-лечилишном центру "Термал" у Врднику. У Српској Црњи од 1961. године одржава се манифестација посвећена српском песнику и сликару Ђури Јакшићу, **Липарске вечери**, као једна од најстаријих уметничких манифестација на овој територији. Оснивач је Културно просветна заједница Војводине. Као пратеће манифестације издвајају се и позоришне представе професионалних и аматерских позоришта и трупа. Манифестација има републички карактер. Бољом пропагандом ова манифестација би посредно допринела привредном развоју и прерасла ранг.

Од септембра 1972. године у трајању од 15 до 30 дана одржава се Манифестација посвећена песнику Бранку Радичевићу, **"Бранково Коло"**. Одржава се истовремено у Сремским Карловцима, Новом Саду, Београду, а до 1990. године и Славонском Броду. У оквиру манифестације одвија се и до седамдесет различитих културних програма, а од 1995. године, у Стефанеуму (Галерија Института Српског народа) одржава се и Карловачки ликовни салон са учешћем четрдесетак уметника. До средине седамдесетих година била је у склопу етнографске манифестације "Берба грожђа", и имала посету и до 100.000 људи, а сада и до 60 000. Коло има такмичарски карактер и додељује се низ награда. (Подаци добијени од Културно просветног друштва "Бранково коло"). Од 1995. године "Бранково Коло" постаје "круна" свих песничких манифестација у нашој земљи, од када се представљају све значајније песничке манифестације у Југославији одржане између два "Кола". Тако се представљају и манифестације: "Борина недеља", Врање; "Миљковићеве поетске свечаности", Гаџин Хан; "Кочићева задужбина", Бања Лука; "Јефиминијини дани", Трстеник; и друге. Организује се и тродневни филозофски симпозијум, на коме се сусрећу водећи српски филозофи. Одржава се и већ традиционални песнички маратон на Стражилову. Организује се и циклус "Хришћанске теме", уз учешће водећих свештених лица и теолога, Вече духовне музике и друге књижевне вечери. Манифестација има савезни ранг, а могла би јачим повезивањем са туристичким организацијама Сремских Карловаца и Новог Сада, уз агресивнију пропаганду да постане део туристичке понуде Југославије на међународном туристичком тржишту.

Од 1986. године у Мокрину, Кикинди, Новом Саду и Панчеву одржава се манифестација посвећена песнику, сликару, новинару и филмском редитељу Мирославу Антићу, **Меморијал "Мирослав Антић"**. Манифестација почиње 14. марта у Новом Саду, на дан рођења, а траје до 24. јуна, односно дана смрти, када је у Мокрину завршна свечаност. Организатори Меморијала су: Одбор Меморијала "Мирослав Антић" и Културно просветна заједница Војводине. Издвајају се књижевне вечери посвећене делу Мирослава Антића, а финални део почиње 23. јуна у Кикинди. Обухвата отварање Изложбе слика у Народном музеју, које поклањању познати ликовни уметници. Другог дана програм почиње извођењем представе настале по делима Мирослава Антића у извођењу професионалног позоришта из Кикинде. У Библиотеци у Мокрину се наставља програм, промоцијом књиге Мирослава Антића и свих оних дела који на неки дан дотичу делокруг стваралаштва овог ствараоца. На крају програма на Тргу у Мокрину одржава се књижевно и

песничко вече на коме учествују песници, драмски и естрадни уметници. Од 1995.године додељује се и награда за најбољу песму посвећена природи, са конкурса Књижевне омладине и Савеза извођача из Југославије. У наредном периоду планира се проширење трајања манифестације у јесење месеце, где би се у Мокрину организовала уметничка колонија, која би окупила песнике, ликовне и филмске уметнике.Обзиром на значај писца наведена манифестација би пре свега требала да буде усмерена ка млађој популацији и била промовисана у оквиру омладинског туризма.Књижевне манифестације националних мањина Војводине својим културним наслеђем могу бити спона за инострано туристичко тржиште земаља матица. Књижевна колонија у Кањижи, представља и значајан допунски програм бањског туризма.

Интересантан је и Фестивал беседништва у Сремској Митровици, по својој јединствености и повезаности са археолошким налазиштем Сирмијум. Локација на којој се одвија програм Фестивала је простор Сирмијума, а сам програм се базира на беседама из области Римског права, филозофије и етике.

Табела бр.7. Књижевне манифестације у Војводини

Година	Назив	Ранг	Место	Време	тр. дан	Бр. учесника и посетилаца	Пратеће манифестације	Простор одржавања
1934	Књижена колонија	савезни	Кањижа	IX	3	500-600	Лик. и изл. књига караван књиж. симпозијуми	Дом културе, Бања
1961	Дани Ђуре Јакшића	покрајински	Српска Црња	VI	7	5000	Изл. слика, књиж. вече, позоришне представе	Дом културе
1968	Песниче народа мог	републички	промењиво	IV	2	600	Излети у околину	Домови културе, сале, ОШ
1968	Фестивал поезије младих	савезни	Врбас	V	2	5000	Изл. слика, књиж. вече	Народне библиотеке Дом културе, ОШ
1970	Лингвистички дани "Сарваш Габор"	покр. - међународни	Ада	XI	2	700	Конц. клас. музике, сценска извођења	Дом културе, ОШ
1972	Бранково коло	савезни	Сремски Карловци	IX	30	60000	70 различитих уметничких програма	Стражилово, Гимназија
1973	Сентелекијеви дани	покрајински	Сивац	XII	2	5000	Књиж. вече, муз. сцен. програм, предст. најбољих превода	Дом културе
1974	Доситејеви дани	савезни	Ириг	X	30	20000	Научно стручни скуп, књиж. сусрети, ликовне изложбе, муз. сцен. програм	Манастир Б., Врдник
1981	Песничке стазе	савезни	Кикинда	X	2	1000	Музички програми	Дом културе
1982	Милици у походе	савезни	Буковац	X	15	10000	Научно стручни скуп, књиж. сусрети и музичко сценски програм	Манастир Б., Врдник
1986	Меморијал М. Антића	савезни	Мокрин	VI	2	10000	Књижевне вечери, позоришне представе еко песама, музички програм	Дом културе, ОШ, Трг
1989	Меморијал Ф. Фехера	покрајински		V - VIII	120	500	Књиж. сусрети о мађ. говор. језику, изл. књига и фотоса	Око места нас. Мађ.
1989	Фестивал Невен	међународни	С. село	V	3	1000	Књиж. вече, изл. лик. радова деце, излети	ОШ
1992	Фестивал беседништва	републички	Сремска Митровица	VI	2	400	Концерти, беседе драм. уметника	Сирмиум
1993	Књижевници на граници	међународни	Сечањ Темишвар	VII	3	500	Књиж. вечери	Дом културе
1994	Костељникова јесен	покрајински	Руски Крстур	X	3	400	Лик. фото изл. веч. богослужење, муз. програм	Дом културе, ОШ
1994	Поезије Класје, класје	међународни	Уздин	V	3	3000	Књижевне вечери	Дом културе

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Подаци добијени од Културно просветне заједнице Војводине.

Ликовне манифестације су садржајно повезане са Војвођанским простором, који је одувек био инспирација ликовних уметника. То богатство инспирације омогућило је и формирање колонија ликовних уметника са традицијом одржавања. Колоније и ликовне **радионице обухватају достигнућа сликарства, вајарства, примењене уметности, а могу бити и мешовите**. У оквиру њих се одвијају сусрети ликовних уметника, историчара уметности, ликовних критичара и других. Уметничке, односно сликарске колоније, по организовању спадају међу најстарије у Војводини (табела бр. 8).

Табела бр. 8. Распоред ликовних колонија у Војводини

Година одржавања	Ранг	Назив	Место	Месећ	Дана	Учесника	Пратеће манифестације	Простор одржавања
1952	савезни	Ликовна колонија	Сента	IV	10	20	Изложба, излети	Сента Тиса
1953	међународни	Уметничка колонија	Б. Топола	VIII-IX	21	30	Изложба, излети	Бачка Топола
1954	међународни	Уметничка колонија	Бечеј	VII	7	20	Изложба, излети	Дворац Ф.
1956	међународни	Уметничка колонија	Ечка	V-X	180	40	Изложба, излети	Каштел
1968	међународни	Ликовна колонија Борковац	Рума	VIII	15	30	Изложба, излети	Борковац
1969	међународни	Делиблатски песак	Панчево	VI	14	35	Изложба, излети	Девојачки Били
1976	покрајински	Амат. колонија талената	Темерин	VII	21	30	Изложба	Салаш
1982	међународни	Ликовни сусрети	Суботица	IV-VI-IX-XI	90	40	Изложба графике, керамике	Галерија
1992	републички	Ликовна колонија	Војка	VI	7	20	Изложба	Војка
1992	покрајински	На Таласима	Канал ДТД	VI-VIII	20	50	Изложба, излети	Бездан
1993	савезни	Бијенале YU aquarella	Зрењанин	X	7	110	Изложба	Галерија
1994	међународни	Бијенале младих ликовних уметника	Вршац	VI	14	70	Изложбе, симпозијуми	Галерије
1994	савезни	Ликовна колонија	Сремски Карловци	IX-X	8	25	Изложба, излети	Карловци
1995	међународни	Дечје ликовно пролеће	Панчево	VI	10	130	Изложба, излети	Галерија
1995	републички	Пловећа ликовна колонија	Дунав	VII	15	25	Изложба, излети	Београд
1995	покрајински	Бели анђео	Жабалъ	V	5	6	Изложба	Салаш

Табела бр. 8 нам показује најзначајније колоније сликара у Војводини. Примећујемо да имају мали број учесника, као и да осим повремених радних излета у околину и забавног програма за учеснике, немају значајније пратеће манифестације, а за локацију користе и објекте антропогеног наслеђа. Заједничко је и учешће и историчара уметности, а повремено и музичких и драмских уметника. Организатори су галерије и општински културни центри. Табелом није обухваћена **Колонија наивних сликара у Ковачици**, јер тај вид ликовне уметности, код ликовних критичара и академских сликара је неоправдано потцењиван. Колонија наиве има потенцијала у туристичкој понуди Војводине, због повећаног интересовања колекционара слика из Западне и Средње Европе, тј из Велике Британије и Немачке. Повезана са етнографским вредностима које се односе на фолклор и начине привређивања Словака, могла би утицати и на развој туризма али и остале привреде у Ковачици, која спада у економски неразвијене општине. У табелу нису укључене ликовне **колоније у Апатину, Челареву и Петроварадину**, јер су први пут организоване у 1997. години, те не можемо говорити о њиховој традиционалности, иако места и простори одржавања указују на повезаност са етнографским вредностима (Петроварадинска тврђава и Дворац у Челареву) и природним вредностима (Дунав и бања Јунаковић код Апатина).

Радове који су настали током боравка, они остављају Колонијама, које сваке године праве сталне или повремене изложбе у галеријама или народним музејима. Такве изложбе представљају допунски вид туристичке понуде. Имају туристичко пропагандни значај за дестинацију одржавања. Та пропаганда може бити двојака, рекламом туристичких вредности регије одржавања, преко сликарских мотива, и путем усмене пропаганде учесника колонија. Наиме, у табели је наглашено и међународни ранг већине ликовних колонија а оправдава га учествовање сликара и историчара уметности из иностранства. Утврдили смо да су ликовне манифестације интересантне за туризам у смислу туристичке пропаганде: **"Уметничка колонија" у Ечки**, **"Пловећа ликовна колонија"**, **ликовна колонија "На Таласима"** и **"Делиблатски песак"**.

Одлуком Народног одбора Среза Зрењанин, јула 1956. године основана је **"Уметничка колонија"**, у насељу **Ечка**. Налази се у саставу Савремене галерије у Зрењанину. Учесници су из целе земље (до 1991. године из република бивше Југославије). На бази реципроцитета, остваривана је сарадња са Норвешком, Данском, Немачком, Холандијом, Пољском, Чешком, Словачком, Шри Ланком, Индијом, Мађарском и Румунијом до 35 учесника. Организују се и научно-стручни и други слични скупови везани за ову делатност. Ради се у сменама од 10 дана у периоду мај - октобар. У сменама борави и до 40 уметника. Учесници раде у парку око "Каштела". У "Каштелу" се налазе се добро опремљени сликарски, графички, вајарски атељеи и фото лабораторија. Са својим радовима учесници учествују на изложбама Колоније у Ечки и Савременој галерији у Зрењанину. Избор радова из Фонда и годишње изложбе презентује се и у другим насељима наше земље а у Ечки се организују и изложбе радова других колонија и самосталне изложбе учесника. Посебно је изражена сарадња са уметничком колонијом Бачке Тополе и до 1991. године уметничком колонијом Почитељ. Од 1980. године у Ечки се одржавају и **"Сусрети акварелиста Југославије"**. Одвијају се у априлу и трају 10 дана, учествује 20 југословенских акварелиста са преко 200 радова. Под називом "Предео као повод - простор као исходиште", у трајању мај-јуни сваке друге године се у Ечки окупља 40 југословенских сликара са 80-100 радова. Током учешћа уметници имају радне излете по околини (Царска бара, Нови Бечеј, Зрењанин, Меленци, Бечеј, Кикинда и друга).

У организацији Културно просветне заједнице Панчево, од 1969. године се одржава Међународна ликовна колонија **"Делиблатски песак"**. У првим годинама, трајање Колоније је било и до 125 дана, а од

осамдесетих година траје до 14 дана. Основ стваралаштва су мотиви из Банатска или Делиблатске пешчаре. Учесницима је омогућен рад у пределима Пешчаре а најчешће је то излетиште Девојачки бунар. Од 1978.године, излажу дела настала у Колонији у Савременој галерији Центра за културу "Олга Петров" у Панчеву. Део ликовног фонда се налази и у појединим предузећима општине Панчево. Учествује 25 до 35 ликовних уметника годишње, који по позиву долазе из свих крајева наше земље (до 1991.године и из СФРЈ) и иностранства (Румунија, Мађарска, Пољска, Холандија, Велика Британија, Италија и Грчка).

Ликовне колоније "На Таласима", која се одвија на хидросистему Дунав-Тиса-Дунав и **"Пловећа ликовна колонија"**, која се одржава на Дунаву такође, представљају колоније које имају туристичку вредност преко простора одржавања. Сличан случај је и са **"Ликовном колонијом" Сремски Карловци**, где се за сликарске мотиве узимају антропогене вредности Ликовна Темеринска аматерска колонија талената, за своју локацију има салаш, те уметници могу да изражавају виђење традиционалног начина живљења типично за Војводину. Можемо закључити да сликарске ликовне колоније немају неке изражене економске ефекте али имају уметничку и културну вредност, за дестинацију одржавања.

Ликовно стваралаштво на тлу Војводине представљено је и **обликовањем предмета употребне вредности, као и вајарским делима** (Табела бр. 8-а).

Табела бр.8-а **Вајарске ликовне манифестације у Војводини**

Год. осн.	Назив	Место	Ранг	Месец	Дана	Бр. учесника	Прат. Маниф.	Простор одржавања
1959	Керамичка колонија	Мали Иђош	савезни	VI и VIII	15	7-10	Изл. радова и излети	Погони фабрике керам. пл.
1982	Вајарски симпозијум TERRA	Кикинда	међународни	VII	30	8 уч. 100 пос.	Изложбе и школа вајарства	Циглана ИГМ
1984	Симпозијум Мајолике	Ада	савезни-међународни	IX	21	10	Изложбе	Погон украсне керамике
1985	Тријенале ЈУ керамике	Суботица	савезни	IX	15	30-35	Изложбе	Галерија "Ликовни сусрети"
1994	Вајарска колонија деце уметника	Панчево	међународни	V	3	20-25	Изложба радова, међ. изл. дечијих цртежа, излети	Градска библиотека и уметн. рад. Споменка

У датој табели су свеобухватно приказане Вајарске колоније као облик манифестационог туризма на територији Војводине. Најчешће су савезног и међународног ранга, а период у коме се одржавају је типичан за ту врсту ликовног изражавања и то од маја до септембра. Карактеристика им је и повезаност са војвођанском индустријом грађевинског материјала, као што су Индустрија грађевинског материјала "Тоза Марковић" из Кикинде, Фабрика керамичких плочица у Малом Иђошу и слично. Као и код сликарских манифестација присутан је двојни карактер, изложени предмети смештени у галеријама, народним музејима, парковима или другим отвореним просторима, представљају вид културног оплемењивања домицилног становништва као и посетилаца са стране, док се туристичко-пропагандни карактер не може занемарити. За учеснике као допуна оваквог програма манифестација, организују се излети. Радови настали током колоније могу се продавати, што привлачи одређену структуру посетилаца.

По облику вајарског-скулпторског израза, као јединствен пример манифестације у светским размерама, издваја се **Симпозијум Теракоте-ТЕРРА у Кикинди**. Године 1982. ИГМ "Тоза Марковић" из Кикинде, оснива вајарски симпозијум "ТЕРРА". Уметнички селектор бира учеснике овог својеврсног симпозијума. То су уметници из целе Југославије (до 1991. године и бивше СФР Југославије). Такође и иностранства: Турске, Индије, Јапана, Перуа, Кореје, САД, Мађарске, Грчке, Румуније, Заједнице Независних Држава и Данске. Они стварају у просторијама Старе циглане, користећи велике пећи ИГМ "Тоза Марковић", вајајући скулптуре од печене земље (глине). Учествује осам скулптора, по четири домаћа и четири из иностранства, који имају обавезу да у Фонд Колоније оставе по једну већу скулптуру, постављену на слободним градским просторима и један мањи рад за Галерију Градског музеја. Програм обухвата и концепте, где учесници и до 30 вајара раде на задату тему. Као пратећи програм одржава се и стручна размена мишљења на одређену ликовну тему. Поред тога у оквиру програма изводе се и музичко-сценске представе.

"Вајарска колонија деце уметника" у Панчеву окупља децу таленте за вајарство и сликарство, и ликовне педагоге како из наше земље тако и иностранства. Она иако је замишљена првенствено као вајарска колонија у себи садржи и изложбу међународних дечијих цртежа. Овде се као допуна програму учесницима пружа могућност да кроз излете и посете упознају антропогене вредности дестинација.

Као пример мешовитог организовања вида ликовних уметности издвојили смо **"Бијеналну смотру младих ликовних уметника" у Вршцу**. Бијенале се организује у згради бившег хотела "Конкордија", преуређеног у галерију. Осим изложбе слика младих уметника из Југославије и иностранства (Румунија, Мађарска, БЈР Македонија, ЗНД и друге), као пратеће манифестације организују се и међународни симпозијуми, са разним темама из области ликовне уметности уз учешће еминентних југословенских и иностраних ликовних критичара, и историчара ликовне уметности; изложба радова интернационалне групе младих уметника који живе и раде у Паризу, у Галерији "Апотека на степеницама" а одржава се јуна месеца. Наведено Бијенале, је пример коришћења старих облика архитектуре из XVIII и XIX века, као локалитета одржавања, што може имати вредност у туристичкој понуди.

Дакле, закључујемо да ликовно стваралаштво своју пуну вредност може наћи у туристичкој понуди као део антропогеног наслеђа.

Осим ликовних колонија у већим насељима Војводине одржавају се и ликовни салони. У туристичкој понуди имају значаја као допуна програма насеља (регије). Издвајају се: Тителски салон, Панчевачки октобарски салон, Салон сликара аматера Војводине (Зрењанин), Сремскомитровачки салон, Новосадски ликовни салон, Ликовни салон младих (Сремски Карловци) и Салон архитектуре (Нови Сад).

Музичке манифестације изводе се од најстаријих времена, првобитно не као манифестације, него из људске потреба да се кроз музику као начин испољавања, покаже оданост према божанствима, од којих непосредно зависе, или тежећи да их умилостиве за неку од својих потреба. Првенствено су извођење уз ритуале и као жртва за орасположавање својих богова, који би им тако лакше остваривали тражене жеље. Еволуцијом људског мишљења мењају се и потребе, тако да музичка извођења, више не служе боговима, него, представљају вид изражавања људског духа и служе задовољавању човекових потреба. Потреба за представљањем, истицањем личних или туђих могућности, и такмичењима, доприноси развоју музичко-сценских извођења. Развијањем цивилизације, музичка извођења користе се као облик забаве, или традиције у оквиру народних или верских обичаја. Територија Војводине има дугу музичку традицију, која се мењала кроз епохе и векове а која је

трпела утицаје народа који су пролазили или је насељавали. Кроз разне утицаје она се модификовала и модернизовала, али је у себи задржала основне вредности које има од давнина. На овој територији шароликост утицаја је обогатила и оплеменила овакав вид изражавања људских емоција. Оног тренутка кад су музичка догађања почели да прате и бројни посматрачи, љубитељи одређеног музичког правца, и добијањем традиције одржавања, музика почиње да бива интересантна и за туризам. Организује се низ манифестација музичког карактера, а у организацији Музичке омладине Војводине, Културно просветне заједнице Војводине, Савеза музичких друштава Војводине, Музичке академије и Музичких школа Војводине, које осим уметничког имају и одређен туристички значај.

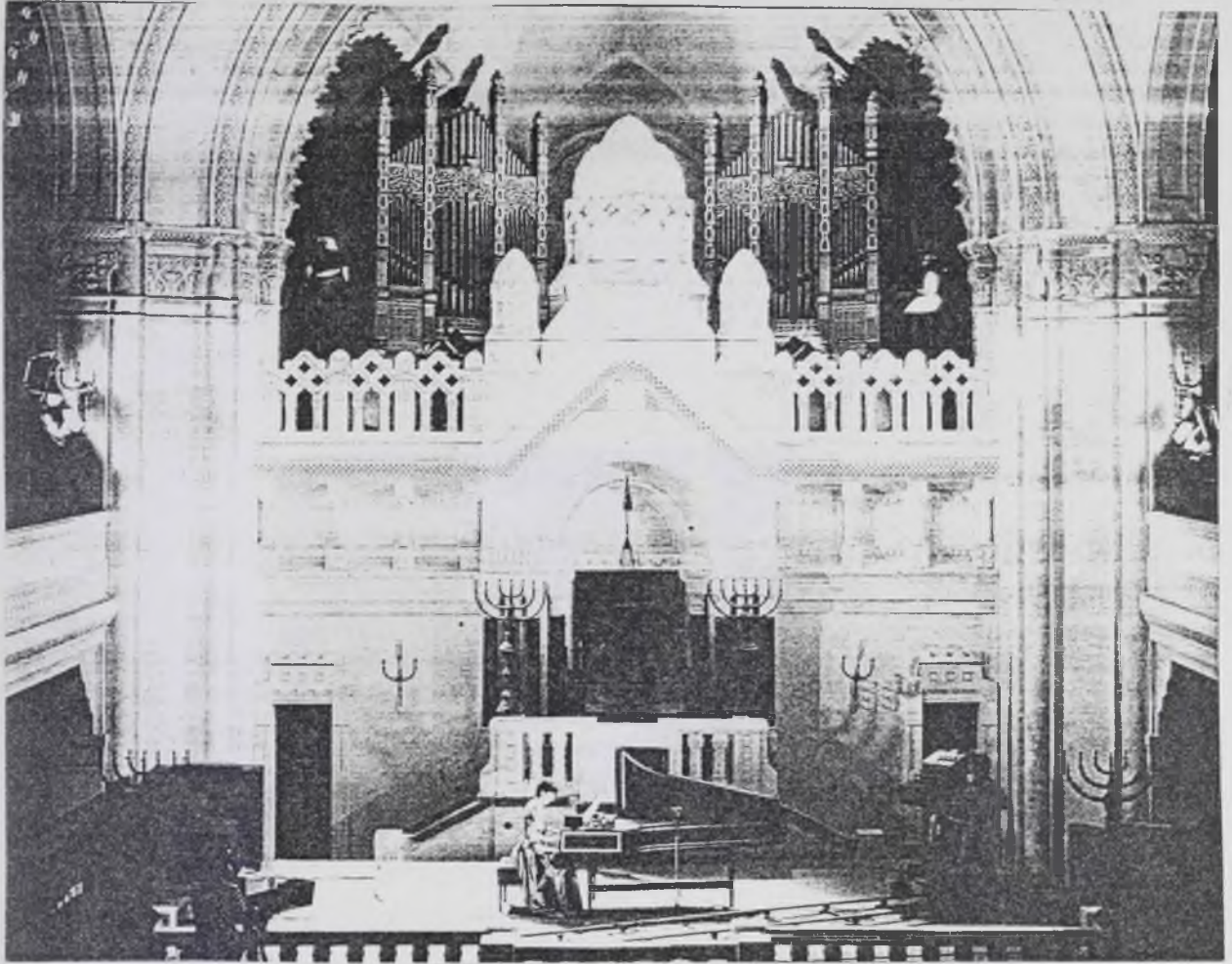
Као облике музичког извођења издвајамо: **класичну, госпел и хорску, дечију, народну и забавну музику**. Класична, госпел и хорска музика спадају међу најстарије облике музичких извођења. (Табела бр. 9)

Табела бр.9. Музичке манифестације у Војводини - класична, Госпел и хорска музика

Год. осн.	Назив	Место	Ранг	Месец	Дана	Учесника и посетилаца	Пратеће манифестације	Простор одржавања
1961	Сомборске музичке свечаности	Сомбор	савезни	X	4	50 уч. 1500 пос.	Вече оперских арија, концерти инструменталиста и чланова опера	Музичка школа, СПЦ Мостонга
1974	Новосадске музичке свечаности	Нови Сад	међународни	X	14	до 300 уч. 3000 пос.	80 различитих програма и међународни сусрети Музичких академија	СНП, Студио М РТНС, ГСПЦ Војводина, Петроварадин тврђава, Синагога, Академија уметности
1978	Фестивал омладинских хорова	Зрењанин	савезни	V или VI	2	12-13 хорова до 5000 пос.	Ревизијални програми	Дом омладине, позориште, спортски центар
1992	Обзорје на Тиси (Мем. Јосиф Маринковић)	Нови Бечеј	савезни	V	3	7-10 уч. 500 пос.	Концерт класичне музике, књижевне вечери, изложбе слика	Дом културе, ОШ
1995	Фестивал лимених дувача	Нови Сад	међународни	IX	3	40 ор. 1500 пос.	Ревизијална извођења	Студио М РТНС, СНП, ГСПЦ Војводине
1995	Фестивал духовне музике православних земаља Путевима Православља	Нови Сад	међународни	X бијенално	30	1000 уч. 10000 пос.	Концерти Православне духовне музике Богослужења, научно-стручни скупови на тему Госпел музике	СНП, Студио М РТНС, Саборне цркве у Н. Саду, Ср. Карловци-ма, Ковиљу, Манастиру Ковиљ, библиотека Матице Српске
1996	Видовдански сусрети црквених хорова Војводине	Рума	покрајински	VI	2	5 хорова 600 пос.	Концерти, Богослужење	Дом културе, Саборне цркве

Приказана табела број 9-а показује нам најзначајније музичке манифестације, наведених врста. Оне су најчешће савезног и међународног ранга а изводе се у пролећним и јесењим месецима. Привлаче одређену врсту посетилаца. Одржавају се у спортским центрима, домовима културе, школама, сакралним и другим објектима антропогеног наслеђа, а као пратеће манифестације се издвајају ликовне изложбе, књижевне вечери, концерти. Поједине имају и верски садржај. Издвајају се по специфичности извођења : **"Фестивал духовне музике православних земаља", "Новосадске музичке свечаности-НОМУС" и "Фестивал омладинских хорова"**.

Октобра 1974. године на стогодишњицу **"Светосавских беседи"** одржане су **"Новосадске музичке свечаности."** Од 1981. до 1984. године услед неразумевања тадашњих градских културних посланика НОМУС се није одржавао. Крајем 1985. године Музичка омладина Новог Сада поново покрене фестивал. Од 1988. године учешћем музичара из Мађарске, Чехословачке, Румуније, Заједнице Независних Држава, Велике Британије и других земаља, добија међународни статус. У оквиру НОМУС-а од 1994. године одржава се и А-Фест, Међународни сусрет уметничких академија. Суорганизатор манифестације је и РТС-РТНС. Програм се одржава у просторијама Српског Народног Позоришта, Академије уметности, Студија М Радио Новог Сада, ГСПЦ "Војводина", Синагоге (слика бр. 6), Петроварадинске тврђаве. У оквиру свечаности одржава се 80 различитих програма. Један од бројних пратећих програма, је и изложба афирмисаних и неафирмисаних ликовних уметника Новог Сада, а одржавају се и бројни стручни сусрети музичких педагога Војводине. Као једна од значајнијих манифестација класичне музике у Југославији има могућности за бољу афирмацију у оквиру туристичке понуде.

*Детаљ са концертног извођења у Синагоги у Новом Саду,
у оквиру НОМУС-а*

У организацији Савеза аматера у Зрењанину се од 1978. године одржава **Фестивал омладинских хора Војводине**, као јединствена манифестација те врсте у Југославији, траје два дана, а одржава се, у мају или јуну месецу. Од 1995.године фестивал добија републички и савезни ранг. Избор учесника врши се на регионалним смотрама хора. У финалном и фестивалском делу учествује 12 до 13 најбољих југословенских хора који су разврстани у две старосне групе: средњошколски и омладински. Такмиче се у четири категорије: мушки, камерни, женски, мешовити. Услед велике заинтересованости за хорску музику, потребно је већим економским подстицајима и адекватном пропагандом побољшати ранг, отварањем према страном тржишту заинтересованом за наведену врсту музике, чиме би се допринело бољој презентацији Зрењанина у туристичкој понуди.

Од октобра 1995.године у организацији Културно просветне заједнице Новог Сада и покровитељством СО Града Новог Сада и бројних привредних субјеката, одржава се међународни фестивал духовне музике православних земаља. **Фестивал "Путевима православља"** одвија се у просторима новосадске Синагоге уз учешће ансамбала богослужбене (ГОСПЕЛ) музике из Југославије, Русије, Румуније, Бугарске, Грчке и осталих православних земаља. Осим фестивалског дела, у оквиру четири богослужења у сабор у Новом Саду и Сремским

Карловцима и манастиру Ковиљ одржавају се и својеврсни концерти духовне музике. У организацији Одељења за сценске уметности и музику Матице српске и Музиколошког института САНУ у оквиру фестивала одржавају се и научно-стручни скупови на тему црквене музике. Организовање овог фестивала уз коришћење простора који представљају културно образовне институције уз карактеристичну музику, представља облик извођења манифестација којим се доприноси бољем туристичком промету из земаља које су верски заинтересоване, за овај облик одржавања.

Један од најзаступљенијих видова музичког представљања је народна музика. Она у себи садржи неколико подела, уобичајено је да се дели на изворну и новокомпоновану. (Табела бр. 9-а)

слика бр.7.

Тамбураши Јанике Балажа, симбол војвођанске народне музике

Табела бр. 9-а Музичке манифестације - Народна музика

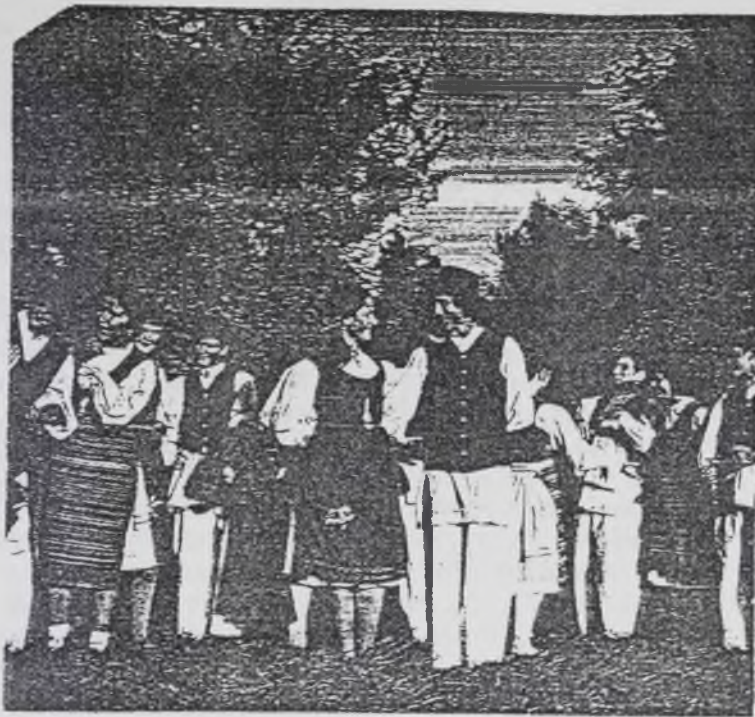
Год. осн.	Назив	Место	Ранг	Месец	Дана	Учесника и посетилаца	Пратеће манифестације	Просто одржавања
1964	Фестивал музичких друштава Војводине	Рума	покрајински	VI	4	2500 уч. 5000 пос.	Забавни програм	Дом културе Рума
1973	Такмичење певача аматера народне музике	Ботош	републички	VII	3	20-30 уч. 1500 пос.	Забавни програм	Дом културе Ботош
1979	Конкурс Словачког народног стваралаштва	Бачки Петровац и Селенча	покрајински	VI, X	3	25-35 уч. 3000 пос.	Забавни програм	Домови културе
1987	Златна тамбурица	Нови Сад	савезни	XII	2	30-40 уч. 5000 пос.	Забавни програм	Студио М РТНС, СНП
1989	Фестивал тамбурашких оркестара Србије	Рума	републички	VI	3	1500 уч. 4000 пос.	Забавни програм	Дом културе Рума
1990	Распевано пролеће	Апатин	републички	V	3	40-50 уч. 5000 пос.	Забавни програм	Хала спорта Апатин
1995	Песмом до светлости	Инђија	савезни	IX	1	20-25 уч. 2000 пос.	Хуманитарни програм, аукције слика	Дом културе Инђија

Анализирајући горе представљену табелу број 9-а, која садржи облике извођења **народне музике**, уочавамо да манифестације имају претежно покрајински и републички ранг и мали број директних посетилаца. Пратеће манифестације су сведене на одговарајући забавно-сценски програм. Одржавају се у домовима културе. Као један од организатора наведених облика јавља се Радио Телевизија Нови Сад, тако да је много више гледалаца који прате ове манифестације преко медија. Самим тим оне имају широку популарност, па приликом одржавања фестивала и концерата потражња је већа. Сем као облик забаве и допуне пратећих програма немају значајнију туристичку вредност. Као манифестације које имају традицију у одржавању, су фестивали који у свом програму имају одговарајући фолкорни садржај су: **Златна тамбурица, Фестивал музичких друштава Војводине и Фестивал Тамбурашких оркестара Србије у Руми.**

У организацији музичке и забавне редакције Радио телевизије Нови Сад се од децембра 1987. године одржава манифестација **"Златна тамбурица"**. Окупља најпознатије југословенске тамбурашке оркестре и естрадне уметнике - извођаче новокомпоноване народне и тзв. староградске музике. Траје два дана и такмичарског је карактера. Одржава се у Студију М Радио Новог Сада или у Дворани Српског народног позоришта. Радио телевизија врши директан пренос. Из финансијских разлога 1994. године Фестивал није одржан. До 1996. године на фестивалу је учествовало 112 аутора музике, 103 аутора текстова, 45 аранжера, 92 вокалних солиста и 31 инструменталних ансамбала из Југославије. (Подаци добијени од музичке редакције РТНС). Фестивал кроз извођење изворне, народне и староградске музике има и елементе етнографског садржаја. Као такав служи и очувању изворних облика народне музике на овим просторима, и треба да нађе своје место у туристичкој понуди.

Фестивали музичких друштава Војводине и Тамбурашких оркестара Србије, (слика бр. 8), који се одржавају у Руми, окупљају музичка друштва и оркестре који осим извођења изворних облика народне музике представљају традицију и обичаје регија из којих долазе. Организују се један иза другог, крајем маја, почетком јуна и представљају недовољно искоришћени део туристичке понуде Руме. Бројност учесника и посетилаца, интересантан програм и регија одржавања, указују на могућност укључивања наведених фестивала у ширу туристичку понуду Србије.

слика бр. 8.

Мотив са Фестивала музичких друштава Војводине

Као трећи облик музичких манифестација, можемо издвојити забавну музику, а у оквиру ње фестивале: поп, рок блуз и џез музике. (табела бр. 9-б)

Табела бр.9-б Музичке манифестације - Забавна музика

Год. осн.	Назив	Место	Ранг	Месец	Дана	Учесника и посетилаца	Пратеће манифестације	Простор одржавања
1974	Збоот фестивал - Концерт године	Нови Сад	савезни	XII	2	40-50 група 2000 пос.		Хала сајмиште и ГСПЦ Војводина
1978	Гитаријада	Сивац	савезни	IX	3	30-40 група 3000 пос.		Дом културе Сивац
1981	Jazz фестивал	Нови Сад	међународни	XI	3-5	200 уч. 10000 пос.	Вече jazz, вече критике, стручни скупови	СНП и Студио М РТНС
1993	Rock i Blues фестивал	Ада	међународни	VII	4	11 група 5000 пос.		Дом културе Ада
1995	Jazz фестивал	Кањижа	међународни	IX	4	30-60 уч. 3000 пос.	Вече jazz и аохаичног фолклора ране европске музике, вече савремене импровизоване музике, музички ритуали у природи, вече мађарског и српског аохаичног фолклора	Дом културе и Занџа Кањижа

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Анкетни лист

Табелом број 9-б, представљени су фестивали савезног и међународног ранга, који се одржавају у различитим месецима. Окупљају већи број посетилаца него предходни облик. И овде РТНС се јавља као средство пропаганде чиме повећава популарност овог вида, па према томе и број посетилаца. Док су предходни облици музике усмерени на одређену структуру различитих годишта посетилаца, дотле се забавна музика оријентише претежно према млађој популацији, тако да постоји могућност повезивања овог облика са омладинским туризмом. Као потенцијалне фестивале који имају овакву могућност можемо представити: **ВООМ фестивал- Концерт године, Рок и Блуз фестивал, Џез фестивале** у Кањижи и Н. Саду Од 1974. године, у хали **Новосадског сајмишта одржавају се ВООМ фестивали** рок музике. Трајали су три до четири дана, а окупљали скоро све најбоље интерпретаторе рок музике са територије Југославије. Током сваке вечери присуствовало је и преко 10.000 љубитеља рока из целе Војводине, али и насеља широм наше земље. Почетком деведесетих, фестивал мења назив у **Концерт године**, који окупља и преко 15000 посетилаца. (Лична процена аутора као посетиоца те манифестације). Крајем 1989. године у Новом Саду је одржан међународни **ЕБУ Фестивал** у трајању од три дана последње недеље септембра. Организатори фестивала који се сваке године одржава у другој држави, били су Радио Нови Сад и Савез Европских радио дифузних организација. Учествовале су поп и рок групе из Југославије, Русије, Данске, и Републике Ирске. Програм се одвијао на платоу испред ГСПЦ "Војводина". Фестивал је сваког дана посматрало и преко 15.000 љубитеља ове врсте музике. То је махом млађа популација из целе Војводине, али и централне Србије, Славоније, источне и централне Босне. (Лично запажање аутора, **као** посетиоца манифестације). Том приликом, Туристички савез Новог Сада није обратио посебну пажњу на ту манифестацију која је могла да допринесе садржајнијој туристичкој понуди града Новог Сада а тиме и испустио могућност туристичке презентације ка државама учесницама фестивала.

Од јула 1993. године у **Ади** се одржава **роцк и блуз фестивал** на коме учествују извођачи ове музике са простора Југославије. Организатор манифестације је Омладински савет из Аде. На фестивалу наступа 11 група различитих формација. Од 1994. године фестивал добија међународни ранг учешћем група из Мађарске, САД, Аустрије и Италије, а траје четири дана. Туристичке агенције и у овом случају као и у предходном нису искористиле своју шансу за пропагирањем својих програма према посетиоцима а и државама учесницама. Од 1995. године одржава се **џез фестивал у Кањижи**. Фестивал окупља водеће џез извођаче са територије СРЈ и иностранства а држава се септембра месеца и траје четири дана. Организатор овог међународног фестивала "Џез-импровизирана музика" је Омладинска задруга из Кањиже. Програм се одржава у хали биоскопа, у парку Бање и у самој Бањи. Садржај фестивала је разноврстан: џез, архаични фолклор, рана европска музика, савремена импровизирана музика, музички ритуали у природи. На свечаном отварању одржава се вече мађарског и српског архаичног фолклора. Учешћем фолклорних уметничких аматерских друштава из северне Бачке и централне Србије. На досадашњим џез фестивалима у Кањижи учествовали су извођачи из Југославије, Тајвана, Мађарске, Немачке и САД. У бањи Кањижа као пратеће манифестације приређене су ликовне изложбе младих уметника Југославије и Мађарске, а у холу биоскопа фото изложба. Бања Кањижа као суорганизатор и давалац простора за ову намену, овим фестивалом допуњује програм боравка корисника бањских услуга, али и омогућује посету шире регије. Делови програма и локација представљају могућност за привлачење посетилаца из држава учесника и путника у транзиту кроз Војводину.

У оквиру музичких манифестација можемо издвојити **дечије музичко извођење**. Територија Војводине има традицију у одржавању оваквих

облика манифестација. Ове приредбе спадају у најстарије облике манифестационог туризма.

Ранг извођења дечијих музичких манифестација је од покрајинског до међународног. Најчешћи период одржавања фестивала је у априлу и мају месецу. Осим програма за учеснике фестивала организују се излети, сусрети музичких педагога и слично. Према својим специфичностима можемо издвојити : **Фестивал музике за децу "Песма Срема" и Дечији фестивал "Златно Звонце"**.

Од 1992. године у Сремској Митровици се одржава југословенски фестивал музике за децу **"Песма Срема"**. Организатор манифестације је Туристичка организација Сремске Митровице. Одржава се у другој половини маја и траје три дана. Осим финалног такмичарског дела који обухвата 12 композиција у оквиру фестивала као пратеће манифестације се издвајају: промоције књига за децу, изложба слика, дечији карневал. Финално вече се одржава у дворани ПСЦ "Пинки". Учествује и до стотинудвадесет извођача-деце, а посетилаца и до 5000. (Подаци добијени од Савеза музичких друштава Војводине). Осим, одређеног туристичко пропагандног значаја, организовањем излета на Фрушку Гору, Обедску бару, археолошком налазишту Сирмијум, и обиласком културно-историјских споменика Сремске Митровице манифестација има и туристички карактер.

У организацији Културног центра Новог Сада, од 1993. године одржава се **Дечији фестивал "Златно звонце"**. Организује се у дане православног, хришћанског празника Врбица, који је посвећен деци. Врбица је хришћански празник, који се слави седам дана пред Ускрс, а означава дан када је Исус Христ ушао у Јерусалим. Том приликом су према легенди, процветале врбе, од чијег материјала су се деци правиле фруле. Од 1996. године Фестивал прераста у интернационални, учешћем деце из Египта, Гвинеје, Индонезије, Румуније, Русије. Фестивал траје три дана, а програм се одржава у ГСПЦ "Војводина" и Српском народном позоришту. Програм фестивала обухвата музичко-сценски програм "Музичко-поетске чаролије", фестивалски програм "Песме деце света", и као финално вече фестивал дечијих песама, "Златно звонце", сусрете са књижевницима и изложбу ликовних радова деце Југославије. На првом фестивалу учествовало је око сто учесника, а на четвртном шесто педесет, број посетилаца је и до 15 000. Обзиром на време одржавања и програм овај фестивал уз бољу пропаганду према иностранству може да буде дестинација иностраних посетилаца. Дечије музичке манифестације су пре свега усмерене ка најмлађој популацији, и могу да уврсте у програм извођења ђачког туризма.

Музичке повезане са културним, рекреативним, ђачким и омладинским видовима туризма имају своје место у укупној туристичкој понуди Војводине.

Позоришне манифестације гледано од периода после другог светског рата, одржавају се у оквиру седам професионалних, и низа аматерских позоришта која конституишу војвођанску театарску сцену. Према облику извођења разликујемо: **аматерске и професионалне**. Професионалне позоришне манифестације обухватају такмичења и смотре позоришта великих и малих сцена и такмичење и смотре професионалних позоришта лутака. (табела бр. 10)

Професионалне позоришне манифестације, такође спадају међу најстарије облике манифестационог туризма. У табели број 10 је приказано да су овакве манифестације по рангу одржавања обично распоређене од републичког до савезног нивоа и најчешће су у периоду пролећних и јесењих месеци. Њих посећује мањи број посетилаца, али имају значајан уметнички и културни утицај. Као пратеће манифестације, које су заједничке за овај облик, издвајају се разговори о позоришту, фото и ликовне изложбе, гостујуће позоришне представе, обележавање јубилеја, промоције књига и књижевне вечери. По специфичностима у организовању

издвојићемо :Југословенске позоришне игре-Стеријино позорје, Фестивал дечијих позоришта"Отон Томанић" и Фестивал професионалних позоришта Војводине.

У организацији Заједнице професионалних позоришних организација Војводине од 1951.године одржавају се **Сусрети војвођанских позоришта**. Трају седам до десет дана, а одржавају се сваке године априла или маја месеца. Организују се наизменично у Новом Саду, Суботици, Сомбору, Зрењанину, Вршцу, Панчеву, Сремској Митровици и Кикинди, односно у војвођанским местима где постоје професионалне позоришне куће, уз гостујуће представе аматерских позоришних група из Старе Пазове, Кикинде.Куле или професионалних позоришних трупа из Београда, Крушевца, Шапца, Ужица и других делова Србије. Током манифестације изведе се до 15 представа, која имају такмичарски карактер. Зависно од места одржавања смотру прати и 6000 до 7000 гледалаца.(Подаци добијени од Позоришног музеја Војводине).Наведена манифестација представља допуну туристичке понуде места у коме се одржава.

На иницијативу књижевног одељења Матице српске поводом обележавања стопедесет година рођења и сто година смрти књижевника Јована Стерије Поповића, маја 1956.године одржан је први **Стеријин фестивал**. На фестивалу су учествовали позоришта-представници свих република тадашње Југославије. Од свог оснивања овај фестивал представља најзначајнију позоришну манифестацију на територији бивше и садашње Југославије. Током више од 40 година одржавања на сцени Српског народног позоришта у Новом Саду виђене су представе најпознатијих и најеминентнијих југословенских аутора у извођењу позоришта са територије Југославије. До 1991.године као повремено учесник било је и словеначко позориште из Трста.Од старта одржавања током трајања Позорја проглашени су југословенски позоришни дани. Фестивал се одржава крајем маја, почетком јуна, и траје осам дана. Од 1992.године у пропозицијама Позорја уврштено је учешће страних ансамбала које изводе представу рађену по делу југословенског писца (слика бр. 9).

слика бр. 9.

Детаљ са позоришне представе изведене у оквиру Стеријиног позорја

На 40-том позорју представа Националног театра из Атине отворила је фестивал. У оквиру Стеријиног позорја одвијају се и бројне пратеће манифестације, попут: Малог позорја, као експерименталног, истраживачког и алтернативног театра, манифестација тријеналног карактера као што су : Међународна изложба позоришне књиге и периодике на којој учествују и излагачи из иностранства као што су : Холандија, Мађарска, Немачка, Румунија, Русија, Словачка, Шпанија, Швајцарска и друге земље, а одржава се и Симпозијум уредника позоришних часописа, Изложба позоришног плаката и графичког обликовања са поставкама плаката посвећеним Стеријиним позорју, Самостална изложба неколико ликовних уметника и изложба плаката, програма и осталог графичког материјала који чине визуелни идентитет позоришне представе. Од 1984. године у сарадњи са Међународним удружењем позоришних критичара одржава се и Међународни симпозијум позоришних критичара и театролога. Током трајања Позорја, представама присуствује и преко 10.000 посетилаца. (Подаци добијени од Стеријиног позорја). Стеријино позорје, представља најзначајнију Југословенску позоришну манифестацију. Успостављањем веза и гостовањима позоришта из република које су сачињавале бившу Југославију, допринело би да Стеријино позорје успостави пређашњи значај, чиме би се могло рачунати и на посетиоце из тих регија, а проширивањем на још већи број учесника из држава сродних традицијом и културом проширио би се круг утицаја и очекивани број посетилаца.

Табела бр.10 Професионалне позоришне манифестације

Год. осн.	Назив	Место	Ранг	Месец	Дана	Учесника и посетилаца	Пратеће манифестације
1951	Фестивал професионалних позоришта Војводине	промењљиво	покрајински	IV или V	7-10	8 позоришних група 5000-7000 посетилаца	Стручни разговори о позоришту, фото и лик. изл. вечери критике, гостујуће позоришне представе позоришта из Србије и аматерских из Војводине
1956	Југословенске позоришне игре Стеријино позорје	Нови Сад	савезни повремено међународни	V или VI	8	8-10 позоришних група 15000 посетилаца	Мало позорје (1973) међ. изл. позориш. књиге и периодике, изл. позор. плаката и графич. обликовања, лик. изл. старих позоришних дела, међ. симпозијум позор. критичара и театролога, обележавање јубилеја, промоције књига, трибина Стеријиног позорја
1993	Вршачка позоришна јесен	Вршац	републички повремено међународни	X	7	7-8 позоришних група 10000 посетилаца	Разговори о позоришту Вечери критике, књижевне вечери
1994	Фестивал Дечјих позоришта Отон Томанић	Суботица, Палић	међународни	VI или VII	4-5	8 позоришних група 10000 посетилаца	Разговори о позоришту Вечери критике, забавни програм
1995	Мајске позоришне вечери	Кикинда	републички	V	3	3-4 позоришне групе 5000 посетилаца	Вечери критике гостујуће представе аматерских и професионалних позоришта
1995	Позоришни маратон	Сомбор	савезни	IX	3	5 позоришних група 4000 посетилаца	Забавни програм

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Анкетни лист

Позоришта за децу у Новом Саду, Зрењанину и Суботици су повремено и домаћини **сусрета позоришта лутака** за децу Србије и Југославије. Сусрети трају четири дана, а изводи се осам представа. Такође Суботица и Палић од 1994.године су домаћини Међународног фестивала дечијих позоришта "**Отон Томанић**". Фестивал одржава се крајем јуна, почетком јула месеца. Осим домаћих учествују и професионална позоришта за децу из Русије, Чешке, Италије, Словачке, Мађарске, Румуније и друга.

Професионалне позоришне манифестације најчешће представљају програм допунског боравка посетилаца у неком месту, при том је посета самоиницијативна. Туристичке организације би могле имати активнију улогу у анимирању и привлачењу посетилаца, путем директног присуства на наведеним и другим фестивалима. Осим организовања излета у околину, на пример, током одржавања Стеријиног позорја се може организовати карневал са маскенбалом, где би се као мотиви се користили ликови и време о којима је писао Јован Стерија Поповић.

Осим професионалних, у понуди овог облика су и **аматерске** позоришне манифестације. (табела бр10-а). Аматерске позоришне манифестације према облику извођења могу се поделити на :Фестивале аматерских позоришта, представљања драмских достигнућа националних мањина Војводине и дечије играчке. Кроз табелу можемо пратити претежно покрајински и републички ранг одржавања и учесталост у одржавању у пролећним месецима. Њих такође посећује мањи број посетилаца, односно, број посетилаца зависи од места одржавања. Број учесника већи је него код професионалних позоришних манифестација. Главна карактеристика ових фестивала је аматеризам, који се односи и на пратеће програме. Аматеризам означава да се учесници из личног задовољства, због престижа, рекреације , дружења баве позоришном уметношћу. То је део популације, који на тај начин жели да упозна друге културе, цивилизације , али и регије одржавања разних видова аматерских извођења. Програми обухватају ликовна, књижевна, музичка достигнућа, уз повремено гостовање професионалних позоришта и обележавања разних јубилеја. Као таква, популација је интересантна и за туристичка кретања. Као облике аматерског позоришног извођења, издвојићемо: **Фестивал аматерских позоришта Србије, Сусрете аматерских позоришта Војводине , Мајске позоришне дечије игре.**

У организацији Савеза аматерских позоришних друштава Србије и Културно просветних заједница општина, од 1951.године одржава се **Фестивал аматерских позоришта Србије**. Прва три, имала су тријенални размак одржавања и била лоцирана у Београду. Четврти, 1960.године и шести, 1964.године, одржани су у Краљеву, а пети, 1963.године у Врњачкој Бањи и седми 1965.године у Смедеревској Паланци. На Пленуму Савеза аматерских позоришних друштава Србије одржаном 1966.године у Светозареву прихваћен је предлог Културно просветне заједнице Кула, да стално седиште фестивала буде у Кули. Од 1963.до 1991.године Фестивал је био изборно такмичење за представнике Србије на Фестивалу драмских аматера Југославије. У периоду од 1975.до 1992.године Фестивал су чиниле по три најбоље представе из Војводине, Косова и централне Србије. Осим у Кули, повремено се представе приказују у Сивцу и Црвенки, а као пратеће манифестације, издвајају се и Салони цвећа, изложбе о аматерском раду у Кули, састанци Савеза аматера Србије, изложбе домаће радиности и изложбе сценске опреме, представљање предузећа-покровитеља фестивала. Од 1971. до 1991.године у пратећем фестивалском програму гостују аматерска позоришта и из других република. Од 1993.године као пратећа манифестација организује се и изложба младих сликара "ЈУ палета младих". Годишње на фестивалу учествује 200 до 500 учесника и гостију а посетилаца буде и 5000. (Јевтић, 1988). На досадашњим фестивалским приредбама представило се 90 аматерских позоришта. Као

најчешћи учесници се издвајају аматери из Кикинде, Смедеревске Паланке, Београда, Ваљева, Призрена, Велике Планае, Ђиљана и Врања. Учешћем у организацији бројних привредних субјеката Кулске општине, фестивал има и одговарајући економски ефекат. Као највиши облик представљања аматерских позоришних група у Србији, заузима и водеће место у укупној туристичкој понуди Куле. Међутим, туристички и културни посленици Куле нису искористили значај Фестивала да би проширили своју понуду према посетиоцима и учесницима, тако да он има само одређен пропагандни ефекат за општину .

После II светског рата организују се такмичења аматерских позоришних друштава за првенство Војводине. Победници такмичења у срезовима окупљали су се у Новом Саду, Суботици, Зрењанину, Вршцу, Кикинди, Панчеву, Дебелачи и Ковачици . Маја 1959. године такмичење прераста у **Сусрете аматерских позоришта Војводине**. За место одржавања одређена је Кикинда, где се 1960. године одржава први сусрет. Од 1965. године, осим у Кикинди, финална смотра аматерских позоришта се одржавала и у Кули, (1965. 1974. и 1975. године) и у Новом Кнежевцу, а од 1976. до 1986. године и 1992. до данас, у Кикинди и Старој Пазови наизменично. До 1990. године изборна смотра за представника Војводине на Фестивалу аматерских позоришта Југославије на Хвару и за војвођанске представнике за Фестивал аматерских позоришта Србије у Кули. Од 1973. године најбоље представе са смотри аматерских позоришта Русина, Румуна и Словака, са својим представама учествују у програму Фестивала. Најчешћи учесници су аматерска позоришна друштва из Суботице, Панчева, Куле, Бајмока, Бачког Петровца, Кањиже, Црвенке, Руског Крстура, Уздина, Ковачице, Зрењанина, Новог Сада, Жабља, Сремске Митровице, Турије и домаћина Кикинде и Старе Пазове. Као пратеће манифестације изводе се и награђене представе са Мајских дечијих позоришних игара, фестивала малих и експерименталних сцена Србије, представе професионалних аматерских позоришта Србије, концерти најбољих оркестара и ансамбала са фестивала музичких друштава у Руми . Учествује 200 до 300 глумаца и учесника пратећих манифестација, а број посетилаца је 5000 до 7000. (Према подацима добијеним од организатора). Сусрети са својим пратећим програмом представљају својеврсну рекапитулацију војвођанског аматеризма. Посебно су интересантни приликом организовања у Старој Пазови, где представљају једну од најпосећенијих манифестација. Међутим, туристичке организације Старе Пазове, а и Кикинде, нису искористиле Сусрете у смислу повезивања са осталим елементима туристичке понуде.

Савез аматерских позоришних друштава Војводине, Савез аматера Србије, Министарства просвете и културе Србије су 1958. године покренуле Смотру дечијег сценског стваралаштва **"Мајске игре"**. Прва смотра је одржана маја 1958. године у Зрењанину а од 1959. године Мајске игре се одржавају у Бечеју. До 1989. године Смотра има покрајински карактер, када заједно са Жабарима чини део републичке смотре, а од 1992. године, има самостални републички ранг одржавања. Од 1977. године одржава се и Смотра играка деце предшколског узраста а као пратеће манифестације издвајају се: Дечији карневал, који је био традиционалан до почетка осамдесетих година, а поново уврштен у програм 1995. године, као део отварања смотре, концерти дечијих културно уметничких друштава, цртежи на тротоару предшколаца, изложба дечијих ликовних цртежа на теме позоришта, сусрети са књижевницима, представе одраслих за децу, балет, оперета и слично. Мајске игре представљају једну од најпосећенијих манифестација на којима се представљају уметничка достигнућа деце.

Извођења **драмских достигнућа Словака, Русина, Румуна у Војводини**, представљају могућност отварања туристичког тржишта и

понуде према њиховим државама матицама, посебно када гостују позоришта или долазе дипломатски представници из тих земаља.

Позоришне манифестације, како професионалне, тако и аматерске, и поред наведених одлика и потенцијала, чине само елемент допуне туристичког боравка у неком месту.

Табела бр. 10-а Аматерске позоришне манифестације у Војводини

Год. осн.	Назив	Место	Ранг	Месец	Дана	Учесника и посетилаца	Програме манифестације
1958	Мајске дечије игре	Бечеј	републички	V	7	500 уч. 6000 пос.	Смотра играка деце предшколаца (1977), дечији каоневал, концерти дечијих КУД, књижевне вечери, лик. изл., муз. сцен. изведбе, цртежи на тротоару
1959	Сусрети аматерских поз. Војводине	Кикинда, С. Пазова	покрајински	V	7	300 уч. 7000 пос.	Фото и лик. изл., аматерски филмови, извођења најбољих представа са осталих аматерских фестивала Србије, гостујуће представе аматер. и проф. позоришта Србије, концерти награђених са фестивала муз. друштва Војводине и др.
1966 (1951)	Фестивал аматерских позоришта Србије	Кула	републички	VI	7-9	9 амат. поз. гр. 5000 пос.	Књиж. вечери, струч. скупови на тему аматеризма, филмске вечери, лик. изл. ЈУ Палета младих, гостујуће представе аматер. поз.
1968	Драмски фестивал Петао Ризнић Баја	Руски Крстур	покрајински	V	7-10	4000 уч. и пос.	Муз. сцен. програм, учешће Русинских аматерских група из Хрватске и БиХ (1991)
1969	Фестивал Словачких аматерских позоришта Војводине	Пооменљиво	покрајински пово. међ.	III	7-8	5000 уч. и пос.	Муз. сцен. програм, повремено гостовање позоришта из Словачке а до 1991. и Словачких аматерских група из Хрватске
1971	Фестивал малих театарских форми Србије	Панчево	републички	V	3	200-300 уч. 5000 пос.	Заб. муз. програм и вечери критике
1972	Смотра аматерских поз. Румуна у Војводини	Алибунар	покрајински пово. међ.	III	15	5000 уч. и пос.	Заб. муз. програм, повремено гостовање позоришта из Румуније и Молдавије
1972	Фестивал пантомиме, монодраме и сатира	Селеуш	покрајински	IV	3	2000 уч. и пос.	Заб. муз. програм

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Подаци добијени од Позоришног музеја Војводине и Културно просветне заједнице Војводине

Филмске и фото манифестације, на територији Војводине, пре свега представљају елемент допуне туристичког боравка. Као облици манифестација, могу се издвојити **фестивали играног филма, ревијалне смотре, фестивали аматерског филма**. Као део уметничког изражавања, забаве, престижа, хобија, на територији Војводине је присутна и **фотографија**, чији се домети опажају преко изложби (табела број 11).

Табела бр.11 **Фото и филмске манифестације**

Год. осн.	Назив	Место	Ранг	Месећ	Дана	Учесника и посетилаца	Пратеће манифестације
1971	Фестивал филма Живот на селу - Жисел	Омољица	савезни повремено међународни	VII	3	3000 посетилаца	Награде за филм са ентографском тематиком, Салон Уметн. фото смотра дијапозитива у боји, концерти
1973	Изложба Војвођанске фотографије и Смотра дијапозитива	Нови Сад	покрајински	V	3	120-150 учесника 5000 посетилаца	Изложбе
1973	Сусрети фото и филмских аматера Војводине	Зрењанин	покрајински	IX	3	200 посетилаца	Смотра награђених радова са покрајинског фестивала аматерског филма и видеа, ревије дијапозитива и аматерске фотографије
1975	Фестивал аматерског филма	Сомбор	покрајински повремено међународни	IX	3	4000 посетилаца	Изложбе фографија, ревије филмова
1990	Фестивал филма словенских и православних земаља	Москва Нови Сад	међународни	VI трије-нално	10	12-15 филмова 10000 посетилаца	Додела награда, Сабор уметничког и културног стваралаштва словенских и православних народа, трибине о стању филма, концерти класичне музике
1992	Фестивал филма Новосадска Арена	Нови Сад	савезни	IX	6	7000 посетилаца	Нови продукцијски подухвати промоција филмске литературе, трибине о филму, програм документарних филмова, филмска берза дистрибутера и приказивача филмова

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Анкетни лист

Из табеле 11 можемо видети да филмски фестивали имају савезни и међународни, а фото изложбе покрајински ранг и да се одржавају у периоду мај-септембар. Број посетилаца зависи од простора одржавања. Као манифестације, које превазилазе филмско извођење као допуну туристичког боравка, издвајају се **Фестивал филма словенских и православних земаља** и **Фестивал филма "Живот на селу"**.

Од 1990. године, наизменично у Москви (1990. и 1996.) и Новом Саду (1993. године) јуна месеца се одржава **Међународни филмски фестивал словенских и православних земаља "Златни витез"**. На фестивалу у Новом Саду учествовали су филмови из Русије, Југославије, Украјине, Белорусије, Јерменије, Грузије, Грчке, Бугарске и Румуније. У оквиру фестивала основан је и Сабор уметничког и културног стваралаштва словенских и православних народа, одржаване су и трибине о стању филма у словенским и православним земљама. Фестивал је пратило преко 10.000 гледалаца (подаци добијени од Културног центра Новог Сада). Организовање фестивала пружа могућност презентације туристичке понуде Војводине, према земљама учесницама, што није учињено услед незаинтересованости и неразумевања организатора Фестивала. За ту прилику Туристичка организација Новог Сада је понудила своје програме и учешће у организацији, међутим наишла је на неразумевање и одбијање.

Од 1971. године у Омољици у организацији Дома културе одржава се манифестација филма о животу на селу **ЖИСЕЛ**, који траје три дана, почетком августа. До 1991. године, окупљао је и кино аматере из република бивше Југославије и иностранства. У току трајања фестивала прикаже се тридесетак филмова а посебну награду додељује Етнографски музеј у Панчеву за филм са етнографском тематиком. Као пратеће, организују се манифестације: Салон уметничке фотографије (од 1973. године), Смотра дијалогитива у боји (од 1981. године), концерти, и слично. Програм фестивала, има елементе који могу бити коришћени као део туристичке пропаганде Војводине. Ти елементи представљају документарне филмове који могу бити искоришћени и као део визуелне туристичке пропаганде. Филмска продукција на територији СР Југославије је мала, износи пет до седам играних филмова, те нема сврхе организовању великог броја домаћих фестивала. Фото изложбе су интересантне малом броју посетилаца.

Уметничке манифестације мешовитог карактера су они облици који у себи садрже све елементе уметничког изражавања, књижевне, музичке, позоришне, филмске-фото-видео, тако да ниједан није посебно издвојен.

Као карактеристичне за овај облик, издвајају се **Змајеве Дечије Игре** у Новом Саду и Сремској Каменици које се организују у знак сећања на лекара и песника за децу Јована Јовановића Змаја. Основни задатак игара је афирмација књижевности за децу, али кроз музички, драмски, и ликовни дечији фестивал. Први фестивал одржан је 1958. године, а деведесетих година двадесетог века Змајеве дечије игре представљају значајну институцију и установу у области културе. Програм Змајевих дечијих игара се представља у низу насеља бивше и садашње Југославије, али и у иностранству, деци југословенских радника који су тамо на привременом раду а посебно у Немачкој, Аустрији, Швајцарској, Шведској и Данској. Наведен је део програма који се организују током целе године. Саме Змајеве дечије игре се одржавају почетком јуна месеца, и трају осам до 10 дана. На првим играма изведено је три програма са око 100 учесника, 1986. године 90 програма, са око 1000 учесника, а 1995. године више од 250 програма са преко 2000 учесника. (Подаци добијени од Змајевих дечијих игара, Обреновић, 1989.). Од 1975. године Змајеве дечије игре добијају и међународни ранг учешћем стваралаца за децу који долазе из држава као што су: Русија, Украјина, Мађарска, Чешка, Словачка, Пољска, Румунија, Данска, Норвешка,

Француска, Кипар, Шведска, Бугарска, Грчка, а до 1991. је учествовало око 3500 странаца. (Обреновић, 1992.). Игре се отварају у Сремској Каменици, са пригодним књижевним, музичким и сценским програмом, код гробнице и куће-музеја Јована Јовановића Змаја. Уз изложбе слика, лутака, етнозбирки о деци, увече првог дана, у центру Новог Сада организује се фешта на којој учествују, писци, глумци, музичари и други уметници - домаћини игара и њихови гости (дечији ансамбли, сликари, глумци, књижевници и други) (слика бр. 10).

слика бр. 10.

Детаљ са Змајевих дечијих игара

Према подацима добијеним од Змајевих дечијих игара на Играма просечан број учесника и посетилаца је око 100.000, а путем Радио телевизије Нови Сад, програм прати и преко један милион људи. Змајеве дечије игре, уз поједине сајамске манифестације, представљају најпосећенију манифестацију на територији Војводине а и међу најпосећенијима је у СР Југославији. Као равноправне манифестације које се изводе на играма издвајају се: Трибине, Изложбе ликовних радова деце и одраслих, Пригодне изложбе, Поетско-еколошки карневал (од 1984. године), Позоришни дани игара за децу, Књижевни сусрети, Фестивал монодраме за децу (од 1992. године), Музичке играрије, Сајам играчака (од 1995. године), представљање часописа и књига за децу, позоришне представе за одрасле и други. Наведени и други програми одвијају се у Сремској Каменици, Новом Саду, Петроварадинској тврђави и околним местима.

Повезаност програма са антропогеним наслеђем и природно географским туристичким елементима Новог Сада и околине, представља Змајеве дечије игре, као најкомплекснији облик манифестационог туризма. Осим коришћења одржавања Игара у туристичко пропагандне сврхе, Туристичка организација Новог Сада, а ни Србије, као ни туристичке агенције, немају свој удео у програму, којим би се боравак посетиоцима и учесницима са стране, обогатио и упознао их са туристичком понудом регије. Од свега, наведене организације користе занимљиве мотиве Игара као фотографије у туристичким водичима и информаторима. Улогу организатора излета у околину или обиласка културно историјских споменика, на себе је преузело јавно предузеће Змајеве дечије игре.

Можемо закључити да уметничке манифестације представљају облик који се највише налази у туристичкој понуди Војводине. Видели смо да осим као елемент допуне туристичког боравка, могу бити самостални облици који имају туристичку вредност и привлаче посетиоце, а њих смо и издвојили. Уметничке манифестације представљају и значајан пратећи програм код осталих облика манифестационог туризма. Организовањем у објектима који представљају део антропогеног наслеђа (сакрални објекти, објекти старе архитектуре, активне културне институције) и користећи природно географске елементе као мотиве или локацију организовања, представљају и значајну спону између антропогених и природних вредности, које тако повезане, побуђују и већи интерес за посету и анимирање туристичког тржишта. Уочили смо да се туристичке организације и агенције занемарљиво појављују као организатори или суорганизатори и да су активнији у једино у угоститељско-смештајном раду према посетиоцима, а да туристичке услуге највише врше организатори, односно Културно просветна заједница Војводине и њени општински огранци, као и друге институције из области културе и уметности.

2.2. Привредне манифестације

У петом поглављу објаснили смо улогу и место привреде приликом организовања манифестационих облика туризма. Представљајући и продајући своје производе, приказујући начине привређивања, на територији Војводине организују се облици који осим привредног имају и одређен значај за туристичку понуду. Можемо издвојити четири групе облика: **сајмови и вашари, изложбе и смотре, привредно-образовни и привредно - фолклорни скупови.** Привредне манифестације, са 18,39% учешћа у манифестационом туризму, указују на бројност организовања.

Вашари и сајмови су део привредне понуде Војводине и као такви представљају места продаје и представљања привредних производа, а што смо могли закључити из дефиниција датих појмова у другом и петом поглављу. Која је разлика између вашара и сајма? На вашарима пре свега продају се и излажу пољопривредни и занатски производи, пореклом из

приватног сектора, или донети из иностранства, а намењени за малопродају. Углавном су стихијски организовани и имају искључиво локални и регионални ранг. **Сајмови** представљају место излагања пољопривредних и индустријских производа, насталих у производњи великих државних и приватних, домаћих и иностраних предузећа и корпорација, са циљем размене искустава, добара, у савезним и међународним размерама, и добро су организовани. **Вашари** могу да се организују на **отвореном** простору, на местима одређеним за ту врсту, користећи пијачне просторе у центрима насеља или оне на периферији, а и у **затвореном**, као што су спортске и специјализоване сајамске хале. Сваки вашар у Војводини има свој дан одржавања. Најчешћи облик извођења је вашар робе широке потрошње. У Сомбору и Новом Саду се одржавају вашари робе широке потрошње, у зимским месецима у Спортском центру "Мостонга", Сомбор и халама Новосадског сајма. Током трајања Вашара робе широке потрошње у Новом Саду, марта и новембра - децембра месеца хале Новосадског сајма посети 50 до 100 хиљада људи из Новог Сада, али и Војводине и централне Србије. Као продавци јављају се појединци и предузећа и са територије целе Југославије. Вашар робе широке потрошње у Новом Саду први пут је одржан 1967. године. (Подаци добијени од Новосадског сајма). Осим наведених, на специјализованим просторима за ту намену, у Суботици, Новом Саду, Сомбору, као и свим већим насељима Војводине, организују се вашари са робом и услугама, које привуче и неколико десетина хиљада људи. Наведени вашари су тесно повезани са тзв шопинг туризмом, јер се на њима по ценама повољнијим него у редовним трговинским објектима, може купити разноврсна роба. Као пример издвојићемо Вашар у Суботици, где се продаје роба донешена из Мађарске и других држава. Приступачност цена робе је утицала да из бројних насеља Војводине, Централне Србије и Републике Српске, самоиницијативно или организовано (преко приватних туристичких агенција и ауто превозника), Суботички вашар посети дневно и неколико хиљада људи.

Као један од најстаријих облика привредних манифестација и најпосећенијих, издвајају се сајамске приредбе у оквиру Новосадског сајма. На преко 300.000 квадратних метара површине изложбеног и покривеног простора са 36 павиљона годишње се одржава 24 међународних и савезних сајмова и изложби, а које се организују у седам термина годишње. Новосадски сајам је 1958. године примљен у чланство Уније међународних сајмова (UFI). (Табела број 12). Групе сајамских приредби, приказаних у табели број 12, показују међународни ранг, одржавање у различитим годишњим добима, велику посећеност (Графикон број 2), и бројност и разноврсност пратећих манифестација. Групе сајмова које се истичу по наведеним критеријумима су: **Пољопривредни сајам, Јесењи Привредни сајам, Сајам Лова, Риболова, Спорта и Туризма.**

Најстарија привредна манифестација у Војводини, **Међународни пољопривредни сајам** од свог старта 1931. године има статус међународне приредбе. Од 1958. године се број држава учесница на свим међународним сајмовима одржаним у Новом Саду кретао и преко 40, тако су, 1959. године учествовали привредници из 21 земље, углавном Европе, а 1973. године учествовало је 1448 домаћих и страних излагача из 30 земаља Европе, Азије, Америке и Африке, са преко 600.000 посетилаца. Године 1997. учествовало је 1800 излагача са преко 450.000 посетилаца. (Подаци добијени од Новосадског сајма). Теме излагања су: прехрана, опрема за прехрану и пратеће индустрије, дуван, пића, амбалажа, хемија, ветерина, гумарска индустрија, механизација и резервни делови, грађевинарство, транспортна средства, сточарство, роба широке потрошње и друго. Саставни сегменти су и највеће југословенске и међународне изложбе механизације, сточарства, амбалаже и пића. Посебно се издвајају од 1973. године Изложба земаља у развоју, а од 1976. године, "Међународна смотра новитета у

пољопривредној, прехранбеној и шумарској техници". Пратеће манифестације су светска изложба фотографије "Златно око", бројне фото и филмске изложбе, привредно и научно-стручни скупови учесника сајма, представљање пољопривредних достигнућа домаћих и иностраних регија и држава. Одржавају се изложба паса и коњичка такмичења међународног карактера, као и састанци југословенског привредног и политичког врха са представницима Европске уније, FAO-ом, групом "77" и другим међународним организацијама.

Међународни пољопривредни сајам представља **најпосећенији** облик манифестационог туризма у Војводини. Током трајања сајма целокупни хотелски капацитети Новог Сада су попуњени, а делом и расположиви приватни смештај у околини Сајамског простора. Иако Туристичка организација Новог Сада, од 1991. године има свој Информативни штанд у оквиру сајма, осим помагања у проналаску смештаја, продаје сувернира и планова града, давања разних информација, не чини ништа да посетиоце са стране укључи у програме туристичке понуде, већ се оставља посетиоцима самоиницијатива у томе. Исти случај је и са туристичким агенцијама из Новог Сада.

Настао из Сајма воћа, поврћа и прерађевина, од 1965. године, у 1973. години се покреће и **Међународни јесењи привредни сајам**, учешћем 268 произвођача из Југославије и иностранства са око 400.000 посетилаца. Током 1996. године учествовало је 450 излагача са око 200.000 посетилаца. (Подаци добијени од Новосадског сајма). Можемо рећи да је најважнији и најобимнији сегмент Међународног јесењег сајма да окупља произвођаче и прерађиваче хране, као и привреднике из свих аграрних делатности. Посебан значај имају експонати воћа, поврћа и прерађевина. Као равноправне сајамске приредбе, у оквиру њега се одржавају: **Међународни сајам хране и механизације**, (од 1963. године), **Међународни сајам млинарско-пекарске индустрије "Хлеб"** (од 1985. године), **Међународни сајам предузетништва** (од 1984. године), **Међународна изложба иновација "Ју Патент"**, (од 1997. године). Као пратеће манифестације организују се пословне и стручне активности у оквиру којих се одржава низ научно-стручних скупова промоције производа и произвођача и низ разних изложби. Од 1972. године одржава се и међународна изложба **"Земље у развоју у борби за храну"**. Током трајања јесењег привредног сајма, информативни штанд Туристичке организације Новог Сада је затворен, те се посетиоцима не дају ни оне најосновније информације. Бројност посетилаца, и велики број пратећих изложби са излагачима из разних светских регија, указује на неискоришћено туристичко тржиште (слика бр. 11).

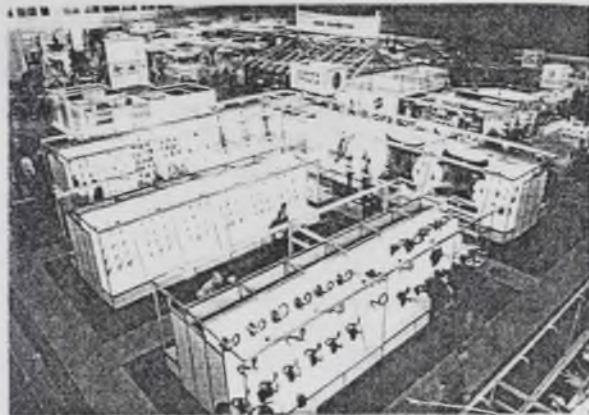
слика бр. 11.

Детаљ са Јесењег привредног сајма

Године 1964. одржава се први сајам лова и риболова, који је имао тријенални карактер. Од 1970.године као сајам опреме за лов, риболов и спорт одржава се сваке године. У 1973.години одржана је у Новом Саду светска изложба лова, спортског риболова, физичке културе и спорта, а међународни сајам опреме за лов, риболов и спорт, је био наставак изложбе. У 1974.години ЛОРИС у свој програм укључује и туризам, те се организује као **међународни сајам лова, риболова, спорта и туризма**. Укључивањем међународног сајма екологије, ЛОРИСТ мења име у међународни сајмови **"Природа и човек"**. Презентација ловишта, узгоја дивљачи, изложба трофеја, могућности за риболов, спортска опрема и реквизити, туристичка понуда саставни су део овог сајма. У оквиру њега се одржавају и: међународни сајмови **хортикултуре и лековитог биља** (од 1994.године), **опреме и прибора за хотелијерство и угоститељство** (од 1995. године), **часовничарства и златарства**, (од 1996. године), **грађевинарства, керамике и опреме** (од 1985.године), **водопривреде** (од 1990.године), **екологије**, (од 1991.године), **хемијских и козметичких производа и опреме** (од 1994.године) и **хортикултуре** (од 1995.године). У 1973.години учествовало је 132 излагача из 20 европских земаља, а 1996.године 300 излагача из 10 европских земаља, са 90.000 посетилаца. (Подаци добијени од Новосадског сајма). Теме излагања су: комплетна опрема за лов, риболов и спорт, оружје, муниција, опрема за туризам, даје се туристичка понуда, артикли биолошки вредне хране, уређаји и системи за пречишћавање воде, еколошка опрема амбалажа и литература, лековито биље и производи од њега, механизација за убирање и транспорт, сушење, дорату и прераду лековитог биља и шумских производа, лекови на бази лековитог биља. Организују се и међународна изложба птица, украсне живине, ситне дивљачи и рибица, савезна изложба паса, изложба ловачких трофеја (слика бр. 12).

слика бр. 12.

Изложба ловачких трофеја

У оквиру сајма од 1978.године одржава се и **туристичка берза**. Врши се представљање фирми, производа, књига, часописа. Организују се и научно-стручни скупови и симпозијуми (попут "Туристички потенцијали Југославије", 1996.године и "Туристички производи" у 1997. години), тојест, одржи се и преко 200 разних скупова. У оквиру међународних сајмова "Природа и човек", организује се и изложба "Урбанекс", која обједињавања урбанизам и архитектуру са осталим учесницима у процесима изградње и функционисања градова. Представљају се технологије грађења, архитектонски пројекти, инжињеринг и консталтинг и услуге у комуналним делатностима. Према свом садржају, ЛОРИСТ је интересантан за туризам, не само по туристичкој берзи на којој се представља програм за наступајућу зимску туристичку сезону и окупљају најзначајнији југословенски туроператори, већ и по структури посетилаца. Наиме, Пољопривредни и Привредни сајам посећује углавном уско специјализована популација везана за пољопривреду и привреду, а ЛОРИСТ, популација разноврсна како по образовној и професионалној, тако и по полно-старосној структури, што представља могућност презентације шире туристичке понуде. Међутим, затвореност учесника туристичке берзе према посетиоцима сајма, показује незаинтересованост туристичких радника за ширим и активнијим деловањем. Такође, у смислу пропаганде туризма, потребно је научни скуп о туризму, који се одржава од 1996.године, у оквиру Сајма, начинити доступнијим мас медијима и заинтересованим посетиоцима.

Остале сајамске манифестације у Новом Саду, имају искључиво привредни карактер и мањи број посетилаца од наведених, али и оне имају међународни ранг, те Туристичка организација Новог Сада и новосадске туристичке агенције, треба да се више окрену ка њима јер Сајамски туризам је један од најзначајнијих видова туризма, што бројни примери из света потврђују. Подаци да је сајамске манифестације у Новом Саду, 1997. године посетило око милион посетилаца, а учествовало више од четири хиљаде излагача из наше и тридесет земаља света, и да се одржало око тристотине саветовања, симпозијума, семинара, представљања фирми и производа и конференција за новинаре, уз учешће преко пет хиљада научних радника, привредника, новинара и других (подаци од Новосадског сајма), указују на значај сајмова за Нови Сад и државу у целини.

У туризму "економско и пропагандно значење сајмова, може у цијелости да се искористи јединствено, ако је ниво манифестације синхронизиран са низом других чимбеника, као што су спортске и културне манифестације, са интезивном пропагандом код посјетилаца, према разним другим туристичким и културним атракцијама и сл. Такав

координиран потхват, може успијешно да направи специфичну туристичку атмосферу и да мобилизира све факторе кроз интензивно коришћење предности туристичког тржишта”(Петрињак, Судар 1973). Дакле, да би се анимирали посетиоци сајма туристичка понуда мора бити агилна и комплексна. Међутим, као што је већ поменуто, у Новом Саду то није случај и све се своди на појединачне, спорадичне и стихијске случајеве. Број посетилаца сајмова у Новом Саду нам показује (Графикон бр. 2) да после опадања броја учесника и посетилаца током прве половине деведесетих година, изазвано друштвено-економском ситуацијом на тлу бивше Југославије. Све већом стабилизацијом ситуације број учесника и посетилаца перманентно повећава се, превазилазећи и период са краја седамдесетих и почетка осамдесетих када је забележен рекордан број. Ово повећање пружа још једну прилику туристичким организацијама и агенцијама, да прилагоде програм свог деловања.

Табела бр. 12. Привредне манифестације - Сајмови у Новом Саду

Год. осн.	Назив	Ранг	Месец	Дана	Број пос. и уч.	Пратеће маниф.
1931	Пољопривредни сајам	међународни	V	5-7	2000 уч. 600000 пос.	Међ. изл. земаља у развоју, свет. изл. фотографије, међ. изл. паса, међ. коњичке трке, међ. смотра новитета у пољопривр., шумарство и прехр. техници, научн.-струч. и привред. скупови
1964	Сајам лова, риболова спорта и туризма	међународни	X или XI	5-7	1200 уч. 200000 пос.	Међ. сајмови: Хортикултуре и лек. биља (1994), екологија (1992), опреме и прибора за хотелијерство и угоститељство (1995), грађевинарства, керамике и опреме (1985), часописарства и златарства (1996), водоприхране (1990), међ. изл. птица, украс. живине, ситне дивљачи и рибица и ловачких трофеја. Урбанекс, Савезна изл. паса, туристичка берза (1978), научн.-струч. и привр. скупови, презентације
1965	Јесењи привредни сајам	међународни	IX или X	5-7	1500 уч. 300000 пос.	Међ. сајмови хране и механизације, инд. и опреме за произв. и прераду жита, предузетништва, међ. изл. "Земље у развоју у борби за храну", иновација и нових технологија, научн.-струч. и привр. скупови, презентације
1988	Новогодишњи сајам робе широке потрошње	савезни	XII	10-14	500 уч. 100000 пос.	Презентације производа
1992	Специјализовани сајмови	међународни	XI	5-7	600 изл. 80000 пос.	Међ. сајмови енергетике (1988), електронике, информатике, ветерине и медицине (1992), међ. изл. алатних машина и алатки за заваривање и промотивне технике "Омнибус", научн.-струч.

ПРИЛОГ БРОЈ 3.

КАЛЕНДАР ПРИРЕДБИ НОВОСАДСКОГ САЈМА

НОВОСАДСКИ САЈАМ ПРОГРАМ ПРИРЕДБИ

Место на којем ситичете вредности ✓

„ОМНИБУС“	18-20.2.
„АМБИЕНТА“ • ГРАЂЕВИНАРСТВО • „ГУМАПЛАСТ“ • „УРБАНЕКС“	25-28.3.
„СИГЕ“ • „ГРАФИКА“ • „АРТ ЕКСПО“ • „МУЗИК ЕКСПО“	15-17.5.
МЕЂУНАРОДНИ ПОЉОПРИВРЕДНИ САЈАМ	17-20.5.
МЕЂУНАРОДНИ ЈЕСЕЊИ САЈАМ	16-20.9.
МЕЂУНАРОДНИ САЈМОВИ „ПРИРОДА И ЧОВЕК“	8-12.10.
ЕЛЕКТРОНИКА И ИНФОРМАТИКА • „ПРОМЕДИКА“ • ЛЕКОВИТО БИЉЕ • „ЕНЕРГЕТИКА“	21-25.10.
СПАТАРСТВО • ОЦЕЊИВАЊЕ КВАЛИТЕТА • ПОСЛОВНЕ УСЛУГЕ	12-16.11.
ВЕШАРИ • „ДЕЧЈИ СВЕТ“ • ИЗЛОЖБЕ ПАСА	

У Новом Саду, сајмови се одржавају и у просторима ГСПЦ "Војводина", као на пример: "Сајам рачунарске технологије и професионалне бироопреме". На територији Војводине, сајамске манифестације организују се још и у Суботици, Зрењанину, Сремској Митровици и Сомбору (табела бр12-а).

Табела бр. 12-а **Остале сајамске манифестације**

Год. осн.	Назив	Место	Ранг	Месец	Дана	Број пос. и учесн.	Пратеће манифестације
1973	Сајам перадрства и ситних животиња	Сомбор	међународни	I	4	2000 пос.	Изл. хране, опреме, лекова и стр. литературе
1992	Сајам предузетништва	Суботица	међународни	X	2-4	50-20 уч. 3000 пос.	Презент. нових произв. посл. сусрети
1992	Сајам рачунарске технологије и проф. бироопреме	Нови Сад	савезни	X	4	100 уч. 15000 пос.	Изл., берза рачунарске опреме
1994	Сајам предузетништва, иновације и кооперације	Зрењанин	савезни и повр. међународни	IV или VI	7	3000 пос.	Изл., научн.-стручни скупови, пословни разговори
1995	ЕКСПО сајам	Суботица	међународни	IX	3	200 уч. 15000 пос.	Изл., посл. сусрети, коњичке трке
1995	Сајам вина	Сремска Митровица	међународни	IX	3	10000 пос.	Археолошко-енолошка изл. вина, представљање нових врста, научн.-струч. и посл. скупови

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Подаци добијени од Секретеријата за привреду Суботице, Сомбора, Ср. Митровице и Зрењанина

Упоредјујући сајамске манифестације у табели број 12-а, видимо њихов претежно, међународни ранг и одржавање у различитим месецима, али и да имају знатно мање посетилаца него Новосадски. Током шездесетих и седамдесетих година у **Суботици** одржавају се две међународне сајамске приредбе: Сајам занатства, на коме су били изложени занатски производи и Сајам злата и златарских производа, као приредба на којој се излажу одабрани предмети од злата и златарске производње. Почетком 80-тих година, ови сајмови су прекинути услед друштвено-економских разлога и њихов наставак је међународни привредни сајам "Панонија" који се до 1992.године наизменично одржавао у Суботици и Сегедину. На њему су се представљали привредни производи Мађарске и Војводине. Санкцијама међународне заједнице одржавање сајма је прекинуто. Септембра 1995.године као својеврсни наставак сајму "Панонија" одржава се Међународни **ЕКСПО** сајам.

Од 1992.године у Суботици се одржава и **Међународни сајам предузетништва**. Организатор ове сајамске манифестације је Министарство предузетништва Републике Србије. Одржава се у октобру,

траје два до четири дана, на простору од 1400 квадратних метара, а 1994.године учествовало је 50-200 излагача из десетак европских држава. (Подаци добијени од Секретаријата за привреду СО Суботица). Излаже се из области трговине, маркетинга, инжињеринга, менаџмента, финансија, као и иновација. Сајам је прилика да се сретну пословни партнери, да се размене гледишта или склопе послови, а прати га специјални радио програм као и локална дневна информативна штампа. Овој манифестацији годишње присуствује и до 30.000 посетилаца. Туристичка организација Суботице не појављује се ни као суорганизатор а ни у контексту презентације понуде Суботице и околине а ни пратећих манифестација. Посебно треба да се обрати пажња на ЕКСПО сајам као подстицај за отварање тржишта према Мађарској.

Од 1994.године у Зрењанину се одржава **Сајам предузетништва, иновација и кооперације "ИНОКООП"**. Организатори ове сајамске манифестације су: СО Зрењанин и Удружење самосталних привредника Средњег Баната. Сајам се одржава у Градској хали спортова на 800 квадратних метара изложбеног простора. Траје седам дана, а одржава се у периоду крај априла почетак јуна месеца. Излажу се нови производи и иновације у области прехране, прераде метала, пластике, дрвета, хемикалија и маркетинга. Уз пословно- привредне разговоре, одржава се и низ научно-стручних скупова и предавања, представљања регија и предузећа као и нових производа. Од другог одржавања сајам има међународни карактер, уз учешће излагача из Југославије, Румуније и Мађарске. Сајам посети и до 30.000 гостију. (Подаци добијени од СО Зрењанин). Туристичка организација Зрењанина је само "неми посматрач" без идеја и без повезивања посетилаца сајма са туристичком понудом Зрењанина.

Од 1973.године у Градској спортској хали "Мостонга" у Сомбору, одржава се **Међународни сајам перадарства и ситних животиња**. Манифестација је проистекла из Изложбе украсних рибица и пернатих животиња настале почетком седамдесетих година. Одржава се крајем јануара, и траје четири дана. Ова сајамска манифестација представља једну од највећих таквог типа, у Средњој и Јужној Европи. (Подаци добијени од СО Сомбор). У оквиру сајма осим животиња излажу се и: храна, опрема, лекови и стручна литература из перадарства. Годишње Сајам посети и до 20.000 посетилаца. Као и код предходних Туристичка организација Сомбора не показује интерес за осмишљено повезивање Сајма и понуде, нити види могућност да кроз Сајам презентира своју понуду. Разлози су незаинтересованост, стихијност у организацији, непредузимљивости и слично.

Од септембра 1995.године у Сремској Митровици се одржава **Међународни сајам вина**. Као пратеће манифестације организују се археолошко - етнолошка изложба вина, одржавају се и дегустације нових врста, пословни разговори и научно- стручни скупови. Археолошко- енолошка изложба вина, у ствари представља приказ старих начина прављења вина и пратећих радњи, уз излагање музејских експоната из различитих историјских периода. Сајамска манифестација траје три дана, а посети је преко 10.000 гледалаца. (Подаци добијени од СО Сремска Митровица). Туристичка организација Срема иако најактивнија, што се види из организовања разноврсних привредних, забавних и етнографских манифестација још није пронашла модус укључивања сајма у понуду Сремске Митровице. То поготово што овај сајам има потенцијал за довођење посетилаца разних структура, што код сајмова у Суботици, Зрењанину и Сомбору није случај, јер су они интересантни претежно за одређену популацију.

Изложбе, као облик презентације људских привредних и уметничких достигнућа, самосталне или у оквиру сајамских манифестација организују се у свим већим војвођанским насељима. Према облику извођења могу бити : **привредне изложбе, изложбе животиња, изложбе уметничких и**

етнографских предмета. Најчешће се организују у Новом Саду, Сомбору, Суботици, Сенти, Зрењанину, Кикинди, Панчеву и Сремским Карловцима. Привредне изложбе смо обрадили као пратеће манифестације у оквиру сајмова.

Услед жеље за престижом, такмичењем и из хобија, у организацији Кинолошког савеза Војводине, сваке године у периоди март-октобар организују се изложбе расних паса на националном и међународном нивоу. По значају и бројности учесника издвајају се: **међународне изложбе паса** у оквиру Међународног пољопривредног и Јесењег сајма у Новом Саду, и Међународна изложба паса у Палићу, а трају два дана. У Сремским Карловцима, Кикинди, Зрењанину, Панчеву, Сомбору, Сремској Митровици, Новом Саду и Суботици, одржавају се **Савезне изложбе паса** на којима учествују и одгајивачи паса из целе Југославије. Од 1986. године у организацији Кинолошког савеза и Ловачког друштва Војводине одржава се Ловно - кинолошки куп Војводине, на коме се представљају ловачки пси из ловачких друштава Војводине. од 1991. године, за стално место организовања овог Купа узима се насеље Деспотово (општина Бачка Паланка). У Сремској Митровици организује се: **Међународна изложба украсних птица, рибица и голубова.** Одржава се у спортској хали "Пинки", а број посетилаца је преко десет хиљада (подаци од СО Сремска Митровица).

На територији Војводине одржавају се и две међународне изложбе, из области хортикултуре: **Међународна изложба ружа** (одржава се прве недеље септембра, у Сенти, организатор је Друштво љубитеља цвећа и зеленила, а број посетилаца је и преко 10.000). И **Међународна изложба хортикултуре** у Сомбору, где се одржава изложба разних врста цвећа, у којој учествују излагачи из Војводине и Мађарске, број посетилаца је и преко 5.000. (Подаци добијени од Секретаријата за привреду СО Сента и Сомбор). Као манифестација која се бави пропагирањем хортикултуре, у Новом Саду почетком марта се одржава манифестација посвећена пролећу **"Новосадско пролеће"**. У оквиру ње се одржава изложба садница и опреме за хортикултуру, а као пратеће манифестације изложба дечијих радова и разноврстан забавно музички програм, научно-стручно трибине о хортикултури. Одржава се у простори јама ГСПЦ "Војводина". (Подаци добијени од Еколошког покрета Новог Сада).

Изложбе осим свог привредног или уметничког и забавног значаја у понуди имају место пре свега као допуна туристичком боравку и као облик пропаганде. Туристичке организације делимично су искористиле регионално подручје али немају довољно изражено пропагандно деловања на државне учеснице које учествују на међународним изложбама.

Привредно-стручне манифестације обухватају сусрете привредника. На њима се осим пословних договора врши излагање најновијих достигнућа и размена информација. У овакве манифестације спадају сабори и берзе. **Сабор** као појам означава "скуп, збор већег броја људи, ради заједничког разматрања и договарања" (Караџић 1981). Док **берза** потиче од латинске речи "bursa" означава "организовано тржиште на коме се по посебним узансама и правилима тргује типизираним робом и услугама, новцем, као и хартијама од вредности" (Вујаклија 1980).

У организацији Војвођанског друштва за пољопривредну технику и Института за пољопривредну технику Пољопривредног факултета у Новом Саду, од октобра 1994. године одржава се **Сабор пољопривреде, индустрије и технике.** Циљ сабора је да се на једном месту нађу и успоставе пословни контакти представника пољопривреде, индустрије и трговине. Представници произвођачи и трговине представљају своје програме за тржиште. Научно стручни радници дају мишљење струке о стању пољопривредне механизације у Војводини и њиховом коришћењу. Представљају се и нови часописи из области пољопривреде. Као гости

на сабору учествују и представници произвођача, односно, земљорадничких задруга, пољопривредно индустријских комбината, индивидуалних пољопривредних произвођача и други.

Као начин размене информација и производа на територији Војводине одржавају се и разни видови берзи. Осим **пољопривредне берзе** у Новом Саду издвајају се **туристичка берза** (у оквиру Међународног сајма ЛОРИСТ се одржава туристичка берза за зимску сезону; а од 1994.године у Кањижи се током априла месеца одржава туристичка берза понуде за летњу сезону а на њој учествују представници водећих туристичких агенција и организација) и **видео берзе**. Од новембра 1993.године у Новом Саду се одржава ЈУ видео берза на којој се окупљају представници видео и дистрибутерских клубова и предузећа ради размене информација и договора; Број посетилаца је до 5.000. (Подаци добијени од Секретаријата за привреду СО Н.Сад).

Привредно фолклорне манифестације су они облици извођења, који на забаван начин, а уз поштовање традиције фолклора и начина привређивања житеља Војводине представљају своје, пре свега пољопривредне производње. (Табела бр.13). Већ у називу запажамо да осим економског у себи имају и елементе традиције и фолклора (етнографија). При том привредни значај је примарнији јер циљ манифестације садржи представљање и продају производа, а уз приказивање традиционалних начина привређивања. Према облицима извођења могу бити: **посвећене дану жетве берби грожђа, данима бостана, месним прерађевинама** и осталим пољопривредним производима.

Дан жетве, које организују Пољопривредни факултет из Новог Сада и Деоничарска друштва-велики системи, који се баве пољопривредном производњом и прерадом, имају искључиво привредно-пословни карактер, уз симболичан приказ фолклора, по чему се разликују од сличних, етнографских манифестација.

Традиција виноградарства у појединим војвођанским регионима Фрушка гора, Вршачке планине и Подунавље, уз поштовање традиције и обичаја, условила је организовање бербе грожђа као туристичко-привредне и забавно-етнографске манифестације. Пратеће манифестације су садржајно богате и обухватају ликовне изложбе, концерте, књижевне вечери, филмске и позоришне представе, спортска такмичења, фолкорни програми, обележавање јубилеја, научно-стручни и привредни скупови, дегустације, продаја вина и грожђа вашарског типа. Издвајају се: "Дани бербе грожђа у Вршцу", "Карловачка берба грожђа", "Пударски дани" у Иригу, Грожђебал у Сонти и Дани бербе грожђа у Ердевику и Баноштру.

Преко пет векова традиције виноградарства на Вршачким планинама условило је да се у Вршцу средином сваког септембра од 1956.године одржавају **"Дани бербе грожђа"**. Током свог постојања, два пута је по годину дана прекидана. Организатор је Туристичка организација Вршца, а траје три дана. Притом се одвија разноврстан програм етнографског, привредног, уметничког, забавног и спортског садржаја. Манифестацију чини осам до девет изложби, у оквиру којих се организују изложбе воћа, грожђа и вина (као наставак традиције из 1857.године). Ту су још следеће изложбе: филателистичка, слика вршачких и југословенских уметника, индијске уметности и културе, банатских ћилима, нумизматичка и друге, уз спортска такмичења и музичко-сценска извођења. Као посебне атракције издвајају се забавни програми на улицама Вршца, попут "Во на ражњу" и "Роштиљада на улличним плинским роштиљима", "Грожђе из авиона", "Пецање из бурета", дечији маскенбал и избори за најлепшу маску и "Мис Винограда". До 1992.године у оквиру Дана одржавао се и Фестивал фолклорних традиција Војводине, окупљајући културно-уметничка друштва Војводине, која негују изворну народну игру и музику свих народа и националних мањина наше покрајине. Осим забавног, манифестација "Дани бербе грожђа" има и научно-стручни и привредни карактер.

Табела бр.12-б Привредно фолклорне манифестације

Год. осн.	Назив	Место	Ранг	Месец	Дана	Учесника и посетилаца	Пратеће манифестације	Простор одржавања
1956	Дани бербе грожђа	Вршац	савезни поврем. међународни	IX	3	50000 - 60000 пос.	Изложбе : воћа, грожђа, филателије, слика, Индијске уметности и култ., Банат. филема и Нумизматике, такм. у бизиклизму, шаху и фудбалу, књижев. вечери и концерти филмски маратом, деџи маскембал, Конгрес винограда, позоришне представе, забавни програм	Улице Вршца, Вршачки виногради, Вршачке планине, дом културе
1962	Дани бербе грожђа	Сремски Карловци	покрајински поврем. савезни	IX или X	3	30000 - 50000 пос.	Изложбе : вина, грожђа, слика, такмичење у шаху и фудбалу, књижевне вечери, концерти, забавни програм	Центар Карловаца, обала Дунава, Стражилово
1963	Сабор пчелара	Девојачки бунар	савезни	VI	3	20000 пос.	Изложба пчеларских произв., смотра фолклора, научно-стручни скуп, спортска такм.	Излетиште Девојачки бунар у Банатској Пешчари
1978	Дани Јабука	Хајдуково	регионални	IX	3	5000 пос.	Изложба наивних сликара, забавно музички програм, спортски сусрети, фолклорни деф.	Улице Хајдукова, плантаже јабука
1981	Дан Жетве	Римски Шанчеви, Нови Сад	савезни	VI	2	1500 уч.	Научно-стручни и привредни скупови, забавни прог.	Пољопривр. Факултет
1985	Дани Лудаје	Кикинда	покрајински	X	2-3	20000 пос.	Избор највеће бундеве, литерарни и ликовни конкурс Бундева, деџи карневал са маскама од бундева, дефиле парадних коња и коџија (1994) берза семенских џиновских Бундева (1995), "светско првен. у брзом цепкању пржених коштица" (1995), лик. изл. сликара наиваца, музички програм	Улице Кикинде, хотел Нарвик, дом културе
1986	Кобасиџијада	Турија	републички	II-III	7-10	10000 пос.	Дефиле у народним ношњама, музички програм, продаја месних прерађевина, специјализовани ва-шар, роштиљаде, прављење најдуже кобасице на свету Велики Бал	Улице Турије, дом културе, ОШ
1986	Дани Пива	Зрењанин	савезни поврем. међународни	VIII или IX	3	10000 пос.	Струч. савет. о пиву, забавно ум. програм, такм. у брзом испијању пива	Пивница, хотел Војводина, Зрењанинска инд. пива

Наставак Табеле бр12-б

Год. осн.	Назив	Место	Ранг	Месец	Дана	Учесника и посетилаца	Пратеће манифестације	Простор одржавања
1990	Дани Бостана	Шашинци, Ривица, Јарак	покрајински	VIII	2-3	12000 пос.	Избор најслађег бостана, такм. у прављењу фењера од бундеве, прављењу најбољег бостонаџијског паприкаша, избору најлепше и најпослушније коњске запреге, у брзом једењу лубенице и руковању бичем	Улице Шашинаца, Ривице и Јарка
1991	Сланинијада	Качарево	покрајински	III	3	5000 пос.	Спец. вашар на коме се презентују шунка и сланина, продаја, музички програм	Улице и дом културе Качарева
1992	Сремски свињокољ	Вогањ, Рума	покрајински	XI	3-5	5000 пос.	Спец. вашар, забавни програм, фолклорни дефиле	Улице Вогања, дом културе Рума
1993	Пударски дани	Ириг	републички	IX	3	30000 пос.	Продаја и изл. вина и грозђа, такмичења за најбољи виноград, ракију, пударски и рибљи паприкаш, пударска моба и ручак, еколошки паприкаш, такмич. младих песника, музичко-сцен. програм, научно стручне и привр. трибине, такмич. у гађању праћком и ловачком гађању, енолошка и лик. изложба	Улице Ирига, Народна библиотека, виноград
1993	Изложба ручних радова и колекционарства	Промењљиво	међународни	IX	3	100 уч. 10000 пос.	Изл. лик. дечијих радова, народне рукотворине, облици колекционарства, вече фолклора	Домови културе и улице насеља са етничком већином Мађара
1995	Дани Краставаца	Бачко Петрово Село	регионални	IX	3	1500 пос.	Стручни и привредни скупови, забавни програм, лик. изл.	Дом културе и улице
1995	Фестивал меда	Нови Сад	савезни	IX	2	10000 пос.	Изл. пчеларских производа, спец. вашар, стручни и привр. скупови, забавни програм	ГСПЦ Војводина

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Анкетни лист

Одржава се и Конгрес виноградара и вина. Од 1902. до 1952. године, било их је шест, а од 1956. године конгреси се одржавају годишње. Представљају достигнућа у области виноградарства, а учесници су произвођачи вина и виноградарски из Југославије и иностранства, присутни на научно- стручним скуповима и привредним разговорима. Гости долазе из целе Војводине и централне Србије као и иностранства (Румуније), а присутност је и преко 50.000 посетилаца. (Подаци добијени од СО Вршац).

На обронцима Фрушке горе и појединим деловима Срема још из периода Старог века датира виноградарство. Полазећи од те традиције у Сремским Карловцима се у част бербе грожђа одвија туристичко- привредна, етнографска и забавна манифестација **"Берба грожђа"**. Први пут је организована 1962. године, да би од 1964. године до почетка седамдесетих година била у саставу "Бранковог кола", али је услед друштвено-економских разлога прекинута. Августа 1992. године, поново се покреће под називом "Карловачки вински дани". Од 1993. године од локалне ова манифестација прераста у Републичку. Организује се почетком октобра и траје три дана. Програм обухвата и Изложбу вина и грожђа где производе излажу винари из Сремских Карловаца и целе Србије, а у организацији изложбе је Новосадски сајам. Поштујући традиционалне народне обичаје, приликом свечаног отварања организује се свечана поворка. У њој учествују берачи грожђа, обучени у народну ношњу, који уз песму и игру дефилују улицама. На улицама Сремских Карловаца постављене су тезге са грожђем и винима, где се врши дегустација, а организују се и бројне роштиљаде. Као пратеће манифестације организују се забавни и музичко-сценски програм. Манифестација служи и за научно стручну едукацију о виноградарству. Од 1994. године као пратеће манифестације, уз две ликовне изложбе организују се и Подунавска ликовна колонија и Карловачка уметничка радионица. Манифестацију посети 30 до 50.000 гостију. (Подаци добијени од СО Сремски Карловци).

Од 1993. године у организацији Друштва Ирижана и Туристичке организације Срема, у Иригу септембра месеца одржава се туристичко- привредна етнографска и забавна манифестација **"Пударски дани"** а која траје три дана. Пудари су били људи који су радили као чувари винограда и брали грожђе. Током манифестације, поставља се продајна изложба грожђа и вина, а организују и такмичења за најбољи виноград, најбоље вино, најбољу ракију и Пударски паприкаш[?] (рибљи паприкаш). Додељује се и награда за еколошки паприкаш. Бира се и најлепши амбијент на радном месту, најлепша куварица паприкаша, и Пударска моба где и посетиоци учествују у берби. У паузи мобе организује се и Пударски ручак у винограду и дегустације вина. Све се то одржава уз разноврстан уметнички програм. У вечерњим сатима организује се забавно - музички програм "Пударско вече", у оквиру којег се врши и избор најлепше берачице. У сениорској и јуниорској конкуренцији одржава се такмичење у гађању праћком и ловачком гађању. У винском подруму организује се енолошка изложба, а такође и ликовно - тематске изложбе. Завршава се Пударским дефилеом (шаролика колона запрега, коју испред кућа дочекују са разним понудама). Ову манифестацију посети и до 30.000 гостију. (Подаци добијени од туристичке организације Срема).

Манифестације посвећене берби грожђа по свом садржају су интересантне за туристичка кретања јер садрже програме који су популарни за ширу популацију, у смислу забаве, рекреације и упознавања новог. Обзиром да се организују на рељефним целинама Фрушка Гора и Вршачке планине и насељима са богатим антропогеним наслеђем Сремски Карловци, Вршац и Ириг имају значајно посебно место у туристичкој привреди. Као организатори Туристичка организација Вршца се много боље сналази доприноси развоју туризма регије, па је и ранг одржавања стигао до међународног нивоа. "Пударски дани" у Иригу иако млади по настанку

имају своје сталне посетиоце а број им је у порасту. У организацији ове манифестације у Сремским Карловцима, Туристичка организација се није истакла, него је све препуштено самоиницијативи виноградара и привредних субјеката општине. Упркос потенцијалу, одликује је стихијност и неповезаност фактора.

Привредно-фолклорне **манифестације посвећене бостану** млађе по настанку по свом садржају представљају вредност која има своје посетиоце. Пратеће манифестације су бројне и богате садржајем, а представљају уметничка и друга достигнућа везаних за бостан као мотив, са елементима фолклора и забаве.

Од 1985. године у организацији Туристичке организације Кикинда одржава се привредно-забавно-етнографска манифестација **Дани лудаје**. Дани представљају спој неговања народних обичаја, и традиција са новим токовима живљења. Као пратеће манифестације издвајају се: избор најтеже бундеве-лудаје, дечији карневал са маскама од бундева, дефиле парадних коња и кочија (од 1994. године), берза семенских џиновских бундева (од 1995. године). Посебна атракција је и јединствено "Светско првенство у брзом цепкању пржених коштица бундеве" (од 1995. године). Овој јединственој приредби присуствује и до 20.000 посетилаца из целе Војводине. (Подаци добијени од Туристичке организације Кикинда).

У сремским селима Шашинци, Ривица, Јарак, од 1990. године одржава се забавна, привредна и етнографска манифестација посвећена бостану **Дани бостана**. Организатори су Туристичка организација Срема и Завичајно друштво "Легет". Манифестација траје два дана, првог викенда августа. На бостанијади се бира најслађи бостан, а произвођачи лубеница такмиче у прављењу фењера од бундева, најкуснијег бостанџијског паприкаша, а бира се и најлепша и најпослушнија коњска запрега. Такмиче се и у брзини конзумирања лубеница, а посебна је атракција такмичење у руковању бичем. Циљ манифестације је подстицај производње бостана на савремен и модеран начин, уз примену научних достигнућа, подстицај развоја узгоја коња и чување предмета материјалне културе, чување традиција и обичаја бостанџија, сакупљање материјала и експоната материјалне културе и формирање сталне етнолошке збирке у Дому културе, чување духовне културе путем приказа фолклора, приказ дечијих игара из прошлости Срема и презентација народног кулинарства у Срему. Бостанијаду посети и преко 10.000 гостију из Срема и Мачве. (Подаци добијени од ТО Срема). Дани лудаје и Дани бостана су нашли своје место у понуди Кикинде и Срема, а њихов значај се очитује и у броју посетилаца, који је у порасту.

Привредно-фолклорне манифестације базиране на месу, и месним прерађевинама имају и туристички потенцијал, који специфичним садржајем има своје посетиоце. Карактеристика им је економски, продајни елемент, базиран на вашарском типу, уз фолклорне и друге забавне садржаје. Крајем фебруара и прве недеље марта од 1986. године у насељу Турија, одржава се привредна и забавна манифестација која за циљ има презентацију месних прерађевина у виду кобасице, **Кобасицијада**. Од 1994. године гостује у Бечеју, Врбасу, Новом Саду, осталим већим насељима Војводине и Београду, где се уз забавни програм и продају производа представља Кобасицијада. У Турији се одржава забавни програм који обухвата прављење најдуже кобасице, за Гинисову књигу рекорда, специјализовани вашар, роштиљаде, музика Туријских тамбураша. Првог викенда марта месеца одржава се и велики бал, у просторијама Основне школе на коме се уз забавно музички програм врши додела награда и организује бал победника. Манифестацију посети преко 10.000 људи углавном из јужне и средње Бачке. (Подаци добијени од Месне канцеларије Турија).

У насељу Качарево од 1991. године одржава се привредна, етнографска и забавна манифестација која за циљ има презентацију

месних прерађевина од свињског меса, **Сланинијада**. Одржава се крајем марта и траје три дана. У оквиру ње одвија се продаја меса и месних прерађевина. Организује се и атрактивни вашар на коме се презентују шунка и сланина. Приредбу прати разноврстан забавно музички програм.

У Вогњу од 1992. године Туристичка организација Срема организује **Сремски свињокољ** уз богат привредни, забавни и етнографски програм. Користећи традиционалне начине у преради меса привлачи све више посетилаца, од неколико стотина 1992. до 15000 у 1997. години.

Непостојање Туристичке организације у Србобрану и слаба заинтересованост Туристичке организације Панчева утицала је да наведене манифестације осим привредног и одређеног туристичко-пропагандног ефекта, немају већи значај у туристичким понудама наведених регија. Изузетак је "Сремски свињокољ", који организује Туристичка организација Срема, као манифестација која се пажљиво планира и припрема.

Групи привредно-фолклорних манифестација припада и **Сабор пчелара**, који се организује на излетишту Девојачки бунар у Банатској пешчари. Током шездесетих и седамдесетих година Сабор, са својим програмом (изложба пчеларских производа, смотре фолклора, спортска такмичења, забавно-музички програм и научно-стручне и привредне трибине), имао је савезни ранг и представљао један од најзначајнијих елемената у укупној туристичкој понуди Војводине. Због друштвено-економских разлога и слабијег интересовања учесника и организатора, деведесетих година има регионални ранг, и по пореклу учесника и пореклу посетилаца.

Од осталих привредно-фолклорних манифестација, по начину организовања и програму пажњу привлаче "**Дани пива**", који се од 1986. године одржавају у Зрењанину, у организацији Туристичке организације Зрењанина и Зрењанинске индустрије пива. Програм обухвата забавно-музичке и фолклорне садржаје и приредбе као што су такмичење у брзом испијању пива и музику тамбураша, саветовање стручњака индустрије пива и слада Југославије, а повремено и из Чешке, Мађарске и Румуније, уз пословне разговоре о унапређењу сарадње. Туристичка организација Зрењанина активном улогом показује пример анимирања специфичне популације која је по броју значајна. Уз активнију туристичку пропаганду према државама учесницима, постоји могућност отварања нове туристичке дестинације, као уз сарадњу са сличним манифестацијама у Европи могућност приређивања са сличним основама и ефектом.

Повезаност привреде и етнографије, преко описаних облика, показује пример како привредне делатности и антропогено наслеђе заједнички чине основу као елемент туристичке понуде. Можемо рећи и да привредни а посебно сајамски и привредно-фолклорни облици представљају доминирајући елемент манифестационог туризма у укупној туристичкој понуди Војводине.

2.3. Научно - стручне манифестације

Развој и модернизација привредне технологије, уз природне и привредне ресурсе Војводине и разграната мрежа научно-истраживачких и образовних институција и установа условили су потребу да се организује научна, стручна и привредна размена достигнућа и едукација у наведеним областима. Све то је утицало да се и у Војводини организује низ научно-стручних и сличних скупова. Наведени скупови имају и своје место у туризму као део конгресног туризма. Конгресни туризам представља посебни вид туристичких кретања и велики број теоретичара туризма је указао на карактеристике његовог организовања. Услед тога, сматрали смо да нема потребе детаљније образлагати значај и настанак научно-стручних скупова. Међутим, по својим карактеристикама наведени облик је део и манифестационог туризма. Сходно томе, да би смо утврдили

каракеристике научно-стручних скупова у контексту припадности манифестационом туризму, поштујући научне принципе и методологију, саставили смо посебан анкетни лист, који обухвата 11 питања.

Путем анкетног листа обухваћено је низ научно-стручних скупова одржаних у периоду 1987-1997. година. Анкета је обухватила организације и установе, које су најчешћи покретачи научно-стручних скупова. То су: Министарство науке и технологије Републике Србије, Друштво Лекара Србије, Еколошки покрет Новог Сада, Пољопривредни, Природно математички, Технолошки, Филозофски и Факултет Техничких наука у Новом Саду. Питања у анкети су се односила на :

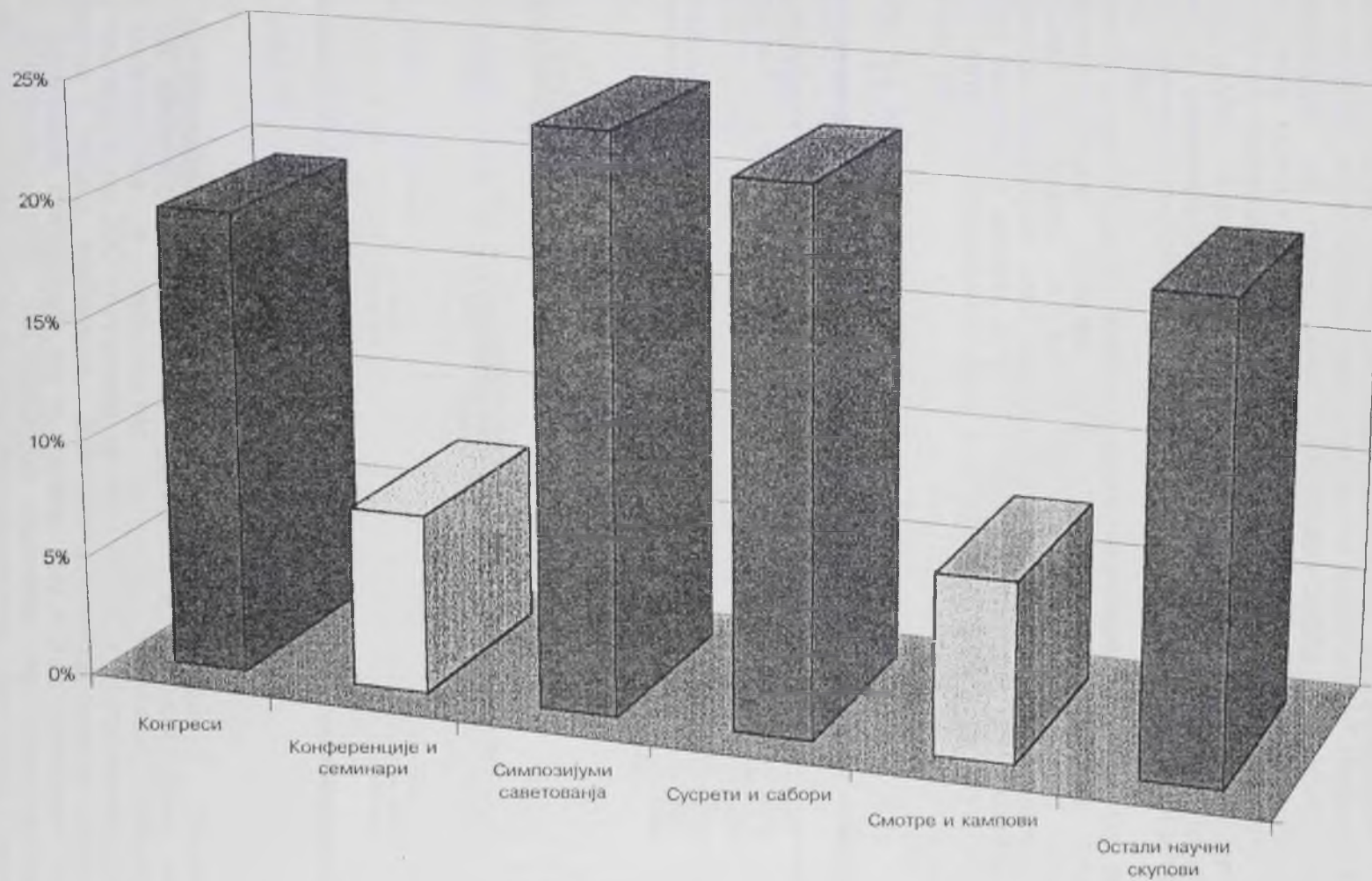
- 1) научна област организовања скупа,
- 2) циљ одржавања скупа,
- 3) место и простор одржавања,
- 4) број заинтересованих учесника,
- 5) начин финансирања
- 6) сарадња са другим институцијама
- 7) време и трајање скупа
- 8) остварен број учесника
- 9) пратеће манифестације
- 10) перманентност и ранг организовања
- 11) остварена економска добит

Анкетом су обухваћени научно- стручни скупови који се одржавају самостално. Утврдили смо да се највећи број оваквих скупова организују у оквиру медицинских, пољопривредних и технолошких научних дисциплина. Циљ одржавања код већине анкетираних је научно усавршавање, и усвајање овладавање новим технологијама. Констатовали смо да се највећи број скупова одржава у привредним и бањским центрима Војводине , где је развијена инфраструктурна мрежа а простори одржавања су конгресне сале, спортски центри, сајамски простори домови културе и други простори који могу прихватити већи број учесника скупа.

Обрадом података дошли смо до закључка да 30 до 35% заинтересованих учесника не оствари присуство скупу. Финансирање научно-стручних скупова је мешовите структуре, најчешћи извори финансирања су потекли из Буџета Министарства науке и технологије, самофинансирање организатора, спонзорство и донације привредних субјеката и појединаца. Организатори научно-стручних скупова су струковна и научна друштва и институције, са повременим поврезивањем блиских или сродних научних области. Просек трајања скупова је три дана, а распоређени су током целе године, уз учешће од неколико десетина до неколико стотина учесника. Као пратеће манифестације најчешће се организују излети и организоване посете културно- историјским знаменитостима и водећим привредним субјектима и забавни програми са музичко-сценским садржајима.

Можемо констатовати да је према рангу одржавања 23,88% научно - стручних скупова одржаних у том периоду имало међународни, а 40,30% савезни ранг. Осталих 36% су локалног, регионалног и покрајинског карактера. Перманентност тј. традицију одржавања научно-стручних скупова у том периоду има 65,0%. У Војводини се стално одржава 31,74% а осталих 33,34% се одржава сваке године у другом месту Србије и Југославије, са могућим поновним одржавањем у Војводини. Током истраживања установили смо да ови скупови имају своје облике извођења, који су дати у графикону број 3.

Научно стручне манифестације

У графикону јасно је уочљиво да су најчешћи облици извођења симпозијуми и саветовања као и сусрети и сабори са укупно 46, 27%. У појединим деловима дисертације указали смо и објаснил појмове Сусрети, Сабори и Смотре. Лингвистички, најчешће се користе изрази конференција, симпозијум и семинар, те ћемо их и објаснити. **Конференција** потиче од латинске речи konferentina, а означава "саветовање, договор, састанак ради договора, расправљање о неком спорном питању, јавно предавање, обично са дискусијом" (Вујаклија 1980), а **Симпозијум**, од грчке речи simposion-борба, односно, означава "састанак ужег круга најистакнутијих представника једне науке на коме се строго научно расправља само о једном питању из њихове струке" (Вујаклија, 1980). Појам **Семинар**, потиче од латинске речи seminarium-расадник, а означава "припремни завод, припремну школу, семениште-завод за стручно усавршавање у науци (историјски, филозофски и слични)" (Вујаклија 1980).

Анкета је доказала да нема изразито позитивних економских ефеката код научно-стручних скупова, већ су примарни научни резултати применљиви у пракси и едукативни аспект. На основу резултата истраживања издвојили смо научно-стручне скупове који најпримерније осликавају резултате анкете, а то су : Млинарски дани, ЕКО-конференција градова, Гастро ентеролошки дани и Народна техника и наука младима (табела бр. 14)

Табела бр. 14. Научно-стручне манифестације

Год. осн.	Назив	Место	Ранг	Месец	Дана	Учесн.	Прат. маниф.	Простор одржав.	
1950	Смотре Наука Младима и Народна техника	промењиво	регионални - савезни	V	2-5	1000	Лик. изл. промоције часописа, сусрети педагога, забавни програм, екскурзије	ОШ, СШ и хале спортова	
1981	Гастроентеролошки дани	Нови Сад	савезна са међ. учешћем	X	3	200	Концерти, обилазак клиника, банкет, заб. програм, екскурзије	Конгресна сала X. Парк. Мед. Факултет, Клиника за гастроентерологију и хепатологију	
1995	Еко конференција градова	Нови Сад	савезни са међ. учешћем	IX	бијенално	3	200	Поз. представа, концерти, банкет, екскурзија	конгресна сала новосадског сајма
1995	Млинарски дани	Кикинда	савезни са међ. учешћем	XII	2	150	Посете млину Сувача, инд. погонима, екскурзије, банкет	Конгресна сала X. Нарвик, кикиндски млин	

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Анкетни лист

У организацији ДД "МЛИНПЕК" из Новог Сада и "Кикиндског млина", од децембра 1995.године одржава се научно-стручни скуп из области млинарства и технологије прераде пшенице, "Млинарски дани". Учествоје и до 200 стручњака за ову област из Југославије али и из иностранства (Чешка, Мађарска, БЈР Македонија).У оквиру скупа, осим научног програма организује се и посета музејској поставци "Сувача", једином очуваном млину за млевање пшенице на млински камен у Војводини. Организује се и посета индустријским погонима Кикиндског млина, а пружа се и могућност организовања излета у околину Кикинде.

У организацији Еколошког покрета Новог Сада од септембра 1995.године се одржава **ЕКО конференција**, научни скуп о еколошкој

проблематици градова. То је научни скуп са међународним учешћем, који има бијенални карактер одржавања, а траје три дана. Учествоје око 200 научних и стручних радника из земље и иностранства. Као пратеће манифестације одржавају се позоришна представа, банкет са забавним програмом, и екскурзије по Војводини. Скуп се одржава у Конгресној сали Новосадског сајма.

Од 1981. године у организацији Српског лекарског друштва - Друштва лекара Војводине и Клинике за гастроентерологију и хепатологију Института за интерне болести Медицинског факултета у Новом Саду, одржава се научно стручна манифестација **Гастроентеролошки дани**. Одржава се у Конгресној сали хотела Парк и траје три дана, октобра месеца. Учествоје преко 200 учесника, медицинских научних радника. Осим домаћих учествују и лекари специјалисти гастроентерологије из иностранства. Као пратеће манифестације издвајају се концерти, банкет уз забавни програм, обилазак Института за интерне болести, екскурзије по околини и слично.

У организацији Народне технике Војводине и Србије од краја 50-тих и почетка 60-тих година XX века, организују се смотре техничких и научних достигнућа ученика основних и средњих школа. **"Наука младима и Народна техника"** се организују крајем маја и почетком јуна, а трају два дана. Организатори су Министарства просвете и науке и технологије Р. Србије и бројни привредни субјекти. Такмичење се одржава у бројним научним и техничким стручним дисциплинама. После зонских на покрајинским, републичким и савезним такмичењима учествује преко 1000 ученика и њихових наставника. Као пратеће манифестације организују се стручне трибине, промоције часописа, ликовне изложбе, организоване посете културно-историјским и етнолошким споменицима насеља у коме се одржава и околини. Организују се у скоро свим већим војвођанским насељима.

Као традиционални научностручни скуп, који се одржава од 1971. године, издвоја се и **Међународни славистички конгрес**. Окупља лингвисте и студенте Славистике са универзитета широм света. Као пратећа манифестација, издвајају се излети који обухватају посете манастирима и другим културно историјским споменицима и објектима Србије.

У хотелу "Парк" у Новом Саду, постојао је Конгресни биро који се бавио организовањем конгреса и симпозијума. Један од оснивача и активних учесника у организовању међународних научних скупова био је и тадашњи Туристички савез Новог Сада. Услед друштвено економске кризе и несинхронизованости у организацији Биро крајем осамдесетих година двадесетог века прекида рад. Према плановима Туристичке организације Новог Сада, током 1998. године се предвиђа обнављање рада Конгресног Бироа.

Број научно стручних скупова је много већи, ако се урачунају и научно-стручни скупови у оквиру осталих манифестација, а што смо уочили код Новосадског Сајма. На почетку поглавља смо поменули да је организовање научно стручних скупова утицало да се у свету појави Конгресни туризам, као посебан вид повезаности науке и туристичких кретања.

Организовање научно стручних скупова може имати и туристичко пропагандне елементе. Тако, Б. Вуконић (1973), конгресе и симпозијуме представља кроз три начина употребе за пропаганду:

1. Као манифестације преко чијег публицитета и нивоа организовања и постигнутих резултата се пропагира држава, односно место у коме се одржава такав конгрес или симпозијум,

2. Као манифестација на чије учеснике се врши одређено пропагандно деловање, које после може на разне начине да се одрази кроз туристички промет државе организатора конгреса или симпозијума и

3. Као манифестација која треба да привуче одређен број домаћих и страних учесника и на тај начин непосредно да утиче кроз повећање туристичког промета”.

Уз мање корекције (зависно од облика манифестације), и остале манифестације се могу приказати кроз наведене начине пропаганде.

2.4. Етнографске манифестације

У петом поглављу, приликом обраде места етнографских вредности Војводине у организовању облика манифестационог туризма, утврдили смо њихову међусобну повезаност и утицаје на организовање туристичких кретања. У ранијем тексту смо уочили да облици извођења људског стваралаштва базирани на традицији, фолклору и начинима привређивања етнички хетерогеног становништва, представљају најстарије елементе у развоју туризма Војводине. Услед тога, можемо рећи да Етнографско богатство Војводине, осим културно-уметничког, привредног и научног има и туристички смисао. Очувањем традиције представљања фолклора становништва Војводине одржавају се манифестације које представљају довољну туристичку вредност за долазак посетиоца. Као облици извођења, издвајају се **Свечаности завршетка жетве и вршидбе, Смотри фолклора, магијско-религијски ритуали.**

Манифестације које се одржавају у време прославе завршетка жетве и вршидбе пшенице, а које у основи имају традицију очувања народних обичаја привређивања, услед различитих традиција имају своју специфичност. Те специфичности, обogaћене забавним и уметничким програмима, и повезане са другим друштвено географским карактеристикама места или регије одржавања, представљају садржај туристичке понуде Војводине, који може допринети повећању туристичког промета. Према специфичностима, традицији одржавања, броју посетилаца, издвајају се Дужијанца и Рисарски дани. (табела број 15). Као пратеће, а издвојене према табели као заједничке, издвајају се манифестације попут изложби слика, спортских такмичења, кулинарство базираном на одликама регије, забавом програму са различитим садржајима.

Свечаности поводом завршетка жетве и вршидбе одржавају се током јула месеца, имају регионално-републички ранг, привлаче значајан број посетилаца и имају разноврстан пратећи програм, који у себи обухвата и програме забавног, уметничког, спортског и верског садржаја, а повремено и политичко-историјског. На територији општине Суботица, као једна од најстаријих туристичких манифестација на територији Војводине, посвећена прослави завршетка жетве издваја се **”Дужијанца”**.

Представља обичаје настале током жетве Буњеваца (етничке групе која представља значајан део становништва општине Суботица). До почетка XX века прослава завршетка жетве одвијала се на пољима, а учесници су били уједно и посетиоци. Од 1911. године до почетка II светског рата одржава се јавна прослава у Суботици, која је имала двоструки карактер обреда у домену фолклора, културе, традиција, ”аграрни обред анимистичко-магијског типа” (Ђупурдија, 1993), са елементима забаве, а приликом извођења у Суботици припада домену фолклоризма - масовне културе. Представља и обред аграрног карактера са хришћанском (католичком) и забавно-атрактивном формом. Односно, то је обред који у себи садржи верске карактеристике, преко деловања Католичке цркве (верским церемонијалом: мисом, причешћем, организовањем забавних активности и слично).

Од 1948. године организовањем у Таванкуту, Дужијанца добија и световни карактер. Као манифестација туристичког значаја обнавља се 1966. године у Љутову и 1968. године у Суботици и Келебији, од када се перманентно одржава. Један део свечаности изводи се по селима и

салашима, а други, завршни у Суботици. (Од 1983. до 1985.године на Палићу). Током шездесетих година обред у Таванкуту може се дефинисати као хришћански (католички) црквени фолклоризам. Од седамдесетих година до 1991. жетвене свечаности добијају елементе масовне културе као што су забава, атракција, информисаност, економски ефекти. Организују се забавна такмичења: жетелаца, тракториста и комбајнера. (слика бр. 13).

слика бр. 13

Такмичење жетелаца

У селима насељеним претежно Буњевцима, организује се и туристичко коло и велика жетелачка забава, изложба радова "сламарки", односно, сликара наиваца, изложба "Жито, лето, сунце", диско вече, коњичке трке. До 1991.године у време трајања Дужијанце у Суботици је одржаван и сусрет градова "Осијек-Сомбор-Суботица", који је обновљен 1997.године. На крају манифестације одржава се скупштина жетелаца и свечани дефиле учесника. (Ђупурдија, 1993 и подаци добијени од Туристичке организације Суботица).

До 1991.године Дужијанца је представљала најкомплекснију туристичку понуду Војводине и имала савезни и повремено међународни ранг. Односно, била је једна од најатрактивнијих и најпосећенијих манифестација која је имала и значајно место у понуди Туристичког савеза Војводине. Почетком деведесетих година, услед друштвено-економских и политичких збивања на територији бивше Југославије, према начину организовања и односа организатора према њој, не прелази локално-регионални карактер. Дужијанцу је посећивало и преко 50.000 посетилаца из Југославије, али и иностранства, а током деведесетих година њу прати до 10.000 гледалаца махом из Суботице и околине. (Подаци добијени од Туристичке организације Суботица).

У организацији Завичајног музеја у Руми и Туристичке организације Срема одржава се манифестација поводом жетвених дана "**Рисарски дани**". Рисари су пољопривредни радници који су од имућнијих салашара узимали земљу на обрађивање, а плаћени су у природи (рису).

У оквиру програма одвијају се привредне трибине на тему производње жита, продајна изложба хлеба, пецива и брашна, изложба експоната народног стваралаштва Срема и промоција туристичке понуде

Табела бр.15 Етнографске манифестације - завршетак жетве и вршидбе

Год. осн.	Назив	Место	Ранг	Месец	Дана	Учесника и посетилаца	Пратеће манифестације	Простор одржавања
1911	Дужијанца	Суботица Палић, Таванкут Чантавир	савезни повремено међународни	VII-VIII	30-45	10000- 50000 пос.	Такмичење жетелаца, тракториста, комбајнера, туристичко коло, жетелачка забава, изложба лик. радова сликара наиваца у Тавакуту, изложба "жито, лето, сунце", коњичке трке, сусрет градова Осјека Сомбора и Суботице, скупштина жетелаца, карневал, дефиле фолклора	Житна поља улице, насеља, католичка црква, домови културе
1994	Рисарски дани	Рума	републички	VII	4	30000 пос.	Рисарско вече, муз. прог. "Жетелачка будилница", избор најбоље рисарске екипе у такмич. у спр. најбољег гушчијег паприкаша, рисарски ручак, вршидба, фолклорни дефиле, привредне трибине	Житна поља улице и дом културе Рума
1995	Севернобанатске Жетелачке свечаности	Сајане	регионални	VII	3	2000 пос.	Забавни програм, Народне игре, дефиле у народним ношњама	Житна поља улице и дом културе Сајана
1995	Златни клас	Стара Пазова	регионални	VII	2	5000 пос.	Забавни програм, Народне игре, фолклорни дефиле	Житна поља улице и дом културе С. Пазова
1996	Дани Новог Хлеба	Кањижа	поријински	VII	2	15000 пос.	Фолклорни дефиле, народне игре и обичаји, забавни програм	Житна поља Бања Кањижа, дом културе

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Анкетни лист

Срема, дефиле рисара кроз Руму у народним ношњама. У дефилеу Рисари приказују обичаје који се одвијају током жетве. Рисарски дани представљају народно-обичајне облике привређивања код српског становништва у општини Рума. Као пратеће манифестације организују се: Рисарско вече, као колаж културно уметничког програма у центру Руме, бира се најбоља Рисарска екипа, где и посетиоци учествују у програму. Забавни програм прати и кулинарство специфично за овај део Срема. У оквиру Рисарских дана врши се и туристичка презентација Драгачева уз одговарајући културно уметнички и забавни програм, а број посетилаца је до 30.000. (Подаци добијени од ТО Срема).

Осим наведених, интересантне су и прославе завршетка жетве "**Дани новог хлеба**" у Кањижи и "**Севернобанатске жетелачке свечаности**" у насељу Сајан, које су базиране на традицији фолклора и начина привређивања Мађарског становништва у Војводини, "**Златни клас**" у Старој Пазови, базиран на традицији привређивања и фолклора Словачког становништва у Војводини и "**Дани жетве**" у Алибунару, који своје елементе базирају на традицији фолклора и привређивања Румуна у Војводини. Још немају утврђену перманентност одржавања, јер су прве одржане током 1995. и 1996. године, и једно, односно два издања нам не могу много рећи. Обзиром да се представља традиција привређивања и фолклора националних мањина, имају значај за туризам, не само као елемент атрактивне туристичке понуде, већ и као простор отварања туристичког тржишта према замљама матицама.

Такође, Дужијанца деведесетих година је пример како политичка и економска ситуација негативно утичу на организовање саме манифестације, али и туризма. Услед познатих збивања на територији бивше Југославије, организација манифестације је на политичкој и уско националној основи, карактеристичној за становништво Суботичке општине и околне регије. "Дани новог хлеба" су пример, како политичка партија организује прославу, која прераста у туристичку понуду. У оквиру прославе 1100 година досељавања Мађара у Панонску низију, коју је 1996. године организовала политичка партија Демократска заједница Војвођанских Мађара, у Кањижи је одржана и прослава посвећена жетви, а јула 1997. године се организује као самостална. Рисарски дани су пример шта све треба да садржи једна манифестација у циљу презентације туристичког програма регије одржавања, али и повезивања са другим туристичким регијама. Прославе завршетка жетве су уз забавно-туристичке, једини облици где туристичке организације, самостално, или у суорганизацији са другима се јављају као оснивачи.

На територији Војводине постоје и облици манифестационог туризма, који приказују разна достигнућа, веровања, преко традиције и начина живљења етнички хетерогеног становништва Војводине. Као облици издвајају се **Смотре фолклорних игара** и **Смотре обичаја** (табела број 15-а). Разноликост живљења, обичаја, фолклорне игре становништва Војводине, тема су бројних Смотри фолклорних игара и обичаја. Према својим специфичностима, броју посетилаца и пратећим манифестацијама, издвајају се: "Словачке народне свечаности", "Пролеће на ченејским салашима", "Црвена ружа", "Ђенђеш Бокрета и Дуриндо", Фестивал музике и фолклора Румуна у Војводини, Фестивал фолклора "Вршачки венац".

Манифестације, дате у табели бр. 15-а, имају најчешће покрајински ранг одржавања, али су и са повременим међународним учешћем. То су најчешће Смотре фолклорних игара и Смотре обичаја настале на традицији живљења војвођанских националних мањина, на којима повремено као гости учествују фолклорни ансамбли и културно уметничка друштва из земаља матица. Етничка хетерогеност, богато антропогено и културно наслеђе, условили су да се на територији Војводине, организују Смотре фолклорних игара које представљају традицију живљења становништва

појединих држава света. Пратећи програм је разноврстан, и богат уметничким спортским, забавним, а повремено и верским садржајем.

Као један од најстаријих манифестационих облика на територији Југославије, у Бачком Петровцу се организују **Словачке народне свечаности**. Прве свечаности су организоване 1919. године и трајале су до 1940. године, а 1948. се обнављају и трају до 1954. године, када су прекинуте услед недостатка финансија. Манифестација која представља презентовање културних достигнућа Словака у Југославији обновљена је 1992. године и од тада има перманентност одржавања. Организатор свечаности, која траје три дана, почетком августа је Матица Словака у Југославији. У оквиру програма организују се: свечана поворка у словачким народним ношњама уз песму и игру, састанак словачких учитеља, изложбе слика словачких уметника и словачке писане речи, представе аматерских позоришта Словака, смотра словачког фолклора, богослужење у евангелистичкој цркви уз концерт духовних песама, спортска такмичења. Свечаностима као гости присуствују и представници Матице српске, Матице Словачке из Братиславе, а повремено и амбасаде Словачке републике и посланици Скупштине АП Војводине и Републике Србије. У оквиру свечаности сусрећу се и привредници из Југославије и Словачке. Свечаностима присуствује и преко десет хиљада гостију. (Подаци добијени од Матице Словака у Југославији). Поред културно-уметничког и привредног значаја за Словаке у Војводини, присуство друштвено-политичких радника и дипломатских представника упућује на могућности ширег развоја односа између Србије и Словачке. С тим у вези, јаче укључивање Свечаности у туристичку понуду Србије и презентацијом понуде према Словачкој, али и Чешкој, као заинтересованим странама отворило би нову туристичку дестинацију и туристичко тржиште би се проширило.

У организацији Културно просветне заједнице Војводине и Дома културе у Руском Крстур од 1961. године организује се Фестивал културе Русина и Украјинаца у Југославији, **"Црвена ружа"**. Иако манифестација има мултидисциплинарни карактер, преовлађује програм заснован на очувању фолклора. Учествује и до 2500 извођача, чије програме прати и до 7000 посетилаца. Програм се састоји из: музичког фестивала, музичко-сценске приредбе за децу, митинга поезије младих, концерта, фестивала фолклора "Естрада братства" (на коме учествују Културно уметничка друштва из Војводине). До 1991. године учествовали су и представници Русина и Украјинаца из бивших југословенских република Хрватске и Босне и Херцеговине, а у којима такође живи изван број ових националности. Као пратеће манифестације, издвајају се: Изложбе ликовног и фото садржаја, обележавања значајних јубилеја везаних за живот Русина и Украјинаца. Као гости повремено учествују и културно уметничка друштва Русина и Украјинаца из Мађарске, Словачке, Украјине, а победници са фестивала у оквиру "Црвене руже", повремено учествују на сличним фестивалима у Украјини и Словачкој. (Подаци добијени од Културно просветне заједнице Војводине и Дома културе Руски Крстур). Наведеном разменом учесника, "Црвена ружа" има и туристичко пропагандни карактер, што отвара могућност проширивања туристичке понуде према наведеним државама.

Осим према државама матицама, специфичности наведених манифестација се могу укључити и према осталом иностраном тржишту. Недостатак је непостојање одговарајућих објеката смештајних капацитета у наведеним насељима, али се путем смештаја посетилаца у приватан смештај, може развити и облик сеоског туризма.

У организацији Савеза музичких друштава и Културно просветне заједнице Војводине, од 1963. године се одржава Фестивал Мађарског играчко-фолклорног стваралаштва и музицирања на архаичним инструментима, **"Ђенђеш Бокрета"**, а од 1977. године, упоредо се организује и фестивал фолклорног стваралаштва војвођанских

Мађара "Дуриндо". Програм фестивала садржи концерте фолклорних група, оркестара и појединаца изложбе слика, књижевне сусрете, а као гости учествују четири фолклорна ансамбла других народа и националних мањина Војводине, а повремено фолклорне групе и дипломатски представници из Мађарске. Место одржавања је променљиво, односно сваке године у другом насељу где мађарско становништво преовлађује. Зависно од места одржавања, број посетилаца се креће од 3500 до 5000, а учесника преко 2000 у више од сто фолклорних група. (Подаци добијени од дневног листа "Mađar So"). (слика бр. 14).

слика бр. 14.

Детаљ са фестивала Ђенђеш Бокрета и Дуриндо

Својим специфичностима, "Ђенђеш Бокрета и Дуриндо", представљају концентрацију мађарског фолклорног, музичког и сценског стваралаштва, што код Словака, Румуна и Русина није случај. Таква концентрација, уз финансијску подршку државе матице, повећава атрактивност фестивалу, представљајући спону између културно уметничких и привредних достигнућа Војводине и Мађарске, чиме се стварају могућности и за нова туристичка кретања.

На иницијативу оркестра народне музике "Деина" из Уздина, 1959. године, одржан је музички конкурс, који је имао за циљ представљање фолклорне музике и игре Румуна у Војводини, да би од следећег извођења, прерастао у **"Фестивал музике и фолклора Румуна у Војводини"**. Као организатори, од 1966. године јављају се и Културно просветна заједница и Савез музичких друштава Војводине. До 1973. године, Фестивал се одржавао у Уздину, а од 1974. године, одлучено је да фестивал мења место одржавања сваке године, а да се сваки пети одржава у Уздину. (Рошу, 1984). Као пратеће манифестације издвајају се и изложбе фотографије, народне ношње, сликара наиваца, докумената, текстилних радова, затим, представљање књига, фолклорни матинеи, обележавање јубилеја, а од средине осамдесетих, као гости учествују и фолклорна друштва Срба, Словака и Мађара из Војводине, а од 1994. године и фолклорне групе Румуна и Влаха из Источне Србије, Румуније и Молдавије, а повремено су гости представници амбасаде Републике Румуније и пограничних Жупанија. Број учесника је између 1000 и 1500, број посетилаца, зависно од места одржавања се креће и преко 5000 (Бјељац, Кицошев, 1997).

Као спона културно-уметничке и привредне сарадње између две суседне државе, фестивал има и туристичко-пропагандну улогу према Румунији и Молдавији, у смислу проширења туристичког тржишта.

Од 1993. године, у Вршцу се организује **Међународни фестивал фолклора "Вршачки венац"**, на коме се представљају фолклорне игре и

традиција Југославије и иностранства. На досадашњим фестивалима, учествовали су ансамбли из: Бугарске, Грчке, Мексика, Нигерије, Шпаније, Француске, Чешке, Словачке, Мађарске, Румуније, Пољске, Немачке, Украјине и Молдавије, са просечно хиљаду извођача. Одржава се на отвореној сцени у центру Вршца и сцени Народног позоришта "Стерија", а као пратеће манифестације се издвајају: Изложбе слика, старих заната и рукотворина, научно-стручни скупови. Од 1997. године се организује "јавни час фолклора", на коме учесници из иностранства уче елементе фолклорних игара народа и националних мањина Југославије, и обрнуто. Број посетилаца је преко 10.000 (подаци добијени од Савеза музичких друштава Војводине). Преносе Радио телевизије Нови Сад прати и преко 300 000 гледалаца (подаци добијени од Музичке редакције РТНС). Као суорганизатор се јавља и Туристичка организација Вршца, која не користи прилику шире презентације понуде према државама учесницама, у смислу отварања нових туристичких дестинација.

Наведени фестивали, представљају елементе који, представљени у туристичкој понуди према иностранству, али и путницима у транзиту, би могли повећати туристички промет. Осим њих, као манифестација која представља традиционалне фолклорне игре и начине живота на салашима, издваја се **"Пролеће на Ченејским салашима-ПЧЕСА"**. Организатори су Туристичка организација Новог Сада и друштво ПЧЕСА. У оквиру манифестације, организују се музичко-сценско извођење војвођанских фолклорних игара, "Светско првенство у играма подвоје", представљање књига, ликовне изложбе, упознавање са животом на салашу. Повременим учешћем извођача из Мађарске, ПЧЕСА има међународни ранг. Посетиоци су углавном из шире околине Новог Сада, а преко туристичке пропаганде постоје могућности, којима би се привукли и посетиоци из иностранства. ПЧЕСА као институција је основана у циљу очувања од салаша и начина живота, као специфичног елемента војвођанског начина живљења. У оквиру институције, организована је и издавачка делатност, у оквиру које се штампају књиге и зборници у којима се као тема јављају салаша, посматрани са мултидисциплинарног аспекта.

Остале Смотре фолклорних игара и обичаја, имају регионални ранг, или су тек стартовале, али и оне имају потенцијала да привуку одређени профил посетилаца.

Табела бр.15-а Етнографске манифестације - Смотре фолклорних игара и обичаја

Год. осн.	Назив	Место	Ранг	Месец	Дана	Учесника и посетилаца	Пратеће манифестације	Простор одржавања
1919	Словачке Народне Свечаности	Бачки Петровац	покрајински повр. међународни	VIII	3-5	10000-15000 пос.	Фолклорни дефиле, изл. сл. Словачке писане речи позоришне предс. Смотра Словачког фолклора, концерт Госпел музике, Богослужење, Међ. бисиклист. трка, турнири у шаху и малом фудбалу, привредни сусрети	Дом културе, улице
1949	Дани Колонизације	Насеља Војводине колонизована 1945-1948	покрајински	V	1-2	5000-15000 пос.	Забавни програм, такм. у малом фудбалу, прела народне песме и игре	
1959	Фестивал Музике и Фолклора Румуна у Војводини	Уздин и друга места где преовлађује Румунско становиштво	покрајински повр. међународни	VI, VIII или IX	3-4	2000 уч. 3500-5000 пос.	Изл. слик. фотогр. народне ношње, докумената текс. предмета, представљање књига, фолклорни матинеи, учешће фолк. група Срба, Словака, Мађара из Војводине, Румуна и Влаха из ист. Србије, Румуније и Молдавије	Домови културе
1961	Фестивал Културе Русина и Украјинаца "Црвена Ружа"	Руски Крстур	покрајински повр. међународни	X	3-5	2500 уч. 5000-7000 пос.	Лик. и фото изл. музичка ман. "Одежи равнице", муз.-сцен. дејча Црвени Пулољак, митинг поезија младих "Струне срца", повр. учешће КУД Русина и Украјинаца из Мађарске, Словачке и Украјине, а до 1991. из БиХ и Хрватске	Дом културе
1963	Ђенђеш Бокрето и Дуриндо	Промењљиво, насеља са претежно Мађарским станов.	покрајински повр. међународни	V или VI	2-3	1500 уч. 10000 пос.	Фолклорни дефиле, концерти, изложбе слика, народне игре, књижевни сусрети	Домови културе
1969	Фестивал Музике и Фолклора Словака у Војводини "Танцуј, Танцуј"	Гложан и друга места са Словачким станов.	покрајински повр. међународни	IX	2-3	1200 уч. 3000 пос.	Изл. сл., фолклорни дефилеи, концерти, изл. фото народне ношње, књиж. вечери, забавни програми	Домови културе
1972	У Пивничким пољима	Пивнице	покрајински	I	3	1100 уч. 5000 пос.	Смотра изворних народних Словачких песама	Дом културе
1976	Фестивал Фолклорне Традиције Војводине	Вршац до 1991-промењљиво	покрајински	IX	2-3	500 уч. 10000 пос.	Изл. сл., рукотворина науч.-струч. скуп, јавни час фолклора	Домови културе

Наставак Табеле бр.15-а

Год. осн.	Назив	Место	Ранг	Месец	Дана	Учесника и посетилаца	Пратеће манифестације	Простор одржавања
1985	Пролеће на Ченејским салашима ПЧЕСА	Ченеј	покрајински повр. међународни	VII или VIII	2-3	200 уч. 1000 пос.	Књиж. вечери, изл. сл., спортска такм., приказ живота на салашу "Свет. Такм. у играма подвоје" (1992.) уз Војв. музику и фолк. међ. изл. етно. фотограф.	Салаши
1990	Дани пролећа "Црвенокоса богиња"	Оџаци	савезни	V	3	20000 пос.	ЈУ фестивал Хаику поезије, изл. сл. и керам. књиж. вечери, дефиле фолк група, вече фолклора изл. фото, бицикличка и трка атлетичара, науч.-струч. скуп	Дом културе, улице, археолошки локалитет Доња Брањевина
1993	Смотра запрега и коња	Меленци	регионални	VII	2	3000-5000 пос.	Књиж. вечери изл. сл. вече фолклора, дефиле фолклора, коњичке трке	Дом културе, улице и лечилиште Русанда
1993	Фестивал Дечијих модерних и фолклорних игара	Кањижа	покрајински	IV	2	1500 уч. 3000 пос.	Забавни програм, музичко-сценски фолклорни дефиле	Дом културе, Бања Кањижа
1993	Фестивал фолклора "Вршачки Венац"	Вршац	међународни	VII	3	2000 уч. 15000 пос.	Фолклорни дефиле, изл. сл. и умовторина, науч.-струч. скупови, јавни час фолклора	Дом културе, улице, око Вршачке Куле
1994	Шајкашке фолклорне игре	Промењљиво, у насељима бивше историјско војне границе Шајкашка	регионални	VIII	3-4	10000 пос.	Смотра фолклора, књиж. вечери и изл. сл., такмич. у малом фудбалу, шаху, рукомету	Домови културе
1995	Дечији фестивал музике и фолклора	Футог	међународни	VII	7	1000 уч. 10000 пос.	Фолклорни дефиле, изл. сл., забавно-музички програм	Дом културе, улице
1995	Смотра дувачких оркестара	Промењљиво, у насељима са Румунским станов.	покрајински повр. међународни	IX	3-5	600 уч. 3500 пос.	Концерти, изл. сл. фолклорни дефиле, муз. програм	Домови културе
1996	Празник зимских обичаја	Бегејци	покрајински	XII	2-3	400 уч. 3000 пос.	Изл. народне ношње, књиж. вечери, вече фолклора	Дом културе

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Анкетни лист

Магијско-религијски ритуали (покладе и дефилеи), су магијско-религијске радње, засноване на традиционалним народним обичајима и веровањима."Под покладним обичајима подразумева се период који претходи ускршњем посту у времену од шест недеља пре Ускрса"(Марјановић, 1990).Ови ритуали се подударају са доласком новог вегетационог периода. Представљају ритуале којима се обележава почетак пролећа, а означавају и припрему за ускршњи пост. Могу се издвојити три вида: **Покладе** код становника Војводине католичке вероисповести и **Фашанге** и **додоле** (дефилеи) код становништва Војводине православне вероисповести . У насељима где мађарско и хрватско становништво Војводине чини већину (Дорослово, Голубинци, Нови Сланкамен, Кањижа, Суботица, Таванкут, Чантавир, Сајане, Купусина, Сонта, Хоргош, Бездан и друга) организују се поворке - беле покладе. Покладни обичаји у тим насељима одржавају се већ неколико стотина година, и они имају следећи ток:

-Сва три дана организују се маскиране поворке - "мачкаре",којих има три врсте ,а које врше посете домаћинствима,изводећи разне игроказе, а поворке жена у народним ношњама пролазе центром насеља певајући народне песме уз пратњу музичара.

-У вечерњим сатима пале се велике ватре где се старији забављају уз шале, песму и игру; као завршна свечаност трећег дана увече организује се маскенбал,маскирање представља посебну атракцију;

Код Румуна (село Гребенац) покладе (фашанга) траје и до седам дана. Припреме се кола са коњима, трактори са приколицом који прате поворку. Свака приколица носи маскиране ученике који игроказом представљају одређену тематику из живота села. После њих у центар села долазе групе "медведа" са "чуварем" и "музикантом", и мање групе маскираних младића. Други дан иде "покладна свадба". После шетње поворка се зауставља пред Домом културе и почиње игранка. Пандан маскираној поворци чине младићи обучени у народне ношње-"калушари". Око ногу имају завезане кожне ремене са прапорцима. Пролазе улицама звонећи прапорцима, а прате их музичари. У вечерњим сатима мештани и гости се окупљају у Дому културе где се одвија музичка приредба са скечевима.

У насељу Пригревица ,насељеном претежно српским становништвом крајем фебруара се одвија дечија маскирана поворка-маскаре. Становништво насеља је током периода 1945-1948.година досељено из Лике, са Баније и Кордуна и у складу са традицијом народних обичаја донетих из завичаја деца иду у групама, маскирана, коринђајући од куће до куће, а испред себе носе лутку налик на вука а домаћини им дају поклоне када одрецитују и отпевају ритуалну песму за напредак, благостање и добар род.

Магијско-религијски ритуали су локално-регионалног ранга, и углавном их прате мештани, становници околних насеља и случајни гости. Показују традицију стару вековима и стога имају значајан али неискоришћен потенцијал. Главни разлози неискоришћености су незаинтересованост туристичких организација и културно просветних заједница .

Етнографски облици манифестација својим разноврсним програмом, осим друштвено-економског и културно-уметничког значаја имају и туристичке ефекте за место одржавања.Такви ефекти се примећују у богатству програма, базираном на антропогеном наслеђу,и локацијом одржавања, која обухвата атрактивне природне елементе.Код етнографских облика заступљени су скоро сви елементи, који покрећу туристичке дестинације:жеља за упознавањем нових култура, цивилизација и простора, разонода, одмор, хоби, задовољство (код учесника), и други. Недостатак код етнографских облика је непостојање адекватних објеката за смештај посетилаца и учесника у местима одржавања, те се они упућују ка најближим регионалним центрима, или су смештени приватно.

2.5. Спортске манифестације

Спортске манифестације можемо дефинисати као догађаје које карактеришу креативни и комплексни садржаји спортског, рекреативног и забавног карактера, који се одвијају по унапред одређеном и припремљеном програму, а остварује туристичке ефекте и циљеве и имају друштвено-економски значај за једно туристичко место (Ромелић, Бјељац, 1998). Такође могу се убројати и елементи научно-стручног и уметничког садржаја. Спорт је сам по себи атрактиван, и као такав се испољава, реализује кроз такмичење, односно, организован је на одговарајућем простору, односно, објекту и по одређеним правилима. Такмичарски спорт се од рекреације разликује по томе што је он врста ритуала, који је стандардизован и не трпи нове, слободне форме активности. Ако се такмичења претворе у систем праћен поступцима својственим формирању интегралне туристичке понуде, тада настаје **спортска туристичка манифестација**. Спорт, при том чини примарну компоненту, а остале вредности и облици понуде имају задатака да делују стимулативно и комплементарно. Међутим, спортски садржаји, могу имати пратећи карактер, пре свега код привредних, забавних и етнографских манифестација. У односу на учеснике и посетиоце, слично привредним, етнографским, забавним, верским и поједним политичко-историјским, можемо издвојити облике са учествовањем и облике са представљањем. Облици са **учествовањем**, су они где **спортисти аматери** великим делом чине и публику, а облици са **представљањем**, су они где се јасно разликују **такмичари и публика**. Према свом карактеру, спортске манифестације, уопште, а и у Војводини, се могу поделити према:

- **значају одржавања**, на локалне-клубске, регионалне-зонске, националне, континенталне-међузонске и светске,

- **месту одржавања**, у једном или истовремено у више места

На територији Војводине, спортске манифестације могу бити заступљене у разним облицима. На основу карактера манифестације, можемо издвојити пет група, уз напомену да ово разврставање има карактер грубе поделе, јер се у свакој издвојеној категорији, прожимају елементи других манифестационих облика. То су: Спортске манифестације професионалног карактера, Спортско-рекреативне манифестације, Спортске приредбе као пратећи садржаји других манифестационих облика, Комплексне спортско-туристичке манифестације и Спортско пропагандне манифестације. **Комплексне спортско-туристичке** манифестације имају највећи, сврсисходни, искористиви потенцијал за туристичку понуду. То су, уствари, комплексне манифестације, где забавно-уметнички програми имају примарну компоненту, те ће бити детаљније обрађене у оквиру забавно-туристичких манифестација. **Спортско-пропагандне**

манифестације, су оне које имају елемент пропагирања масовне физкултуре, и представљају облик учествовања, попут "Дана изазова". "Дан изазова" одржава се у Новом Саду, Врбасу, Оџацима, и другим насељима у Југославији, а од 1995. године. Такмичење насеља је унутар државе и између појединих држава, а циљ је масовност у извођењу физкултурних вежби. Победник је оно насеље где се физкултурном активношћу током одређеног времена, бави више становника. Појава на међународној сцени је туристичко пропагандни облик.

Спортске манифестације професионалног карактера су оне које припадају облику представљања, а могу се организовати као појединачне и екипне, из једне или више спортских грана. Код овог вида манифестација битно је да се организовање такмичења врши по унапред утврђеним програмама и календарима такмичења, које припремају и издају савези спортских друштава. Програми такмичења се утврђују на основу квалитета и квантитета спортске дисциплине, спортисте појединца и специфичности спорта. Такмичења се одржавају према правилницима националних, европских и светских спортских организација и савеза, а календари

одржавања спортских приредби међусобно се уклапају на различитим нивоима. Начин избора места и организовања спортских манифестација, објаснили смо у Другом поглављу. Видели смо да за организовање великих спортских такмичења у Свету влада велико интересовање, услед бројних, пре свега позитивних ефеката, за територију одржавања. С тим у вези и спортски савези у Војводини су покушавали да организују **велика спортска** такмичења. То је успело 1974. године, када је у Новом Саду, организовано Европско првенство у Стоном тенису. У одељку "Место спортско рекреативних објеката Војводине у организовању манифестационог туризма", указано је да се од тог периода кренуло у изградњу нових објеката спортске инфраструктуре и финансирање спорта, што је допринело организовању балканских, европских и светских првенстава, међународних клупских и репрезентативних пријатељских и утакмица у оквиру такмичења за Евро купове или квалификације за европска или светска првенства. (Табела бр. 16.).

Табела бр.16. Велика спортска такмичења у Војводини

Год. одржавања	Назив	Место	Број посетилаца	Простор одржавања
1974	Европско првенство у стоном тенису	Нови Сад	50000	Спортски центар Сајмиште
1981	XXXV Светско првенство у стоном тенису	Нови Сад	200000	ГСПЦ Војводина
1981	Међузонски шаховски турнир за првенство света	Суботица	20000	Хотел Патрија
1987	Европско првенство у кошарци за јуниоре	Србобран-Врбас	30000	Спортски центри
1987	Финале Купа Р. Кораћа Цибона-Болоња	Нови Сад	15000	ГСПЦ Војводина
1988	Балканско првенство у кошарци за жене	Србобран-Врбас	25000	Спортски центри
1988	Међународно првенство ЈУ у стоном тенису	Нови Сад	20000	ГСПЦ Војводина
1989	Међународни преолимпијски шаховски турнир	Нови Сад	15000	ГСПЦ Војводина
1990	Екипно џудо првенство Европе	Нови Сад	20000	ГСПЦ Војводина
1991	Студентско џудо првенство Европе	Нови Сад	15000	ГСПЦ Војводина
1991	XXIX Шаховска олимпијада	Нови Сад	50000	ГСПЦ Војводина
1994	XXVIII Светско самбо првенство	Нови Сад	30000	ГСПЦ Војводина
1995	II Светско самбо студентско првенство	Нови Сад	15000	ГСПЦ Војводина
1995	Балканско џудо првенство	Сомбор	10000	СЦ Мостонга
1995	Балканско ватерполо првенство	Зрењанин	15000	Спортски центар
1996	Балканско првенство у мачевању	Зрењанин	12000	Спортски центар
1996	Светска одбојкашка лига Југославија-Италија	Нови Сад	15000	ГСПЦ Војводина
1997	Европско самбо првенство за жене	Нови Сад	8000	ГСПЦ Војводина
1997	Рукометни "Трофеј Југославије"	Нови Сад-Сомбор-Зрењанин	-	ГСПЦ Војводина, СЦ Мостонга и СЦ

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Анкетни лист

Наведени скупови, осим спортског имали су и друге ефекте, као што су економски, привредни, културно-социјални и туристички. Туристички ефекат односио се на повећање туристичког промета. Мора се напоменути, да туристичке организације и агенције, као и Културно просветне заједнице у насељима одржавања, као најчешћи организатори облика манифестационог туризма и туристичке понуде уопште, нису у потпуности искористиле прилику представљања и реализације својих програма. Улога туристичких организација, пре свега, сводила се на давање разних информација, путем Информационог центра, продају сувенира, као део туристичке пропаганде, помоћи при смештају учесника и посетилаца, иако је број посетилаца и учесника износио и до неколико десетина хиљада, а њихово порекло из различитих континенталних регија.

Један од видова спортско-такмичарских манифестација потенцијално интересантни за туризам су и утакмице међународног ранга, било да имају карактер учествовања, односно **повременог такмичења** појединих клубова, или репрезентација. Осим спортског и економског, наведени сусрети имају и туристичко-пропагандни карактер. Осим ових, у Војводини се одржавају такмичења која имају традиционални карактер, или имају тенденцију претварања у такмичења таквих особености. Према спортском значају и потенцијалним туристичким ефектима, издвајају се: Новосадски маратон, Велика награда Новог Сада, Бициклистичка трка кроз Војводину, Војвођански победник, Карате куп Младост, Подунавски веслачки куп, Зобнатичке коњичке игре, Опен Челинџер, Меморијал Бора Костић (табела број 16-а).

Табела бр.16-а Спортске манифестације - професионалне

Год. осн.	Назив	Место	Ранг	Месец	Дана	Број посетилаца	Пратеће манифестације	Простор одржавања
1961	Атлетски митинг	Сента	међународни	III	2	10000	-----	Градски стадион
1971	Бициклист. трка кроз Војводину	Промењ-љиво	међународни	IX	5-7	50000	-----	Друмске саобраћајнице и насеља Војводине
1971	Зобнатичке коњичке игре	Зобнатица	међународни	IX	2-3	30000	Дефиле украс. и чланова КУД у народ. ношњама, предст. Чикоша, Волтажера (из Мађарске), хајдучког Харамбаше из Мачве, Витешког победника из Љубичева и Славодобитника из Сиња (до 1991), трке галопера касача, препонаша, изл. сл., наступи фолк. ансамбала, Зобнатичка ноћ коњички бал	Хиподром ПД Зобнатица, хотел Јадран
1975	Омладинска боксерска ревија "Октобарска рукавица"	Кикинда	међународни	X	3	10000	-----	СЦ Кикинда
1977	Шаховски турнир Меморијал Боре Костића	Вршац	међународни	IX	7-10	5000	-----	Хотел Србија
1981	Боксерски турнир "Војвођански победник"	Нови Сад	међународни	IX	5	30000	-----	Хала Сајмиште, ГСПЦ Војводина
1982	Ауто-мото трке за Велику награду Новог Сада	Нови Сад, Сремска Каменица	савезни повр. међународни	V и IX	2-4	35000	Дефиле старих аутомобила, трка фиџа	Мишелук
1983	Коњичка трка Младост	ВУ Карађорђево	међународни	IX	2	15000	Трке галопера касача и препонаша, наступи фолклорних ансамбла	ВУ Карађорђево
1984	Шаховски турнир	Нови Бечеј	савезни повр. међународни	VI	3-5	3000	Дани шаха	Дом културе
1984	Мото-научичка трка за Велику награду Новог Сада	Нови Сад	међународни	VI	3	5000	-----	Дунав код Новог Сада
1988	Женска бицикличка трка за Велику награду Новог Сада	Нови Сад	међународни	VIII	3	5000	-----	Нови Сад и околина
1991	Kross Радио Београда	Сремска Митровица	савезни повр. међународни	V	1	10000	Трка војника, ученика, рекреативаца, атлетичара	Стадион ФК Срема

Наставак Табеле бр.16-а

Год. осн.	Назив	Место	Ранг	Месец	Дана	Број посети-лаца	Пратеће манифе-стације	Простор одржа-вања
1991	Полумаратон Суботица-Палић	Суботица	међуна-родни	V	1	10000	-----	Суботица-Палић
1991	Подунавски веслачки куп	Нови Сад	међуна-родни	VI	3-5	10000	Трка осмераца новосадског, београдског и будимпештанског Универзитета	Дунав код Новог Сада
1992	Куп Застава Риболовац	Апатин	савезни	VI или VII	3-5	3000	-----	Дунав код Апатина
1993	Лига смуђа-роша	Нови Сад	покра-јински	VI-VIII	30-45	1500	Изл. рибол. при-бора и опреме за камповање и ча-мце	Дунав код Новог Сада
1993	Пан-Ауто-Рели	Нови Сад	савезни	V	2	3500	-----	Улице Новог Сада и обронци Фрушке Горе
1993	Марагон	Нови Сад	међуна-родни	IX	3	10000	Трка инвалида, рекреативаца и деце, муз.-сцен. програми, научно-стручни скупови из спорт. медици-не	Улице Новог Сада, Лимански парк
1994	Карате куп Младост	Планди-ште	међуна-родни	VI	3	5000	-----	Сала ОШ
1994	Кајакашка регата "Синтелон"	Бачка Паланка	међуна-родни	V	2-3	8000	-----	Дунав код Б. Паланке
1994	Триатлон	Кањижа	међуна-родни	VII	2	10000	-----	Улице и Тиса
1994	Ревија "Рукометне звезде"	Промењ-љиво	савезни	VI или VII	1	5000-15000	Забавно музички програм	Спортски центри
1994	Стонотени-ски турнир Мост	Врбас	међуна-родни	VI	3	5000	-----	СЦ Врбас
1995	Орел "Челенџер" тениски тур-нир за жене	Нови Сад	међуна-родни	VI	4-6	6000	-----	Тениски терени ТК и ГСПЦ Војводина
1995	Орел "Челенџер" тениски тур-нир за му-шкарце	Суботица, Београд, Ниш, Будва	међуна-родни	VII-VIII	21	5000	-----	ТК Спартак Суботица
1995	ТВ турнир шампиона у рукомету за жене	Нови Сад	међуна-родни	VI или VIII	3-5	5000	-----	ГСПЦ Војводина
1996	Турнир у стоном тенису	Беочин	савезни повр. међуна-родни	VIII	3	2000	-----	ОШ

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Анкетни лист

У табели број 16, приказане су најзначајније традиционалне спортске манифестације у Војводини. Заједничке карактеристике које можемо издвојити су да су то манифестације које су углавном међународног ранга, а које се махом одржавају у периоду март-октобар. Привлаче и по неколико хиљада посетилаца, али телевизијским преносима тај број је већи. Организују се и на отвореним и у затвореним спортским теренима.

Од 1993. године у организацији Спортске асоцијације Новог Сада, одржава се интернационални **маратон**. Такмичење се одржава последњег викенда септембра, а окупља око 300 професионалних атлетичара-маратонаца из Југославије и иностранства: БЈР Македонија, Грчка, Аустрија, Русија, Бугарска, Мађарска, Румунија. Осим трке атлетичара-професионалаца организују се и трка инвалида, атлетичара - рекреативаца и хуманитарна трка "Трка за сретније детињство". Ова последња од 1990. године је у организацији Црвеног крста и Спортске асоцијације где се у шест трка окупља преко 20.000 деце новосадске општине. Као пратеће манифестације организују се и забавно уметнички програми у којима учествују песници, деца извођачи, рок и поп групе, драмски уметници. Ту су и научно-стручни скупови и саветовања из области спорта и медицине од 1994. године, на којима учествује до 200 стручњака спортске медицине из Југославије и из :Русије, Мађарске, Румуније, Чешке, Пољске, БЈР Македоније (подаци добијени од Спортске асоцијације Новог Сада). Маратон, који је организован по угледу на Београдски и многе сличне из света, повећањем броја учесника сваке године, посебно из иностранства, добија на значају и у светским размерама. Користећи Маратон као место пропаганде и одвијања садржаја туристичке понуде, Туристичка организација Новог Сада, имала би шансу у отварању нових туристичких дестинација, посебно према земљама учесницама.

У организацији Дневног информативног листа на мађарском језику "Mađar So" и Атлетичарског клуба "Сента", од 1961. године одржава се традиционални **међународни атлетичарски митинг**. Представља отварање атлетичарске сезоне на отвореним спортским теренима Југославије и окупља најбоље југословенске као и атлетичаре из Мађарске, Русије, Румуније, Чешке, Словачке, Немачке и других земаља. Број такмичара у двадесетак дисциплина иде и до 500, а посматра их на стадиону у Сенти и до 10.000 гледалаца (Подаци добијени од АК Сента). Спортска редакција РТ Новог Сада, директно преноси ток такмичења, чиме је број гледалаца већи. Митинг својом традицијом одржавања и учешћем, пре свега такмичара из иностранства има елементе туристичке пропаганде.

Од 1991. године у организацији спортске редакције Радио Београда и Атлетичарског савеза Сремске Митровице, одржава се традиционални крос професионалних атлетичара **Крос радио Београда** који окупља такмичаре из целе Југославије а као пратећи програми су трке основаца и средњошколаца и припадника Војске Југославије, на којима учествује и до 10.000 такмичара рекреативаца из Сремске Митровице, Срема, Београда и централне Србије. Према подацима добијеним од Атлетичарског савеза Војводине, у досадашњим такмичењима учествовало је преко 40.000 такмичара а од 1995. године када је Крос уврштен у календар такмичења Европске атлетичарске федерације, учешћем атлетичара из Румуније, Бугарске и Грчке, има међународни ранг. Као највеће такмичење ове врсте у Југославији, са перспективом повећаног међународног учешћа атлетичара, али и посетилаца, као саставни део туристичке понуде Срема, Туристичка организација Срема има шансу валоризације туристичког програма.

Полазећи од традиције ауто-мото и бициклистичког спорта и солидне саобраћајне инфраструктуре у Војводини, одржавају се и трке савезног и међународног ранга, које посећује велики број гледалаца

У организацији НАРСК "Ђелинац" из Новог Сада, АМК Србије и Нафтне индустрије Србије од 1993.године се одржава **Пан** ауто-рели дугачак 223 км, а старт и циљ су Новосадски сајам. Траса пролази кроз улице Новог Сада, Сремску Каменицу, преко Иришког венца до Бранковца и Раковца и у повратку преко Бранковца, Црвеног Чота, и Беочина до Новог Сада. У Новом Саду на платоу испред ГСПЦ "Војводина" одржава се "Испит" спретности, а учествује до 50 посада. Број посматрача трке на обронцима Фрушке горе је преко 1000, а у Новом Саду и до 5.000. (Подаци добијени од АМК Новог Сада). У организацији АМК Нови Сад од 1982.године одржавају се ауто-мото трке за **Велику награду** Новог Сада, а у оквиру првенства Југославије али и са међународним учешћем. У дужини од 3,2 км. на потесу Мишелук током маја и септембра, такмиче се најбољи југословенски мотоциклисти у четири и аутомобилисти у шест класа, а од 1996.године ова трка је у календару међународних ауто такмичења. Трке посматра и до 35.000 посетилаца, махом млађе популације (Подаци добијени од АМК Нови Сад).

Од 1971.године у организацији бицикличког савеза Војводине и СОФК Војводине, као и Скупштина општина насеља у којима је старт и циљ трке организује се међународна бицикличка трка "**Кроз Војводину**". Трка се одржава крајем августа, почетком септембра, а пролази кроз равничарске крајеве Бачке, Баната и Срема, преко Фрушке горе и Вршачких планина, делом обронцима Бачке и Банатске пешчаре уз учешће бицикличких екипа и из земље и иностранства (Русија, Украјина, Белорусија, Молдавија, Чешка, Словачка, Мађарска, Румунија, Грчка, Немачка, Италија и друге земље). Трку током целе трасе прати и до 50.000. (Подаци добијени од Спортске асоцијације Војводине). Ауто мото и бицикличке трке, пружају могућност обиласка антропогених и природних туристичких вредности кроз регије проласка, међутим оне имају значајно место као вид туристичке пропаганде.

Од такмичења у тзв борилачким спортским дисциплинама, као такмичења која могу допринети и развоју туризма, било као елемент туристичке понуде регије, или део туристичке пропаганде према учесницима из иностранства, поменућемо **Војвођански победник**, међународну боксерску ревију јуниора, која се у организацији СОФК Војводине од 1981.године одржава у спортским халама Руме, Сремске Митровице, Бечеја, Старе Пазове, Новог Сада, Врбаса, Суботице, Србобрана и Зрењанина, са финалним делом у Новом Саду. Учествоју такмичари из Југославије и држава: ЗНД, Мађарске, Румуније, Немачке, Кубе, Велике Британије, Италије, Ирске, Пољске, Бугарске, Чешке и других. Ривија траје пет дана а мечеве посматра и до 10.000 посетилаца. (Подаци добијени од Боксерског савеза Војводине).

Разноврсност водених површина у Војводини и могућност бављењем различитим облицима спортова на води утицали су на организовање спортских такмичења која се одвијају при или на воденим површинама. На токовима река Дунав, Тиса и Сава и на Палићком језеру, одржавају се бројна такмичења у веслању. Од спортских такмичења на води, која својом атрактивношћу и програмом могу имати и туристички значај у смислу повезивања са природногеографским туристичким вредностима, издвајају се: **Подунавски веслачки куп**, на делу Дунава поред Новог Сада, а окупља такмичаре у јуниорској конкуренцији и где учествује и преко 1000 такмичара из свих југословенских клубова, и иностранства до 1992.године. Број посматрача је до 10.000. (Подаци добијени од Веслачког савеза Војводине). Осим организовања првенства Србије и Југославије у кајаку и кануу на делу Дунава између Апатина и Бачке Паланке и Тамиша код Панчева, од маја 1994. године, одржава се и међународна кајакашка регата **Синтелон** на делу Дунава код Бачке Паланке. Регата се одржава на Дунавској мртваји Тиквара и току Дунава. а састоји се из 11 кајакашких трка, и учествују кајакаши и кануисти из

Југославије и Мађарске, чији се број креће до 700 а посматрача је и до 10.000 (Подаци добијени од КК "Синтелон"). У четвртом поглављу смо помињали такмичења у спортском риболову, чији програми у себи садрже елементе забавно-туристичког карактера, те она као део Комплексних спортских такмичења се обрађују у Забавно-туристичким облицима.

У посебан вид манифестација спортско професионалног карактера, могу се издвојити оне у којима су један од главних актера животиње. На територији Војводине посебно се издвајају коњичке трке, а као места гајења коња и одржавања атрактивних такмичења су ергеле у Зобнатици, и Карађорђеву код Бачке Паланке.

Ергела "Зобнатица" је најстарија одгајивачница коња у Војводини чији почеци датирају из 1779. године, и где су се гајили и коњи који су били шампиони многих домаћих и иностраних коњичких трка током XIX и XX века. На теренима Зобнатике између два светска рата и непосредно после одржавала су се такмичења локално-регионалног карактера. Ергела се до 1959. године налазила као економија у Југословенској народној армији, када прелази у састав Пољопривредног добра "Зобнатица".

Пољопривредно добро постаје пољопривредна организација где главну улогу имају ратарство и сточарство, а Ергела је само један сегмент делокруга. (Јанић, 1993.) Током шездесетих и седамдесетих година на Мањежу ПД "Зобнатица" организују се такмичења коња у прескакању препона на којима учествују екипе из Војводине. Галопске трке у Војводини биле су запостављене те се од 1971. године, у организацији ПД "Зобнатица" организује међународно такмичење **"Зобнатичке коњичке игре"**, у препонском, касачком и галопском делу, а учествује до 150 најбољих грла из домаћих државних и приватних ергела као и иностранства: Мађарска, Чешка, Пољска, Словачка, Аустрија, Румунија и друге државе У саставу Ергеле поред хиподрома налазе се и покривени мањеж, музеј ЈУ коњичарства (јединствени те врсте у Југославији) и хотелско угоститељско предузеће "Јадран" чиме се пружа могућност организовања туристичких посета у оквиру ђачких екскурзија и у оквиру научно-стручних скупова, као и боравака путника у транзиту и друго. Присуство "чикоша" и "Волтажера" из Мађарске, витешког победника из Љубичева, хајдучког харамбаше из Мачве, славодобитника из Сиња (до 1990. године), уз дефиле украсних запрега и учесника културно уметничког дела програма у народним ношњама и дефиле учесника трка, представља допунски програм, етнографског и уметничког садржаја, који прати и до 30.000 гледалаца. (Подаци добијени од ПД "Зобнатица"). Повезаност Зобнатичких коњичких игара са етнографским и спортским вредностима сличних приредби из Србије Мађарске, утиче на атрактивност, што опет утиче и на већи број посетилаца. На територији општине Бачка Топола, не постоји Туристичка организација, те можемо рећи да је ПД Зобнатица носилац туризма регије.

Као друга ергела од посебног значаја у Војводини 1885. године у саставу Државног имања и насеља, Аустроугарска монархија формира Ергелу а 1921. године оснива се Државна ергела "Карађорђево", на којој се врши узгој расних коња и обавља ратарска производња. Током 1946. године оснива се Војна ергела "Карађорђево" а од 1960. године спајањем ловно-шумског газдинства и војне ергеле, формира се Ловно - шумско и пољопривредно добро "Карађорђево". Од 1973. године Карађорђево је преформирано у Војну установу за ловно-шумску и пољопривредну делатност "Карађорђево". У оквиру комплекса налазе се и Резиденција Председника Републике, два угоститељска објекта, ловна кућа. Као место доношења бројних политичких и економских одлука важних за Југославију, наведени објекти су били жеља посете великог броја Југословена. Почетком деведесетих, Управа Карађорђево омогућује долазак и цивилним лицима. Од тог периода, ВУ Карађорђево, постаје незаобилазна дестинација бројних ђачких, синдикалних и научних екскурзија. Ергела и коњичка такмичења представљају само део разноврсног програма. Коњи Ергеле Карађорђево

учесници су и победници великог броја трка у земљи и иностранству. Од 1983.године када је направљен хиподром, организују се коњичке трке савезног и међународног ранга: "Неретва" (до 1993.године "Младост", последње недеље септембра), "Први мај" (у оквиру прославе Првог маја), "Први јуни". Такмичења су у тркама галопера, касача, и препонаша, а посетиоци коњичких трка осим посматрања трка имају могућност да прате и друге манифестације, попут Изложбе слика, наступе фолклорних ансамбала, концерте естрадних уметника. Атрактивном возњом фијакером посетиоци имају могућност обиласка целог комплекса ВУ Карађорђево. (Подаци добијени од Војне установе Карађорђево). Све то обogaћује туристичку понуду регије и привлачи нове посетиоце. Недостатак је непостојање адекватних смештајних објеката.

На теренима ТК Војводина и ГСПЦ Војводина, од јуна 1995.године у Новом Саду се одржава "**челинџер**" турнир, као највеће међународно такмичење тенисерки у Југославији. Турнир се бодује за WTA листу, а учествује 64 такмичарке из Југославије и иностранства, (Велика Британија, Јапан, Чешка, Словачка, Француска, Данска, Шпанија, Мексико, Италија, Русија, Немачка, Порторико и Словенија). Турнир траје четири до шест дана, а мечеве дневно прати и до 1.000 гледалаца. На првом турниру забележено је и 200 посетилаца из иностранства. (Подаци добијени од Тениског савеза Војводине). На тениским теренима Суботице, Београда, Ниша и Будве, од 1995.године одржава се Југословенски **ОПЕН челинџер** турнир. То је највеће међународно такмичење тенисера у Југославији, а бодује се за АТР листу. Учествоје неколико десетина тенисера из Југославије и иностранства: БЈР Македонија, Италија, Русија, Украјина, Мађарска и друге. Према плановима Тениског савеза Југославије и Војводине, циљ је да у што скорије време учествују и најпознатији светски тенисери и тенисерке, што би допринело и унапређењу туризма, а што се види из примера великих тениских такмичења у свету.

Као један од најзначајних шаховских турнира у Југославији, од 1977.године у помен првом југословенском велемајстору **Бори Костићу**, у Вршцу се одржава **Међународни шаховски** турнир. Одржава се у другој половини септембра и на њему учествује по 16 најбољих југословенских и светских шахиста. Има значај као допуна туристичког боравка и елемент туристичке пропаганде.

Спортско-професионалне манифестације, својим организовањем представљају значајни елемент туристичке понуде, посебно ако се то односи на организовање великих спортских такмичења. Видели смо да на територији Војводине постоје услови за такве манифестације, чему треба тежити, али и да се као суорганизатори, осим Спортских асоцијација активније укључе и Туристичке организације и привредни субјекти.

Спортско-рекреативне манифестације, карактеристичне су по спортским садржајима, али са пратећим забавним и другим програмима. То су облици, где су учесници уједно и посетиоци. У организацији "Партизана" Војводине, спортске асоцијације Војводине, основних и средњих школа, спортских секција предузећа, планинарско-смучарских друштава, на територији Војводине одржава се низ спортско-рекреативних манифестација. Циљ им је популаризација спорта и физичке културе кроз забаву и рекреацију. На територији Војводине издвајају се следеће спортско-рекреативне манифестације: Спортска олимпијада школске омладине Војводине-СОШОВ, Радничке спортске игре, Фрушкогорски планинарски маратон, Пролећни дан планинара и Дневников турнир у малом фудбалу. (Табела број 16-б).

Табела бр.16-б Спортско-рекреативне манифестације

Год. осн.	Назив	Место	Ранг	Месец	Дана	Учесника и посетилаца	Пратеће манифестације	Простор одржавања
1963	Дневников турнир у малом фудбалу	Нови Сад	савезни	XI-I	45-60	1000 уч. 20000 пос.	-----	Спортска хала Сајмиште
1969	Спортска олимпијада школске омладине Војводине	Промењ-љиво	покрајински	VI	3-5	3500-5000 уч. 115000 пос.	Филмски фестивал, фото изл., заб.-уметн. програм, конгреси спортских педагога, екскурзије	Градски стадиони, школе
1972	Турнир листа Мађар Со у малом фудбалу	Суботица	покрајински	X-XI	14-30	400 уч. 15000 пос.	-----	Градски спортски центри
1973	Куп Либертатеа	Промењ-љиво	покрајински	V,VI	3-5	10000 пос.	Спортска такм., заб.-уметн. и етнографски програм	Спортски терени и домови културе, насеља са Румунским становн.
1975	Радничке спортске игре	Промењ-љиво	покрајински	VI	4	1500-1800 уч. 5000-15000 пос.	Састанак привредника и синдикалиста, забавни програм, концерти изложбе, књиж. вечери, екскурзије	Градски стадиони и спортске хале, предузећа
1977	Сви на снег	Бранковац	покрајински	I	2	500 уч. 1000 пос.	-----	Фрушка Гора
1978	Планинарски маратон	Поповица	међународни	V	2	3500 уч.	Забавни програм	Централно Фрушкогорско било
1983	Дневников турнир у малом фудбалу	Сремска Митровица	покрајински	XII	10-14	300 уч. 10000 пос.	-----	Спортски центар Пинки
1983	такмичење у орјентационом трчању	Нештин	савезни	IX	2	500 уч.	-----	Фрушка Гора
1984	Пролећни дан планинара	Долина Кестенова	покрајински повр. савезни	III	2	40-50 уч. 300-500 пос.	Спортско-рекреативно такмичење, забавни програм	Фрушка Гора
1984	Такмичење у орјентационом трчању	Стражилово	савезни	IX	2	700-800 уч.	-----	Фрушка Гора
1991	Мајски сусрети	Обровац	покрајински	V	3-7	5000 пос.	Спортска такмичења, смотре КУД Војводине, модна ревија, муз.-сцен. програм	Дом културе, стадион, ОШ

Из табеле 16-б, можемо приметити да су претежно покрајинског и савезног ранга, да имају масовност учествовања и традицију одржавања и да се организују у различитим временским периодима. Поједине имају и занимљив пратећи програм.

У организацији "Партизана" и СОФК-е Војводине, септембра 1969. године почео је први циклус такмичења спортиста ученика основних и средњих школа **Спортска олимпијада школске омладине Војводине-СОШОВ**. На првим олимпијским играма спортске омладине Војводине јуна 1970. године у три дана окупило се 4.150 учесника, а 1982. године, одржана је и Четврта олимпијада на којој је учествовало 3.559 такмичара, представника основних и средњих школа из целе Војводине. Јуна 1974. године и 1976. године у Зрењанину су одржане Друга и Пета Олимпијада, а учествовало је 3.511, односно 3.611 спортиста - ученика из целе Војводине. У Суботици је јуна 1978. године одржана Трећа СОШОВ са 3.883 такмичара, а у Сомбору јуна 1989. године Шеста СОШОВ, са 3.720 учесника из целе Војводине. Јуна 1993. године истовремено у Сремској Митровици, Бачкој Паланци и Новом Саду одржана је Седма Олимпијада у организацији школа. Септембра 1997. године, започет је циклус квалификација за нову Спортску олимпијаду школске омладине, али овај пут на нивоу Републике. Осим спортских такмичења као пратеће манифестације на Олимпијадама, одржане су: Трећи конгрес међународне школске спортске федерације са представницима 40 земаља учесника, 1974. године у Зрењанину, филмски фестивал ученика стваралаца "Спорт у школи", фото изложбе догађаја са претходних игара, посете привредним организацијама и културно историјским споменицима у регији одржавања игара, разноврстан забавно-уметнички програм. Осим учесника спортиста на свечаном отварању и затварању игара учествовало је и до 5.000 деце извођача, уз пригодан слетски програм. (слика бр.15.).

слика бр. 15.

Детаљ са отварања Пете СОШОВ у Зрењанину

У пратњи такмичара је и 400 до 600 спортских педагога. (Подаци добијени од Спортске асоцијације Војводине). Осим спортског наведена манифестација у себи има и облике омладинског и ђачког туризма.

У организацији ДТВ "Партизан" и СОФК-е Војводине као и спортских секција предузећа од 1975.године одржавају се Олимпијске игре радника Војводине - **Радничке спортске игре (РСИ)**. Прве Игре, одржане су јуна 1975. године у Новом Саду, друге, 1979. године у Панчеву, треће 1973. године у Сремској Митровици, четврте 1987. године у Врбасу, пете 1991. године у Кикинди и шесте 1995. године у Апатину. У завршним спортским приредбама које трају четири дана учествује 1.500 до 1.800 радника спортиста из Војводине, у екипним и појединачним спортовима. Осим спортских као пратеће манифестације одржавају се састанци привредника, синдикалиста, организују својеврсне забавне другарске вечери учесника, уз концерте, изложбе, књижевне вечери и друге сличне приредбе. Представљају вид задовољавања рекреације радника, путем спортских надметања, уз забаву, упознавање са новим и разоноду, што доприноси развоју рекреационог туризма.

Од 1978.године у организацији Савеза планинарских друштава Новог Сада и Планинарско-смуچارског савеза Војводине организује се **Планинарски маратон** по Фрушкој гори. Траје два дана, маја месеца. До 1991. године одвијао се викенд уочи 25.маја, а од 1992.године сваки први или други викенд маја. Фрушкогорски планинарски маратон је једна од најмасовнијих спортско-рекреативних манифестација на територији Југославије. Од првог маратона када је учествовало 407 такмичара махом

из Новог Сада и Војводине, дошло се до 3.552 учесника из Југославије и иностранства, на маратону одржаном 1996.године. (Подаци добијени од Савеза планинарских друштава града Новог Сада), односно, просечно учествује око 3.000 маратонаца. Осим учесника из Војводине и бивших и садашњих југословенских република учествовали су и такмичари из Грчке, Мађарске, Велике Британије и Јапана. Победници су сви који пређу стазу неког од маратона. Посебна атракција маратона је и та што стазе маратона пролазе кроз позната Фрушкогорска излетишта и поред значајнијих фрушкогорских манастира и других културно-историјских споменика, чиме се доприноси културном осим спортског и рекреативног ефекта, а тиме добија и ефекат туризма.

Од 1984.године у организацији ПСД "Кестен" (Лединци) и Савеза планинара друштава Новог Сада, трећег викенда марта одржава се спортско-рекреативна и забавна манифестација у част почетка пролећа, **Пролећни дан планинара**. Одржава се у Долини "кестенова", пределу богатом кестеновом шумом, у подножју излетишта Андравље на Фрушкој гори. У почетку су учесници били из планинарских друштава са територије новосадске општине. Крајем осамдесетих година манифестација улази у календар Планинарско-смучарског савеза Војводине, а учествују и чланови планинарских друштава из Бачке Тополе, Вршца, Зрењанина, Инђије, Врдника, Суботице, Сомбора, а као гости и планинари из бивших југословенских република. Уз учешће до 100 планинара организују се забавна и спортско рекреативна такмичења. Фрушкогорски планинарски маратон и Пролећни дан планинара, својим местом и временом одржавања, односно, повезани са вредностима Фрушке горе, представљају значајан елемент у туристичкој понуди.

Као једна од најстаријих спортско-рекреативних манифестација у Војводини и једна од најмасовнијих издваја се и Дневников турнир у малом фудбалу, који се одржава у просторијама СЦ "Сајмиште" у Новом Саду, а окупља екипе и посетиоце из Војводине и централне Србије (до 1991. године учествовале су и екипе из насеља Славоније и Семберије). Спортско-рекреативне манифестације, својим садржајима представљају део туризма, у смислу задовољавања потреба за рекреацијом, забавом, разонодом, упознавањем новог и као такве морају имати своје место у туристичкој понуди. Посебно су значајне и као елемент који повезује антропогене и природне вредности.

Спортске манифестације у Војводини одржавају се и као **пратећи програми**, приликом организовања неке друге манифестације. Као такве, можемо споменути: Аеро митинг на аеродрому код Ченеја, (током Првомајских празника у Новом Саду), тениски куп БИТЕЛ и једриличарско такмичење у оквиру Палићког лета, Бицикличка трка за време одржавања Словенских народних свечаности, Међународна изложба паса и коњичке трке, у оквиру Међународног пољопривредног сајма у Новом Саду, Касачке трке током Дужијанце, спортска такмичења приликом Црквених сеоских слава, итд.

Дакле, доминантне су оне спортске манифестације које имају међународни карактер. Можемо рећи да вредност и атрактивност туристичке понуде спортских манифестација, зависи од карактеристика места у коме се одржавају. Места са вреднијим туристичко-географским положајем, већим степеном агломеративности регије и одговарајућом атрактивношћу, као факторима изворне понуде и туристичком опремљеношћу, попут посебне инфраструктуре, организације прихвата, информисања, снабдевања, забаве, спортских активности као фактори изведене понуде, поседују повољније услове за организовање спортских манифестација. Слично је и приликом одређивања вредности и атрактивности осталих облика манифестационог туризма. На почетку Шестог поглавља, утврдили смо да се програми манифестационих облика често преплићу и да су повезани. С тим у вези, њихова предност над

осталим туристичким вредностима је” у томе што су манифестационе вредности истовремено и туристичке манифестације,” (Ожеговић, 1974), оне су дакле и начин презентирања самих вредности.

Односно, манифестације различитог карактера одржавања, представљају вид специфичне туристичке понуде, при чему оне саме по себи представљају туристичку вредност, као мега догађај, атракција, попут организовања великих спортских, сајамских и уметничких облика, који привлачи потенцијалне посетиоце. За њих је при том предвиђен читав низ пратећих туристичких програма, а који су повезани са туристичким вредностима дестинације. Посетиоци спортских манифестација припадају специфичној популацији, различитој по образовној, старосној и полној структури, али повезаној потребом за престижом, племенском припадношћу и одређеним ритуалима, задовољством. Традиција спортских манифестација огледа се преко историје спортских дисциплина, где су ”зачеци традиције испуњени ритуалом сваке спортске гране” (Дањек, Тепли, 1978). Услед тога задатак организатора спортске манифестације је да пружи и одговарајући смештај, исхрану и транспорт учесника и посетилаца, и организује ванпансионску потрошњу. Искуство организатора великих спортских манифестација говори нам о томе да посетиоци спортских манифестација, највише нивца потроше у угоститељству и куповини поклона и сувенира. Дакле, досадашња праћења туристички релевантних аспеката спортских манифестација у Војводини, показала су да оне представљају значајан туристички потенцијал, који није у довољној мери и на задовољавајући начин искоришћен. Осим испуњавања донекле економске, спортске и афирмативно политичке функције, одржавање спортских манифестација националног и међународног ранга није до сада имало већих туристичких ефеката.

2.6. Манифестације забавно - туристичког карактера

Манифестације забавно туристичког карактера су све врсте приредби које имају за циљ да се посетиоци током боравка у месту одмора забаве и разоноде. Те манифестације уствари у себи садрже елементе програма свих облика манифестационог туризма. Можемо говорити о комбинованом облику, где забава има приоритетну функцију. Туристичке организације користећи ту чињеницу, организују програме који су у тесној вези са антропогеним и природним вредностима места одржавања а све у жељи што богатијег и садржајнијег програма туристичког боравка. Тако програми манифестација се често и свесно комбинују, па се дешава да се спортске манифестације комбинују са уметничким, научно-стручне са уметничким и забавним програмима, а политичко-историјске и верске комбинују се са уметничким, забавним и спортским програмима. Због тога врло често срећемо називе манифестације као: културно-спортска, привредно-забавна, уметничко-научна и слично. Забавно-туристичке манифестације најчешће се одвијају у летњем периоду и представљају најзаступљенији облик рецептивне туристичке понуде. На територији Војводине као облици извођења забавно-туристичких манифестација издвајају се: Рибарске вечери, Балови, Регате и Забавна лета. (табела бр. 17)

Табела бр.17 **Забавне манифестације**

Год. осн.	Назив	Место	Ранг	Месец	Дана	Учесника и посетилаца	Пратеће манифестације	Простор одржавања
1961	Карневал цвећа - Бело лето	Бела Црква	покрајински	VI	3-7	10000 пос.	Карневал цвећа, спортска такм., такм. спорт. риболов, продајна изл. цвећа, заб.-муз. програм	Бела Црква
1962	Рибарске вечери	Апатин	савезни	VII	3-7	400 уч. 15000 пос.	Такмич. спорт. риболов, избор риб. паприк., такмич. чамаца, атлетски полумаратом, рукометни турнир, књиж. вече, изл. слика, муз. прогр., сајам прибора и опреме за риболов и спорт, берза произвођача и трговаца прибора за риболов и спорт	Дунав, спортски центар Бања Јунаковић, хотел Војводина, Народна библиотека
1963	Дунавски бал	Бачка Паланка	покрајински	VII	3-5	500 уч. 30000 пос.	Заб. програм, турнир у малом фудбалу, такмич. у спорт. риболову и веслању, вашар, позоришне представе	Дом културе, спортски центар, Дунав, улице
1973	Златни котлић Дунава	Насеља поред Дунава	покрајински међународни	VII-X	100-120	3000 уч. 20000 пос.	Заб. муз. програм такмич. у спорт. риб., спортско рекреат. такмич. прављење рибље паприкаша	Излетишта поред Дунава, Петроварадинска тврђава
1974	Регата Илустроване Политике	Велики Бачки канал	републички	VII-VIII	14-21	300-400 уч.	50-60 различ. програма, интернац. фестивал алтернативног и новог театра, лик. изл., концерти, филм. и позор. представе	Хидро систем ДТД
1979	Летњи фестивал	Нови Сад	покрајински повр. међународни	VII-VIII	45-60	1500 уч. 40000 пос.	Такм. у спорт. риболову, заб. уметнички програм	Петроварадинска тврђава, Народна библиотека, биоскопи, Нови Сад
1979	Ботошке аласке вечери	Ботош	регионални, покрајински	VII	2	20 уч. 1500 пос.	Резија филмова, позориш. представе, муз. прогр., спорт. такмич., еколошка акција уређења Кикинде, изложбе	Хидро систем ДТД
1983	Кикиндско лето	Кикинда	регионални повр. покрајински	VII-VIII	45	400 уч. 20000 пос.	Заб. муз. прогр., такм. у спорт. риболову, такм. у рибљем паприкашу	Улице и излетишта Кикинде, дом културе, спортски центар

Наставак Табеле бр.17

Год. осн.	Назив	Место	Ранг	Месец	Дана	Учесника и посетилаца	Пратеће манифестације	Простор одржавања
1984	Рибарске свечаности	Бечеј	републички	VII	7	250 уч. 7000 пос.	Међ. једриличарска регата и др. спорт. такм. међ, филм. фестивал, ЈУ фест. поет., заб. програм, позоришне представе	Тиса поред Бечеја
1984	Палићко лето	Палић	покрајински повр. међународни	VII-IX	45-60	1000 уч. 30000 пос.	Забавни програм, Златни котлић Тисе, спорт. рекреативно такм., позоришне представе, филмске ревије, Банатска свадба, етнографски програм	Палић, Палићко језеро
1989	Лето на Тиси	Насеља поред Тисе	регионални повр. покрајински	VII-VIII	30-45	600 уч. 15000 пос.	Заб. и етнографски програм	Домови културе, излетишта поред Тисе
1992	Гусанијада	Мокрин	регионални	V, VI	2	5000 уч.	Заб. програм, такм. у спорт. риболову	Дом културе и улице
1992	Лов на сома капиталца	Бела Црква	покрајински повр, републички	VIII	3	5000 уч.	Заб. муз. програм рибљи паприкаш	Белоцркванска језера
1996	Аласке вечери	Купиново	регионални	VII	2-3	20-30 уч. 2000 пос.	Забавни програм, такм. у риб. папр.	Обедска бара
1996	Регата Панонски морнар	Нови Сад - Тител	републички	VIII	3	40-50 уч.	Заб. програм	Дунав
1996	Ракијски дани	Ковиљ	регионални	IX	2	300-500 уч. 3000 пос.		Улице Ковиља

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Анкетни лист

Анализом наведених манифестација у табели број 17, закључујемо да се они организују у насељима поред хидрографских објеката. При том, у великој мери користе се и друштвено географски елементи карактеристични за таква насеља. Видимо и да је ранг одржавања најчешће покрајинског односно, регионалног нивоа организовања. Организују се разноврсни атрактивни програми, који привлаче и до неколико десетина хиљада посетилаца. У оквиру спортских манифестација, помињали смо комплексне, спортско-туристичке манифестације и видели да им је забавни карактер значајна компонента. Осим такмичења у спортском риболову које се организује посебно или у оквиру вечери, одржавају се такмичења у прављењу рибљег паприкаша, уз одговарајући забавни програм уз учешће познатих имена драмске и музичке уметности, под називом **рибарске вечери**, а у оквиру њих повремено одржавају се и научно стручни скупови о рибарству и екологији.

Од 1962. године одржава се најстарија манифестација типа рибарске вечери на територији Војводине. Одржава се прве недеље јула и траје до седам дана. До 1984. године манифестација се махом одвијала у хотелско-гоститељским објектима у центру Апатина и на обалама Дунава. Изградњом модерног спортско-рекреационог-лечилишног бањског комплекса, поред шуме Јунаковић, од 1985. године финалне вечери одржавају се у Бањи "Јунаковић". Током трајања Рибарских вечери на Дунаву се одржавају такмичења спортских риболоваца (такмичење за Златну рибицу, такмичење за најбољи рибљи паприкаш (Златни котлић), трка чамаца, Атлетски полумаратон, рукометни турнир, књижевне вечери, изложбе слика, а на финалној вечери учествују и најпознатија имена југословенске естраде. Организује се и сајам прибора и опреме за риболов и спорт и берза произвођача и трговаца из ове области. Смотра окупља до неколико стотина учесника а прати је и преко 10.000 гостију. (Марић, 1984.).

У организацији туристичких организација Војводине и Новог Сада од 1973. године на целом току Дунава одржава се забавно такмичење у прављењу рибље чорбе и паприкаша за **"Златни котлић"**. Одржава се у летњим месецима, у периоду јул-септембар. До 1991. године имао је међународни карактер, који је изгубљен услед политичких разлога. Прва елиминациона такмичења почињу у јулу, а велико финале је почетком октобра на Петроварадинској тврђави, где се уз одговарајући забавно - уметнички програм окупљају најбољи кувари рибљег паприкаша и чорбе у војвођанском Подунављу. (Подаци добијени од ТО Новог Сада).

Од 1984. године на Тиси код Бечеја организује се, друге недеље јула забавно-спортска манифестација **Рибарске свечаности**. У оквиру Свечаности одржавају се такмичења за куп Србије у спортском риболову и за најбољи рибљи паприкаш или чорбу бечејске регије, а у оквиру "Златног котлића" Тисе. Организује се и атрактиван забавно-уметнички програм.

Користећи природне потенцијале хидрографских објеката, повезаних са етнографским елементима и кулинарством наведени облици као комплексни програми туристичке понуде пре свега имају за циљ представљање природног богатства река и језера Војводине као једну од значајнијих туристичких дестинација.

Балови, представљају самосталне или допунске садржаје већих манифестација. То је облик забавно-музичког карактера који користи музичке, фолклорне и сценске вредности. Реч бал потиче од француске речи "ball" и означава "плес, игранку, приредбу са плесом" (Вујаклија 1980). Могу да трају од једне вечери, до неколико узастопних вечери, а садрже приредбе, забавно музичког карактера.

У оквиру Зобнатичких коњичких игара одржавају се **Ловачко вече**, **Бограч Бал**, **Коњички бал**, приредбе које користе кулинарске, антропogene (фолклорне) музичке и спортске вредности северно бачког

округа (Суботице, Бачке Тополе и Малог Иђоша). Организују се као допуна забавном делу програма Игара.

У Новом Саду, и већим градовима у Војводини организују се завичајне вечери као вид подсећања на завичај из кога порекло воде колонисти из других крајева наше земље. Карактеристика су им обичаји ношња и музика краја. Као најпознатије, истичу се вечери Личана, Крајишника, Далматинаца, Бокеља, Црногораца, које се одржавају у Новом Саду. Од 1996.године у Врбасу су популарне Црногорске вечери. Учесници завичајних вечери су пореклом из одређеног краја, а других посетилаца је веома мало.

Од средине осамдесетих година у Новом Саду и другим војвођанским насељима на Ђурђевдан се одржава **Цигански бал** са карактеристичном музиком, обичајима, ношњом и традиционалним кулинарским специјалитетима Рома, на којима поред Рома има и других посетилаца. Састоји се од узастопних вечери у којима је свака посебно намењена искључиво једној приредби уз обилље музике и плеса. Посебна атракција је бирање најлепше циганке која титулу носи до следећег избора.

Од јануара 1992. године, на дан Светог Саве, у свечаној сали Скупштине града Новог Сада одржава се **Бал Привредника** намењен привредницима Новосадске регије. Уз забавно-музички програм, најуспешнијим привредницима додељују се награде.

Маја и јуна у већим регионалним центрима, бањским лечилиштима и другим туристичким насељима Војводине, одржавају се забавно-музичке приредбе у којима је основа **мода** и избор најлепше девојке-**Мисс**. У оквиру приредбе учествују и представници домаће музичке и глумачке естраде и моде.

У Бачкој Паланци, поред Дунава одржава се забавно - спортска манифестација **"Дунавски бал"**, у организацији СПЦ "Тиквара". У оквиру забавно метничког програма учествују певачи и инструменталисти аматери, као и познате естрадне личности.. Организују се позоришне, луткарске и представе за одрасле, програм комедије, турнир у малом фудбалу, такмичење у спортском риболову и веслању. Програме прати до 30.000 гледалаца из Бачке Паланке и околине. Према одлуци Скупштине општине Бачка Паланка, од 1998.године, "Дунавски бал" прераста у "Летњи фестивал културних манифестација". Циљ је обједињавање и подизање на виши ниво досадашњег фестивала и обогаћивање летњих месеци новим културним садржајима.(Подаци добијени од СО Бачка Паланка).

Балови, као програм заснован на музичко-сценским, етнографским, привредним и спортско-рекреативним садржајима са циљем да забаве и разоноде учеснике неке манифестације или посетиоце, углавном су претећи елемент туристичке понуде.

Регате, настале као облик искоришћавања водених површина у смислу спортског такмичења и забаве и потребе за престижом, одмором и рекреацијом, представљају део туристичке понуде. Реч регата, потиче од италијанске речи "регата", а означава " такмичење чамаца на води, веслачка, једриличарска и сл." (Вујаклија ,1980). Учесници регата су најчешће, власници моторних и других чамаца и њихове породице и пријатељи. Самоиницијативно, или под покровитељством заинтересованих институција, организују регату, током које се забављају, друже, организују разна забавна и спортско-рекреативна такмичења. Организују се током летњих месеци. Као примери, издавајају, осим већ помињане ТИД регате, издавајају се: регата Илустроване Политике и регата "Панонски морнар". Наведене регате користе реке Дунав и Тису и канал Дунав Тиса Дунав. Осим наведених постоје и регате спортско-такмичарског садржаја. Као пример такве, истиче се једриличарска регата на Палићком језеру.

Од средине седамдесетих година у организацији Илустрованог недељника **"Илустрована политика"** организује се **регата** туристичких

чамаца. Траса регате иде Дунавом од Београда до ушћа Тисе, Тисом до канала ДТД, и завршава се у неком од пловних канала у саставу хидросистема Дунав-Тиса-Дунав. Повремено се зауставља у близини Крчедина, Старог Слакамена, Бешке, Титела, Бачког Градишта и других погодних места уз Канал. Том приликом организују се забавно уметнички програми уз такмичење у прављењу рибље чорбе и спортско рекреативних такмичења, а учествује 300 до 400 људи. "Илустрована политика", током и после регате даје исцрпне репортаже, које су својеврсан облик туристичке пропаганде. Пропагирајући природне особености река и природно географског простора поред река, као и елементе антропогеног наслеђа насељених регија поред њих, могу послужити и као средство туристичке пропаганде. Такође, организовањем регата стварају се услови за наутички туризам војвођанских река.

Забавна лета, се организују током летњег периода као допуна туристичкој и културној понуди регије или места одржавања, пре свега за становништво које је остало у својим местима као и госте из других средина, који свој одмор користе у наведеним насељима, најчешће код родбине и пријатеља, али и као део туристичке понуде, а организују се разноврсни забавно уметнички, спортски и други програми. При том се посебно истиче забавна компонента програма. Организовање забавних лета покушај је организатора (Туристичких организација или општинских Културно просветних заједница), да се заустави или смањи одлазак домицилног становништва у друга туристичка места или регије. Као најинтересантнија, по садржају и месту одржавања, истичу се: "Новосадско лето", "Кикиндски лето", "Палићко лето", "лето на Тиси", "Бело лето".

У оквиру **Новосадског летњег фестивала** који траје током јула и августа, изводи се 50 до 60 различитих програма на просторима Петроварадинске тврђаве. Организују се изложбе ликовних уметника, концерти класичне и забавне музике, трибине, сусрети са истакнутим научним и јавним радницима, филмске и позоришне представе. Од 1995. године организује се и интернационални фестивал алтернативног и новог театра - ИНФАНТ, на коме учествују позоришне групе из Југославије, Мађарске, Русије, БЈР Македоније и Словеније. Програм прати и неколико хиљада посетилаца.

Током јула и августа у Кикинди се одржава манифестација **Кикиндско лето** која садржи позоришне представе, ревију филма, концерте, спортске приредбе и друге приредбе забавног карактера. Такође у оквиру лета које организује Омладински програм Радио Кикинде одржавају се и бициклички караван, такмичење младих шахиста и еколошка акција уређења кикиндских излетишта. И ова манифестација има за циљ допуну забавног и уметничког програма током летњих месеци.

Фестивал **Палићко лето** проистекао је из позоришне манифестације "ЈУ фест", која се у другој половини осамдесетих година одржавала на отвореној сцени на Палићу. Организатори су Културно просветна заједница и Туристичка организација Суботице. Садржи низ програма: међународну једриличарску регату "Златно језеро", међународну бизнис - тенис лигу "БИТЕЛ", турнире у малом фудбалу, такмичење у триатлону и пливању, бицикличку трку и друга спортска такмичења, међународни филмски фестивал, "Летње позоришне вечери" на отвореној сцени у Палићу у извођењу позоришта из Југославије, Румуније и Мађарске.

Манифестација **Лето на Тиси** одвија се током јула и августа месеца, обухватајући истовремено све Потиске општине (Нови Кнежевац, Кањижа, Ада, Сента, Чока, Нови Бечеј, Бечеј). У оквиру манифестације издвајају се следећи програми: "Потиске игре" (које окупљају позоришно аматерске групе Потисја), концерти забавне, класичне и народне музике; турнири у малом фудбалу, такмичења у спортском риболову, мото-наутичке трке, атлетски и пливачки маратон;

Ривија парадних коња и Венчање на Тиси, као етнографске манифестације. Венчање на Тиси обухвата тзв Банатско венчање, где се 20-30 младенаца, обучених у народне ношње венчава према традиционалним обичајима; Избор за мис, "Златни котлић" Тисе, као забавне манифестације; и ревије филмова.

У организацији Општинске туристичке организације Бела Црква и Удружења љубитеља цвећа "Каранфил" организује се мултимедијална манифестација "**Бело лето**". Манифестација је настала на традицији "Карневала цвећа" забавно туристичке манифестације која је први пут одржана 1961.године. Хортикултура у овом делу Баната има дугу и богату традицију. Представља и значајну привредну грану. До 1973.године редовно је организовано првог викенда јуна. Учествовало је и преко 10.000 гостију. Јуна 1994.године почиње манифестација "Бело лето". Програм обухвата свечану поворку и дељење гостима прекр 10.000 струкова ружа, такмичење становника Беле Цркве у озелењавању дворишта, улица, гајењу цвећа, турнир у шаху, малом фудбалу, такмичење у спортском риболову, избор мис цвећа, продајну изложбу цвећа. Учесници карневала су маскирани у цвеће, окићени природним цвећем. Уз све то иде и одговарајући забавно уметнички програм. Број посетилаца манифестације је до 7.000.

Забавна лета имају разноврстан садржај преплитањем различитих програма и представљају облик туристичке понуде који може привући посетиоце различитих структура што је главна карактеристика свих забавно-туристичких манифестација.

2.7. Верске манифестације

Код магијско-религијских ритуала поменули смо да је на територији Војводине заступљена и религијска хетерогеност и да је највећи број хришћана тојест: православца, католика, протестаната. У том поглављу описали смо поједине етнографске ритуале који се одржавају у оквиру верских празника. Издвојићемо верске празнике који осим свог верског имају елементе уметничког, забавног, етнографског, спортско-рекреативног садржаја. Приликом класификације манифестација у Другом поглављу, издвојили смо **Славе** као облике верских манифестација. Том приликом смо поменули : крсне, еснафске, општинске, школске и црквене славе, односно, према значају и садржини издвајају се следећи облици верских празника: **Божић** и **Ускрс**, **сеоске црквене** и **манастирске славе** и **верско-историјски празници**.

За време трајања најзначајнијих верских празника Божића и Ускрса организује се разноврстан програм, који окупља и неколико десетина хиљада људи. Осим богослужења, организују се програми забавног садржаја као што су "Светско првенство у туцању јаја", у Мокрину и Беочину, или етнографског, попут свечане поворке становништва у народној ношњи, у Жабљу и Ковиљу.

Крсне, или домаће **славе**, су настале као " резултат настојања светосавских црквених реформатора да крвну жртву замене бескрвном и да свечане гозбе за " памјат светом", из цркава и испред цркава упуте у домове свечара уз ритуал који је настао комбинацијом старих народних обичаја и новословенских црквених ритуала" (Грубачић, Томић, 1988). Можемо рећи да крсне славе и у новије време, код већег дела српског становништва имају велики значај, чиме се сачувао, али и створио сплет народних обичаја, веровања, песама, поучних прича, здравица и пословица. Оне представљају облик прослављања у кругу најближих чланова породице и пријатеља. Међутим, по својој јединствености организовања у свету, обележавање крсне славе може послужити и као средство пропаганде.

Еснафске славе обухватају славе занатлија, који су током XVIII и XIX века се удруживали у струковна удружења-еснафе. Еснафским славама

сличне су и славе појединих политичких партија, које на дан прославе свог свеца заштитника, уз ритуал и обред истоветан као код крсних слава, окупљају и по неколико хиљада својих чланова и симпатизера. Део прославе организује се у црквама или манастирима, што за учеснике има и вредност обиласка културно-историјских објеката и споменика.

Општинским славама, или **лителијама**, прославља се светац-заштитник насеља. Током прославе, организује се свечана поворка-лителија, која предвођена свештеником пролази кроз поља и врши молибденије (читање молитве у жељи за родном годином, против болести и других невоља). Лителија се завршава свећењем воде и свечаним ручком, током којег одређени домаћин-„колачар“, даје част и реже колач. У Војводини се посебно истичу лителије у Стапару, Жабљу, Чуругу.

Еснафске и општинске славе у свом програму имају садржај чији елементи су интересантни као облик верског и етнографског изражавања традиције и обичаја, и као такви имају своје место и у туристичкој понуди Војводине, али недовољно искоришћено.

Школска слава, која такође има обележја крсне славе, у свим школама Србије прославља се 27. јануара, на дан Светог Саве. Том приликом организују се свечане приредбе, које садрже програме историјског, забавног и музичко-сценског садржаја. По свом обележју, можемо рећи да је то манифестација републичког карактера, а да су програми по школама модификовани према месту одржавања.

Сеоске и манастирске црквене свечаности, обухватају прославе дана светаца заштитника насеља и манастира. „Свака црква, било она парохијска или манастирска има свој нарочити назив који добија по оном светитељу, Божијем угоднику, или празнику коме је посвећена. Хришћанске цркве које се посвећују имену Божијем, Пресветлој Богородици, анђелима, апостолима и другим светитељима“ (Грубачић, Томић 1988). Програм се састоји из свечног богослужења и окупљања народа око цркве. Том приликом се организују програми етнографског, забавног и музичко-сценског садржаја, засновани на традицији и обичајима. Карактеристика црквених хришћанских празника је и организовање вашара-кирбаја са специфичним садржајима. На територији Војводине по својој величини, значају и броју посетилаца истичу се сеоске црквене славе у: Стапару, Мокрину, Српском Крстуру, Новом Милошеву, Чуругу, Ђурђеви, Бегејцима (код православаца) и Дорослову, Темерину, Чантавиру, Ади, Таванкуту (код католика). Споменимо и насеља где је становништво мешовито те се преплићу верски и етнографски програми, попут: Бечеја, Бачког Градишта, Арадца, Бачке Тополе. Осим сеоских црквених, сваке године се организују и манастирске славе, тј. обележавање светитеља коме је манастир посвећен. Том приликом у војвођанским манастирима и њиховој околини окупља се и неколико десетина хиљада људи, а осим верског имају и вашарски део, етнографски и забавни програм.

Као велике празнике црква издваја: Ускрс, Божић, Богојављање, Сретење Господње, Цвети, Вазнесење, Свету Тројицу, Преображење, Крстовдан, Благовести, Велику Госпојину, Малу Госпојину и Ваведење. То су уједно и верске манифестације које се највише одржавају у војвођанским насељима

Верско-историјске манифестације су оне које осим, верског и етнографског карактера, имају и историјски значај. Том приликом одвија се богослужење, којим чинодејствују најчешће значајнији црквени великодостојници. У цркви или испред ње је својеврсни народни Сабор, у оквиру којег се одржавају програми засновани на фолклору и традицији места или регије. Верско-историјске манифестације организују се приликом обележавања важнијих датума из црквене историје. Као пример традиционалне манифестације издвојићемо: **Сабор Свете Ане-„Сњежна Госпа“**, у Петроварадину. На превоју Текије подигнута је црква посвећена Сњежној госпи. То је јединствена хришћанска црква. У њој се налазе три олтара (православни, католички и протестански), а на крову

крст и полумесец. Повод изградњи ове цркве је Петроварадинска битка, између Аустрије и Турске, одржане 05.08.1715. године, коју је, према легенди, прекинуо снег. Близу ње се налазе чесма са извором "свете воде" и мермерни споменик, посвећени Светој Ани. Од средине XVIII века сваког 5. августа се одржава Сабор, који посећује и неколико десетина хиљада хришћана из целе Војводине. Наведене одлике утичу да Сабор, у туристичкој понуди Војводине може имати значајно место, што су показали и слични примери организовања верских манифестација у свету.

У остале верске манифестације спадају и посете Васељенског (Цариградског) и Руског Патријарха, и осталих црквених великодостојника.

Верске манифестације представљају неискоришћен туристички потенцијал. У туристичкој понуди Војводине, само поједини елементи верског испољавања (музика, обичаји), користе се приликом организовања појединих уметничких и етнографских манифестација. Верски (сакрални) објекти као локације, користе се за одржавање појединих уметничких, етнографских, привредно фолклорних и политичко историјских манифестација.

2.8. Политичко- историјске манифестације

У другом поглављу, издвојивши политичко-историјске манифестације објаснили смо да су то облици којим се обележавају значајни датуми из историје и који имају и политички карактер. Као такве можемо издвојити следеће облике: прослава Првог маја, обележавање важнијих датума из НОБ-а, обележавање осталих историјских датума, посете државника, скупови и промоције политичких партија. (Табела бр 18)

Табела бр. 18. Политичко-историјске манифестације

Год. осн.	Назив	Место	Ранг	Месец	Дана	Број посет.	Прат. маниф.	Простор одржав.
1946	Првомајски уранак	Ср. Каменица, Нови Сад	покрајински	V	2-3	60000	Спец. вашар, заб. уметн. програм, спорт. такм., аеро рели и падобр. куп Ченеј, поз. представе, етнографски програм	Каменички парк, аеродром Ченеј, ГСПЦ Војводина
1946	Првомајски уранак	Палић	покрајински	V	2-3	50000	Заб. уметн. прог., спорт. такм., поз. представе, етнографски програм	Палић, Палићко језеро
1946	Прослава Дана Борца	Иришки Венац	покрајински	VII	1	60000	Културно-уметн. програм, политичко ист. говори	Фрушка Гора
1946	Пробој Сремског фронта	Шид	савезни	V	1	50000	Културно-уметн. програм, политичко ист. говори	Место пробоја Сремског фронта
1984	Првомајски уранак	Карађорђево	покрајински	V	2	20000	Заб. уметн. прог., спортско-рекреативна такм., међ. коњичке трке	БУ Карађорђево

Из табеле бр. 18, можемо видети да се наведене манифестације организују после Другог светског рата и да су до средине осамдесетих у свом одржавању имале велики политички утицај. На територији Војводине, као најстарија манифестација политичко-историјског карактера се издваја **Првомајски уранак**. До Другог светског рата обележавање Првог маја је имало политичко протестни, спонтани карактер забрањиван од званичних власти. Циљ је био дружење уз рецитале, борбене и револуционарне песме и митинге политичког карактера. После Другог светског рата прослава Првог маја добија карактере одмора, забаве и рекреације радника. Неколико десетина хиљада људи тих дана излази у природу, на оближња излетишта. Програм је обухватао рецитале,

концерте, роштиљаде, спортско рекреативне сусрете, разноврсни забавно уметнички програм и слично. Као централна места обележавања Првог маја у Војводини од осамдесетих година издвајају се: **Сремска Каменица**, Војна Установа Карађорђево и Палић. У Каменичком парку, осим програма који је издвојен као заједнички, организује се Вашар, а на спортско-привредном аеродрому Ченеј, аеро рели и падобрански куп. Уранку у Сремској Каменици присуствује и до 60.000 житеља новосадске општине, Срема и Јужне Бачке (Подаци добијени од Скупштине општине Нови Сад).

Поред језера **Палић**, одржава се друга по значају и величини прослава Првог маја. Програм има слични карактер као и претходни. Организатори су Културни центар Суботице, Суботичко позориште и привредни субјекти Суботице. Осим забавно уметничког богат је и спортски програм (традиционална међународна једриличарска регата). Првомајском уранку поред Палићког језера присуствује и до 70.000 житеља Суботице, северне Бачке, северног Баната и гостију. (Подаци добијени од СО Суботица).

Почетком деведесетих година отвореним приступом за грађанство у област Војне установе **Карађорђево**, због свог дотадашњег политичког и историјског значаја, повећава се и број посетилаца. У оквиру одељка "Спортске манифестације", указали смо и на туристички значај ВУ Карађорђево, приказујући ергелу коња и природно географске карактеристике (клима, флора и фауна). Организујући Првомајску прославу запослени у Установи врше валоризацију наведених карактеристика програмима уметничко забавног и етнографског карактера, а прослави присуствује и до 30.000 посетилаца. Карактеристика програма су коњичке трке, међународног карактера. Као облик политичко-историјске манифестације, до 1991. године организовао се и **Дипломатски лов**, у коме су учествовали чланови Дипломатског кора амбасада у Београду. (Подаци добијени од ВУ Карађорђево).

Обележавање важнијих датума из НОБ-а, на просторима где су се одржале значајније битке, организују се пригодне свечаности. Од 1995. године поједине манифестације се обнављају, али са мањим значајем него у претходном периоду. До 1991. године свечаностима је присуствовало од неколико хиљада до неколико десетина хиљада људи (до 70.000) из свих крајева Војводине, а 1995. и 1996. године до 30.000 људи. (Подаци добијени од СУБНОР-а Војводине). Сваког Четвртог јула поред Споменика палим борцима у НОБ на Иришком венцу, одржава се Централна војвођанска прослава Дана борца. Програм обухвата пригодан рецитал, хорско - револуционарне песме, политичко - историјске говоре. Из свих крајева Војводине и Београда, окупе се бивши борци НОР-а са својим породицама, као и заинтересовано становништво Срема, Новог Сада и јужне Бачке. РТС и РТНС до 1991. године директно су преносиле програм. Гости су и званичници покрајинских, републичких и савезних власти.

На месту Пробоја Сремског фронта (највеће фронталне битке јединица ЈНА и окупационе војске), после Другог светског рата одржава се свечаност, садржине сличне оној на Иришком Венцу. Окупљају се преживели борци, чланови њихових породица, становништво Шида и Срема, (до 1990. године, Осијека, Вуковара и Винковаца). Изграђен је и Спомен комплекс битке. Гости су и званичници од покрајинских до савезних власти. Присуствује и до неколико десетина хиљада посетилаца.

На местима одигравања важнијих битка у Другом Светском рату на територији Војводине (Фрушка гора, Вршачке планине, Делиблатска пешчара, Шајкашка) одржавају се и пригодне свечаности поводом јубилеја везаних за Народно ослободилачки рат. Обележавање значајнијих датума из НОР-а у већини насеља Војводине познате су и као "Социјалистичке славе".

У остале историјске датуме спадају манифестације које обележавају догађаје из прошлости народа који живе у Војводини. Они имају покрајински, републички, савезни и међународни значај. Издвајају се прославе поводом досељавања појединих група становника, прославе којима се обележавају годишњице проглашавања градова у Војводини и прославе обележавања датума из Првог светског рата. Те манифестације углавном се обележавају повремено поводом значајнијих јубилеја. У Сремским Карловцима су се септембра 1990.године одржале свечаности поводом досељавања Срба 1690.године из централне Србије и Косова у Војводину, под вођством патријарха Арсенија II Чарнојевића. Организатори су били СО Сремски Карловци, Влада Републике Србије, Извршно веће Војводине, Српска православна црква. Свечаности су трајале три дана. Богат уметнички, забавни, верски, историјски и научно - стручни програм привукао је преко 700.000 посетилаца из целе Србије као и Србе из Хрватске и Босне и Херцеговине. Као гости били су и представници покрајинских, републичких и савезних власти. (подаци добијени од СО Сремски Карловци).

У организацији Друштва Русина, под покровитељством Извршног већа и Скупштине Војводине 1995.године одржано је низ различитих манифестација којима је обележено 250 година од досељавања Русина у Војводини. Програми су обухватили научно-стручне скупове, музичко - сценске и фолклорне приредбе и спортске сусрете. Централни део свечаности и највећи број приредби одржавао се у Руском Крстуру, Ђурђеви и Новом Саду. У организацији Матице Словачке у Југославији у местима насељеним претежно Словачким живљем 1995.године је одржано низ разноврсних свечаности поводом 300 година од досељавања Словака у Војводину. Покровитељи су Извршно веће и Скупштина Војводине. Свечаностима забавног, фолклорног, уметничког и спортског карактера присуствовало је и неколико десетина хиљада посетилаца. Као гости били су присутни и званичници Словачке Републике.

У организацији Демократске заједнице Војвођанских Мађара септембра 1996.године одржано је низ свечаности поводом 1100 година од досељавања Мађара у јужни део Панонске низије. Главне свечаности, историјског, верског и етнографског карактера уз забавно уметнички програм одржане су у општинама Нови Бечеј (код Млина Калакача) и Зрењанин.Свечаностима је присуствовало неколико десетина хиљада Мађара из Војводине.

У оквиру политичко-историјских манифестација одржавају се и скупови политичких партија и њихових поклоника, а обухватају и посете страних државника ВУ Карађорђево.

2.9. Туристичко пропагандне манифестације

Туристичко-пропагандне манифестације су они облици, који за циљ имају представљање туристичких програма туристичких насеља и регија. Реч **пропаганда**, потиче од латинског израза који означава "појам организованог ширења идеја и доктрина"(Јовичић,1982).Као значајан појам споменућемо и **економску пропаганду**, "која подразумева саопштавање продајних порука, стварним или могућим купцима"(Јовичић,1982).С тим у вези, "предмет пропагандног деловања је понуда, која се код **туристичке пропаганде**, остварује са циљем довођења туриста, а ефекат је повећан број посетилаца у месту понуде. При том, манифестациони облици се јављају као значајни елементи туристичке пропаганде и представљају све атрактивније вредности туристичких кретања.

Повремено се у насељима широм Војводине врши презентација туристичке понуде осталих туристичких регија и насеља Југославије. Посебно се издвајају следеће: У организацији туристичких организација Црне Горе и Србије и њихових општинских представништава, од краја осамдесетих година у насељима Војводине се одржава презентација

Програма "Празника мимозе". То је манифестација која се одвија током фебруара и марта на црногорском приморју. Презентација Празника мимозе на тлу Војводине одвија се у другој половини фебруара. У оквиру презентације одвија се следећи програм: свечани дефиле мажореткиња улицама насеља, подела мимоза окупљеним грађанима, забавно-уметнички програм, који чине маскембал, музичко-сценски и забавни програм. Дани мимозе овим се представљају хиљадама грађана Војводине. Притом, туристички радници Херцеговске ривијере врше презентацију понуде Програма за зимски и летњи боравак на овом делу црногорског приморја.

Средином јуна у месту Липолист (општина Шабац) у организацији Друштва љубитеља цвећа одржава се фестивал цвећа "Руже липолиста". Том приликом пред Фестивал представници села обилазе већа насеља Србије, представљајући им програм своје манифестације. У сарадњи са туристичком организацијом Новог Сада, Липолиштани дефилују центром Новог Сада у народним ношњама, делећи цвеће и летке са програмом фестивала. Туристичка организација Новог Сада у време одржавања Фестивала организује одлазак у Липолист, ради посете Фестивалу. Повремено, у циљу представљања туристичке понуде се у Новом Саду организују и "Дани Врњачке бање". ЈП "Змајеве дечије игре" организатор најпосећеније манифестације на територији Војводине у циљу представљања програма Игара и најновијих достигнућа у области дечије књижевности, музике, позоришта и ликовног стваралаштва, организује гостовање познатих књижевника, глумаца, музичара и ликовних уметника по војвођанским насељима (Зрењанин, Бечеј, Суботица, Вршац и друга насеља).

Наведени облици су једини на територији Војводине, организовани у циљу презентације туристичке понуде. Поменули смо да све манифестације имају поропагандни значај, а према Ж. Јовичићу (1982), могу се издвојити три врсте манифестација, као елементи пропаганде:

а) манифестације на којима се осим активних, рачуна и на друге врсте посетилаца (сајмови, фестивали, такмичарске спортске, или уметничке приредбе).

б) манифестације на којима су новинари (штампа, радио, телевизија), осим активних учесника за пропагандну поруку, веома важна категорија посетилаца (конгреси и конференције),

в) специјализоване пропагандно-туристичке приредбе на бази изворног фолклора, традиције и обичаја, углавном карневалског и ревијалног, ређе такмичарског карактера".

Примењено на територију Војводине, у прву групу би спадале манифестације попут Сајма лова, риболова, спорта и туризма, Фестивала фолклора "Вршачки венац", Шаховске олимпијаде, "Бранковог кола" и сличне, које посети велики број посетилаца различитих профила и структура. Другој групи припадају манифестације, попут Интерфера, (међународног фестивала новинара и репортера, који се од 1995. године одржава у Сомбору), Међународног пољопривредног сајма, Еко конференције градова и сличних, где припадници мас медија имају важну улогу у представљању манифестација, путем извештаја, репортажа, конференција за штампу и других облика. Трећој групи припадају манифестације као што су: "Пударски дани"; "Вршачка берба грожђа", "Рисарски дани", где се представљају традиција и обичаји, као једна од битних категорија антропогеног наслеђа, која је интересантна за посетиоце.

2.10. Манифестациони туризам у односу на укупну туристичку понуду

Војвођански географски простор као туристички стимуланс није до краја искоришћен и организовањем манифестационих облика туристички потенцијал ове регије се може подићи на виши ниво и боље организовати. Организовање манифестација где се природно географски елементи јављају као локација или мотив за организовање дају пун допринос и развоју одговарајућих туристичких и привредних делатности и грана и доприносе развоју животне средине. Народно-обичајне свечаности, фолклор, представљање уметничких достигнућа, начина привређивања и презентације привредних и научних достигнућа становништва Војводине, услед хетерогене етничке структуре такође, имају потенцијал за укључивање у туристичку понуду Србије и Југославије. Наведена разноликост и атрактивност војвођанског антропогеног наслеђа, утицали су да поједина војвођанска насеља буду домаћини приликом представљања етнографских, привредних, уметничких достигнућа и вредности из Југославије али и иностранства. На основу истраживања дошло се до закључка да је ова иначе богата област, недовољно представљена у туристичкој понуди Србије и да има велики потенцијал. Различитост традиције становништва Војводине, повезано са физичко географским вредностима, уз бољу туристичку презентацију и пропаганду може да представља основ за детаљније упознавање и разумевање, ширење и размену уметничких, научних и привредних достигнућа. Такође, представљала би својеврстан "мост" за економску, културну, спортску, научно-технолошку и образовну сарадњу Војводине као дела Србије и Југославије према иностранству. То је пре свега могуће са државама матицама војвођанских националних мањина и државама са сличном традицијом и културом живљења (Русија, Бугарска, БЈР Македонија, Словенија, Хрватска, Шпанија, Белгија и сличне) а такође према економски најразвијенијим државама света, као и према осталим земљама.

Природне и антропогене туристичке вредности, употребљене за организовање манифестација могу имати значај приликом подизања на виши ниво облика туристичких кретања унутар Војводине. Манифестације које се одржавају на територији Војводине представљају својеврстан потенцијал у њеној туристичкој понуди. У датом приказу указано је на разноврсност организатора и локације одржавања и ако је тежња да се организују у близини целина које имају и одређене природне и антропогене вредности. Разлози повезивања су пре свега одређени темом манифестације, саобраћајном инфраструктуром, хотелским и угоститељским капацитетима и постојањем објеката или простора који могу бити интересантни за учеснике и посетиоце.

Анкетним листом смо утврдили да се на територији Војводине, организују манифестације које имају традицију одржавања, оне које се повремено организују и које су услед друштвено-економских и других разлога прекинуте. Такође, манифестације који су тек почеле са одржавањем имају своје специфичности, али им се утицај на туристичка кретања још не може утврдити. Код таквих облика издвојили смо за почетак организовања 1994. годину. Наведена подела изражена у процентима представљена је у табели бр. 19, а изражени облици у графикаону бр.4

Табела бр. 19. Манифестације према перманентности одржавања у %

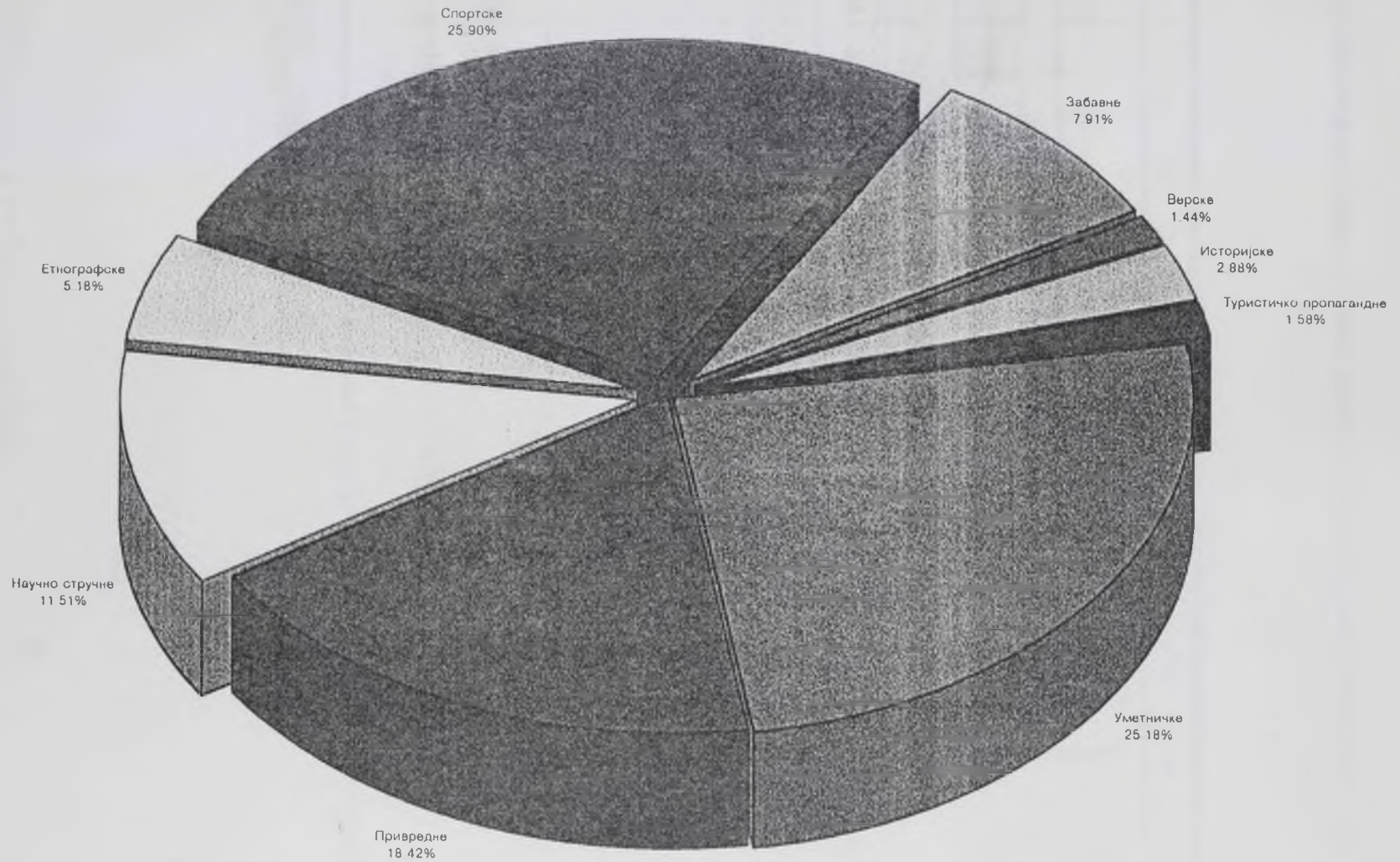
перманентност	М А Н И Ф Е С Т А Ц И Ј Е									
	Привредни	Уметнички	Спортски	Политичко-историјски	Научно-стручни	Забавни	Туристичко-пропагандни	Етнографски	Верски	Укупно %
у континуитету	13.07	14.79	9.34	0.87	3.01	3.17	1.25	2.16	1.44	49.07
повремено	2.88	3.68	7.79	0.71	5.04	3.02	0.19	0.57	-	23.88
нове	0.86	2.59	1.15	0.29	0.57	0.57	-	1.15	-	7.18
прекинуте	1.61	4.12	7.62	1.01	2.89	1.15	0.14	1.30	-	19.84
укупно	18.42	25.18	25.90	2.88	11.51	7.91	1.58	5.18	1.14	100.0

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Анкетни лист

Приказом наведених облика, датом у шестом поглављу и табелама уочавамо да својим начинима организовања, програмом, локацијом и бројем посетилаца и учесника (поменутих пет група) имају и највише услова за одржавање чиме су и највише повезане са облицима туристичких кретања. Уочавамо и да се највише организују спортске, уметничке, привредне и научно-стручне манифестације, као и то да су ти облици најзаступљенији по континуитету организовања а и као новоорганизоване. Код новоорганизованих облика видљив је и већи удео етнографских манифестација.

Ранг организовања (графикон 5) приказује могућност поделе манифестација према рангу. Најзаступљенији је међународни ранг са 26,04%, а горе поменути облици су такође, најзаступљенији (табела бр. 20 и графикон бр 6).

Облици манифестационог туризма у Војводини

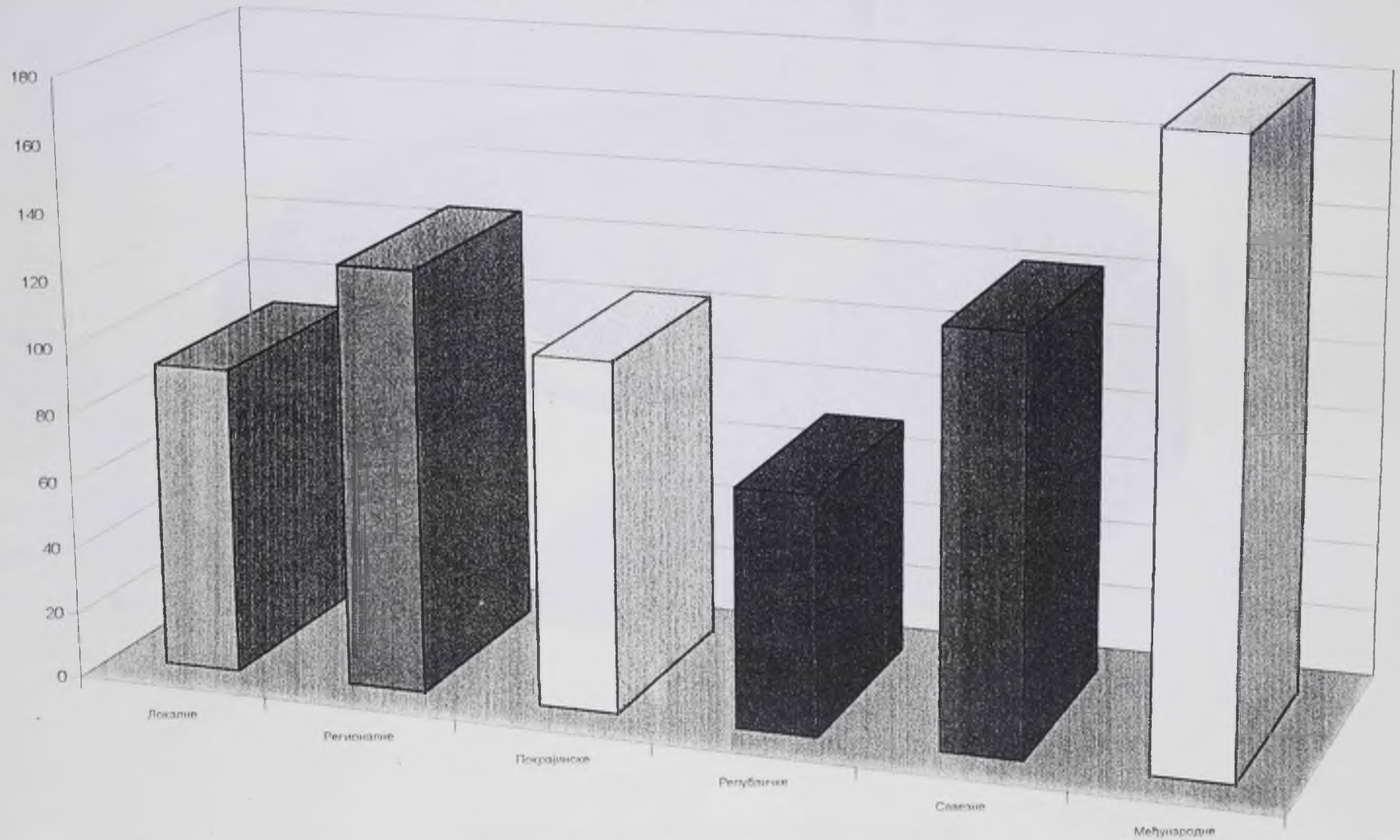

Табела бр.20 Манифестације према рангу и облику организовања у %

ранг	М А Н И Ф Е С Т А Ц И Ј Е									
	спортске	забавне	верске	уметничке	привредне	научно стручне	политичко-историјске	етнографске	туристичко пропагандне	укупно
локални	2.87	1.87	0.86	1.44	5.04	0.29	0.14	0.72	-	13.23
регионални	2.73	3.31	0.43	3.74	3.45	1.44	0.43	1.87	0.58	18.1
покрајински	3.02	1.58	-	5.04	2.01	1.87	0.43	0.29	0.29	14.96
републички	1.73	0.43	0.14	4.46	0.58	2.45	0.14	0.29	-	10.22
савезни	4.03	0.43	0.14	5.47	2.73	3.17	0.72	0.48	0.29	17.55
међународни	11.8	0.29	-	5.04	4.60	2.30	0.86	1.15	-	26.04
сав.-међ.	1.01	-	-	2.03	0.58	0.87	-	0.58	-	5.64
рег.-међ.	3.33	-	-	0.87	1.59	1.01	-	0.29	-	7.38
европске	4.49	-	-	1.01	1.74	0.58	0.14	0.14	-	7.81
светске	2.89	-	-	1.16	0.72	0.14	0.14	0.14	-	5.21

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Анкетни лист

Ранг манифестација у Војводини

Манифестације са традицијом одржавања

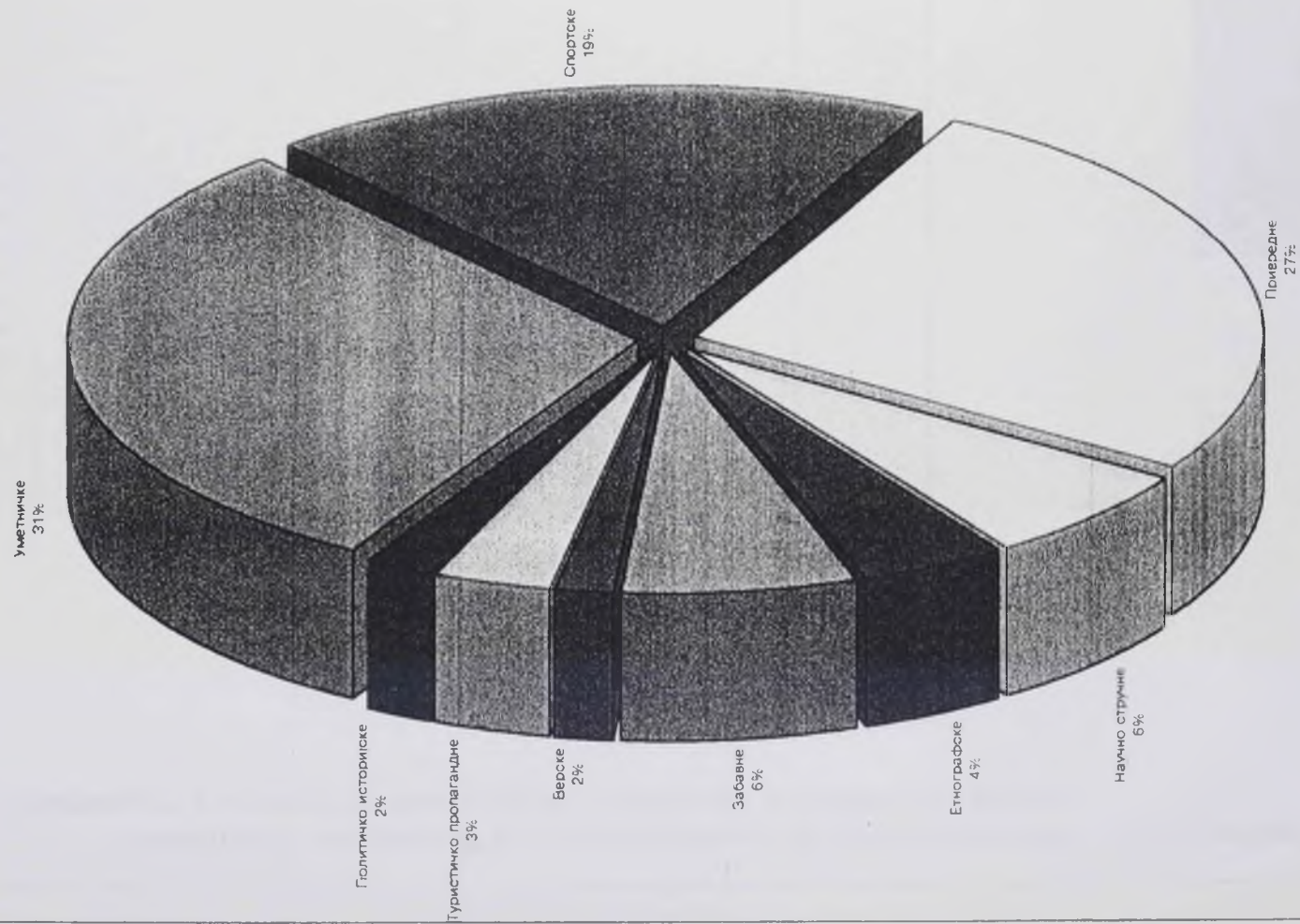
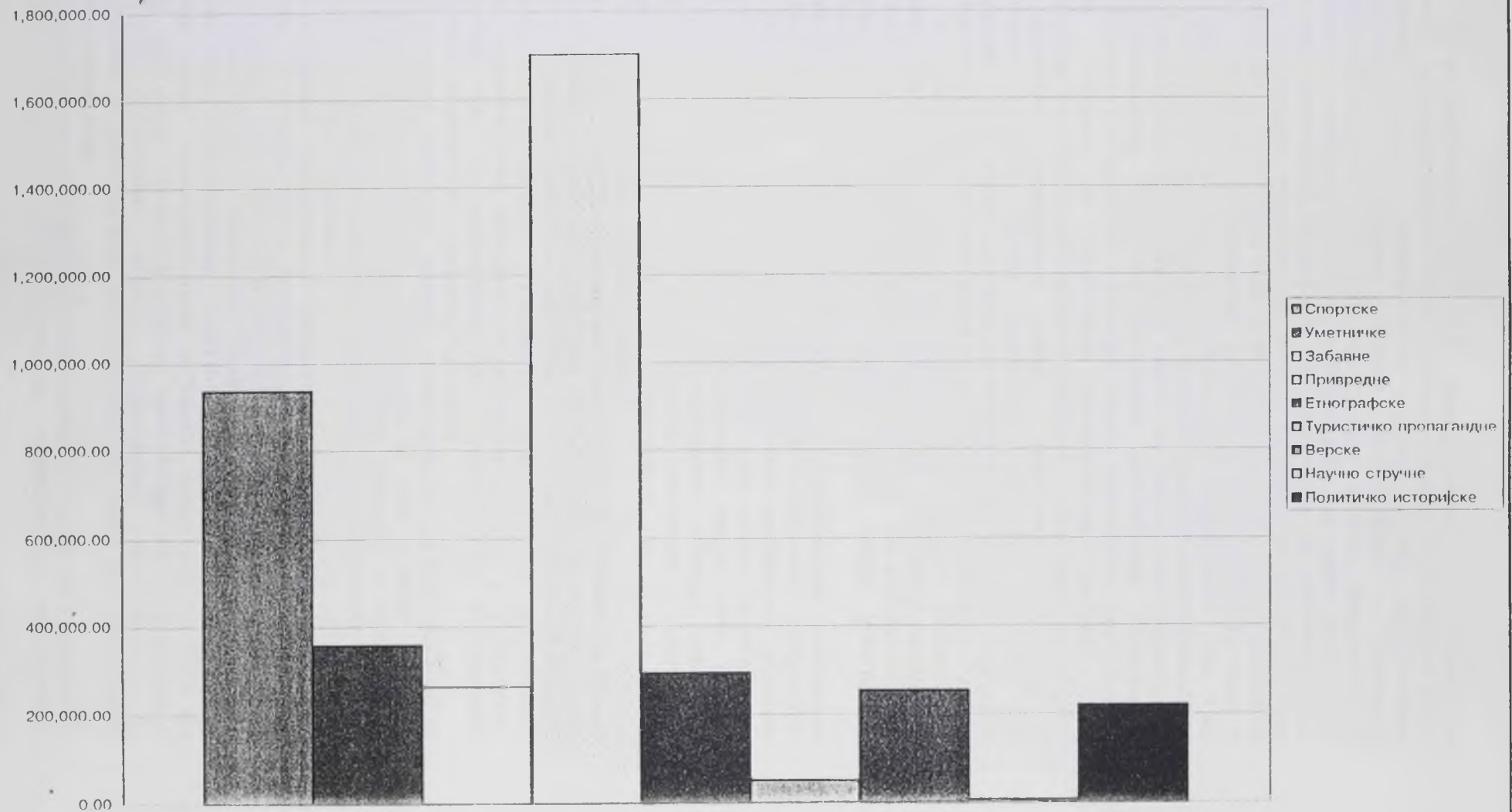

График бр.9. Показатељ броја учесника и посетилаца по облицима манифестационог туризма у Војводини (у просеку годишње)

Табела бр. 20 и графикони бр. 5 и 6, указују нам и на потенцијал забавно-туристичких манифестација које углавном имају регионални ранг одржавања. У првој половини деведесетих година, услед друштвено-економске ситуације на територије бивше Југославије и санкција међународне заједнице које су погодиле све сфере живота, прекинуто је одржавање савезних и међународних манифестација од којих је већина имала вредности као привлачна атракција за посетиоце са међународног тржишта. Који су то утицаји туризма на манифестације, и обрнуто? Пре свега, организовање манифестација има значајну улогу као део туристичке пропаганде места или регије одржавања. Део те улоге приказали смо у анализи Туристичко-пропагандних манифестација Војводине, где смо уочили да је њихово учешће у укупном броју манифестација занемарљиво и да се односе на туристичку презентацију места и регија ван територије Војводине, и представљање програма културних институција Војводине. Ако би се у туристичко-пропагандне манифестације урачунали сви облици различитог ранга у којима се туристичке организације јављају као директни организатори или суорганизатори програма, или као учесници у организовању пратећих програма удео туристичко-пропагандних манифестација чини 21,66%. Осим директног утицаја туризма на манифестације преко туристичке пропаганде можемо уочити да поједини облици индиректно представљају елементе туристичке пропаганде. Ту пре свега мислимо на уметничке манифестације које преко уметничких остварења насталих током одржавања манифестације приказују одређене природне или антропогене елементе места или регије. Ти предмети као визуелна средства пропаганде или сувенири имају своју употребну вредност у туристичкој пропаганди.

Организовање манифестација је у вези са различитим видовима туризма. Напоменули смо да су се из научно-стручних, спортско-професионалних, привредно-сајамских облика развили конгресни, туризам великих спортских приредби и сајамски туризам, који осим економских, научних и спортских доносе и туристичке ефекте месту или регији одржавања. Из табела смо видели да се наведени облици најчешће организују у војвођанским насељима -регионалним центрима (Нови Сад, Суботица, Зрењанин, Сомбор, Сремска Митровица и други), што доприноси и развоју тзв.туризма великих градова.

Забавне, уметничке, спортске манифестације које су везане за речне токове и језера Војводине и њихове природне особености, значајне су као део понуде спортско-рекреативног и наутичког туризма. Организовањем појединих забавних, етнографских, привредних, спортских и уметничких манифестација на локалитетима везаним за рељефне целине у Војводини, а на шта нас упућује простор одржавања дат у табеларним приказима, развија се излетнички, планински и викенд туризам.

Поједине уметничке, забавне, верске, етнографске својом локацијом су у вези са антропогеним наслеђем Војводине. С тим у вези простор одржавања из табела нам говори на међусобне утицаје и повезаност манифестација и споменика културе.Могу да буду интересантне као део понуде ђачког и омладинског туризма.

Као елементи допуне туристичког боравка сви облици имају места у туристичкој понуди, у табели 20 и графикону 6 уочили смо издвајање локалних манифестација као део који најчешће има ту функцију.Највећи број локалних и регионалних манифестација, које нису успеле да заинтересују већи број посетилаца, прекинуте су, као на пример: "Суботичко-Палићка зима", манифестација забавног карактера и "Сви на снег" (Бранковац) које нису биле туристички интересантне посетиоцима шире регије.Бањско-лечилишни центри Војводине најчешће су организатори локалних и регионалних манифестација, које су скоро увек забавно-туристичког садржаја.

У складу са наведеним значајем облика манифестација за туризам, а посебно оних најзаступљенијих, закључујемо да највећи део уметничких

манifestација представља допуну туристичког боравка или елемент пропаганде, а да се највећи број спортских и научно-стручних скупова одржава повремено. У претходном излагању и табеларним приказима, уочили смо континуитет одржавања, изражен економски ефекат и атрактивност, као и већи удео носилаца туристичке понуде код привредних (посебно сајамских и привредно-фолклорних) и етнографских манифестација. Повезано са претходним, можемо истаћи да етнографске и привредне манифестације се издвајају као доминирајући у туристичкој понуди Војводине.

Досадашњим приказом манифестационог туризма, уочен је њихов најчешће, привредни, спортски и културни значај. Уочили смо да од атрактивности, времена одржавања, ранга, као и повезаности са осталим туристичким вредностима, зависи и број посетилаца. Приликом анкете установили смо да организатори манифестација и хотелијери не бележе и не прате број ноћења и дана боравка током трајања манифестација. Анкетом међу учесницима и посетиоцима, утврдили смо да посетиоци програмима манифестације бораве у просеку један дан (једно ноћење) а учесници и до три дана (два ноћења).

Дакле, повезаност туризма и манифестација огледа се преко директног организовања привредно-фолклорних, етнографских и забавних манифестација, или преко суорганизације (као елемент задужен за пропаганду, смештај посетилаца и учесника и за пратеће програме, организовањем екскурзија). Тако, можемо истаћи да се смиривањем друштвено-економске ситуације на просторима бивше СФР Југославије, коначним доношењем адекватних законских и нормативних аката (закон о туризму и туристичким организацијама Србије, формирање посебног Министарства за туризам Р. Србије) дозвољеном већом приватном иницијативом и као и адекватним местом туризма у новом просторном плану Србије, средином деведесетих дошло до новог гледишта на туризам на подручју Србије, а тиме и на организовање манифестација. Реч је пре свега о начинима финансирања и организацији и истицању различитих ефеката, као и повезаности са туристичким дестинацијама.

Организовање манифестационог туризма у Војводини, **позитивно** утиче на:

- изградњу нових туристичких, хотелско-угоститељских капацитета и реновирање старих,
- унапређење рада и структуре хотелско-угоститељских капацитета
- повећање броја организација и служби које се баве туризмом и
- почетак развоја туристичких кретања за место или регију одржавања.

Наведени позитивни ефекти за циљ имају задовољство посетилаца, повећање туристичког промета и побољшавање имиџа (реномеа), места и регије одржавања.

Манифестациони туризам има и своје **негативне** ефекте:

- неискоришћеност смештајних капацитета (после манифестације, тојест изградња већег броја смештајних објеката него што је било потребно),

- непостојање и неактивност туристичких организација, туроператора и туристичких служби,

- саобраћајни колапс,

- могућност непредвиђених новчаних издатака за организаторе

Наведени негативни ефекти, као крајњи резултат имају незадовољство код посетилаца и учесника и нарушавање реномеа места или регије одржавања, односно, опадање туристичке понуде.

На основу свега до сада изнешеног у дисертацији, као манифестације које утичу да територија Војводине буде делом и рецептивна туристичка регија, са економским, културно-социјалним, физичким, техничким и политичким позитивним ефектима, издвајају се: Међународни сајмови и изложбе на простору Новосадског сајма, **Змајеве дечије игре** и **Стеријино позорје** (Нови Сад), **Доситејеви дани** (Нови Сад, Ириг, Фрушкогорски манастири), **Дани грожђа** у Вршцу, **Зобнатичке коњичке игре**, **Фестивал фолклора и музике Румуна у Војводини**, **Црвена ружа** у Руском Крстуру, **Ђенђеш Бокрето и Дуриндо**, Међународни фестивал фолклора **"Вршачки венац"**, **Рисарски дани** у Руми, **Пударски дани** у Иригу, **ТЕРРА** и **Дани Лудаје** у Кикинди, **Кобасицијада** у Турији, **Карневал цвећа** у Белој Цркви, и **ПЧЕСА**, **Дани пива** у Зрењанину, као и организовање великих спортских такмичења.

3. ПРЕДЛОГ НОВИХ МАНИФЕСТАЦИЈА ТУРИСТИЧКОГ КАРАКТЕРА

У Четвртом поглављу указали смо на природно географске карактеристике Војводине и њихову повезаност са манифестационим туризмом, а у Петом на место друштвено географских карактеристика у организовању манифестационог туризма. На основу тога можемо закључити да поред већ постојећих манифестација, потенцијал за организовање нових постоји. Неисцрпан потенцијал су природни ресурси, научно-технолошки развој, привредна и спортска достигнућа, забава, фолклор и традиција, народне кухиње (кулинарство).

Природни ресурси Војводине, засновани на разноврсности флоре и фауне и постојања националног парка "Фрушка гора", као и регионалних природних паркова и орнитолошких резервата, пружају могућности за организовање бројних научно-стручних, привредних, забавних, спортско-рекреативних и других манифестација.

Тако, у оквиру Националног парка Фрушка гора (општине Беочин и Бачка Паланка), издваја се ареал липе, као највећа концентрација шуме липе у Војводини. Дани цветања липе у пролећном периоду могу чинити основ за организовање туристичко-забавне манифестације **"Дани липе"** (крајем маја, почетком јуна). Центар одржавања би била општина Беочин. Брање цвета липе уз привредни може имати и уметнички карактер (окупљање сликара и деце на тему липа, или књижевно поетски конкурс са темом о липи). Забавни део би обухватао програм са маскенбалом и карневалом липе, дегустација чаја од липе, уз еколошки програм и порукама о очувању Фрушке горе. Туристичка организација Новог Сада у сарадњи са осталим туристичким организацијама и агенцијама у регији, за госте манифестације може понудити једнодневне или вишедневне програме обиласка природних и културно - историјских вредности на Фрушкој гори и шире.

У Другом и Четвртом поглављу, указали смо на значај хидрографских објеката као саобраћајнице и као елементе утицаја на организовање манифестационог туризма. Поменули смо и манифестацију забавног садржаја, **"Златни котлић"** Дунава. Указали смо на значај Дунава као међународне реке и његовог утицаја на туризам, а и на међународни ранг манифестације до 1991. године. Предлог је да се поново у организацију укључе остале Подунавске државе. Финално такмичење за најбољи рибли паприкаш или чорбу одржавао би се у Подунавском делу наведених држава, сваке године у другој. У оквиру Програма поново би се покренули међу народни фестивал музике и фолклора Подунавских земаља **"Ој Дунаве, Дунаве, плави"**. Приликом одржавања у Србији у

организацији Туристичке организације Србије и као туристички програм могуће је организовање крстарења Дунавом, хидроглисером од Бездана до Ђердапа уз обиласке природних и антропогених вредности југословенског дела Подунавља, Као пратеће манифестације постоје могућности организовања научних, мултидисциплинарних скупова о Дунаву и Подунављу.

У сарадњи туристичке организације Србије и одговарајућих Мађарске, Румуније и Украјине, предлог је организовање "Златног котлића Тисе". Сваке године би се одржавао у другој Потиској држави. Уз богат забавно уметнички програм постојала би и могућност организовања смотре фолклора, музике и обичаја потиских држава и одржавање мултидисциплинарних научних скупова о Тиси и Потисју. Манифестације би се одржавале током летњих месеци.

Такође, у ранијем делу дисертације, указали смо на карактеристике пољопривреде и појединих пољопривредних култура у организовану манифестационог туризма. При том смо утврдили да је повртарство, као грана пољопривреде у Војводини веома развијено. Гајење појединих повртарских култура могу послужити и као мотив за организовање манифестација. Могу се издвојити:

а) "**Дани купуса**", крајем октобра или почетком новембра би се организовали у насељима Футог, Бегеч, Ветерник. Наведена насеља су изабрана због традиције гајења купуса у њима и као таквих препознатљивог имица у пољопривреди Југославије. Пошто је пољопривредни крај, Футог има Средњу пољопривредну школу, коју су похађали и ученици и из појединих афричких и азијских држава. Завршетком студија у Новом Саду или Београду, већина их се вратила у своје државе, али су остали емотивно везани за место школовања. Туристичком пропагандом према њима, наведена манифестација може добити и међународни карактер. Уз привредно-економски део, сусрете произвођача и стручњака, организовао би се забавно-уметнички програм, бирање "најлепше берачице", такмичење за највећу и најтежу главицу купуса, маскенбал и ликовно-литерарни конкурс на тему купуса. Као пратећа манифестација би се могла организовати Изложба пољопривредних достигнућа Земаља у развоју, у хали Новосадског Сајма, као и Изложба музејских експоната везаних за начине гајења и коришћења купуса током историје. Организовање наведене манифестације имало би подршку развијених привредних делатности Футога и Новог Сада. Туристичка организација Новог Сада може за учеснике и госте организовати једнодневне и вишедневне излете.

б) "**Дани соје**" организовали би се у другој половини августа, а ток манифестације одвијао би се у простору комплекса "Фантаст" крај Бечеја и у самом Бечеју. У оквиру ње презентовали би се: рецепти и јела од соје, дегустација и припрема макробактеријских јела, соја као уљарица и могао би се организовати сусрет произвођача и стручњака и забавно-уметнички програм, уз тамбураше, бећарце и вече фолклора Бечеја и околине. Предлог је и организовање Међународних галопских, касачких и препонских коњичких трка на Мањежу Ергеле ПИК "Бечеј". Постоји могућност и понуде туристичких једнодневних и вишедневних програма обилазака природних и антропогених вредности Бечеја и шире околине. Организатор би била Фабрика за прераду соје "Сојавита".

в) "**Дани шећерне репе**" би се одржавали бијенално и сваки пут би се мењало место одржавања. Предлог је да се одржавају по следећем редоследу: Сремска Митровица- Пећинци, Зрењанин, Црвенка, Жабал, Сента, Ковин, Ковачица. Као део манифестације било би и организовање продајне изложбе и Сајма шећера и производа од шећера. Специјализован сајам посластичарства, који би се сваке године организовао у Зрењанину, проглашење најтеже и највеће шећерне репе, избор најлепше берачице шећерне репе" уз маскенбал, сусрети произвођача шећерне репе и стручњака и организовање научно-стручних и пословних скупова.

Организовао би се и забавно-уметнички и етнографски програм. Покровитељи манифестације би биле Фабрике шећера у наведеним насељима. Као допуна туристичкој понуди организовали би се и излети у места и околину одржавања.

г) **Дани бербе хмеља**, би се организовали крајем августа у време брања хмеља. Брање ове биљке мора бити ручно. Хмељ се и данас бере истим начином којим се брао у XVIII веку. Површине хмеља у Војводини највеће су у атарима насеља Гложани и Кулпин. Берачи хмеља у народним ношњама и приказ обичаја привређивања били би интересантни за туристичку понуду. У Челареву би се организовао Сајам пива и забавно уметнички програм са такмичењем у брзом испијању пива. Бирала би се "Мис хмеља" и "Најлепша ношња" уз фолклор и обичаје словачког и српског становништва регије. Постоји могућност и организовања једнодневних и вишедневних излета у ширу околину).

д) **Трагом старих заната** указује се на могућност и потребу организовања сајамске приредбе старих заната и облика привређивања на тлу Војводине, тако да се сваке године представи један или више сродних старих заната. Као могући организатори, предлажу се Суботица и Нови Сад. Осим заната могуће је и организовање историографских и етнолошких научних скупова, фото изложбе старих заната, изложбе радних одела и ношњи. Као посебна понуда туристичких организација предлаже се организовање туристичке маршуте "Трагом старих заната" (Сувача, Кикинда - Млин Калакача, Нови Бечеј - ветрењаче Чуруг, Бачка Топола - амбари и салаши Стапар, Суботица - воденице Ковин, Гај - Стара пивара, Панчево).

ђ) **Подунавске спортске игре** Предлог је и организовање подунавских спортских игара које би се сваке треће године одржавале у државама Подунавља. Насеља Нови Сад, Бачка Планка, Апатин, Инђија и Сомбор били би домаћини појединим спортским дисциплинама.

Током теренског истраживања приметили смо да , у постојећем мозаику туристичке понуде Војводине, постоје специфични елементи који би у оквиру државног туризма могли да изађу из уског оквира и енергичније наступе на иностраном тржишту и са својим ресурсима у понуди остваре и упечатљив утисак. Услед тога постоје и могућности да се туристичка привреда Војводине, окрене и према тзв монденском туризму и према томе изгради такве туристичко-смештајне комплексе а и садржајно специфичне манифестације које би привукле елитни слој посетилаца. С тим у вези, као део манифестационог туризма, предлог је организовање :

1) **Међународног сајма високе моде** , који би се одржавао у халама Новосадског Сајма. Новосадски Сајам је до 1992. године, организовао представљање Пролећно-летње колекције (у марту), и Јесење-зимске модне колекције (у септембру). Учествовали су најпознатији модели, модни креатори и представници текстилне индустрије Југославије. У хали два, у којој су се ревије одржавале, био је велики број заинтересованих потрошача. Услед друштвено-економске кризе, која је захватила и текстилну индустрију Ревиије су прекинуте. Од средине деведесетих година, отварањем тржишта према иностранству, оснивањем великог броја предузећа која се баве креирањем моде и интересовањем за високу моду у иностранству, посредством мас медија, постојао би и интерес привреде и потрошача за организовање таквог сајма. Узимајући у обзир привредни развој Војводине, и место текстилне индустрије у оквиру привреде, као и интерес становништва, предлог је да место организовања буде Нови Сад. Присуство познатих модних креатора и модела, за Нови Сад и Војводину, имало би и значајан публицитет у домаћим и страним средствима јавног информисања. Тиме би организовање овакве манифестације, са предвиђеном традицијом одржавања имало и одговарајући туристичко-пропагандни значај.

2) Од средине осамдесетих година, у Европи се организује Година културе, под покровитељством организације UNESCO. Сваке године се

према критеријумима наведене организације бира **Европска престоница културе**. Посматрајући утицаје наведене манифестације на градове који су били престонице европске културе, сматрамо да одговарајуће југословенске државне и културне институције, треба да предложе Нови Сад, за европску престоницу културе, а полазећи од традиције и места Новог Сада у уметности, култури и историји југословенских народа.

3) Од краја осамдесетих година двадесетог века у одговарајућим привредним и државним институцијама, се планира организовање велике светске **ЕХРО изложбе** и на територији Југославије. Један од предлога, најближи реализацији је да Београд, заједно са Будимпештом и Бечом буде организатор. У оквиру тога, Нови Сад и Суботица би имали своје место као локација излагања одговарајућих експоната.

4). Обзиром на постојећу саобраћајну, смештајну и инфраструктуру спортских објеката, уз интересовање становништва и привреде, предлог је да Нови Сад и Зрењанин буду домаћини **Европског првенства у одбојци**.

Наведени предлози су само део могућност организовања манифестационог туризма који би привукли велики број посетилаца из иностранства. При том би Туристичка организација Србије и њене општинске организације и туроператори у Војводини, као суорганизатори, имали прилику да адекватно представе своје туристичке програме.

VII ЕЛЕМЕНТИ ОРГАНИЗОВАЊА И ПЛАНИРАЊА МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Елементи организовања и планирања самих манифестација, веома су битан фактор без којег оне не би могле квалитетно егзистирати. Видели смо да манифестације имају пропратне ефекте који су корисни за место или регију одржавања. Разни облици извођења су у порасту и организује их велики број насеља, што смо досад могли закључити из обимности њихових приказа у табелама, где смо разматрали значајније манифестације, карактеристичне по својим специфичностима. Уочавајући важност елемената организовања и планирања манифестација, извршили смо систематизацију по којој те елементе делимо:

- а) мотив организовања манифестација**
- б) субјекти-организатори планирања**
- ц) активности планирања**
- д) пропаганда и планирање пропаганде**
- е) учесници и посетиоци као медији пропаганде**

1. МОТИВИ ОРГАНИЗОВАЊА

Манифестације произилазе као последица потребе за решавањем одређених проблема (привредни, спортски, културни и други). Односно, организују се у циљу истицања природних, привредних, културно-историјских и других вредности и специфичности насеља или регије одржавања. Све то и ради повећања туристичког промета. Тако, можемо рећи да манифестације као основа, служе задовољавању различитих мотива:

- а) економских**
- б) туристичко-комерцијалних (пропаганда)**
- в) социо-културних**
- г) физичких (еколошких)**
- д) друштвено-политичких (Табела бр 21)**

Табела бр. 21. Мотиви за организовање манифестација

економски мотиви	пропаганда места одржавања	социо-културни мотиви	еколошки мотиви	друштвено политички мотиви
а) повећање прихода -у туризму -у другим гранама б) повећано ангажовање запослених	а) за туризам б) за привлачење капитала и инвестиција	а) постизање јединства у циљу што бољег организовања б) социо-културни напредак регије ц) повећање интересовања и учествовања домицилног становништва у активно-стима које садржи манифестација д) Јачање регионалних традиција и вредности	а) Изградња објеката (обнављањем инфраструктуре) б) Заштита природних и културних реткости	а) Учвршћивање позиције регије б) повећање политичког утицаја појединаца или група

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Резултати добијени анализом анкетног листа

Видимо да мотиви за организовање манифестација могу бити разноврсни, али неки од тих мотива, за поједина места и регије су од превасходне важности. Најчешћи разлози организовања манифестација су, дакле, економски мотиви, пропаганда за место одржавања, социо-културни мотиви, еколошки мотиви и друштвено-политички мотиви. Тојест, потреба организатора, спонзора и туристичких организација за економском добити (како колективном, тако и појединачном) и јачањем економске и туристичке пропаганде привредних и туристичких субјеката места одржавања. Осим наведеног, од значаја приликом организовања манифестације су и постизање јединства привредних и других структура у циљу што веће успешности организације, чиме би, између осталог дошло и до повећања интересовања и учествовања домицилног становништва у разним активностима током манифестације, сусретања са учесницима и посетиоцима из других регија или држава, што доприноси и социо-културном напретку регије. Такође, као мотиви за што успешније организовање манифестација, јављају се афирмација места, регије или државе организатора, ради учвршћивања својих економских и друштвено политичких позиција како државе, тако појединаца или група. Све ово ће детаљније бити обрађено у даљем тексту. Од мотива организовања, зависи

и каква ће бити манифестација, односно који субјекти ће је организовати, као и који простори ће бити узети за организовање. Наведени мотиви се пре свега исказују код организовања међународних, али су примењиви и приликом организовања манифестација нижих рангова.

2. ПЛАНИРАЊЕ ОРГАНИЗОВАЊА МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА

2.1. Субјекти-организатори планирања манифестација

Постоји широк дијапазон оних који се јављају као организатори а они могу бити:

1) државни органи

2) јавне организације

3) удружени организатори, повезани по вертикалној и хоризонталној основи

4) привредни субјекти

5) појединци

Ко ће бити и наћи се у улози субјекта-организатора манифестације, зависи од низа фактора, односно мотива, које смо издвојили у оквиру табеле број 21. **Државни органи** који се јављају као организатори облика манифестационог туризма на територији Војводине најчешће су: Савезна и Републичка Министарства за просвету, културу, науку и технологију и заштиту животне средине, Републичко Министарство за Туризам и одговарајући Секретаријати при Извршном Већу Војводине. Као најчешћи организатори јављају се и **Јавне организације** попут: Привредне коморе Војводине, Културно-просветне заједнице Војводине, Друштва лекара Србије за Војводину, Туристичка организација Србије и њихови Општински савези.

Организовањем појединих манифестација које су од ширег значаја за заједницу формирале су се и јавне организације које брину о организовању, попут Змајевих дечијих игара и Стеријиног позорја. На пример, у оквиру јавне установе Змајевих дечијих игара постоје: Документациони центар (који организује годишње преко педесет саветовања и трибина и разговора који окупљају критичаре и јавне раднике из области културе), Издавачка делатност са (четири библиотеке, односно едиције) и часопис "Детињство".

Удружени организатори, повезани по вертикалној основи односно према рангу и хоризонталном, односно заједничком организовању истих или сличних струковних савеза, као на пример Друштво књижевника Србије са Матицом Српском као удружени организатори на Конгресу Слависта. **Привредни субјекти**, путем самосталног организовања, по делатностима попут Војвођанске банке, као организатора и суорганизатора манифестација или НИС-Нафтагас, или удруживањем сличних или различитих привредних делатности. **Појединци** као организатори обухватају сегмент занатства (мале привреде) или предузећа као део приватног предузетништва. Као пратећи субјекти организације учествују и **Органи инфраструктуре** са додатним задужењима (Органи безбедности, ПТТ, Комунално, Здравство). Услед повољних ефеката сваке године се јавља "борба" суорганизатора којом би могући субјекти хтели манифестацији да дају карактер своје основне делатности.

Као последица шароликости организатора, непосредних реализатора и спонзора, јавља се могућност веће сарадње међу њима и повезивања са организаторима сличних манифестација у Војводини. Међутим, на територији Војводине чести су случајеви непланског деловања и несинхронизованости организатора, а и организовања истих или сличних манифестација у неселу или ближеј регији, током истог периода или у

непосредно блиском временском периоду. То доприноси неорганизованости, расплињавању, а као последицу има и смањење посетилаца и учесника. У тим ситуацијама посетиоци и учесници су пред дилемом на којој манифестацији учествовати или коју посетити? Такође, организовањем низа истоветних манифестација које се одржавају у исто време, или једна за другом, може доћи до засићености посетилаца а и учесника сличним програмима, чиме се унапред може рачунати на смањену посету следеће године. На пример, такви случајеви су са организовањем књижевних манифестација "Бранково Коло" и "Књижевна колонија", Сомборских и Новосадских музичких свечаности, Дана бербе грожђа у Вршцу, Иригу и Сремским Карловцима, без повезаности, у истом или приближно истом периоду током септембра, где повремено долази до значајних осцилација у броју посетилаца и учесника.

Такође, чест је случај да се организовање манифестација врши волонтерски, непрофесионално, а као такви организатори се јављају запослени у култури, спорту, науци и другим делатностима, а потребно је нагласити да је удео запослених у туризму, скоро занемарљив. То су манифестације које имају искључиво уметнички, спортски, научни, или привредни карактер. Организатори су одговарајући струковни савези, или институције, које брину искључиво о струковном карактеру и резултатима организовања. Том приликом су учесници и посетиоци принуђени да самоиницијативно организују свој програм боравка у месту организовања.

Наведено нам указује на потребу планског приступа организовањем главног програма, као и пратећих елемената садржаја сваке манифестације, у циљу успешности и привлачења што већег броја посетилаца или учесника.

2.2. Активности планирања у организовању манифестација

За успешно одржавање манифестације неопходно је добро планирање а које можемо поделити у четири групе:

а) активности у фази припреме одржавања

б) активности на спровођењу организовања манифестације у које спада обезбеђивање технике и других служби, изградње, реконструкције објеката и организовање пратећих манифестација

в) активности на организовању и обезбеђивању осталих пратећих услуга (смештај, исхрана, активности туристичких организација и агенција).

г) активности за оцену успешности завршене манифестације

Дакле, навели смо четири фазе које почињу од тока припреме, до завршетка манифестације, сам програм и организација нису проблематика овог планирања.

Пример активности планирања манифестације видећемо кроз "Фрушкогорски планинарски маратон". У првој фази, која се одвија током припреме за организовање, оснива се Организациони одбор, који чине представници свих планинарских друштава на територији Новог Сада. У оквиру организационог одбора, према конкретним задужењима формира се Извршни одбор, који има за циљ свеобухватну организацију, односно, руководи свим активностима који треба да се одвијају током припреме, врши координацију и обједињује рад Комисија које су задужене за одговарајуће секторе. У оквиру Фрушкогорског планинарског маратона оснивају се комисије, задужене за: пропаганду (повезаност са мас медијима у циљу рекламирања маратона), финансије (проналажење спонзора и донатора), пријем, смештај и исхрану учесника (организовање дочека, припремање планинарских домова за смештај, набавка и припрема хране), обезбеђење стазе (повезивање са органима Јавне безбедности у циљу регулације саобраћаја на појединим деловима друмских саобраћајница преко којих иде стаза), санитет (повезивање са Здравственим установама поводом бриге о здравственом стању учесника),

техничко уређење и контрола стазе (реновирање и маркирање стазе, постављање контролних пунктова).

Друга фаза обухвата рад наведених Комисија ради испуњења конкретних задатака, односно обезбеђивање пратеће инфраструктурне организације који ће бринути о учесницима током извођења маратона, реновирање постојећег терена одржавања и постављања додатних, као и реновирање планинарских домова за смештај учесника.

Трећа фаза обухвата активности прихвата, распоређивања у смештајним капацитетима и бригу о исхрани. Завршна фаза у организовању састоји се из давања оцена о успешности извођења, као и о изазваним ефектима, а настаје после завршетка саме манифестације. Сумирањем резултата о успешности организовања, почиње и припрема за организовање манифестације. (Запажања аутора, као учесника у организацији Маратона).

Приказане активности, зависно од облика, ранга и броја организатора су у већој мери сличне са наведеним примером.

3. ИНСТРУМЕНТИ МАРКЕТИНГА У ПРЕЗЕНТАЦИЈИ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА

Развој туризма као привредне делатности, крајем осамдесетих и почетком деведесетих година двадесетог века, условио је и значајну примену маркетинга као инструмента презентације туристичке понуде. Као облик презентације понуде манифестационог туризма у Војводини, недовољно се користи, али се поједине манифестације користе као елемент маркетинга туризма Војводине.

Ако се маркетинг посматра као пословна активност "у центру је његово значење у обухватању активности (тј, функција), да се усмери ток производа и услуга од предузећа до потрошача (тј корисника производа и услуга) и остваре циљеви пословања на бази утврђених, антиципираних и задовољених потреба и захтева тражње" (Бакић, Унковић 1991).

Дефиниција маркетинга у туризму на указује и на начине деловања приликом организовања манифестационог туризма. Односно, "маркетинг у туризму је систематско и координирано прилагођавање пословне политике туристичких предузећа и туристичке политике државе на локалном, регионалном, националном и међународном нивоу, да би се постигло оптимално задовољавање потреба одређених група потрошача (сегмената) и тако остварио одговарајући профит" (Бакић, Унковић, 1991).

У складу са дефиницијом, туристичке манифестације можемо посматрати и као туристички производ. С тим у вези, облици манифестационог туризма се могу представити преко инструмената маркетинг микса (производ, цена, промоција и канали продаје).

3.1. Манифестације као туристички производ

На основу претходне дефиниције можемо констатовати да манифестације представљају сложени производ, састављен од низа појединачних производа (различитих приредби и других пратећих манифестација). Манифестације могу имати уметничке, етнографске, спортске или привредне карактеристике, које представљају и одређен производ. Такав производ је део свеобухватног туристичког производа Војводине. Сложен туристички производ зависи од садржаја, односно облика манифестационог туризма. Осим основног програма, издваја се читав низ разноврсних пратећих активности, путем организовања пратећег програма који често није у директној вези са основним програмом манифестације. Односно, манифестације представљају туристички

производ одређеног организатора и део туристичког производа насталог интересовањем и потребом места, регије и државе организатора као и посетилаца и учесника. Представљају и производ који је погодан за тржишну комуникацију и као средство економске и туристичке пропаганде.

Истражујући манифестациони туризам у Војводини, дошли смо до закључка да организатори манифестација и поред постојећих маркетиншких служби, у недовољној мери истражују тржиште (понуду и тражњу), пре и након организовања манифестације. Маркетинг службе се баве претежно пословима прикупљања донатора и спонзора манифестација. На тај начин, пре свега врше економско пропагандну делатност производа или услуга донатора манифестације. Током трајања појединих манифестација, маркетинг службе организатора, путем средстава туристичке пропаганде врше презентацију манифестације широј јавности.

Маркетинг служба Новосадског сајма, као најактивнија чини изузетак. Својим маркетиншким деловањем уочи одређене сајамске манифестације, утиче и на бројност излагача на штандовима. Публикацијом презентованих достигнућа сајмова и изложби (у Каталозима и Билтенима), указује се и на одређене тржишне ефекте. Наведени показатељи могу утицати на повећање броја излагача и боље економско пословање Новосадског сајма, али ни ти показатељи не дају детаљнију анализу везану за посету.

Да би манифестација била што успешнији производ маркетинга, потребно је издвојити основне елементе, који поспешују производ. То су : атрактивност, садржај, ранг, традиционалност, квалитет организовања и учесника, квантитет посетилаца, локација одржавања, време и број дана трајања манифестације. Сваки од наведених елемената је обрађен у претходним поглављима.

Као закључак, истаћићемо да што је **програм манифестације више садржајнији и заснован на специфичностима, добро планиран, са квалитетним учесницима, уколико је организован на атрактивној локацији и у време погодно за већу посету, вредност манифестације као туристичког производа ће бити већа.**

Постоје случајеви када природно географски елементи, у слабој мери, или никако, не могу се укључити у туристички производ (попут појединих научно-стручних, уметничких, спортских, привредних верских и других манифестација). Том приликом, као елемент туристичког производа примаран је антропогени фактор. " То могу бити изграђени капацитети за развој конгресног туризма, или шире посматрано **манифестационог туризма**, који ће укључити разне манифестације из домена спорта, културе и сл, као и бројни капацитети са наменом рекреационог и културног садржаја" (Бакић, Унковић 1991). Наведени аутори, уопштавајући елементе који доприносе да локације са антропогеним атрактивностима буду интересантни, издвајају следеће: светске сајмове и изложбе, јединствене карневалe и фестивале, важне спортске догађаје, значајне културне и религиозне догађаје, историјске прославе, класичне комерцијалне скупове и друге догађаје, значајне политичке догађаје и слично.

3.2. Политика цена као елемент маркетинг микса манифестација

Кад помињемо политику цена код манифестационог туризма, подразумевамо:

- цену улазница и других услуга које се пружају посетиоцима,
- котизацију и слична плаћања код учесника,
- цену производа и услуга од чије продаје организатори остварују одређене приходе (продаја лиценцих права за ТВ пренос и коришћење симбола

манifestације, спонзорство, коришћење простора у билтенима, брошурама, календарима, програмима као рекламним паноима и другим просторима, за пропагандне поруке привредних субјеката, продаја права за коришћење у издавачкој, музичкој и филмској индустрији, продаја сувенира и другог пропагандног материјала).

Као факторе који утичу на политику цена, а тиме и манифестације као туристичког производа издвајамо: атрактивност манифестације, фазе у организовању манифестације, мотиве који су одлучујући за организовање или прихватање организације, локација и садржај одржавања (разноврсност и специфичност програма), квалитет и вредност појединих услуга, начини платног промета, трошкови организатора, капацитет објеката, цене транспорта опреме, учесника, новинара и посетилаца до локације одржавања, конкурентност манифестације (како са другим сличним, или различитим манифестацијама, тако и са другим облицима туристичког производа).

У зависности од квалитета наведених фактора, можемо извршити и категоризацију цена услуга:

- временски критеријум (зависно од времена одржавања и дана трајања, која услуга, или артикал, је атрактиван, за куповину, односно продају)
- структура купаца (зависно од облика и садржаја манифестације, односно, да ли је то групна, појединачна посета, која полна, старосна, образовна и друга структура преовлађује),
- количина услуга (број и садржајност програмских активности)
- канални продаје
- време и начини плаћања

Истраживањем политике цена манифестационог туризма у Војводини, установили смо да код већине не постоји изражена политика цена. Уочили смо да се све своди на продају улазница и других роба или услуга, донатора или спонзора манифестације, без вођења заједничке политике цена свих носилаца туристичке понуде и да се главни профит организатора заснива на висини цене улазница.

Несагласност у вођењу заједничке политике цена у организовању манифестационог туризма Војводине, користе појединци или групе које немају везе са организацијом. На тај начин, остварује се лични профит, базиран на шпекулацији, "сивој економији" и препродаји девиза.

Можемо закључити да ни манифестације попут ЛОРИСТ, Пољопривредни и Јесењи привредни сајмови, као међународне и најпосећеније, немају потпуне елементе за интегрални, стабилни туристички производ.

3.3 Политика продаје манифестација

Политика продаје је значајан елемент у инструменту маркетинга. Као најзаступљенији облик, издваја се **промоциони микс**. Под промоционим миксом се "подразумева масовно комуницирање са потрошачима ради стимулсања и унапређења пласмана" (Лексикон маркетинга). Као најзаступљенији инструменти промоционог микса истичу се: пропаганда, везе са јавношћу, унапређење продаје и лична продаја.

Продаја манифестација, као елемента туристичког производа, представља најважнију маркетиншку функцију организатора манифестације. Том приликом, продаја је усмерена ка посетиоцима и

учесницима. Од атрактивности, садржаја, ранга, мотива организовања зависи и шта се продаје од манифестације. То пре свега, зависи од могућности и начина пласмана и ранга манифестације, начина продаје, канала и организације продаје. Да би политика продаје била што успешнија, потребно је да организатор манифестације усаглашава и координира инструменте маркетинг микса. Потребно је и адекватно истраживање тржишта, да би се добила исправна продајна политика, потребно је дати одговоре на питања, попут: "шта се продаје, када, коме, како, ко га продаје, ко треба да изврши анализу свих делатности, каква је куповна и продајна политика" (Кобашић, Сенечић, 1989). Пре свега, потребно је адекватно истраживање тржишта, постојања квалитета извођења програма и адекватних техничких фактора (објекта инфраструктуре, опреме, финансијских средстава и слично) и постојање промотивних активности.

Искуство великих светских манифестација, указује нам да се продајна политика од стране организатора своди на: формулисање целина продаје (шта се продаје), утврђивање начела којима ће се руководити сектори-носиоци процеса продаје и утврђивање средстава који омогућавају остваривање циља манифестације.

Истраживања вршена код организатора манифестационог туризма у Војводини, указују на непостојање продајне политике, односно на стихијност и непостојања правог циља организовања. Изузетак је Новосадски сајам, који има развијену политику продаје. Међутим и код Новосадског сајма се у појединим сегментима запажа стихијност и рад по инерцији.

Као део промоционе политике, истакли смо и односе са јавношћу. Односи са јавношћу се "јављају у форми конференција за новинаре, посета, личних контаката, различитих иницијатива и слично" (Бакић, Унковић, 1991). Осим конференција за штампу, непосредно уочи, током и на крају одржавања манифестације, изражених код приредби на Новосадском сајму, "Змајевих дечјих игара", великих спортских такмичења и слично, издвајају се и поједине туристичко-пропагандне акције, које смо описали у одељку "Туристичко-пропагандне манифестације".

Да би се унапредила продаја организатори сајамских приредби и великих спортских такмичења за посетиоце организују разна наградна такмичења и игре. Дародавци су спонзори и донатори манифестације. Такође, за најбоље учеснике појединих спортских, привредних, етнографских и уметничких манифестација у Војводини, обезбеђене су разноврсне награде. Приликом обраде сајамских манифестација у Шестом поглављу, издвојили смо и пословно-привредне контакте међу излагачима и посетиоцима. Током тих контаката, пружа се јединствена прилика за продају индустријских и других производа и услуга. Том приликом пружа се могућност и коришћења туристичких услуга.

3.4. Канали продаје манифестација

Начини продаје манифестација, као производа се врше преко различитих канала. Канал продаје у туризму је "целокупност, пословних и организационих активности, које обезбеђују да туристички производ стигне до потрошача на начин у време, на место и по цени која ће им највише одговарати" (Чачић, 1980).

Продаја манифестације као туристичког производа, може да се врши посредно или непосредно у месту, или регији из којих се очекује и највећи долазак учесника и посетилаца и месту или регији одржавања манифестације.

У местима из којих се очекује највећи долазак посетилаца, најчешћи вид продаје и презентације се врши путем организовања туристичко-пропагандних манифестација. На овај начин организатори сајамских манифестација, великих спортских такмичења и научно-стручних скупова

директно, или преко посредника врше продају изложбеног простора, смештајних капацитета, улазница и других услуга. То је начин продаје манифестације на "невиђено". Купац (потенцијални посетиоци и учесници), при избору се ослањају на квалитет и атрактивност раније организованих истих или сличних манифестација, атрактивност локације одржавања и туристичких вредности, реноме насеља или регије одржавања.

У местима одржавања манифестација, продаја се врши најчешће током самог тока манифестације, путем директне продаје улазница или других туристичких услуга.

Као директни канали продаје манифестационог туризма у Војводини, издвајају се:

- директни контакти организатора и купаца (закуп штандова на Сајму, смештајних капацитета и других туристичких услуга),
- продаја улазница и других услуга посетиоцима.

Индијектни канали означавају продају преко посредника. Најчешћи посредници су: државни органи и организације, спонзори и донатори, туристичке агенције и хотелско-угоститељска предузећа.

Приликом организовања научно-стручних и спортских манифестација у Војводини, туристичке услуге врше туроператори из места одржавања. Током уметничких и привредних манифестација, посетиоци осим самоиницијативно, доклазе у организацији месне канцеларије, земљорадничке задруге, или туристичких и саобраћајних предузећа из места одакле полазе.

Можемо закључити да манифестациони туризам у Војводини посматран као туристички производ путем инструмената маркетинг микса, има своју вредност, која је мало искоришћена. Истраживањем смо утврдили да манифестације у организацији Новосадског сајма (прилог 2) и Туристичке организације Срема ("Пударски дани", "Рисарски дани") имају обухваћене скоро све елементе маркетинг микса.

4. ПРОПАГАНДА И ПЛАНИРАЊЕ ПРОПАГАНДЕ

Планирање пропаганде инструмент је маркетинга субјеката који врше **дугорочан, средњорочан или краткорочан процес** за организовање манифестације. Према дугорочном планирању пропаганде која се односи на одржавање традиционалних манифестација, обезбеђује се пораст броја посетилаца, броја учесника и корисника. Корисницима се сматрају Мас-медији и привредни субјекти. Планирање се одвија парцијално и у континуитету за шта је неопходна упланирана динамика пропаганде. Средњорочни је најповољнији облик услед могућности модификације планирања с обзиром на услове и континуитет, док је код дугорочног иако је континуитет изражен много тежи процес планирања. Краткорочним видом пропаганде, које у ствари функционишу као пропагандна кампања, организатор обезбеђује за краћи временски период одређене ефекте. За овај вид пропаганде постоје општа начела која садрже неколико елемената:

- идентификација јавности, до које треба допрети,
- утврђивање и креирање пропагандне поруке коју треба испратити до јавности
- избор најцелисходнијих и најекономичнијих преносилаца, преко којих може да се допре до те јавности

-детаљна разрада акције за сваки изабрани медиј како би се предвидело најсавршеније време, учесталост и убедљивост пројекта
-утврђивање трошкова за пропаганду и
-мерење резултата од пропаганде (Кобишић, Сенечић, 1989)

За планирање пропаганде треба именовати медије, планирати трошкове за и одредити средства рекламе. Организатор манифестације врши избор медија преко којих жели пропаганду, а то могу бити било државни медији (Радио телевизија Србије, дневни информативни листови), било пропагандне агенције, које се баве тим послом а може да их и преименује у неко друго пропагандно средство за које сматра да ће боље остварити његову намеру. Пропаганда манифестације, користи оне медије којима се користе и остали као што је туристичка и економска пропаганда. Тако, могу да се користе: **графичка, огласна, пројекциона, просторно-пластична, лична средства** за пропаганду.

У **графичка средства** спадају :брошуре, леци, програми, календари приредбе, картографске едиције, публицистичка издања, написи, репортаже, водичи итд; разни плакати , налепнице, етикете, разгледнице, фотографије, репродукције; заштитни знаци, натписи и слично. Тако на пример, до 1991. године Туристички савез Војводине издавао је календар туристичких приредби ; Часопис Илустрована политика штампа репортаже током трајања регате"Илустроване политике"по хидросистему Дунав Тиса Дунав слике антропогено и природногеографских елемената, насталих током рада уметничких колонија)

Од **Огласних** средстава користе се новине, репортаже и сл. (рекламирање преко РТНС, путем конференције на Интернету преко рачунара).

Од **пројекционих** средстава могу се користити туристички, играни , документарни филм и слично. Затим, емисије уживо, интервјуи и дијапозитиви. Тако на пример, документарни филмови настали на Фестивалу "Живот на селу" у Омољници, могу да својим садржајем буду елементи туристичке пропаганде.

У **просторно-пластична** средства спадају опремљени простори, павиљони, сувенири, значке, привесци, оловке итд. (Сувенир лутке Лале за време светског првенства у стоном тенису). Поред тога, као **лична** средства пропаганде могу бити кроз облике предавања, конференције за штампу и личних искустава посетилаца и учесника. Као посебан вид пропаганде, издвојићемо и **финансирање учесника од стране организатора**, ради повећања интереса шире јавности или привредних субјеката. Као пример, издвојићемо Еко конференцију градова у Новом Саду, где су се на првом скупу учесницима чији су радови објављени у Зборнику Скупа давала и одређена новчана средства, а на другом у циљу промоције према иностранству, иностраним учесницима плаћан смештај.

Значи, у пропаганди манифестација можемо видети да се кроз само планирање организатора даје важност која би резултирала што бољом пропагандом. Реализација пропаганде, осим преко организатора може да се врши и преко опште туристичке пропаганде, индиректно, преко суорганизатора или других носилаца туристичке понуде, преко корисника манифестације, и као помоћна пропаганда путем личних искустава учесника и посетилаца.

Важност улагања у туристичку пропаганду види се и из планираних издвајања за поропагандно деловање, од укупно планираних трошкова манифестација издвојених у табели бр 22.

Табела бр. 22. **Планирано издвајање за пропаганду од укупних трошкова манифестације**

Манифестација	Укупни трошкови	% издвајања
Новосадски сајам	-----	35
Змајеве дечије игре	-----	19,5
Фестивал музике и фолклора	18.000	18
Румуна у Војводини	-----	26
Фестивал духовних песама православних земаља	10.000	37
Златни котлић Дунава	14.400	16
Еко конференција		

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Резултати добијени анализом анкетног листа

Напомена: Подаци о издвајању новчаних средстава за пропаганду, добијени су комплетно од Туристичке организације Новог Сада, Еколошког покрета Новог Сада и Фондације за етнографију и фолклор Румуна у Војводини; новчани износ дат је у ЈУД, за 1997. годину

Пропаганда својим циљевима доприноси остварењу економских ефеката, за место или регију одржавања. Овај ефекат пре свега произилази из **публицитета**. Публицитет за место или регију одржавања настаје и траје уочи, током и непосредно по њеном завршетку. Чине га новинари, посетиоци, учесници, а преко својих изјава извештаја и сличних наступа у средствима мас медија. Такође, директни преноси манифестације (спортска такмичења), или њени прикази путем радија и телевизије (Хронике сајамских приредби у Новом Саду), утичу да одређене промотивне активности буду изражене. Значај облика манифестационог туризма, као део пропаганде, као што смо видели, није само промовисање културно-уметничких и историјских, привредних и других вредности, већ и представљање природних целина, како кроз саму манифестацију, или њених пратећих садржаја, чиме постиже и одговарајући публицитет, који регију одржавања и касније представља као потенцијалну туристичку дестинацију. Општинске Туристичке организације у Војводини, као и други фактори организације, све више схватају важност пропаганде (пример Туристичке организације Срема, као организатора и значајнијих манифестација) и јачим улагањем постижу и одговарајући публицитет, а тиме и посету. При том, благовременим улагањима у пропаганду манифестације, путем мас медија, плаката, билтена, календара приредби и туристичких водича (информатора), као најчешћих облика пропаганде и другим трошковима (изградња или обнова инфраструктуре и објеката, штампање улазница, смештај и исхрана), дају се основе успешности организовања манифестације, јер ће учесници растерећени брига о квалитету боравка дати свој максимум, а посетиоци ће бити задовољни постигнутим донетима на манифестацији. Све то доприноси већој посећености, и препоруци за одржавање наредне, са још већим бројем учесника и посетилаца. Као пример за наведено нам може послужити Организација Светског Самбо првенства у Новом Саду, 1994. године. Успешна организација је допринела да Нови Сад, 1995, и 1997. године и Аранђеловац 1996. године, буду домаћини европских и светских првенстава самбо спорта, у мушкој и женској, односно јуниорској и сениорској конкуренцији.

До 1991. године, тадашњи Туристички савез Војводине је као облик пропаганде и планирања манифестационог туризма, издавао **Календар туристичких приредби**. Садржавао је преглед значајних манифестација

по датуму и месецу одржавања, уз податке о организаторима и са адресаром туристичких општинских савеза. Од 1994. године, Туристичка организација Србије, издаје Календар туристичких приредби на територији Србије, са прегледом најважнијих манифестација према датуму и месецу одржавања и организатору. Туристичка организација Новог Сада, од почетка осамдесетих година, издаје **Месечни информатор** са програмима приредби различитог карактера, простором одржавања и адресом организатора и адресаром важнијих градских културно-уметничких институција и туристичких агенција. Да се привуче пажња, пре свега иностраног туристичког тржишта, активирањем наведених облика и средстава потребно је наступом, преко дипломатских, информативних, привредних и представништва туристичких организација и агенција у иностранству, нагласити и учинити следеће:

-Обезбедити директну сарадњу организатора манифестација, посебно оних које већ имају традицију и специфичност, са Туристичком организацијом Србије и њеним општинским организацијама у Војводини. У организационим одборима као носиоци планских активности у домену пропаганде и развоја, треба да буду професионалци, пре свега новинари и пропагандне агенције, и усагласити је на равноправним основама, преко јасно дефинисаних задужења и координације.

-Формирати посебну туристичку организацију која би се бавила манифестационим туризмом

-Активирати представништва туристичких агенција и Туристичке организације Србије, укључити их у пропагандну делатност, у циљу представљања најзначајнијих манифестационих облика у Србији, укључујући и Војводину,

-Општинске туристичке организације и културно-просветне заједнице, у сарадњи са Аутомато савезом Србије, могу обавештавати путнике у транзиту путем постера и обавештења, истакнутих поред саобраћајних знакова. Обавештења на страним језицима, садржала би назив, време одржавања, програм и адресе организатора манифестације.

-Као својеврстан вид пропаганде, који у свету узима све више маха, је презентација преко мреже ИНТЕРНЕТ. Новосадски сајам и "Бранково коло", већ имају своју презентацију на Интернету.

Можемо указати и на позитивне и негативне стране туристичке пропаганде (табела број 23).

Табела бр. 23. Позитивни и негативни ефекти пропаганде

ПОЗИТИВНИ ЕФЕКТИ	НЕГАТИВНИ ЕФЕКТИ
1. Значај за место, регију, или државу одржавања -значај као потенцијална могућност инвестирања у привреду места или регије -пропаганда производа и услуга насталих у месту или регији одржавања	1. Слаба пропаганда као резултат неорганизованости носиоца пропагандне делатности
3. пропаганда производа који су дошли до изражаја организовањем манифестације (нова технологија, машине, алати и слично)	2. лоше организована манифестација као негативно искуство учесника и посетилаца
3. добра организација манифестације, као позитивно искуство учесника и посетилаца	3. претерана и агресивна пропаганда, која доприноси негативном ставу код посетилаца

Пропагандни ефекти који су добро осмишљени представљају резултат значајније улоге и утицаја економских, али и туристичких ефеката, што доприноси да место одржавања постане стална туристичка дестинација. Добро осмишљена пропаганда означава и **позитивне ефекте** за место или регију одржавања, који се испољавају преко могућности улагања страних инвеститора у привреду регије, уколико се организовала међународна манифестација, или интересом за улагање значајнијих домаћих привредних субјеката, уколико је организована савезна или манифестација нижег ранга. Током трајања манифестације, путем мас медија се јавља појачана пропаганда трговинско-угоститељских, занатских и других услужних предузећа, који тим путем рекламирају своје производе. Као пример ћемо издвојити сајамске приредбе на Новосадском Сајму, где се преко Радио Сајма и Радио Новог Сада, рекламирају разни производи. Такође, током организовања појединих Сајмова, долази до представљања појединих нових производа или технологија. О усменој пропаганди као позитивном и негативном искуству учесника и посетилаца, говорили смо у ранијим поглављима. **Негативни ефекти** се испољавају неадекватном и слабом пропагандом приликом организовања појединих манифестација. До такве пропаганде је дошло услед стихијности и неорганизованости појединих манифестација. Такође, честа је присутност претеривања у пропагандним порукама, што доприноси одбојном ставу према одређеном производу, али и манифестацији код посетилаца.

4.1. Учесници и посетиоци као медији пропаганде

Сами учесници или присуство познатих личности међу посетиоцима врше одређену пропаганду манифестације. Та пропаганда може бити двојака, ако су мишљења и закључци посетилаца и учесника били позитивни, они сами могу бити пропагандни преносиоци, за родбину пријатеље или пак за јавност, и негативни уколико су незадовољни начином организовања или појединим сегментима прихвата и услужних делатности. Само задовољни посетиоци и учесници могу доприносити туристичкој пропаганди, било саме манифестације било за место или регију одржавања као и на устаљеност посетилаца и учесника. Као примере можемо навести учешће светски познатих шахиста током организовања шаховске олимпијаде у Новом Саду, или међузонског шаховског првенства за првака света у Суботици, где су учесници били задовољни организацијом, што се може заскључити и по њиховим каснијим учешћима на међународним шаховским турнирима у Новом Саду, Вршцу, Новом Бечеју и слично.

Новинари као посетиоци требало би да имају посебну пажњу јер су струком везани за пропагандну делатност, те као креативни чиниоци пропаганде, могу да дају велики допринос. Ангажовање новинара требало би да буде у самом креирању исте. Познате личности, међу учесницима или посетиоцима које прати медијска пажња такође, имају пропагандни утицај кроз своје изјаве или интервјуе. Новинари чине и значајни део учесника манифестације, што смо видели и у одељку "Туристичко-пропагандне манифестације", а њихову улогу и учешће можемо пратити у табели број 24.

Табела бр. 24. Учесће новинара у укупном броју посетилаца манифестација

Назив манифестације	Број новинара у просеку	% од укуп. бр. посетилаца
Новосадски сајам	209	5,68
Змајеве дечије игре	120	0,60
Фестивал музике и фолклора Румуна у Војводини	58	0,50
Фрушкогорски планинарски маратон	25	0,65

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Подаци добијени од служби за маркетинг Новосадског Сајма, Змајевих дечијих игара, као и Комисија за пропаганду Фрушкогорског планинарског маратона и Румунског друштва и Фондације за етнографију и фолклор из Војводине, а за 1997. годину

Зависно од садржаја, ранга и начина организовања, број новинара је различит. На манифестацијама организованим у Војводини, као најбројнији извештачи појављују се новинари листова: "Дневник", "Mađar So", "Libertatea", "Ruske slovo", "Hlas Ludu", "Политика", и новинари Радио телевизије Србије. Самим кандидовањем насеља за организовање манифестација међународног ранга, а посебно избором насеља за организатора, преко најаве и комеентара (путем мас медија), манифестација се јавља и као претходница (почетак) туристичких кретања.

Можемо закључити да су утисци посетилаца и учесника важан елемент приликом пропаганде манифестације. Међутим, таква пропаганда има **одређен рок трајања**, што зависи од разних фактора (време протекло од организовања, прихватање других вредности и слично). **Трајну** пропаганду за учеснике и посетиоце чине поједини материјални објекти попут :

-**сувенира** (значке Новосадског сајма, тањира, пепељаре и слични производи са пропагандним ознакама и маскотама Светског првенства у Стоном тенису и Шаховске олимпијаде)

-**медаља, плакета и пехара** (за победнике на великим спортским такмичењима и награђене на Сајмовима изложбама, уметничким и другим фестивалима)

-**монографија, књига, филмова и фотографија** (које говоре о месту или регији одржавања попут монографије о Новом Саду настале за потребе пропаганде Шаховске олимпијаде)

-**објекта одржавања** (односно изградња ГСПЦ "Војводина", за потребе Светског првенства у стоним тенису, у коме су се после организовали бројни други спортски, уметнички, привредни и други догађаји, али који се у народу и мас медијима још увек означава као спортски центар СПЕНС).

VIII ЕКОНОМСКИ ЕФЕКТИ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА ВОЈВОДИНЕ

Манифестациони туризам у Војводини има посредан и непосредан утицај на развој привреде а посебно потрошње материјалних и духовних добара. Манифестације се одржавају првенствено са циљем приказивања одређених достигнућа у привреди, спорту, забави итд. О директним и индиректним ефектима манифестација постоје врло оскудни подаци. Ми смо обрађујући манифестациони туризам посматрали и његов утицај на економске и духовне ефекте у регији у којој је организован. Према нашим сазнањима а и према истраживањима других аутора непосредни и посредни ефекти манифестација су значајни. Да се не остварују одређени материјални и духовни ефекти, не би било потребе за одржавањем манифестација. Економски ефекти посебно се односе на субјекте који имају трошкове приликом организовања као и очекивања да могу остварити добит. Економски резултати могу бити позитивни или негативни, а непосредно се одражавају на организатора манифестација. То су пре свега туристичка предузећа, угоститељство и други непосредни носиоци организовања манифестација. Евидентирано је и повећање промета роба и услуга у појединим привредним гранама за време одржавања манифестације. Тиме, се посредно или непосредно утиче и на јачање и оживљавање бројних грана привреде регије у којој се одржава манифестација. То се односи и на трговину, саобраћај, грађевинарство, пољопривреду, прехранбену, текстилну, машинску, индустрију обуће и коже, туризам, финансијске услуге и занатство. Међутим, код тих делатности не води се свеобухватна евиденција о посебном економском ефекту манифестација. Посматрајући поделу економских, техничких и физичких ефеката:

-економски ефекти

-директни

-у туризму

-у другим делатностима и гранама повезаних са туризмом

-индиректни

-у туризму

-у другим делатностима и гранама

-физички ефекти

-у туризму

-у другим делатностима и гранама

-технички ефекти

-у туризму

-у осталим делатностима и гранама

Напомињемо да ова подела и наведени ефекти имају позитивну и негативну страну и можемо препознати и позитивне и негативне ефекте као и њихову повезаност са туризмом и осталим привредним гранама. Наведена класификација, издваја туризам као посебну делатност која манифестационе облике и привреду доводи у непосредну везу. Тако можемо посматрати микро и макро аспект утицаја на место или регију одржавања. **Микро аспект** директно утиче на локалну економију, а поред осталог и на појединачне носиоце туристичке понуде. Можемо га посматрати са гледишта појединца и становништва у целини. **Макро аспект** подразумева директни утицај на регионалну економију, односно ширу заједницу.

Директни позитивни економски ефекти у туризму огледају се кроз величину прихода који настају из туристичке понуде као резултат обима

посећености, потрошње, повећања цена и слично. Директни економски ефекти из својих веза стварају индиректне или индукване економске ефекте. Такође, директни економски ефекти остварују се кроз повећану запосленост, повећан прилив капитала преко инвестиција у туризму. Развитак туристичке привреде подстакнут одржавањем манифестација остварује се и увођењем нове технологије. То се најбоље види из табеларног прегледа.

Табела бр. 25. **Директни економски ефекти манифестација**

позитивни ефекти	негативни ефекти
Развој, пораст производње и повећани приходи туризма Повећан прилив капитала у туризму Повећање запослености у туризму Развој, пораст производње и приходи у индустрији који се директно или индиректно вежу за манифестације Повећан прилив капитала у осталим делатностима Повећана запосленост у осталим делатностима Приходи за локалне, регионалне и савезне државне институције	Могућност за одређени дефицит код организације манифестација Повећање цена Разне шпекулације Економска флукуација (колебања) Пораст потрошачке оријентације насеља Сезонални карактер Монополистичко понашање спонзора Могућност за неадекватну расподелу профита

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Резултати добијени анкетним листом

Индиректне економске ефекте посматрамо кроз ефекте проистекле од публицитета постигнутог манифестацијом за место или регију као туристичку дестинацију у целини, или за одређене субјекте који су носиоци туристичке понуде. Благовремена улагања у пропаганду манифестације, путем мас медија, плаката билтена и слично, доприносе већој популаризацији како манифестације тако и места одржавања и препорука су за одржавање наредне.

Морамо напоменути да смо током истраживања на терену, били суочени и са тешкоћама прикупљања што целовитијих економских показатеља, што нам је онемогућило конкретније и исцрпније сагледавање проблематике. Том приликом, запажена је недовољна повезаност организатора, стихијност и недостатак евиденција, непостојање паралелне и синхронизоване акције обједињавања података броја посетилаца манифестација и корисника хотелских смештајних капацитета и потрошње у угоститељству, као и да се у највећем броју случајева организатори ослањају на оквирне а често и паушалне процене. У недостатку спремности за сарадњу и систематски недостатак показатеља код организација које би требало да их обрађују послужили смо се оквирним подацима који су нам били доступни, као што су: број посетилаца, цена смештаја, цена улазница, средства добијена за организовање из буџета, појединачне цене прехранбених артикала у угоститељству.

Пре него што детаљније образложимо економске ефекте, издвојићемо појмове најчешће коришћених економских показатеља. Шта је већ споменут појам "цена" ? **Цена** је економска категорија који је врло важна за даља разматрања. Наиме, цена је исказана новчана вредност туристичке робе или услуга, остварена продајом на туристичком тржишту. Цена као вредност која није остварена продајом је скуп пројектованих вредности, изражен кроз јединствену суму, односно неостварену цену. На цену поред туристичког тржишта утиче и политика цена. То је онај фактор када на **политику цена** утиче рецимо држава и регресирањем или субвенцијама врши корекцију већ утврђених цена. Исто тако због рекламног утицаја неког туристичког производа утиче се на политику цена и слично. **Туристичко тржиште** је место продаје туристичких роба или

услуга, где се јасно путем продаје диференцира туристичка понуда и потражња. Наиме **туристичка понуда је** дијапазон могућег пласмана туристичког производа, а туристичка потражња је количинска потреба, изражена на туристичком тржишту. Туристичка понуда, као економска категорија темељи се на употреби различитих ресурса, који у туризму представљају сировину природних и антропогених атрактивности, везаних за одређени простор. Туристичку потражњу у маркетиншком смислу треба разграничити од жеља купаца, јер сем жеља ту постоје и други фактори као на пример економска моћ купца и слично да би се говорило о туристичкој потражњи, мада тај психолошки мотив није занемарљив као основ и о томе је већ било речи у другом поглављу. Разлика између туристичке тржишне понуде и потражње, директно утиче на остварену цену на тржишту. Када је понуда мања од потражње резултат је повећана цена туристичких роба и услуга и обрнуто. Добит остварена на овај начин је екстра профит и није урачунат у основну цену понуде. **Профит** у туристичко маркетиншком смислу је остварена добит која остаје после одузимања различитих трошкова, који подразумевају трошкове до момента остварења на туристичком тржишту и после се профит дели између организатора, или остаје организатору. Профит је веома комплексна категорија која у себи садржи осим цене робе или услуга и различите урачуната профите појединих категорија робе или услуга урачунатих у цену понуде. Индиректан профит остварују привредне гране у месту одржавања. Код разматрања маркетинга у туризму често смо наилазили на појам туристички производ који, сматрамо неадекватним. У маркетиншком представљању туризма поједини аутори користе за туристички облик или вредност остварену продајом на туристичком тржишту. У тексту ћемо користити израз туристичка вредност који сматрамо адекватнијим и примеренијим врсти услуга у туризму.

1. УТИЦАЈ НА РАЗВОЈ ТУРИЗМА КАО ПРИВРЕДНЕ ДЕЛАТНОСТИ

Атрактивност и тематика манифестационог туризма су фактори од којих зависи примамављивост, односно заинтересованост и број учесника и посетилаца. Од овог обима директно зависи и профит, организације, места или регије одржавања. За туристичку понуду и потражњу, атрактивност манифестација представља туристичку вредност. Што је атрактивност већа, већи је и туристички промет. Манифестације служе и као вредност која подстиче долазак посетилаца специфичних интересовања (привреда, култура, уметност, спорт, рекреација, религија, народни обичаји и слично). Такви посетиоци представљају групу интересантну са стране туристичке понуде.

Време трајања је специфично за сваку одређену манифестацију и има утицаја на економске ефекте. Значи, на економске ефекте осим атрактивности утиче и посећеност, просечна дужина боравка, просечна потрошња учесника и посетилаца, ниво понуде, цена услуга итд. Свакако зависи и од **ранга** или речених нивоа одржавања. Тако локално регионалне манифестације углавном представљају допуну боравка, а оне савезног и међународног ранга вредност по саму по себи.

У шестом поглављу смо, анализирајући манифестације, установили међусобне утицаје туризма и облика извођења. Пре свега, запазили смо везу између манифестација и конгресног, сајамског и туризма великих спортских такмичења, организованим у насељима која имају и атрактивне туристичке вредности. Том приликом, туризам преко елемената пружања услуга смештаја и понуде туристичких програма остварује и одређене економске ефекте, као привредна делатност. При том, у оквиру туристичких програма, као пратеће се организују се манифестације

забавног, уметничког или етнографског садржаја. Као самостални елементи понуде, манифестације могу имати и значајнију економску корист за насеље или регију одржавања (табела бр 26).

Табела бр. 26. **Економски ефекти поједних манифестација за 1996. годину**

назив манифестације	број посетилаца	нето корист за место одржавања
Новосадски сајам	880 000 .	39.600.000 .
Змајеве дечје игре	120 000 .	329.670 .
Дужијанца у Суботици	60 000 .	278 127 .
Дани бербе грожђа у Вршцу	55 000 .	5.270 000 .
Првомајски уранак у Суботици	50 000 .	2.560 000 .
Вашар у Суботици	25 000 .	300.000 .
ауто-мото трке на Мишелуку	35 000 .	240100 .
Кобасицијада у Турији		272727 .

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Подаци добијени од Службе маркетинга Новосадског Сајма, ЈП

Напомена : Нето корист за место одржавања је дата у ДЕМ, а курс марке се рачуна 1ДЕМ=3,3 ЈУД

"Змајеве дечије игре", Секретаријата за привреду СО Суботица и СО Вршац, Месне канцеларије Турија, а за 1996. годину

На примеру Новосадског сајма видимо да је остварен значајан приход. Број посетилаца и нето приход који обухвата све сајмове и изложбе одржане током 1996.године.Трајање тих манифестација у просеку је пет дана. Истраживањем се дошло до закључка да око 22,2% посетилаца користи смештајне капацитете Новог Сада, који су у том времену пуни. Пун пансион по једном дану са ван хотелском потрошњом у коју су урачунати трошкови превоза, улазнице, ванхотелски прехранбени артикли, сувенири, закуп изложбеног простора по квадратном метру износио је око 150 ДЕМ по особи. Утврђено је да је укупан приход од улазница износио 4,7 мил.ДЕМ (3,51%). Остали посетиоци дневно су трошили у просеку око 40 ДЕМ. У те трошкове спада улазница, конзумирање прехранбених артикала и пића,а у цену није урачуната куповина сајамске робе,каталога, посета културним установама и остала потрошња. Међу посетиоцима сајма 45 % је било мушких, 30 % женских посетилаца а 25% су деца посетиоци.Табела бр 27. нам показује трошкове посетилаца током обиласка сајамских приредби.

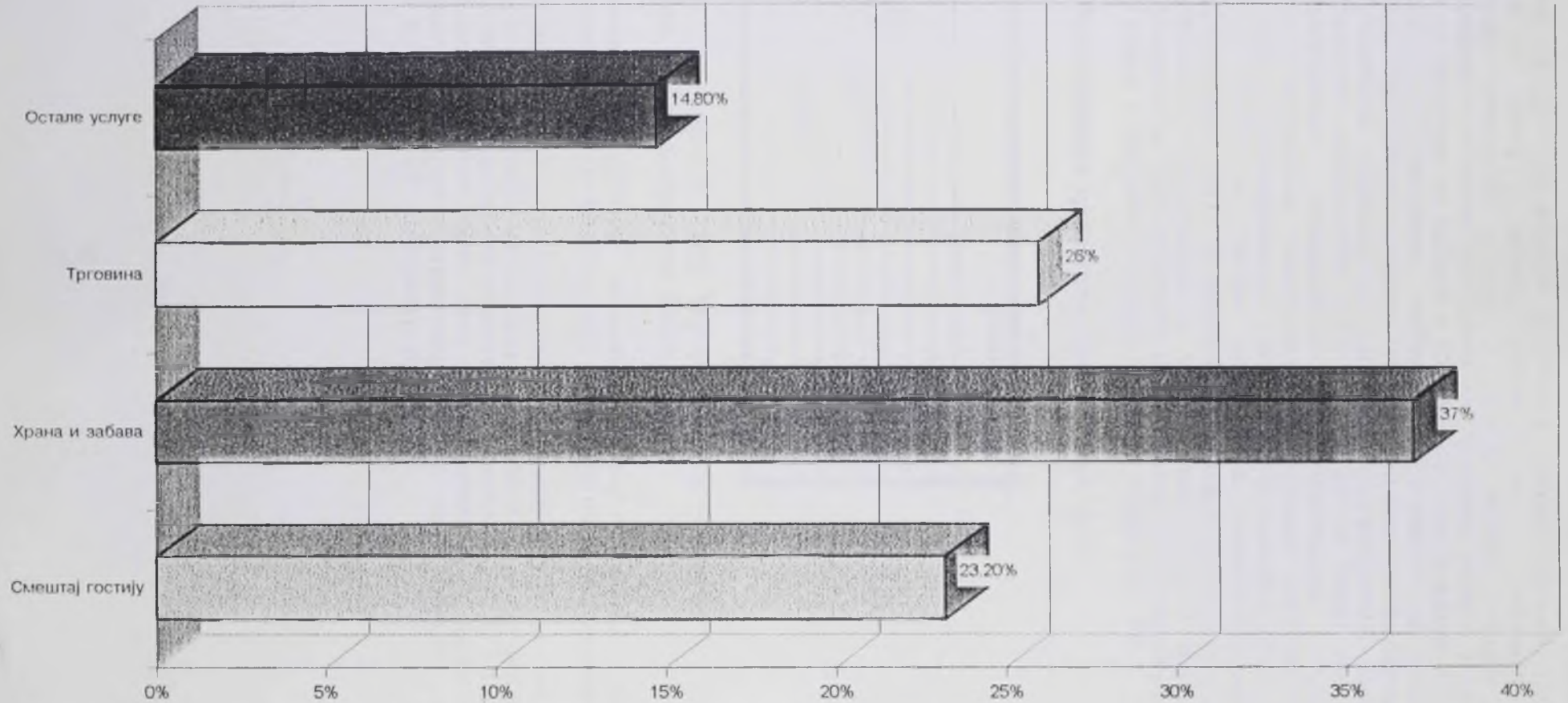
Табела бр 27 **Трошкови посетилаца сајма током обиласка сајамских експоната**

АРТИКАЛ	УТРОШЕНА КОЛИЧИНА ХРАНЕ И ПИЋА	УКУПНА СУМА У ДЕМ	% ОД УКУПНОГ ПРИХОДА
СОКОВИ	242000 .	586667 .	0,41
АЛКОХОЛНА ПИЋА	79200 .	653400 .	0,49
ВИНО	19800 .	198000 .	0,14
ПИВО	106000 .	640000 .	0,47
ИСХРАНА	176000 .	533300 .	0,39
УКУПНО	-----	2621367 .	1,90

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Новосадски Сајам
напомена: курс марке се рачуна 1ДЕМ=3,3 ЈУД,а количина пића изражена је у литрама, а хране у килограмима.

Израчунавањем смо добили да је током трајања сајамских манифестација Новосадска привреда, а пре свега трговина и угоститељство богатија за 2.621 367 ДЕМ. Структура укупног прихода од Новосадског сајма приказана је у графикону број 7.

Трошкови посетилаца

Запажања су да посетиоци у оквиру својих укупних трошкова, највише троше на храну и забаву, затим и на трговину, а није занемарљив удео хотелских услуга. У остале услуге спадају посете музејима, галеријама и осталим културним институцијама, излети у околину и слично. Наведени примери из табеле и графикана, нам доказују позитивне економске ефекте. Привредни субјекти, излагачи на сајамским манифестацијама, као допунску радну снагу, сезонски запошљавају и до шест хиљада помоћних радника на сајамским штандовима. Дакле, на примеру Новосадског сајма, могли смо уочити да је један од главних чинилаца економских показатеља манифестација туристичка потрошња, односно потрошња посетилаца и учесника чији велики део остаје у самом месту организовања. У овој области значајну улогу имају и друге понуде у месту и регији одржавања манифестација. Према истраживањима Kostersa (1987) на великим сајмовима запажене су и друге активности излагача и посетилаца а који бораве два и више дана. Истраживач је утврдио да 50% посетилаца комбинује своју посету сајму са активностима у граду и околини и то нам показује табела бр. 28.

Табела бр 28. **Зансајамски трошкови посетилаца, у %**

активност	учешће у %
посета баровима	33
трговина	17
шетња и разгледања	16
посете бистроима и ресторанима	11
вожња локалним превозом	8
посета музејима	7
посета родбини и пријатељима	6
остало	7
УКУПНО	100,0

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Kosters J.M, 1987 "Big International Events of Tall Ships and their coastal-sisters" St Gall, Switzerland, Edition AIEST.

У наведеним активностима видимо повећану потрошњу средстава на забаву, трговину и угоститељство, што потврђује наша истраживања

Осим манифестација у датој табели интересантне су и оне које су међународног ранга али имају мањи број посетилаца. ЕКО-конференција у Новом Саду, са неколико десетина учесника и буџетом од 27273 ДЕМ нема изражен економски профит, али зато има првенствено едукативне и привредне ефекте. Трошкови организовања Еко конференције градова приказани су у табели бр 29 . и показују следеће:

Табела бр 29 Трошкови организације Еко конференције градова у Новом Саду, у %

Вид трошкова	у ч е ш ћ е	
	појединачно	кумулативно
укупни стални трошкови		
1. просторије и опрема	13,9	
2. документи и публикације	6,3	
3. административни трошкови	14,6	
4. техничко особље	10,6	
5. поклони	9,7	55,1
променљиви трошкови		
6. забавни програм и банкет	11,4	
7. помоћно техничко особље	7,7	
8. смештај страних учесника и излет	15,1	44,9
9. резерва за непредвиђене трошкове	10,7	
УКУПНО	100,00	100,00

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Резултати добијени анализом анкетног листа

Видимо да се највише потроши средстава на смештај страних гостију и излет, као и на административне трошкове, што указује на остваривање и туристичких ефеката. За разлику од других сличних скупова, који део својих трошкове попуњавају и преко ставке котизација, код Еко конференције, та ставка је занемарљива. Висина и структура трошкова организације су различити од скупа до скупа али удео променљивих и сталних трошкова је приближно исти, што можемо видети из следеће табеле:

Табела бр 30 Пример структуре трошкова организатора конгреса, у %

Вид трошкова	у ч е ш ћ е	
	појединачно	кумулативно
укупни стални трошкови		
1. просторије и опрема	4,7	-
2. документи и публикације	7,4	-
3. административни трошкови	5,9	-
4. персонал	29,1	-
5. поклони	9,0	56,1
променљиви трошкови		
6. забавни програм и банкет	24,7	-
7. програм за даме	4,2	-
8. група која помаже конгрес	5,2	-
9. резерва за непредвиђене трошкове	9,8	43,9
УКУПНО	100,00	100,00

ИЗВОР ОСНОВНЕ ТАБЕЛЕ : А, Франић, Дубровник, 1977. "Међународни конгресни туризам", Привредна комора Далмације

Примећујемо да се највише средстава утроши за техничко особље и забавни програм и да су туристички ефекти и ту присутни. Ако упоредимо начине и места трошења средстава учесника Еко-конференције и других научних скупова можемо уочити следеће: потрошња у угоститељству чини 23 %, трговини 11%, на локални и међуградски саобраћај отпада 34%, на забаву 5%, обилазак културно историјских споменика Новог Сада 6%, и на осталу потрошњу 11%. Према истраживањима Франића, просечно, учесници потроше свој новац на хотелске и угоститељске услуге и трговину (табела бр 31).

Табела бр 31 Структура потрошње код учесника конгреса, у %

ВИД ПОТРОШЊЕ	УЧЕШЋЕ У %
ХОТЕЛИ	34,0
РЕСТОРАНИ	25,0
ЛОКАЛНИ САОБРАЋАЈ	5,0
ТРГОВИНА	15,0
ЗАБАВА	8,0
РАЗНО	13,0
УКУПНО	100,00

ИЗВОР ОСНОВНЕ ТАБЕЛЕ : А, Франић, Дубровник 1977 "Међународни конгресни туризам", Привредна комора Далмације

Дакле, видимо да и поред разлике у времену одржавања и трајању, висина и структура трошкова средстава је слична, што говори о учесницима као посебној популацији интересантној за овај вид манифестационог туризма.

Све ово говори да економски ефекти манифестација имају непредвидиву особину. У многеме се ослањају и зависе од спонзора и донатора. Бројни спонзори: државна, мешовита и приватна предузећа, преко суфинансирања манифестације имају и пропагандно-рекламни ефект, а посредно или непосредно пласирају своје производе и робу. Такав начин учешћа у организовању манифестација има примаран али и двојак значај. Са једне стране висина улагања у организовању одређује значај, интензитет, стабилност и структуру саме манифестације, а са друге стране доноси бројне вишеструке користи како спонзору тако и домцилном становништву.

Организовање "Фестивала музике и фолклора Румуна" у Војводини показује да број спонзора није сталан, те зависно од места одржавања има од двадесет до педесет спонзора, од којих свега два-три буду перманентно присутни. Пример спонзора манифестације који своје производе кроз манифестацију пласира је приватна пивара, која 1997. године пласира 800 литара пива на истом овом фестивалу. Значи да манифестације зависе од економске моћи спонзора, као и његових интереса у целини. Тако се банке налазе као најчешћи спонзори са већинским уделом.

2. УТИЦАЈ НА ДРУГЕ ПРИВРЕДНЕ ДЕЛАТНОСТИ

Као организатори манифестација, појављују се, осим туристичких и представници целокупног културно-уметничког, привредног и спортског живота насеља или регије одржавања. Том приликом, туристичке организације баве се прихватом путника, обавештењем и информисањем, смештајем, исхраном, презентацијом туристичко-пропагандног материјала, организовањем излета, свечаних банкета, забавних и других програма. Представници Привредне коморе Војводине, координирају рад привредних

субјеката и у вези су са политичким структурама. Директори, или власници државних, мешовитих и приватних предузећа, се баве елементима неопходним за организовање манифестације (простор, финансије, опрема и друго). Представници јавних гласила брину о пропаганди и директним преносима тока манифестације, а представници културних институција о елементима пратећег програма, уметничког садржаја. Наведена структура организовања Шаховске Олимпијаде у Новом Саду, говори нам о значају учешћа различитих структура, ради што успешнијег организовања манифестација. Ово се пре свега односи на организацију великих међународних манифестација, али је примењиво и на нижим нивоима. Оваква разноликост учесника у организацији нам указује и на ефекте манифестација према осталим привредним гранама. О неким утицајима је већ било речи у ранијем делу текста. Какви ће ефекти бити зависи од низа фактора, а пре свега од **директних и индиректних економских утицаја (Табела бр. 32)**

Табела бр 32. **Директни и индиректни економски ефекти**

Директни економски ефекти	Индиректни економски ефекти
Начини организовања и финансирања	Деловање прихода, који се рефлектује и на друге локалне привредне гране
Врсте услуга или производа које се користе	Квалитативно и квантитативно побољшање услуга
Стабилност привреде места одржавања	Модернизација појединих привредних делатности, увођењем савремених техничких достигнућа

ИЗВОР ТАБЕЛЕ : Резултати добијени анализом анкетног листа

Директни економски ефекти посматрају се кроз приходе и расходе различитих привредних делатности, током одржавања манифестације и трајношћу њихових производа. Помињали смо утицаје организовања Великих спортских такмичења у Новом Саду, Врбасу, Зобнатици и другим местима, када је и промет посетилаца био већи, што је указивало и на потребу повећања капацитета постојећих и изградњу нових туристичких објеката. Са аспекта локације одржавања од посебног значаја је и изградња нових објеката и нове инфраструктурне мреже, које ће остати трајно на коришћењу домицилном становништву, а да се при том користе финансијска средства и помоћ државних органа или других институција. Осим **грађевинарства** и њему пратећих делатности и заната, трговине и угоститељства, директне економске ефекте имају и поједине услужне делатности, попут саобраћајних, ПТТ, финансијских, занатских и других. Наплатом друмарине на деоници аутопута кроз Војводину, од посетилаца који сопственим превозом долазе у место одржавања, приход има Ауто мото савез Србије. Коришћењем локалног градског и међумесног аутобуског превоза од стране посетилаца, директан приход имају и **саобраћајна** предузећа. Коришћењем ПТТ услуга, током манифестације, директну корист има **ПТТ**. У случају посетилаца из иностранства, прометом девиза банке имају корист. Израдом специјалних значака, амблема, медаљона и других предмета, специјално за ту прилику, свој приход има и **занатство**. Адекватним и правовременим извештавањем, о догађајима током манифестације, повећањем тиража дневне и илустроване **штампе**, јавна информативна гласила имају приход. Индиректни економски ефекти се односе на деловање **техничких** ефеката, побољшавањем квалитета производа, употребом модерних техничких достигнућа (компјутеризација) и

повећањем производње појединих грана лаке индустрије, и деловања **економске пропаганде**. Наведени ефекти су уједно и **позитивни** економски ефекти. Током манифестације, као што је пример Прослава три века досељавања Срба у Војводину, 1990. године у Сремским Карловцима, може доћи и до саобраћајних гужви (колапса), што је облик **негативног** ефекта.

Уместо закључка, истичемо да манифестациони туризам, као саставни део укупних привредних активности, својим економским ефектима, утиче на отварање регија као потенцијалних произвођача и потрошача у неразијеним општинама и повећане могућности запошљавања и улогом у повећању националног дохотка Србије. Организовањем манифестационих облика савезног и међународног ранга, уз коришћење као локације и мотив антропогено наслеђе и природно географске елементе, **економски неразвијених општина у Војводини**, као што су Опово, Нова Црња, Пећинци и друга, помогло би се развоју туризма као почетне основе за економски развој. Такође, организовањем спортских, привредних, етнографских, али и верских и политичко историјских, манифестација, које имају забележену и масовнију посету и учешће, повећава се и потрошња од стране посетилаца што доприноси и **позитивном трговинском билансу** одговарајућих привредних грана, а тиме и саме регије и насеља а као пример, издвојићемо Сајмове у Новом Саду. У овом раду, указали смо и на повећање обима производње и пласмана роба и услуга појединих привредних делатности и потребу да се ангажује већи број припадника министарства унутрашњих послова у обезбеђењу учесника и посетилаца, повећан рад здравствених служби, ангажовање помоћне радне снаге, што све заједно резултира **повећаним ангажовањем запослених**. Велике спортске, привредне, научно-стручне манифестације, посредно, свој допринос имају у **повећању укупног националног дохотка**. У табели број 1, дали смо и приказ општина према укупном националном дохотку.

На основу наведених показатеља у поменутој табели, покушали смо да утврдимо међузависност прихода манифестација и укупног националног дохотка. При том смо, проучавајући литературу, наишли на истраживања која су провели S.F Witt и A. M. Christine (1987). Током својих истраживања уочили су да велике манифестације (светска првенства, олимпијаде и друга), могу да рачунају на 30% повећања туристичког прилива у региону одржавања, у поређењу са претходном годином. Установили су да се скоро две трећине ових прилива могу приписати другим факторима (пораст нивоа дохотка, промене у туристичкој потрошњи дате дестинације, саобраћај и слични). Елиминишући друге факторе, поменути аутори су издвојили економетријски модел који у првобитном облику функције, изгледа:

$Y = f(x_1, x_2, x_3, \dots, x_n)$, где је

Y-приход од међународног туризма,

x-променљива

f-функција

Иако се функција односи на међународни туризам, можемо је применити и на домаћи туризам. Ако укључимо факторе, као што су доходак, трошкови смештаја, трошкови путовања, трошкови пропаганде и друге, можемо издвојити следећу функцију:

$\ln Y = a + b_1 \ln x_1 + b_2 \ln x_2 + \dots + b_n \ln x_n + u$, где су

u -случајно променљиви услови,

a, b- непознати параметри,

ln-природни логаритам

Објашњењем b_n , где n припада скупу природних бројева, је да променом променљиве x , ако су остале променљиве константне, резултира променом у Y за b_n износ. У циљу да се утврди утицај на манифестације, осим квантитативно промењиве X_1, \dots, X_n , издваја се и квалитативна променљива са вредностима 1 или 0, у зависности да ли се очекује повећани туристички приход, за време одржавања или не. При том, вредност 1 се узима код манифестација где се очекује повећан приход, а 0 код оних манифестација где се то не очекује. Додавањем наведених променљивих, функција добија следећи изглед:

$\ln Y = a + b_1 \ln x_1 + \dots + b_n \ln x_n + b_{n+1} x_{n+1} + \dots + b_m x_m + u$, при том $X_{n+1} \dots X_m$, - представљају квалитативно променљиве, u , a , $b_{n+1} \dots + b_m$ - представљају непознате параметре.

Поменути аутори при том наводе да ако се манифестација на коју се односи променљива X_{n+1} се одржава у одређеном периоду, онда је $X_{n+1} = 1$, а ако се не одржава, онда је $X_{n+1} = 0$. У случају организовања, утицајем на остале променљиве, расте $\ln Y$, за коефицијент b_{n+1} . Тиме издвајају променљиви коефицијент b_p , у једначини, где је $p = n+1 \dots m$. Поменути аутори су за вредност $b_p = 1$ узели коефицијент 0,25, приеном једначине b_p , утврдили су да повећање међународног туристичког промета током трајања наведених облика извођења, износи 28%. Они то објашњавају на следећи начин, уводећи Y_1 и Y_0 , где прва представља туристички промет у времену одржавања, а друга туристички промет у осталом периоду. Применом једначине b_p , добили су :

$\ln Y_1 = \dots + 0,25 + \dots$
 $\ln Y_0 = \dots + 0 + \dots$,
 где је $\ln (Y_1 / Y_0) = 0,25$, односно,
 $Y_1 / Y_0 = 1,28$.

Наведеним израчунавањем добили су да организовање великих манифестација одговара порасту промета међународног туризма за 28%. Проучавајући литературу у смислу утврђивања других параметра, установили смо да су аутори J.R. Artus (1971), Н. Guanadhi i С.К. Voey (1984), J.S.Little (1982) и P.Loeb (1983) ,су такође истраживали утицај манифестација на туристичка кретања и издвојили непознате променљиве на сличан начин као и Witt и Christine. Код свих је заједничко да су утврдили **немогућност одређивања заједничког именитеља за све манифестације**, односно установили да се ефекти од манифестација у укупним туристичким кретањима не могу прецизно одредити. На примеру Међународног пољопривредног сајма, као највеће међународне манифестације у Војводини, покушали смо да применимо наведене показатеље и дошли до истог закључка као и наведени аутори.

Увођење **туристичког динара** је нешто што би било применљиво и што би повезивало манифестације и туризам као привредну делатност и целокупну привреду Војводине. У првој половини деведесетих година, због неповољних друштвено-економских и политичких утицаја, посебно санкција међународне заједнице, дошло је до пада иностране, али и домаће потражње на туристичком тржишту и смањених инвестиционих улагања. Обзиром на позитивне резултате тзв "еколошког динара" у Новом Саду, где се привреди, сваки динар издвојен у еколошки фонд, враћа преко значајних инвестиционих и технолошких улагања, предлог је и увођење **солидарног туристичког динара**, који би се сливао у буџете општинских

туристичких организација, а био намењен за обнављање постојећих туристичко-смештајних објеката и капацитета, обнављање ентеријера и екстеријера, простора одржавања манифестација и постојећих рекреативно-излетничких простора. Динар би уствари, представљао један проценат издвајања из нето зараде свих запослених у Војводини. Да овај предлог има услова за реализацију, поменућемо и препоруку Светске туристичке организације, да издвајања за пропаганду износе један проценат од оствареног прилива и да су извори ових средстава: државни буџет, боравишне таксе, наменска средства заинтересованих предузећа. Побољшањем материјалне основе туристичке привреде Војводине, створили би се елементарни услови за њен напредак. У том смислу, требало би побољшати и кадровску структуру и бољу повезаност са другим туристичким организацијама и агенцијама, и тако организовано вршити понуду. Тај динар привреди би се вратио оваплоћен.

IX АСПЕКТИ МАНИФЕСТАЦИОНОГ ТУРИЗМА У ВОЈВОДИНИ

На манифестациони туризам, утичу многи елементи који нису одвојени од друштва, као што и туризам егзистира у том истом друштву и дели судбину националне привреде, као њезина грана. Теорија туризма је утврдила да на развој туризма утиче велики број фактора. Те факторе можемо најлакше поделити на **економске** и **неекономске**. Некономске факторе је много сложеније анализирати и наћи показатеље и индикаторе мерења утицаја међу њима. Бројни теоретичари туризма су покушали систематизовати ово подручје и дошли до резултата који мање или више истичу различита подручја деловања. Сагледавањем манифестационог туризма као дела укупне туристичке понуде сматрали смо да аспекте утицаја треба детаљније проучити. Разматрајући аспекте утицаја на поједине манифестационе облике класификовали смо их на:

- 1) Туристички аспект
- 2) Економски аспект
- 3) Технички аспект
- 4) Физички аспект
- 5) Социо-културни аспект
- 6) Психолошки аспект
- 7) Друштвено-политички аспект

Туристичке, техничке и економске аспекте деловања смо обрадили у предходним поглављима, а овде ћемо се задржати на осталим некономским аспектима деловања.

1. СОЦИО-КУЛТУРНИ АСПЕКТ

Социјални и културни аспекти су значајни елементи који су проузроковани манифестационим туризмом.. У том светлу, манифестација је вредност, која најпре својим садржајем и одржавањем посматрано у односу на домцилно становништво врши утицај у социо-културном смислу. Приликом одржавања као учесници и гости долазе људи из различитих социокултурних средина са различитим моралним културним верским и политичким уверењима што је типично за туризам уопште. У тим контактима долази до сазнања мешања а понекад и усвајања вредности других култура. У складу с тим и можемо говорити о специфичним социо-културним аспектима за место или регију одржавања. Тако, приликом организовања уметничких, етнографских, привредних спортских, верских и политичко-историјских облика, долази до повезаности културно-историјске и природне баштине Војводине, што као крајњи циљ може допринети стварању културно-туристичких амбијената и формирања туристичких места. Као примере таквих манифестација, издвојићемо "Бранково коло" и насеље Сремски Карловци. Међутим, не смемо изгубити из вида да на те аспекте има утицаја облик манифестације, тема, масовност посетилаца природа контаката и остале различитости које доводе до различитости у социо-културним утицајима. Одржавањем пре свега, привредних, забавних, етнографских и научно-стручних манифестација, у сусрету са посетиоцима и учесницима, остварују се разноврсни културни контакти, уз остваривање позитивних и негативних вредности кроз туристички контакт (табела бр 33).

Табела бр 33 **Позитивни и негативни утицаји Социо-културних елемената**

Позитивни утицаји	Негативни утицаји
Унапређивање сазнања промене моралних вредности, гостољубивост, самопоштовање, самоостваривање	Комерцијализација одређених активности, које могу бити приватне природе
Стицање навика, праксе и спремности за пријем посетилаца код домицилног становништва	Комерцијализација културе, религије, уметности
Интерес домицилног становништва за учешће у активностима које су саставни део манифестације	Промена природне околине, што може утицати на нарушавање нивоа туристичког промета
Јачање традиције и других вредности у месту и регији одржавања	Промене традиционалног морала и промене система социјалних вредности
Еколошки и хигијенско-здравствени услови	Повећање криминалитета, проституције
	Стереотипност и несагласности понашања, страхови

Организовање уметничких, спортских, научно-стручних, привредних и етнографских манифестација, представља и одговарајући начин повезивања туризма са антропогеним и природним туристичким вредностима, а тиме представљају и одговарајућа места стицања туристичке културе, која "представља културу путовања и одмора ван домицила, а темељи се на проучавању урбане социологије, културне антропологије, социологије културе, културне политике, педагогије, психологије и организације слободног времена, тј. онај део опште културе скупа и степена навика спознаје и поступака који човека оспособљавају да влада и да се сналази у свим односима и појавама које настају и које се намећу прихватањем и боравком у туристичке сврхе" (Колумбић, 1977). Такође, утицајем програма наведених манифестација, омогућава се стварање културног идентитета посетилаца, али и акултурације домицилног становништва и посетилаца, као и остварење туризма као фактора развоја истинских културних потреба савременог човека. Као облици манифестационог туризма у Војводини, који, посматрани са социо-културног аспекта имају наведене позитивне карактеристике истичу се: Фестивал духовних песама православних земаља, Фестивал филма словенских и православних земаља у Новом Саду и Фестивали националних мањина Војводине. Такође, код организовања, научно-стручних, уметничких, етнографских и привредних манифестација, у програмима је могуће уочити и садржаје који едукативно делују на посетиоце, односно имају и образовни значај. Наведене карактеристике можемо издвојити као **позитивне ефекте** док **негативни ефекти** се изражавају приликом организовања сајамских, великих спортских такмичења и концерата рок музике, кроз пораст криминала, проституције и других. Организатори манифестације требало би да имају на уму и спрече или ублаже, кроз одговарајуће организације, поједине негативне ефекте одржавања. Овај аспект осим свог утицаја на место или регију одржавања кроз утицај на становништво, има неоспоран утицај и на социо-културни живот посетилаца и учесника.

Да манифестације као део туризма имају значајан потенцијал, који директно повезују културу живљења и туризам као појаву, доказује и организовање масовних приредби као фактора туризма, организација селективних врста туризма и програми, односно организовање уметничких колонија, изложби, сусрета уметника, аматерских културних и других

делатности, спортских и забавних приредби и садржаја, сајмова и изложби, као и презентација етнографских, верских и других. сличних садржаја као елемената туристичке понуде.

2. ФИЗИЧКИ (ЕКОЛОШКИ) АСПЕКТ

Један од утицаја одржавања манифестација је и физички односно еколошки аспект. Истина је да одржавање манифестација далеко мање утиче на околину од хемијске, текстилне, металне и сличних индустрија, али оне додирују најинтересантније, највредније и најатрактивније природне, културне и историјске вредности околине, а управо у томе лежи значај овог аспекта одржавања манифестација. Сагледавање овог аспекта нас занима кроз конкретне антагонизме одржавања манифестација и екологије. Физички аспект манифестационог туризма, међутим, не можемо посматрати одвојено од туризма. Наиме, ако манифестације по свом карактеру посматрамо као део масовног туризма, констатовали бисмо чињеницу "да је сувремен и масовни туризам једна од дирижираних реакција на еколошку кризу развијеног свијета, дакле уточиште за бијег од свакидашњег живота, но индустријска организација и институционализација туризма, већ су створили такве увјете, који су и изворно деловали на генерирање туристичких потреба и тиме бити разлогом њихова бијег" (Драгићевић, 1974). У контексту цитираног истакнули би манифестационе облике као крајње циљеве "бежања од свакодневног живота". Организовањем манифестација на локалитетима који представљају просторе и објекте издвојене као делови природе заштићени законом (Фрушка гора, Обедска бара, Лудошко језеро и сл), или заштићене законом као делови антропогеног богатства и наслеђа Војводине (културно-историјске институције, привредни и стамбени објекти и слични), утиче се и на свест посетилаца али и домицилно становништво о потреби очувања своје животне средине. Том приликом, можемо приметити позитивне и негативне утицаје (табела број 34).

Табела бр 34 Позитивни и негативни утицаји физичких аспеката

ПОЗИТИВНИ	НЕГАТИВНИ
Едукативни утицаји и практична остварења, Реновирање објеката антропогеног наслеђа, Уређивање природних простора	Угрожавање животне средине Велика гужва,

Поједини аутори, као што су V Zrnc (1972), S.Glupties (1981) и S.A. Travis и J.C. Croize као и J.R.B, Ritchie и J Yangzhou (1987), сматрају да као позитивни физички утицаји, могу да се издвоје изградња нових објеката и побољшање локалне инфраструктуралне мреже, јер су они "изграђени за потребе одржавања саме манифестације (спортске), потребе одвијања радног дела манифестације, а затим и за потребе туристичких објеката и побољшања укупне локалне инфраструктуре, што све заједно не би финансијски ни политички било изводљиво без организовања манифестација, или не бар тог тренутка" (Glupties, 1981), односно да "места домаћини гледају на манифестације као могућност да се дође до ресурса који значе унапређење не само места већ и шире регије" (Zrnc 1972), и да "физички аспекти на манифестације представљају најзначајнији елемент економског трошка манифестације" (Travis, Croize, 1987) и "корист која је настала од изграђених објеката на домицилно становништво, после одржавања манифестације, произилази из разних услуга проистеклих из објеката" (Ritchie, Yangzhou, 1987).

Наведени елементи пре свега имају економски последице, а чије смо аспекте објаснили у осмом поглављу. Овде ћемо их посматрати као елементе који имају утицаја на деградацију животне средине, а као пример издвојићемо изградњу нове зграде Српског Народног позоришта, 1981. године, проистекле и из потребе за већим простором, услед интересовања за програме током Стеријиног позорја, али и Змајевих Дечијих игара, у строгом центру Новог Сада. Том приликом су порушени стамбено-пословни објекти, који су спадали у културну баштину града, као елементи архитектуре са почетка двадесетог века, а нова зграда Српског народног позоришта, својим модернистичким изгледом одудара од околине, чиме квари целовити амбијентални пејзаж строгог центра Новог Сада, као јединствене урбане целине, а смањује и културно-историјску вредност.

Такође, приликом организовања манифестација масовног карактера попут Првомајског и Ђурђевданског Уранка, долази до повећања аерозагађења и буке путем повећаног броја саобраћајних превозних средстава и недостатака адекватног парконг простора, (којих буде и до 5000, према личној процени аутора као посетиоца Првомајском уранку, 1997. године), у природним целинама локације одржавања. Масовност посетилаца утиче и на поремећаје еко-система излетишта, путем паљења ватре, бацања отпадака, шетњама ван стаза, галамом и слично. Све наведено спада у **негативне аспекте**. Уређивањем природних простора, пошумљавањем, озелењивањем, бригом о фауни, на локацијама одржавања масовних манифестација политичко-историјског, верског и забавног садржаја и реновирањем културно-историјских и образовних институција као локација организовања манифестационих облика етнографског, уметничког, верског, садржаја, организатори брину и о очувању животне средине. Такође, организовањем научно-стручних скупова који се темом дотичу и екологије добија се и едукативни аспект за домицилно становништво, а научна сазнања изнета на таквим скуповима, могу имати и практични значај за место одржавања. Пример је Еко-конференција градова 1997. године, где се износио и проблем отпадних вода у градовима и њихово решавање. Ефекат рада је био такав да се Извршни одбор града Новог Сада, повезао са произвођачима система заштите у Белгији, у циљу набавке истог за потребе Градског водовода и канализације. Ови примери спадају у **позитивне аспекте**, које организатори често занемарују.

3. ПСИХОЛОШКИ АСПЕКТ

Посматрајући психолошки утицај манифестација можемо рећи да их је тешко одвојити од корелације са културним утицајима. Углавном их можемо систематизовати на позитивне и негативне утицаје у односу на место одржавања, домицилно становништво и учеснике и посетиоце. (Табела бр. 35.)

Табела бр. 35. Психолошки аспекти утицаја на простор одржавања.

ПОЗИТИВНИ	НЕГАТИВНИ
ПОЗИТИВНО ДОЖИВЉАВАЊЕ ПРОСТОРА ОД СТРАНЕ РАЗЛИЧИТИХ ТУРИСТИЧКИХ ГРУПА	НЕГАТИВНО ДОЖИВЉАВАЊЕ ПРОСТОРНИХ РЕСУРСА ОД СТРАНЕ ТУРИСТА
ВРЕДНОВАЊЕ КАРАКТЕРИСТИКА ПРОСТОРА ЗА ЗАДОВОЉАВАЊЕ ТУРИСТИЧКИХ ПОТРЕБА	
ПОЗИТИВАН УТИЦАЈ ОПАЖАЊА, ПАМЋЕЊА И МАШТЕ КАО УТИЦАЈИ НА ТРАНСФОРМАЦИЈУ МЕНТАЛНИХ СЛИКА ТУРИСТИЧКОГ ПРОСТОРА	ДЕФОРМАЦИЈА ПСИХИЧКИХ ПРЕДСТАВА ТУРИСТИЧКОГ ПРОСТОРА ПОД УТИЦАЈЕМ ТУРИСТИЧКЕ ПРОПАГАНДЕ

"Концепт вредновања карактеристика простора у функцији њихове способности да задовоље туристичке потребе треба сагледати у контексту који сматра да су својства туристичке атрактивности објеката, и појава у простору одређене њиховим примарним мотивима која могу повољно да делују на физиолошке потребе човека; С друге стране боје, облици, шумови постојаност и друга својства групе антропогених мотива разрешавају преко психичких функција културну потребу кретања" (Јовичић 1973). Значи, да објективне карактеристике простора, кроз интерне психолошке утицаје, кроз утицај друштва и културе формирају субјективну димензију тог истог простора.

Деформације под утицајем пропаганде на стварање менталних слика туристичког простора, овде су условно стављене као негативне, у односу на конкретни простор одржавања манифестације пошто под утицајем туристичке пропаганде посетилац свој доживљај објективизираниог простора трансформише и деформише у иреалне слике. Та деформација није нужно негативна за туристу него може тако да задовољи и доживљајну потребу посетилаца.

Психолошки аспект утицаја можемо посматрати и кроз утицај на домицилно становништво. Те аспекте ћемо сврстати у позитивне и негативне. (табела бр 36)

Табела бр. 36 Психолошки ефекти одржавања манифестације на домицилно становништво

ПОЗИТИВНИ	НЕГАТИВНИ
ПОРАСТ ЕНТУЗИЈАЗМА И ДУХА ЗАЈЕДНИШТВА	ДЕФАНЗИВНО ДРЖАЊЕ И НЕЗАИНТЕРЕСОВАНОСТ ДОМИЦИЛНОГ СТАНОВНИШТВА
ПОВЕЋАНА СВЕСТ ЗА ВАН ЛОКАЛНИ ИНТЕРЕС	НЕРАЗУМЕВАЊЕ ВАЖНОСТИ КОЈА ВОДИ РАЗЛИЧИТИМ СТЕПЕНИМА ГОСТОЉУБИВОСТИ

Код разматрања овакве систематизације аспеката на домицилно становништво најважнији је интензитет ових утицаја на одржавање манифестација, што може да резултира повећаном заинтересованошћу становништва у привредном, културном и верском погледу. Док с друге стране уколико туристичка привреда није довољно развијена и туристички елементи задовољавајући (прихват, смештај комуникацијски системи) коментари и критике гостију могу да изазову дефанзивно држање и незаинтересованост домицилног становништва а у екстремном случају и револт. Организатори манифестација треба да изграде свест потребе и

погодности које манифестације остварују за место или регију одржавања те створе погодну "климу" за њихово организовање.

4. ДРУШТВЕНО-ПОЛИТИЧКИ АСПЕКТИ

Организовање манифестационог туризма, зависи и од укупних друштвено-политичких односа. Друштвено-политички аспекти се пре свега испољавају приликом организовања манифестација међународног ранга, али могу се испољити и код осталих. Тојест, " поред економског значења и утицаја на околину у којој се развија, туризам има и шире друштвено и политичко значење. Основица друштвеног значења развоја туризма, огледа се у првом реду у подручју културе, затим у преношењу позитивних навика и обичаја те у побољшању здравствене и радне способности становништва "(Унковић С, 1981). Манифестациони туризам при том најочитије испољава **позитивне и негативне** ефекте за регију одржавања, а исто тако можемо уочити позитивне и негативне утицаје друштвено политичких односа на организовање манифестације, а с тим у вези посматрати и друштвено-политичке аспекте манифестација, који могу бити изведени на **макро и микро рангу** (табела бр 37)

Табела бр. 37. Позитивни и негативни друштвено-политички аспекти

ПОЗИТИВНИ	НЕГАТИВНИ
Макро ранг	
Упознавање међународне заједнице са вредностима и достигнућима	Економска и политичка експлоатација места или регије одржавања од стране владајуће политичке странке
Пропаганда друштвено-политичких вредности	Искривљавање основне вредности и садржаја манифестације, услед могуће искоришћености од стране владајућег политичког система
Јачање друштвено-политичких и економских веза са државама из којих долазе посетиоци и учесници	Политичко-економска криза због великих трошкова организовања манифестације
Јачање националне слоге и допринос светском миру	Национализам, шовинизам, расизам,
Позитивни ставови према нацијама расама и религијама	
Позитивни ставови према другим идеологијама и друштвено-политичким системима	Негативни ставови према другим идеологијама и друштвено-политичким системима
Макро ранг	
Јачање појединачне политичке и укупне каријере	Смањење политичке каријере и смена са власти
Патриотизам и гостољубивост	Локал патриотизам, негостољубивост
Обезбеђивање важнијег медијског и друштвено-политичког места регије одржавања унутар државних граница	

Организовањем манифестација уметничког, етнографског, научно-стручног и привредног садржаја, наведени позитивни и негативни утицаји друштвено-политичких аспеката најбоље се могу приметити. Обрађујући привредне манифестационе облике у шестом поглављу, уочили смо сусрете привредника и политичара на међународном и савезном нивоу, чиме се доприносило упознавању учесника са привредним и другим достигнућима, што је представљао и вид пропаганде, али и јачање друштвено-политичких и економских веза југословенских привредника и

званичника са иностраним представницима. Организовање и садржаји програма "Изложбе земаља у развоју" у оквиру Међународног јесењег привредног сајма, Фестивала фолклора "Вршачки венац", Фестивала духовних песама православних земаља, Фестивала фолклора и других манифестација војвођанских националних мањина као и међународних великих спортских такмичења су осим наведених и примери ширења позитивних ставова домицилног становништва према посетиоцима и учесницима и обрнуто. Међутим, у зависности од друштвено-политичке ситуације у свету и земљи, код домицилног становништва, према посетиоцима и учесницима из појединих држава могу да се појаве неки негативни утицаји, као што су национализам, шовинизам, расизам. Као облик у коме се такви утицаји могу најјаче изразити издвајамо велика спортска такмичења.

Х ЗАКЉУЧАК

У постојећој туристичкој понуди, манифестациони туризам представља облик деловања који може да допринесе повећању обима туристичке потражње, нарочито према природним и антропогеним вредностима Војводине. Иако се облици манифестационог туризма све чешће јављају као доминантан вид туристичког развоја, манифестациони туризам на територији Војводине није у довољној мери искоришћен.

Досадашња истраживања теоретичара туризма указују на недовољном приступу проучавању манифестационог туризма. Обухватала су искључиво проблематику великих (међународних) манифестација, као и манифестација које су интересантне, пре свега као културно уметнички елементи туристичке понуде. При том, географска основа, као приступ проучавању није узимана у обзир.

Због тога полазећи од туристичко-географског приступа и методологије, као новину и посебност издвојили смо повезаност природно географских елемената Војводине и облика манифестационог туризма. Та повезаност пре свега, указује на географски положај и специфичности природно географских елемената Војводине, било да природно географски елементи представљају мотив или простор (локацију) одржавања. Наравно да свака манифестација, иако успешна не мора имати географску основу, или специфичност и препознатљивост облика манифестационог туризма произилази из географских основа војвођанског простора (њених специфичности и атрактивности).

Оно што је заједничко у теоријским приступима проблематике манифестационог туризма су покушаји дефинисања појма и класификовање облика манифестационог туризма. Проучавајући досадашње дефиниције, а узимајући у обзир и специфичности Војводине, предложили смо следећу дефиницију : манифестације туристичког карактера означавају јавно извођење или приказивање, било у виду изложбе, приредбе или више приредби разних категорија људског достигнућа, а које се издвајају по својој специфичности, остварујући туристичке ефекте и циљеве, а организују се у свим насељима која имају свој интерес у томе.

Са критичким освртом, обрадили смо досадашње класификације облика манифестационог туризма, датих у досадашњим теоријским приступима других аутора, и издвојили своја запажања и предлоге. Установили смо површност и недовољно прецизна и детаљнија образложења.

Извршили смо детаљнију класификацију облика манифестационог туризма, а такође смо код облика дали детаљнију поделу и образложења. Предложили смо следећу поделу : уметничке, привредне, научно-стручне, етнографске, спортске, забавне, верске, политичко-историјске и туристичко-пропагандне манифестације. Односно, као потпуно нови облици, издвојене су : етнографске, туристичко-пропагандне и политичко-историјске манифестације. У оквиру уметничких, привредних, забавних и верских манифестација детаљније су образложене поделе и начини извођења.

Приликом класификовања манифестационог туризма облике извођења смо издвојили и према пореклу извођења, перманентности у месту извођења, рангу одржавања, областима масовности и уложеним финансијским средствима, као и мотивима посетилаца и учесника. Односно, као основне критеријуме класификације, издвојили смо : традиционалност, време, место, ранг и простор организовања, број дана трајања, број посетилаца и учесника, уложена финансијска средства и мотивацију посетилаца и учесника за долазак на манифестацију. Установили смо да наведени критеријуми представљају елементе који уз

садржај манифестације, утичу и на атрактивност и посећеност манифестације. Такође, установили смо да на атрактивност утичу садржај и специфичност бројних пратећих манифестација, које често, програмски нису повезане са основним обликом.

Полазећи од туристичко-географског приступа утврдили смо и туристичко-географски положај облика манифестационог туризма, посматраног преко локације (простора) организовања, у односу на главне привредне центре и постојећу саобраћајну инфраструктурну мрежу Војводине. У том смислу, уочили смо повољан географски положај простора организовања облика манифестационог туризма. То омогућава потребу усмеравања туристичке понуде и маркетиншког деловања ка правцима кретања путника у транзиту и осталим корисницима рецептивне туристичке понуде Војводине. Том приликом, установили смо да се највећи број облика манифестационог туризма организује у економски најразвијенијим, демографски и просторно највећим војвођанским општинама и насељима. То су и насеља са највећим бројем хотелско-гостинелаких објеката у Војводини и развијеним облицима туристичке привреде. Такође, закључили смо да се у тим насељима, одржавају најатрактивније и најпосећеније манифестације.

Обрађујући повезаност природно-географских вредности и манифестационог туризма, установили смо комплексност и посебност као елемента у укупној туристичкој понуди Војводине, који је недовољно искоришћен. Облици манифестационог туризма представљају и значајан елемент туристичке валоризације природно географских елемената војвођанског географског простора. Као облике манифестационог туризма који поспешују туристичка кретања према природно-географском простору Војводине, издвајају се, са својим програмима и садржајем : забавне, уметничке, привредне и спортско-рекреативне манифестације.

Манифестациони туризам можемо посматрати и као елемент који најбоље указује на комплексност туристичке понуде војвођанског гео простора (њених физичко и друштвено географских елемената).

Друштвено географски елементи Војводине, са својим специфичностима и атрактивностима, представљени су културно историјским споменицима и објектима, традицијом и обичајима. У оквиру манифестационог туризма представљају локацију одржавања или мотив организовања. Такође, облици манифестационог туризма базирани на антропогеним вредностима Војводине, представљају и својеврстан основ културне, уметничке, привредне, спортске сарадње Војводине и појединих европских и ваневропских држава. Као облици манифестационог туризма који су повезани са антропогеним вредностима, издвајају се својим садржајем етнографске, верске, политичко-историјске, спортско-професионалне и посебно садржаји привредних и научно-стручних манифестација.

Детаљно обрађујући облике манифестационог туризма у Војводини, установили смо да се као најбројнији издвајају : организовање великих спортских приредби, привредних (сајмови, изложбе), уметничких и научно-стручних манифестација. То су највеће манифестације савезног и међународног ранга. Указали смо и да, у новије време, организује се и већи број етнографских и забавних манифестација. Указали смо и на повезаност манифестационог туризма са осталим видовима туризма као и на посебност облика манифестационог туризма у укупној туристичкој понуди. Такође, указали смо и на облике манифестационог туризма као значајне елементе у маркетингу и туристичкој пропаганди Војводине.

Посматрајући економско-туристичке ефекте манифестационог туризма у Војводини, закључили смо да се као облици који имају најзначајнији туристички промет, издвајају : привредне (сајмови), етнографске, забавно-туристичке манифестације. Наведени облици манифестационог туризма, уз већ доказане економске ефекте спортских и научно-стручних манифестација, представљају потенцијал развоја туризма у Војводини. Да

би се то постигло, потребно је избећи примећене недостатке стихијност у организовању, недовољно маркетиншка активност, слаба сарадња и неповезаност организатора са осталим чиниоцима туризма, подударање у датумима организовања истих или сличних облика.

Да би манифестациони туризам постао водећа компонента туризма у Војводини, потребно је, пре свега да државне и друштвене институције Југославије, туризму дају значајно место у реализацији економског програма и користним мерама. Оставрењу ове замисли, јављају се три ограничавајућа фактора.

Прво, постојање тзв. "спољног зида" санкција (политичких и економских) међународне заједнице према Југославији. Друго, недостатак материјалних средстава којима се туризам финансира. Треће, неодговарајућа квалификована образовна структура у руководећем туристичком кадру.

Први проблем и његово решење су у домену деловања друштвено-политичких структура. Други проблем треба решавати разрешавањем питања својинске трансформације и могућностима страног улагања. То мора бити нарочито јасно дефинисано правном (законском) регулативом уз постојеће републичке, потребно је установити и јединствену савезну регулативу у домену туризма. То се односи и на формирање нових институција, савезног министарства за туризам и туристичког савеза Југославије.

Поред законске основе у дисертацији је предложено и знатније материјално издвајање за туризам, као и увођење тзв. "туристичког динара", којим би располагали општински буџети и одговарајуће туристичке инфраструктуре. Издвајао би се из оних привредних делатности и субјеката, који послују са активом (без губитака). Наведена средства користила би се за побољшање и опремање туристичке инфраструктуре и организовање значајних (савезних, међународних) облика манифестационог туризма. Такође, у оквиру привредне коморе Војводине потребно је основати посебни сектор, који би се бавио организовањем манифестационог туризма и пратио економске ефекте и повезивање са осталим облицима туризма и привредним делатностима.

Постепено решавање наведених проблема уз повезаност организатора и туристичких организација и туроператора, медијским маркетиншким простором, условило би да манифестациони туризам представља комплексан и водећи вид укупне туристичке понуде Војводине. То би утицало да територија Војводине престане да буде изразито емитивна и транзитна туристичка регија. С тим у вези, предлози новијих манифестација, датих у шестом поглављу, а базирани на специфичностима и потенцијалима војвођанског простора, својом применом у пракси могу утицати на повећање туристичког промета.

X RESUME

Manifestation tourism in Vojvodina has been studied according to the methods which have been applied for the study in social sciences and according to the tasks of this work.

According to the study we have come to the following conclusions :

1. During the studying, as characteristic shapes we have picked out 178 manifestations and according to the following common features : the character of its taking place tradition, place, time, its length, the number of visitors and participants, space, following manifestations for the purpose of finding specifications the sort them out as an independent element of the tourist offer.
2. According to our own study, comparing with results of other authors, we have come to the conclusion about the notions and structural elements manifestation tourism. Meanwhile we define subjects structural elements manifestations. Public performances or exhibitions, possible several different kinds, which separate by specific element. Making touristical effects and organize it in our interested areas. Classification of manifestation tourism is given by six different categories.
3. Look for relation between nature geographic elements and manifestation tourism. Research give us next results :
 - Relation between manifestation tourism and configuration we may look on to different ways. Configuration type is very important for choice of manifestation location, with organization needs, space for performances is common layout's. Also configuration may serve like a motive to organize some kind of manifestation,
 - Most manifestations is organized in period between april and may, august-september.
 - Relation between hydrographic objects and manifestation tourism also may be look at too different ways, like location or like motive to organize a manifestation.
 - Relation between flora, fauna and manifestation tourism. We conclude by separating in functions, existant of double relation. So, we see this relation in three categories unsatisfied, satisfied and good.
4. For antropogen values there is place in organizing manifestation tourism. Manifestation like attractive kind, representing different, and specific of ethnical case and tradic local way of living in Vojvodina. Suronly their place in touristic offer exist, but it should be accentuated.
5. During the research we come to the fact that Vojvodina's geographic space like touristic stimulans is not full exploited, and with organizing manifestation Vojvodina's touristic offer can be broth to higher level and better organization. We notice that there is most sport, art, economy and science manifestations. Taken by analysis of kind manifestation, and their meaning for touristic movements, we present next manifestation : sajmovi i izložbe u Novom Sadu, "Zmajevе dečije igre", "Sterijino pozorje", "Dositejevi dani", "Dani grožđa" u Vršcu, "Zobnatičke konjičke igre", Festivali folklor a i muzike nacionalnih manjina Vojvodine, Međunarodni festival folklor a "Vršački venac", "Risarski dani", "Pudarski dani", "Simpozijum Terakote", "Kobasicijada", "Karneval cveća", "PČESA" i mogućnost organizovanja velikih sportskih priredbi. Also there is proposition for reorganizing manifestation "Zlatni kotlić Dunava".

6. It is pointed to meaning of planing and turistic propaganda, where subjects - organization represens the activities of planing and marketing. Organization motivs are : economica, touristic-comercial, also cultural, ecology or public-political.
7. Economical efects are done thru the manifestacion tourisam where is pointed to part in economical development undevelop Vojvodina's areas, trading bilans and hireing employies and raising the profitt relatioun between all kind of manifestacions, in nacional economy and entire turistic trade has been given like mathematic function but the relation is not confirmed.

XI ЛИТЕРАТУРА

1. Антунац, И., Загреб 1991.: **"Селективне врсте туризма"**, (часопис "Туризам" бр.4., стр.113-117)
2. Ахметовић-Томка Д., Н.Сад 1995: **"Туризам у заштићеној природи"**, (Зборник радова Института за географију ПМФ, у Н.Саду, књ. XXIV, стр.159-171)
3. Ахметовић-Томка Д., Н.Сад 1996: **"Туристичка промоција културних добара"**, (Зборник радова са научног скупа са међународним учешћем "Туристички потенцијали Југославије", Институт за Географију, ПМФ стр. 23-32)
4. Ахметовић-Томка Д, Добривојевић, О, Бјељац Ж, Београд 1994:**"Барачка-туризам на граници"**, (Зборник радова географског факултета св XLVI, стр. 150-154)
5. Бабић, А., Загреб 1989: **"Културна функција туризма"**, (часопис "Туризам" бр. 6., стр. 161-163)
6. Бакић О, Ункович С, Београд 1991:**"Маркетинг у туризму"**, Економски факултет
7. Бјељац Ж, Београд 1993.: **"Дневне миграције, мала привреда и урбанизација у насељима Беоцин и Раковац"**, (Зборник радова Географског факултета, св. XLI, стр.207-212.)
8. Бјељац, Ж., Београд 1994: **"Бања Јунаковић"**, (Гласник Српског географског друштва, бр 1, стр 99-101)
9. Бјељац Ж, Кицошев С, Београд 1997.: **"Историјско и културно насеље Румуна у Војводини"**, (Радови симпозијума "Југословенски Банат, култура и историја прошлости", стр 109-120), Завод за уџбенике и наставна средства
10. Бокић, М., Загреб 1987: **"Регионални аспекти развоја туризма и угоститељства у Војводини"**, (часопис "Туризам", бр.3, стр. 73-75)
11. Бугарски, Д., Н.Сад 1973: **"Географско-туристички положај"**, **"Геоморфолошко стање"**, ("Туристичка понуда Војводине", АСТА Turistica Б/2, Пословна заједница за туризам Војводине", стр. 75-76, и 109-120)
12. Букуров, Б., Н.Сад 1976: **"Долина Тисе у Југославији"**, (Одабрани радови", Матица српска, стр. 23-55)
13. Бунц М, Љубљана, 1986 :**"Интегрални маркетинг у туризму"**, Дело
14. Burns, J.P. A, Hatch, J.H, Mules, T.J, Adelaide, 1986:**"The Adelaide Grand Prix- The Impact of a soecial Event"**, The centre for South Australian Economic Studies, Australia
15. Вранић, М., Балашевић Ј, Вукићевић М, Нови .Сад 1973: **"Друштвено атрактивни фактори"**, ("Туристичка понуда Војводине", АСТА Turistica Б/2, Пословна заједница за туризам Војводине", стр. 148-199)
16. Вранић, М., Београд 1982: **" Војводина-Туристички водич"**, Туристичка штампа
17. Вујаклија, М., Београд 1980: **"Лексикон страних речи и израза"**, "Просвета"
18. Вукићевић, М., Н.Сад 1973: **"Досадашњи развој туризма у војвођанском простору"**, ("Туристичка понуда Војводине", АСТА Turistica Б/2, Пословна заједница за туризам Војводине, стр. 11-73)
19. Вуконић, Б, Загреб, 1973.:**"Туристичка пропаганда"**, Школска књига
20. Вуконић, Б., Танковић, Ш., Загреб, 1987. **"Снага утјецаја појединих фактора на развој туризма"**, (часопис "Туризам", бр.3, стр. 70-72)

21. Вучетић, М., Београд 1985: **"Наутички туризам Војводине"**, (Туризмологија, бр.16, стр. 69-73)
22. Грубачић, Б., Томић, М., Београд 1988: **"Српске славе"**, Литера
23. Гвозденовић Е., Јерков Ј., Вукосављевић С., Јанковић Ш, Н.Сад 1988. **"Двадесет и пет фестивала музичких друштава Војводине"**, (КПЗ Војводине)
24. Група аутора: Н.Сад 1979: **"Анализа о стању и карактеристикама туризма САП Војводине и могућности развоја"**, Радни материјал, Извршно веће САП Војводине
25. Група аутора: **"Географске монографије војвођанских општина"**, (Издања Института за географију ПМФ у Н.Саду)
26. Група аутора: Н.Сад 1982: **"Водич кроз музеје и галерије Војводине, СПОНА"**
27. Група аутора: Руски Крстур, 1971: **"Ружи, червени ружи" 1962-71, "Руске слово"**
28. Група аутора, Суботица 1987: **"Адресар уметничких колонија и вајарских симпозијума Југославије"**, Ликовни сусрет
29. Група аутора, Н.Сад 1984: **"Друштвено-економски положај, могућности и правци развоја туристичке привреде у САП Војводини"**, Радни материјал, Извршно веће Скупштине САП Војводине
30. Група аутора, Н.Сад 1993: **"Елаборат о спортској друштвеној и економској оправданости одржавања XXVIII првенства света у самбоу за мушкарце и жене у Н.Саду од 05.-10.10.1994."**, Организациони комитет спортске асоцијације, Н.Сад, бр.4.
31. Gunadhi, H, Boey, C.K. 1986.: **"Demand Elasties of Tourism in Singapore"**, (Tourism Menagement, vol 7 No 4, pp 239-253)
32. Драгићевић, М, Загреб, 1974: **"Туризам и екологија"**, (часопис "Туризам", бр стр.1-3.)
33. Драгичевић, М., Загреб 1990: **"Основе феноменологије туризма"**, (часопис "Туризам" бр.3, стр.65-72.)
34. Добривојевић, О., Бјељац Ж., Београд 1992: **"Неки аспекти пограничног промета Суботичке општине"**, (Зборник радова Географског факултета у Београду, св.50, стр. 113-118)
35. Дукић, Д., Београд 1977: **"Воде СР Србије"**, Српско географско друштво
36. Ђуричић Ј, Ромелић Ј, Ахметовић-Томка Д., Н.Сад 1996: **"Туристички потенцијали Војводине"**, (Зборник радова са међународним учешћем, Научни скуп "Туристички потенцијали Југославије" Институт за географију ПМФ у Н.Саду, стр. 41-48).
37. Еберст, А., Н.Сад 1994: **"Музички Бревијар Новог Сада"**, штампарија Стојков
38. Животић С., Мујић М., Н.Сад 1988: **"Програм и пропозиције В Олимпијаде радничко спортских активности САП Војводине" 1988-91**, Партизан, Војводине
39. Златковић Ж., Ниш 1970: **"Економика трговине"**, Универзитет у Нишу
40. Зрнци В, Загреб, 1972: **"Олимпијске игре и смештај у Минхену"**, часопис "Туризам", број 2-3)
41. Јанић, Б., Бачка Топола 1993: **"Зобнатица 1779-1983.године"**, Војвођанско друштво за пољопривредну технику
42. Јандрешић В., Загреб 1989: **"Међуоднос културе и туризма"** (часопис "Туризам" бр.3, стр. 68-73)
43. Јевтић М., Кула 1988: **"Трајања 30 фестивала аматерских позоришта Србије"**, (Републички фестивал аматерских позоришта Србије, штампарија "Борац" Кула)
44. Јовичић, Ж., Београд 1965: **"Класификација туристичких места у Југославији"**, (Зборник радова ПМФ, свеска XV, Географски завод)

45. Јовичић, Ж., Београд 1982: **"Туристичка пропаганда"**, Туристичка штампа
46. Јовичић, Ж., Београд 1989: **"Туризам Србије"**, Туристичка штампа
47. Јовичић, Ж., Београд 1992: **"Србија-географска стварност и визија"**, (Институт економских наука)
48. Јовичић, Ж., Београд 1992: **"Феноменологија туризма"**, Научна књига
49. Каришић М., Н.Сад 1989: **"Радости и стрепње 30 сусрета аматерских позоришних друштава Војводине"**, 1960-1989. године" (Заједница професионалних позоришних друштава Војводине)
50. Каришић М., Н.Сад 1990: **"Четрдесет сусрета позоришта Војводине"**, Позоришни музеј Војводине
51. Кицошев, С., Н.Сад, 1991: **"Географске и демографске карактеристике румунске народности у АП Војводини"**, Институт за географију ПМФ Универзитета у Н.Саду
52. Кицошев, С., Бјељац, Ж., Н.Сад, 1996: **"Манифестације војвођанских Румуна, као вид туристичке понуде Војводине"**, (Зборник радова научног скупа са међународним учешћем "Туристички потенцијали Југославије", Институт за географију, ПМФ, Универзитет у Н.Саду, стр. 353-356)
53. Клаић Б, Загреб 1978. : **"Рјечник страних речи"**, Матица Хрватска
54. Кмећ, М., Н.Сад 1990: **"Суштинска питања вишенационалне заједнице Војводине и фолклорна истраживања"**, ("Фолклор у Војводини", св. IV, стр. 33-39)
55. Кобашић А, Сенечић Ј, Загреб, 1989.: **"Маркетинг у туризму"** Школска књига
56. Ковачевић, С., Загреб 1987: **"Стратегија туристичке пропаганде Србије"**, (часопис "Туризмологија" бр. 3., стр. 79-83)
57. Колумбић, Н., Задар 1977: **"Хуманистичке вредности туризма"**, Педагошка академија
58. **Каталози и ревије Новосадског сајма**, Новосадски сајам
59. **Календар приредби у Н.Саду**, 1994-1996: Туристички савез Новог Сада
60. Kosters, J.M, St Gall. 1987: **"Big International Events of Tall Ships and their coastal-sister"**, special reports XXXVII Congres of AIEST Calgary, Canada, Edition AIEST
61. Лашков М., Н.Сад 1982: **"Бањски туризам САП Војводине"**, (Институт за географију, ПМФ у Н.Саду)
62. Little J.S. 1980: **"International Travel in the US balance of Payments"**, New England Ekonomik Review. May-June 18, pp 42-55 .
63. **Лексикон маркетинга**, Београд 1977, Савремена администрација
64. Loeb. P, 1982. **"International travel to the United States: an econometrics evaluation"**, Anals of Tourism Research, vol 9, pp 5-20.
65. Марић С., Београд 1984: **"Апатин-Туристички водич"**, Туристичка штампа
66. Марјановић, Д., Н.Сад 1990: **"Фолклор и фолклоризам у покладним обичајима на примеру Хрвата у Срему и Румуна у Банату"** ("Фолклор у Војводини", св. IV, стр. 81-89)
67. Марковић С, и З, Загреб 1972, **"Основи туризма"**, Школска књига
68. Matheison A, Wall G, London. 1982.: **"Tourism, economic, physical and social Impact"**, Longman, England
69. Николић С, Секулић Ј, Петровић М, Београд 1974: **"Рекреативни и културни туризам"**, Практикум, Институт за туризам и просторно планирање
70. Обрадовић, Д.: Н.Сад 1996: **"Карактеристике развоја туризма у општини Кикинда"**, (Зборник радова са научног скупа са међународним

- учешћем" Туристички потенцијали Југославије, Институт за географију, ПМФ, Универзитет у Н.Саду, стр. 325-331
- 71.Обреновић Р., Бајец М., Деак Ж.,Н.Сад 1987. "Змајеве дечије игре", Змајеве дечје игре
- 72.Обреновић, Р., Н.Сад 1989: "Змајеве дечје игре 1958-1988. године", Змајеве дечје игре
- 73.Обреновић, Р., Н.Сад 1992: "Лична карта Змајевих дечијих игара", Змајеве дечје игре
- 74.Ожеговић,С., Београд 1977: "Манифестације као мотив и садржај програма туристичког боравка", (Магистарски рад, Библиотека Географског факултета у Београду)
- 75.Петрињац С, Судар Ј, Загреб,1973, "Пропагирање туризма", Вјесник
- 76.Подаци добијени анкетним листом од Мајских дечјих игара, Бечеј
- 77.Подаци добијени анкетним листом од Секретаријата за привреду, просвету, културу и спорт Извршног већа Скупштине АП Војводине
- 78.Подаци добијени анкетним листом од Покрета "Народна техника" и "Наука младима" Војводине
- 79.Подаци добијени анкетним листом од "Планинарског савеза града Новог Сада и Војводине
- 80.Подаци добијени анкетним листом од ЈП "Змајеве дечје игре" Н.Сад
- 81.Подаци добијени анкетним листом од ЈП "Стеријино позорје" Н.Сад
- 82.Подаци добијени анкетним листом од Спортске асоцијације Војводине
- 83.Подаци добијени анкетним листом од туристичких организација Срема, Новог Сада, Зрењанина, Суботице, Сомбора, Кикинде, Вршца
- 84.Подаци добијени анкетним листом од Савеза музичких друштава Војводине
- 85.Подаци добијени анкетним листом од Културно просветне заједнице Војводине, Руме, Новог Кнежевца, Сенте, Кањиже, Вршца, Бачке Паланке, Оџака, Куле, Кикинде, Сомбора и Културног центра Новог Сада
- 86.Подаци добијени анкетним листом од Еколошког покрета града Новог Сада
- 87.Подаци добијени анкетним листом од дневних гласила "Дневник", "Мађар Со", "Либертатеа"
- 88.Подаци добијени анкетним листом од Румунског друштва фондације за етнографију и фолклор из Војводине
- 89.Подаци добијени анкетним листом од Српског лекарског друштва - Друштва лекара Војводине
- 90.Просторни план САП Војводине, Н.Сад 1974: Завод за урбанизам Војводине
- 91.Просторни план Републике Србије, Београд 1996, ИАУС
- 92.Попис становништва, домаћинстава и станова 1991.године Књига "Национална структура, број становника Југославије", по општинама, Републички завод за статистику Србије 1992. године
- 93.Прокопијевић, М., Београд 1977: "Туризам и домени културе", Туризмологија, број VIII, Виша туристичка школа, стр. 105-114
- 94.Петровић, Б., Београд 1972: "Туризам и хомогенизација културе", (Туризмологија бр.1, Виша туристичка школа, стр.101-104)
- 95.Петровић, П., Н.Сад 1996: "Стратешки маркетинг и иновативност предузећа туристичке привреде", (Зборник радова са научног скупа са међународним учешћем "Туристички потенцијали Југославије", Институт за географију Универзитета у Н.Саду, стр. 106-111)

96.Равкин, Р., Београд 1982: **"Социолошки аспекти туристичке културе"**, (Докторска дисертација, Библиотека Географског факултета у Београду)

97.Раичевић, Б., Гагић Б., Н.Сад 1996: **"Порески систем и политика у функцији развоја туризма"**, (Зборник радова са научног скупа са међународним учешћем "Туристички потенцијали Југославије", Институт за географију, ПМФ Универзитет у Н.Саду, стр.112-117)

98.Ritchie J.R. B, 1984, **"Assessing the Impact of Hallmark Event : Conceptual and Research Issues"**,Journal of travel Research, vol 23, no 1, summer

99.Ritchie,J.R.B, Yangzhou J, S. Gall, 1987:"**The role and Impact of Mega Events and Attractions on National and regional Tourism: A Conceptual and Methodological Overview**", "Edition AIEST, vol 28, Switzerland

100.Ромелић, Ј, Бјељац Ж, Нови Сад, 1998, **"Спортске манифестације у Војводини као облик туристичке понуде и њен однос према обиму и карактеру тражње"**, (Часопис Туризам, бр. 1, Институт за географију, ПМФ, стр. 90-95)

101.Ромелић, Ј., Ђуричић Ј., Београд 1992: **"Облици и ефекти испољавања пограничних веза и малограничног промета у насељима Јужног Баната"**, (Зборник радова Географског факултета, св.50, стр. 107-112)

102.Ромелић, Ј, Ђуричић Ј, Београд 1993:"**Спортско-рекреативни објекти"**, (Зборник радова Географског факултета у Београду, бр XLI, стр 117-124)

103.Ружичић,П., Загреб 1990: **"Обликовање туристичке понуде"**, (часопис "Туризам", бр.2., стр. 48-53.

104.Rosu C. Panciova, 1990: **"Frumoasele festivaluri"**, Libertatea

105.Стамболовић, В., Београд 1973: **"Потреба за дружењем, пренебрегнута суштином туризма"**, (Туризмологија 3,Виша туристичка школа, стр. 81-84)

106.Станковић, М.С., Београд 1983: **"Туристички мотиви Србије"**, (Гласник српског географског друштва" бр.1, стр. 33-53)

107.Станковић, М.С., Београд 1981."**Туристички потенцијали река СР Србије"**, (Српско географско друштво)

108.Станковић, М.С., Београд 1990: **"Прилог познавању туристичких могућности Србије"**, (Гласник српског географског друштва, бр. 2. стр. 47-66)

109.Станковић, М.С., **"Географске основе туристичке валоризације"**, (Гласник Српског географског друштва, св.1., стр. 33-42)

110.Тодоровић, А., Београд 1982: **"Социологија туризма"**, Привредна штампа

111.Тошић Б., Н.Сад 1996:"**Туристички промет у Србији"**, (Зборник радова са научног скупа са Међународним учешћем "Туристички потенцијали Југославије", Институт за географију ПМФ, Универзитет у Н.Саду, стр. 172-179)

112."**Туризам у Србији"** - Промет туриста - Републички завод за статистику Србије, 1980-1995.године, Подаци за општине

113.**Туристички календар Војводине** за 1991. годину,

114.Ђурчић, Н., Н.Сад 1996: **"Културно - историјски потенцијали Срема и основа за развој туризма"**, (Зборник радова са научног скупа са међународним учешћем, "Туристички потенцијали Југославије", Институт за географију, ПМФ Универзитета у Н.Саду, стр. 315-319)

115.Ђупурдија, Б., Н.Сад 1993: **"Суботица и околина"**, НИШП Прометеј

116.Унковић, С., Београд 1981: **"Економика туризма"**

117.Франић, А, Дубровник 1977, **"Међународни конгресни туризам"**, Привредна комора Далмације,

118.Хамовић, Ј, Београд 1963, :"**Фестивали и њихово место у нашем културном животу**", часопис "Културни живот" Културно просветног већа Југославије, бр 6-7.

119.Солел Е, Загреб, 1984. "**Утјецај туризма на физичку околину**", (часопис "Туризам" , бр 11, стр 20-31)

120.**Црквени календар за 1997.годину**

121.Чачић, К, Београд 1980, "**Избор канала продаје- са посебним освртом на југословенски туризам**", Југоштампа

122.Чомић Ђ, Београд 1985,:"**Значај слободног времена и туризма за духовни развој човека**", (Туризмологија , Виша туристичка школа, стр 57-68)

123.Чомић Ђ, Загреб, 1990:"**Неки теоријски и практични аспекти туристичке валоризације**", (часопис "Туризам" , бр 6, стр 169-176)

124.Чомић, Ђ, Београд, 1990.:"**Психологија туризма**", Туристичка штампа

125.Чомић, Ђ, Загреб 1991, "**Карактеристике културних контаката у туризму**", (часопис "Туризам" , бр 1, стр 22-26)

126.Чулић Д, Загреб 1988. "**Утјецај великих приредаба на развитак националног и регионалног туризма**", (Резолуције XXXVII конгреса AIEST-а)", (часопис "Туризам", бр 9, стр 235-237).

127.Штетић,С, Нови Сад 1996:"**Атрактивност ресурса, мотив за одабир туристичке дестинације**", (Зборник радова са научног скупа са међународним учешћем Туристички потенцијали Југославије, Институт за Географију, ПМФ, стр 52-59)

128.Witt F.S, Christine A.M, St Gall, 1987."**Measuring the Impact of Mega Events on tourism Flows**", Edition AIEST, Switzerland, vol 28.

129.Група аутора, Вршац, 1988."**Туристичка монографија Вршца**", Туристички савез општине Вршац.

ХИ П Р И Л О З И

ПРИЛОГ БРОЈ 1.

КАЛЕНДАР МАНИФЕСТАЦИЈА У ВОЈВОДИНИ

Јануар

1. Зимска ликовна колонија јужног Баната (Бела Црква), средином јануара
2. Међународни сајам перадарства и ситних животиња (Сомбор), последњи викенд
3. Уметничка колонија Бачка Топола, крајем јануара, почетком фебруара

Фебруар

1. Гусанијада (Меленци), прва половина фебруара
2. Гусанијада (Мокрин), друга половина фебруара
3. Кобасицијада (Турија), последња недеља фебруара

Март

1. Сланинијада (Качарево), последња недеља фебруара, прва недеља марта
2. Пролећни сајам робе широке потрошње (Нови Сад), прва половина марта
3. Сусрети словачких аматерских позоришта Војводине (Ковачица, Бачки Петровац, Кисач), 15-30 март
4. Драмски меморијал "Петар Ризнић Ђађа" (Руски Крстур), 16-23. март
5. Позоришни дани Румуна у Војводини (Алибунар, Уздин), крајем марта

Април

1. Дани театра (Нови Кнежевац), прва недеља априла
2. Пробој сремског фронта (Шид) (прва половина месеца)
3. Сусрет акварелиста Југославије (Зрењани), средина месеца
4. Међународни сајам АМБИЈЕНТА (Нови Сад), половином априла
5. Ликовни сусрети (Суботица), 15.04 до 15. 06.
6. Смотра рецитатора "Песнице народа мог" (сваки пут у другом насељу), последњи викенд априла
7. Сусрети професионалних позоришта Војводине , крајем априла, почетком маја
8. НОМУС, крајем априла, почетком маја
9. "Светско првенство у туцању јајима" (Мокрин), Ускрс

Мај

1. Првомајски уранак (Карађорђево, Сремска Каменица, Палић)
2. Изложба југословенске скулптуре (Панчево), мај-јун
3. Уметничка колонија Ечка, мај-септембар,
4. Тријенале југословенске керамике (Суботица), мај-јул
5. Пролеће на Ченејским салашима (Ченеј), прва половина маја
6. Сусрети аматерских позоришта Војводине (Кикинда, Стара Пазова), прва половина маја
7. Музички фестивал деце Војводине (Сомбор), прва половина маја
8. Међународни пољопривредни сајам (Нови Сад), друга половина маја
9. Фрускогорски планинарски маратон друга половина маја
10. Фестивал омладинских хорова Југославије (Зрењанин), трећи викенд у мају

11. Црвенокоса богиња, (Оџаци), друга половина маја
12. Фестивал словачке музике "Танцуј, танцуј" (Гложани), друга половина маја
13. Југословенски фестивал поезије младих (Врбас), трећи викенд маја
14. Међународни сусрети лимених трубача (Нови Сад), крајем маја
15. Мајске деце игре (Бечеј), последња недеља маја
16. Стеријино позорје (Нови Сад), последња недеља маја
17. Фестивал малих сцена Војводине (Панчево), последња недеља маја
18. Фестивал мађарског фолклорног стваралаштва "Ђенђеш Бокрета и Дуриндо", крајем маја, почетком јуна
19. Фестивал музичких друштава Војводине (Рума), крајем маја, почетком јуна
20. Аутомато трке за велику награду Новог Сада, последњи викенд маја

Јуни

1. Републички фестивал тамбурашких оркестара Србије (Рума), прва недеља јуна
2. Липарске вечери (Нова Црња), прва недеља јуна
3. Сабор пчелара (Девојачки бунар), прва половина јуна
4. Змајеве деце игре (Нови Сад), прва недеља јуна
5. Фестивал аматерских позориста Србије (Кула), прва половина јуна
6. Међународни сајам ИНОКООП (Зрењанин), прва недеља јуна
7. Златни котлић Дунава, јун-септембар
8. Зрењанинско лето, јун-септембар
9. Меморијал "Мирослав Антић" (Мокрин), 22-24. јун
10. Палићко лето, јун-септембар,
11. Међународни шаховски турнир (Бела Црква), друга половина јуна
12. Црвена ружа (Руски Крстур), трећи викенд јуна
13. Међународни фестивал позоришта за децу "Отон Томанић" (Суботица), крајем јуна
14. Челинџер опен тениски турнир за жене (Нови Сад), крајем јуна
15. Уметничка колонија Сента, крајем јуна
16. Бело лето (Бела Црква), јун-септембар
17. Међународни фестивал фолклора "Вршачки венац" (Вршац), крајем јуна, почетком јула
18. Рисарска жетва (Рума), крајем јуна

Јул

1. ТЕРРА (Кикинда), цео месец
2. Ченчањска језера (Чента), прва половина јула
3. Дунавски бал (Бачка Паланка), прва половина јула
4. Апатинске рибарске вечери, прва половина јула
5. Шајкашке игре (насеља у Шајкашкој), прва недеља јула
6. Лето на Тиси, јул-август,
7. Безданске туристичке недеље, јул-август
8. Међународни блуз фестивал (Ада), други викенд јула
9. Новосадско лето, јул-август
10. Лов на сома капиталца (Бела Црква), половином јула
11. Дужијанца (Суботица), последња недеља јула-почетак септембра
12. Међународна ликовна колонија "Делиблато" (Панчево), последња недеља јула, прва недеља августа

Август

1. Бостанијада (Шашинци), први викенд августа
2. Међународна Дунавска ТИД регата, крајем јула, цео август
3. Фестивал филма ЗИСЕЛ (Омољица), друга половина августа
4. Словенске народне свечаности (Бачки Петровац), половином августа
5. Меморијал "Ференц Фехер", половином августа
6. Смотра музике и фолклора Румуна у Војводини, крајем августа, прва половина септембра
7. Фијакеријада (Зрењанин), крајем августа
8. Југословенски касачки дерби (Суботица), крајем августа
9. Меморијал "Сава Шумановић" (Шид), крајем августа
10. Мото крос Визић, крајем августа, почетком септембра
11. Међународни куп у оријентационом трчању (Нештин), крајем августа

Септембар

1. Бранково коло (Сремски Карловци), цео септембар
2. Дани пива (Зрењанин), прва недеља септембра
3. Међународни јесењи привредни сајам (Нови Сад), прва недеља септембра
4. Пударски дани (Ириг), прва половина септембра
5. Зобнатичке коњичке игре, друга половина септембра
6. Симпозијум мајолике (Мали Иђош)
7. Међународни фестивал џеза (Кањижа), прва половина септембра
8. Међународна бицикличка трка кроз Војводину, прва половина месеца
9. Сусрети песника на граници (Сечањ), трећи викенд септембра
10. Дани бербе грожђа (Вршац), трећи викенд септембра
11. Фестивал фолклорних традиција Војводине, друга половина септембра
12. Атлетичарски маратон (Нови Сад), трећи викенд септембра
13. Коњићке трке (ВУ Карађорђево), последња недеља септембра
14. Међународни сајам информатике и електронике (Нови Сад), крајем септембра, почетком новембра
15. Књижевна колонија (Кањижа), крајем септембра
16. Међународни ТВ рукометни турнир шампиона за жене (Нови Сад), последња недеља септембра

Октобар

1. Октобарски дани културе (Кикинда), цео октобар
2. Ликовна јесен (Сомбор)
3. Међународни сајама предузетништва (Суботица) други викенд октобра
4. Доситејеви дани, цео октобар
5. Дани Лазе Телечког (Нови Бечеј), други викенд октобра
6. Међународни сајмови "Природа и човек" (Нови Сад), друга половина октобра, почетак новембра
7. Дани лудаје (Кикинда), друга половина месеца
8. Карловачка берба грожђа, друга половина октобра

Новембар

1. Међународна изложба голубова, птица и украсних рибица (Нови Сад), почетком месеца
2. Међународни специјализовани сајмови СИАМ (Нови Сад), прва недеља, бијенално
3. Лингвистички дани "Сарваш Габор" (Ада), половином новембра
4. Зимски вашар робе широке потрошње (Нови Сад), крајем новембра, почетком децембра
5. Дневников турнир у малом фудбалу (Нови Сад), новембар-јануар

Децембар

1. Сентелекијеви дани (Сивац), друга недеља децембра
2. Сремски свињокољ (Сремска Митровица), половином децембра
3. Новогодишњи вашар робе широке потрошње (Нови Сад), друга половина децембра
4. Меморијал Микола Кочиш (Руски Крстур), друга половина децембра

Нови Сад, 9. април 1998.

ПРИЛОГ БРОЈ 2.

ПРИМЕР МАРКЕТИНШКОГ ДЕЛОВАЊА НОВОСАДСКОГ САЈМА

Поштовани,

Шаљемо Вам плакат **4. међународног САЛОНА КЊИГА**, **6. међународног сајма графичке индустрије и дизајна ГРАФИКА** и **3. међународне изложбе уметности АРТ ЕКСПО**. Жеља нам је да плакат истакнете на видном месту и на тај начин додатно информисете јавност о предстојећим приредбама Новосадског сајма.

На Салону књига, Сајму ГРАФИКА и изложби АРТ ЕКСПО, који се одржавају од **22. до 26. априла** наступиће како домаћи тако и излагачи из иностранства. Понуда белетристике, стручне литературе, производа графичке индустрије, уметничких слика, таписерија... биће заиста богата, а посета стручне и обичне публике већа него ранијих година.

Поред комерцијалног наступа, битан сегмент на свим приредбама чине скупови у Пословном центру Сајма и на штандовима излагача - промоције књига, ликовних остварења, графичких производа... Посебна занимљивост је најављена продаја већине артикала које ће излагачи представити на приредбама.

Радно време Сајма је од 10 до 19 часова, а улазнице стају 10 динара за одрасле и 5 динара за децу до 12 година, колективне посете и војнике. Улазнице за колективне посете (за групе веће од 15 људи) купују се у Излагачком сервису, код главног улаза у Сајам.

Очекујући Вас на Новосадском сајму, срдечно Вас поздрављамо.

**ИНФОРМАТИВНА СЛУЖБА
НОВОСАДСКОГ САЈМА**

ПРИЛОГ БРОЈ 4.

АНКЕТНИ ЛИСТ

Молимо вас да за потребе израде докторске дисертације "Манифестациони туризам у Војводини", докторанта Мр Жељка Бјељца, ради свеобухватније обраде и боље научне анализе, поред досад прикупљеног материјала, дате следеће податке:

1. Које манифестације постоје на територији ваше општине ?

- назив манифестације
- место одржавања

2. Кратак историјат одржавања ?

- када је настала манифестација?
- циљ организовања?
- данашњи степен развијености?

3. Време одржавања манифестације ?

- у ком месецу се одржавају манифестације?
- да ли су једнодневне, вишедневне и слично?

4. Да ли манифестације имају традицију одржавања ?

5. Који садржај програма преовлађује (уметнички, привредни, спортски, забавни, научни, верски, фолклорни) ?

6. У току трајања манифестације, да ли постоје и друге пратеће активности и приредбе и ако постоје, наведите их

7. Колико посетилаца посети манифестацију ?

- преглед броја посетилаца по досад одржаним манифестацијама
- порекло посетилаца (из места, општине, регије одржавања или других регија и држава)

8. Која је структура посетилаца манифестације (полно-старосна, национална, образовна) ?

9. Колики је број корисника хотелско-угоститељских услуга током трајања манифестације?

- у времену одржавања манифестације
- у месецу одржавања манифестације
- број корисника хотелско-угоститељских услуга током године
- број посетилаца и ноћења у периоду непосредно пре организовања манифестације
- број посетилаца и ноћења у периоду непосредно после манифестације

10. Колики је број учесника манифестације ?

- преглед броја учесника по досад одржаним манифестацијама ?
- порекло учесника?

11.Која је структура учесника (полно-старосна, образовна, национална) ?

12.Који су начини финансирања манифестација и колико је учешће профита у укупном билансу општине ?

13.Који привредни субјекти учествују у организацији манифестације и на који начин ?

14.Да ли постоје додатни извори прихода током трајања манифестације ?

15. Који су начини маркетинга и пропаганде манифестације?

16.Каква је улога туристичких организација и туристичких агенција?

- непосредно пре организовања манифестације
- током саме манифестације

17. Ако на територији ваше општине нема манифестација, какава је могућност организовања и којег садржаја ?

18.Поред већ постојећих манифестација, да ли постоје могућности за организовање нових и којег садржаја ?

УНИВЕРЗИТЕТ У НОВОН САДУ
ПРИРОДНО МАТЕМАТИЧКИ ФАКУЛТЕТ
КЉУЧНА ДОКУМЕНТАЦИЈА ИНФОРМАЦИЈА

Редни број
РБР

Индентификациони број
ИБР

Тип документације : монографска документација
ТД

Тип записа : текстуални штампани материјал
ТЗ

Врста рада : дисертација
ВР

Аутор : Мр. Жељко Бјељац
АУ

Ментор : Др. Јован Ромелић
МА

Наслов рада : Манифестациони туризам Војводине
НР

Језик публикације : српски (ћирилица)
ЈП

Језик извода : енглески
ЈИ

Земља публикавања : СР Југославија
ЗП

Уже географско подручје : Војводина
УГП

Година : 1998.
ГО

Издавач : ауторски репринт
ИЗ

Место и адреса : Нови Сад, Дринска бр.5.
МА

Физички опис рада : број поглавља , страна 229, литература 129, табела
44, слика 15, графикона 8, прилога 9, цитата 56
ФО

Научна област : географија

Научна дисциплина : туристичка географија
НД

Предметна одредница (кључне речи) : манифестациони туризам, Војводина, класификација, појам, облици манифестационог туризма

ПО

Чува се : напомена
ВН

Извод: Досадашња теоријска истраживања указују на недовољан приступ проучавању манифестационог туризма. Географска основа није узимана у обзир. Полазећи од туристичко – географског приступа и методологије, као новина и посебност издвојена је повезаност природно – географских елемената Војводине и манифестационог туризма. Та повезаност, пре свега, указује на географски положај и специфичности природно – географских елемената Војводине. Проучавајући досадашње дефиниције, а узимајући у обзир и специфичности Војводине, уз лична запажања, предложена је и детаљна дефиниција манифестационог туризма. Извршена је и детаљнија класификација облика манифестационог туризма. Код облика је дата подела са образложењем на: уметничке, привредне, научно - стручне, географске, спортске, забавне, политичо – историјске, и туристичко – пропагандне манифестације. У оквиру манифестационог туризма, утврдили смо да друштвено – географски елементи Војводине, са својим специфичностима, представљају својеврстан основ за што тешњу и разноврснију сарадњу Војводине са иностранством. Дат је и образложен предлог нових манифестација, као и место и улога у укупном Војвођанском туризму. Такође, детаљније су образложени елементи организовања манифестационог туризма (мотиви организовања, планирање, маркетинг, пропаганда), указано је не економске ефекте, као и на аспекте манифестационог туризма.

Датум прихватања од стране наставног већа : 27.06.1994. године
ДП

Датум одбране
ДО

Чланови комисије / научни степен / име / презиме / звање / факултет /
КО

Председник	ДР САША КИЦОШЕВ, ВАНРЕДНИ ПРОФЕСОР, ИНСТИТУТ ЗА ГЕОГРАФИЈУ – ПМФ, НОВИ САД
Члан	ДР ДРАГИЦА ТОМКА, ВАНРЕДНИ ПРОФЕСОР, ИНСТИТУТ ЗА ГЕОГРАФИЈУ – ПМФ, НОВИ САД
Члан	ДР СТЕВАН М. СТАНКОВИЋ, РЕДОВАН ПРОФЕСОР, ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ, БЕОГРАД
Члан	ДР ЖИВАДИН ЈОВИЧИЋ, РЕДОВАН ПРОФЕСОР, ГЕОГРАФСКИ ФАКУЛТЕТ, БЕОГРАД
Члан	ДР ЈОВАН РОМЕЛИЋ, ВАНРЕДНИ ПРОФЕСОР, ИНСТИТУТ ЗА ГЕОГРАФИЈУ – ПМФ, НОВИ САД

UNIVERSITY OF NOVI SAD
FACULTY OF NATURAL SCIENCES AND MATHEMATICS
KEY WORD DOCUMENTATION

Accession number
AND

Identification number
INO

Document types monography documentation
DT

Type of record : textual printing material
TR

Contens code : disertation
CC

Author : MS. Željko Bjeljac
AU

Mentor : Ph.d. Jovan Romelić
MN

Title : Manifestations tourism in Vojvodina
TI

Language of text : Serbian
LT

Language of abstract : English
LA

Country of publication : SRJ
CP

Locality of publication : Vojvodina
LP

Publication year : 1998.
PY

Publisher authoties : reprint
PU

Publisher place : Drinska 5.. Novi Sad
PP

Physical description

PD

Scientific fields : Geography

SF

Scientific fields : Tourist geography

SP

Subject / keywords : Manifestations tourism, offer, Vojvodina, clasification

SKW

Holding data

HD

Note

N

Abstract

AB Manifestation tourism in Vojvodina, has been studied according to the methods with have been applied for the study in social scienaiics and according to the tasmus of this work. During the research we come to the fact that Vojvodina's geographic space like touristics stimulans is not full exploited and with ooranizing manifestation touristic offer in Vojvodina can be broth to higer level and better organization. We notist that their is most sport, art economy and acience manifestations. It is pointed to meaning of planing and touristic propaganda, where subjects – organisations motivs are economica, touristic, comercial, also cultural, ecology, or public political.

Accepted by the scientific board on : 27.06.1996.

ASB

Defended

DE

Thesis defend board / degree / name / surname / faculty

DB

President DR SAŠA KICOŠEV, INSTITUT FOR GEOGRAPHY, NOVI SAD

Member DR DRAGICA TOMKA, INSTITUT FOR GEOGRAPHY, NOVI SAD

Member DR STEVAN M. STANKOVIĆ, FACULTY OF GEOGRAPHY, BELGRADE

Member DR ŽIVADIN JOVIČIĆ, FACULTY OF GEOGRAPHY, BELGRADE

Member DR JOVAN ROMELIĆ, INSTITUT FOR GEOGRAPHY, NOVI SAD